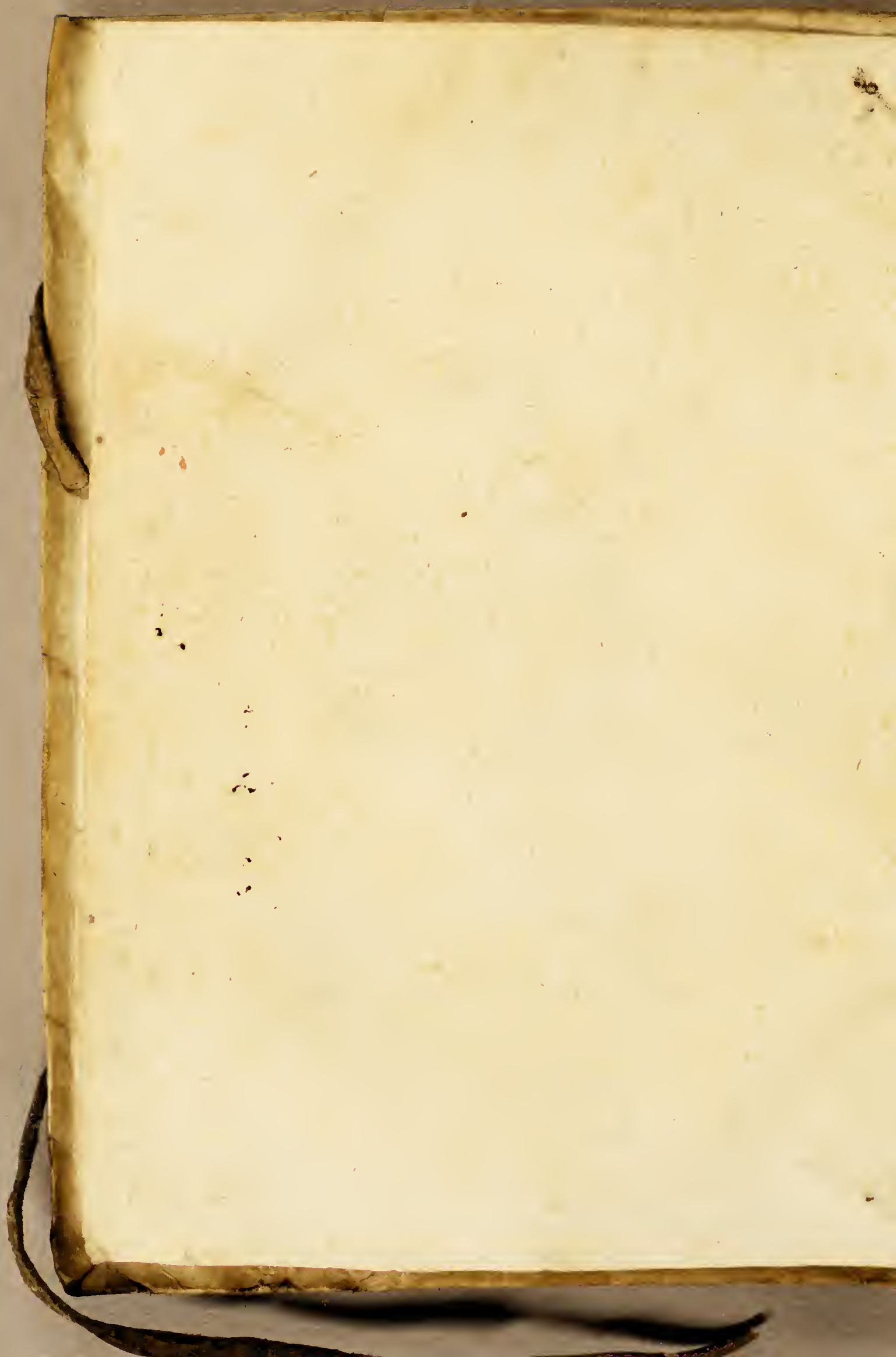

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or reference number.

Printed text below the illustration, likely a title or description of the engraving.

Remained Tom 1. p. 413.
collated & perfect - the 6
first leaves of the preface
are printed only on one side.

W.

COMMENTARIUS
PAULI MANVTII

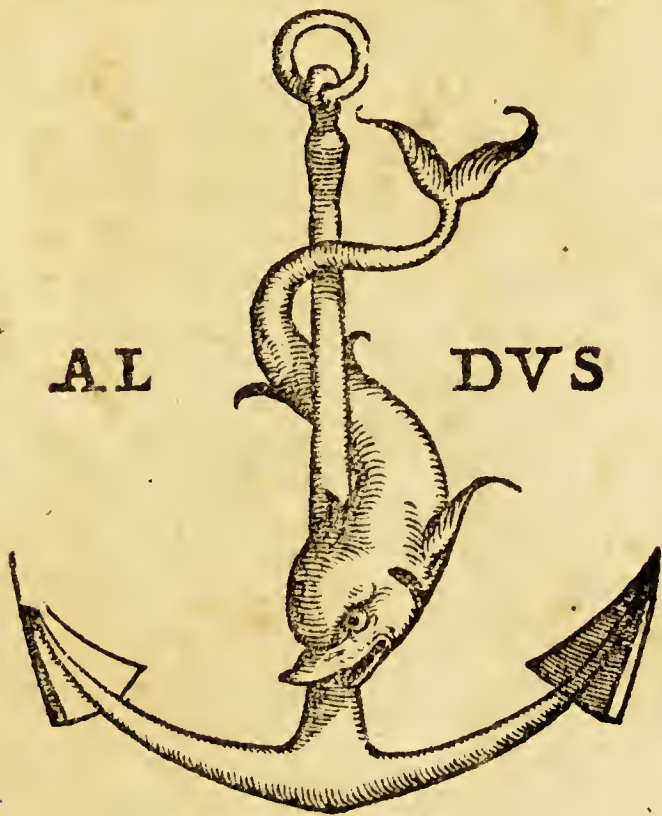
IN EPISTOLAS M. IVLLII

CICERONIS

ad M. Iunium Brutum, & ad Q.

Ciceronem fratrem.

JOHN CARTER BROWN

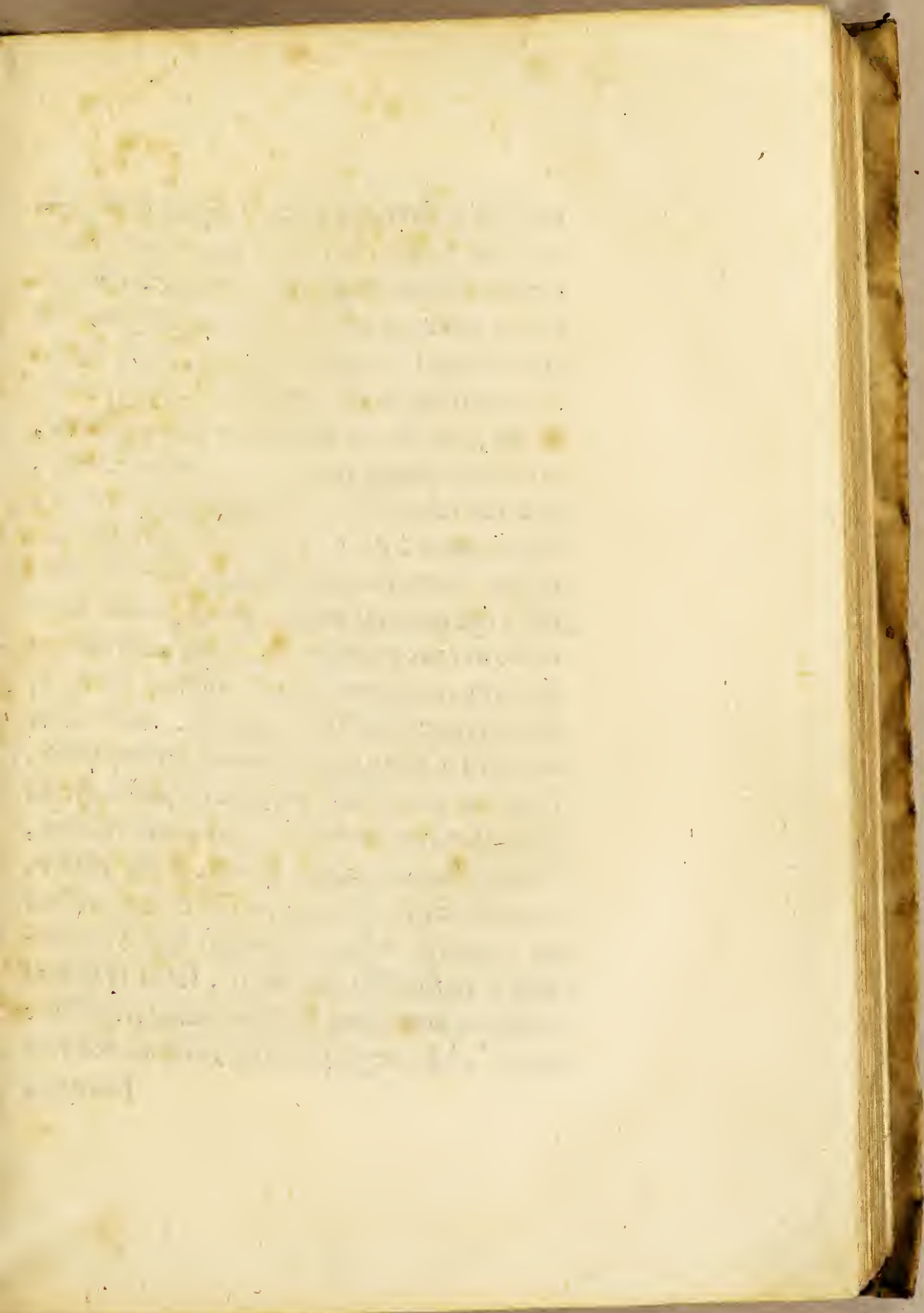
VENETIIS, M. D. LVII.

Cum priuilegio Pontificis, & senatus
Veneti, in annos XX.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

ad laudandum, quæ laude digna sunt, omnes fere sumus, nec satis æqua lance turpe & honestum examinamus; quæ debemus pariter, alterum odisse, alterum diligere: sed etiam sæpe facimus, ut eas res, easq; actiones, quarum causas ignoramus, quæq; recte ne an secus fiant, dijudicare non possumus, accusemus tamen, acerrimaq; uituperatione, quæ interdum efferi laudibus oporteret, ea deprimamus. Ac ne me putes, Alfonsæ clarissime, huius initium sermonis temere detulisse: ego nunc, si nescis, meam, meam dico? immo uero communem utriusque nostrum causam ago. aut enim uterque agimus egregie; aut uterque similiter peccamus. Audis ne tu uoces in Latine linguæ nomen irrumpentes, hominum obtrectantium, qui rei pulcherrimæ scientiam reprehendant; qui nos derideant, ludosq; faciant, atque etiam, si dijs placet, odio dignos existiment, quòd operæ tantum ac temporis in hoc tam nobili studio collocemus? tu fortasse non audis, totus in literas abditus, multorum à consuetudine seiunctus: aut, si audis, negligis opinor, magnis non tam
fortune,

fortune, in qua tamen ipsa multum inest, quam rerum omnium laudabilium praesidijs ad omnia munitus. me uero, humili hominem loco, hac una tibi Romani sermonis in cupiditate parem, ceteris rebus omnibus inferiorem, ista sane, quae feriunt aures meas, uehementer commouent: non quod ea, quibus utuntur, argumenta firma sint; quae ostendam esse inania: sed quod, ut eam quisque uirginem, cuius amore flagret, intactam ab iniuria, puram ab omni labe uelit, sic ego, quasi lutosis maculis aspersam, ac faedatam eloquentiam, quam semper dilexerim, cum aspicio, sensibus intimis afficior, sic, ut ferre non possim. Obijciunt illud primum: quatenus aliquid cognosci possit, eatenus in eo laborandum: Latinam linguam obsoleuisse iam, & extinctam pene totam esse: quam enim hodie nationem, ut omnes animo perlustrentur, Latine loqui? quod uero ex ea supersit in libris, minimum id esse, tanquam aliquod inane simulacrum corporis exanimis: quocirca neque sciri perfecte, cum exiguam partem libri contineant, neque pronuciari decenter, cum ser-

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines across the center of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines.

duſtria . perfectum autem ipſum ego mihi certe ab hominibus imperitis definiſi nolo . definiant ij, quibus utor magiſtris , Cicero , Caſar , Terentius , Plautus ; quorum ex libris , quæ Latina lingua ſit elegantia , quæ ubertas , quæ uis , facile poſſum intelligere . quæ ſi , non dico quanta ſunt , (immenſa enim eſſe uideo) ſed ſi ea mihi magna ex parte comparaffem ; modum fortaffe facerem ſtudio meo ; ſed , ut inter hos , qui nunc homines uiuunt , aliquid eſſe uideamur , nihil tamen , ſi uere de nobis ipſis iudicare uolumus , præ illis uiris , quorum extant ſatis multa ſcripta diuinitus , nihil inquam plane ſumus . quare , quod ad ſcribendum attinet , habemus abunde , quod imitemur . De pronunciatione uero minimum laboro . quid enim ? an putamus in ijs ipſis , qui tum Romæ uiuebant , eandem pronuncianti rationem fuiſſe ? non fuit . conſuebant in urbem , illeſti ſpe ſummorum magiſtratum , quod habuit illis temporibus præmium eloquentia , oratores ex uniuerſa Italia . cauſas agebant Romani homines pariter & peregrini , ſono uocis diſſimiles , pronunciatione diuerſi : ſuam
tamen

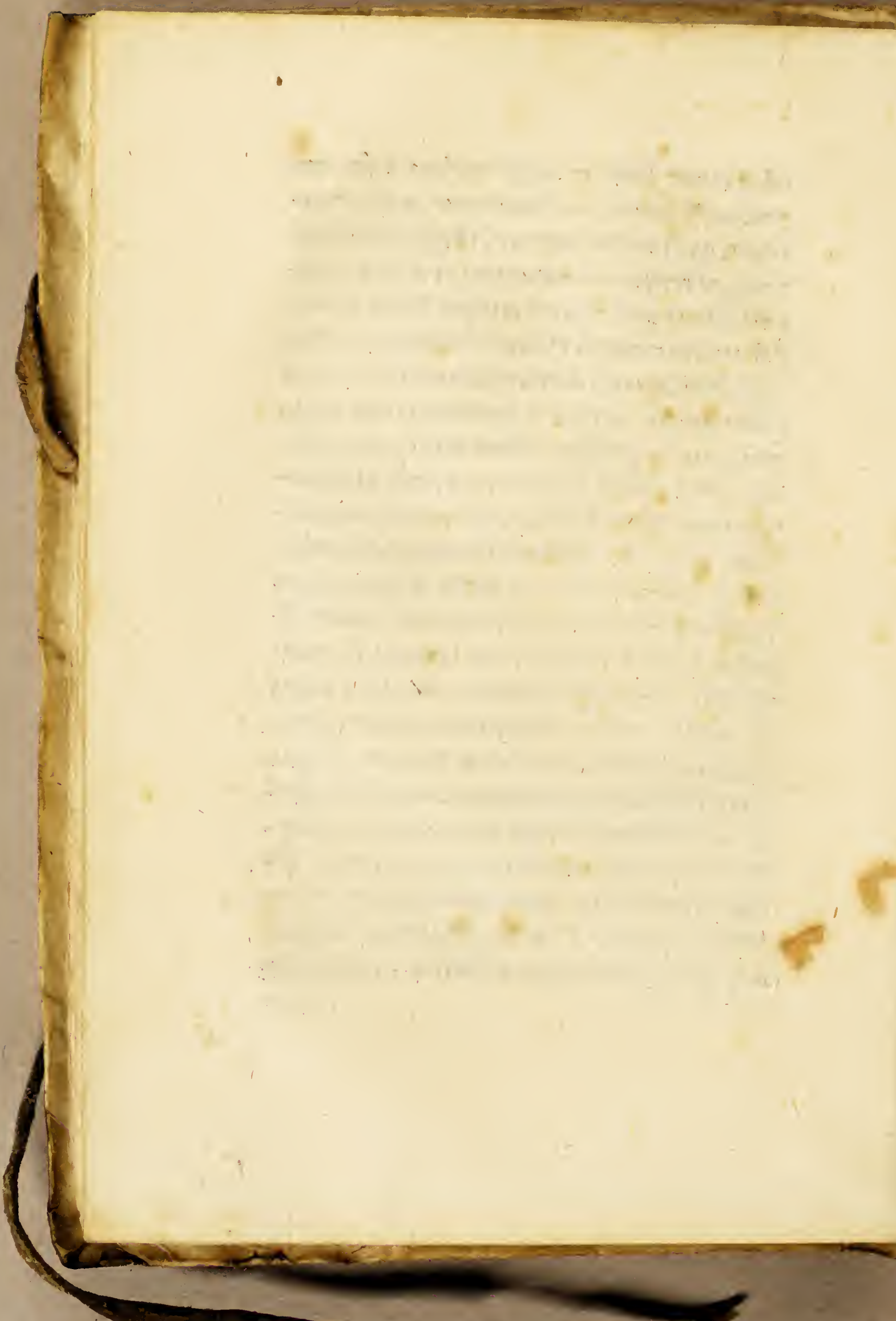
tamen quisque, pro eo, quantum quisque ualebat ingenio, laudem ferebat. si Curibus educatum, aut Arpini, orantem in foro audires; Sabinum statim, aut Arpinatem agnosceres. neque tamen à forensi opera, & à iudicijs propterea quisquam est exclusus, quia minus Romane, hoc est quia minus apte, minus ue decenter, pronunciaret. nunc ipsum, in hac, qua Itali omnes utimur, lingua est ne omnium in disiunctis & longinquis urbibus simillima pronuntiatio? mehercule ne in iisdem quidem. Venetijs enim (domestico utar exemplo) aliter in urbe media, aliter in extrema loquuntur. quapropter nimis iniusto privilegio damnabitur Latina lingua, si, quod in ceteris linguis usu uidemus euenire, ut non modo diuersis, uerum etiam iisdem & temporibus & locis non similiter omnes pronuncient, id ei præcipuum opponatur: cuius etiam magnis ac præstantibus meritis aliquid largiri, tum humanitatis, tum æquitatis esset. Secundum erat de dignitate. in quo, non tam equidem quid ipse respondeam, quàm quid istos in hanc mentem impulerit, quero. Ita
ne?

[The text on this page is extremely faint and illegible due to fading and the age of the manuscript. It appears to be a list or a series of entries, possibly in a ledger or account book, with some lines starting with dashes or small numbers.]

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines across the left half of the page.

incunditatis & ornamenti plurimum, nemo
negat. quod si, quæ sensus iuuant, & labo-
riose quæsitæ sunt, & retinentur accurate:
quanto nobis ea, quæ animum oblectant, po-
tiora debent esse? pascitur animus magnitudi-
ne rerum: quid Liiij. sublimius historia, quæ
populi R. bellicam uirtutem commemorat?
grauitate sententiarum: quis Cicerone pru-
dentius, quis eruditius disputat? elegancia
uerborum, & copia: quis eodem ornatior,
quis uberior? uarietate scriptorum: quod ge-
nus Romanæ literæ desiderant? poetas habent
egregios, historicos, oratores, philosophos
etiam excellenti doctrina claros. quæ si uera
sunt; (sint, necne, res ipsa declarat: ambi-
gere non licet) & si uoluptatem studiosis
Latina lingua parit incredibilem; possum istis
tribuere, quod uolunt, necessariam uulgo non
esse, dum ipsi contra, quod ratio postulat, at-
que exigit, hoc mihi tribuant, amandam esse
uehementer, atque expetendam. Sed hæc ad
eam, qua legendo fruimur, uoluptatem pars
attinet: nunc, quod eram alterum pollicitus,
de utilitate uideamus. Omnes linguæ aliarum
admixtione

admixtione linguarum, si moderata sit, au-
gentur; si nimia, corrumpuntur, atque inte-
reunt. quod enim recipitur, id esse debet eius-
modi, ut recipientis naturam sua vi, suaq; ma-
gnitudine non exuperet. itaque sermo hic no-
ster Italicus multas Gallici sermonis, multas
Hispanici, quasdam etiam aliarum nationum
habet partes. causam si querimus: non alia,
quàm earum gentium interuentus, & consue-
tudo, fuit. quòd si Gallorum, aut Hispano-
rum immensa multitudo, (exempli causa di-
ctum à me sit: omen quidem inane esse uolo)
sed si earum nationum maior aliqua uis in
Italiam irruerit, ac permanserit: maior si-
mul inducetur Gallici, aut Hispanici sermo-
nis usus; & fortasse aduenticium illud usque
eò ualebit, ut hoc domesticum uincat, suisq;
sedibus expellat. quod olim Romanae linguae
contigit: quam, multarum aetatum spatio, mul-
tis maximarum rerum adiumentis auctam,
atque confirmatam, diuersis tamen populis Ita-
liam occupantibus diuersarum linguarum im-
petus oppressit. Cum igitur lingua linguam
amplificet; nostraq; haec Italica, non multis
abhinc

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines.

nijs, tam diligenter culta, Latine scribendi ratio, quæ parentem nostram Italiam nobilitavit, quæ tot in nos merita contulit, ætate demum nostra, nisi remedium aliquod diurnitus extiterit, suam honestatem omnem neglecta prorsus in perpetuum amittat. quòd si rebus inclinatis, iam iamq; cadentibus opem ferre quisquam potest; unus est Paulus IIII, Pontifex omnium optimus, idemq; diuina potius, quàm humana, sapientia præditus. unus inquam, aut nemo unquam, & Latinam linguam, & laudabilia quæque studia ueterem in dignitatem uindicabit. qui cum frater fuerit aui tui; cumq; illum una uirtus ad eum gradum extulerit, unde humana omnia despicit, supra casus omnes, supra fortunam ipsam collocatus: hunc te decet imitari, huius uitam, perpetuo sanctissime traductam, huius omnia facta, consilia, instituta tibi ante oculos ponere. uides pietatem erga Deum, & in auctoritate Pontificia, id est in ipsa religione tuenda firmitudinem animi, atque constantiam. uides multiplicem rerum humanarum diuinarumq; scientiam, trium uero linguarum, Hebraicæ, Græcæ

Græcæ, Latine cognitionem pene singularem,
eloquentia uero prorsus eum excellere omnes
fatentur, qui quidem ita quacunque de re non
modo copiose, uerum etiam eleganter, ac di-
serte loquatur ex tempore, ut ei non arte quæ-
sita, sed à natura donata uideatur eloquen-
tia. hunc igitur sequere, & in illius uestigio
pedem statuere. ipse enim Deum secutus est; cum
eam felicitatem, quam plerique mortales igno-
rant, animo cogitaret. quem tu quoque finem
spectas, ut audio. et ob eam causam futurum
homines augurantur, ut eius dignitatis, quæ
summa proxima est, insignia breui omnino con-
sequaris. quod cum euenerit; letabor primum
tua, deinde communium studiorum causa. qui
enim tuos impetus ad laudem nunc uidemus,
tuosq; plane sensus intelligimus; an, ubi ad
istam uoluntatem auctoritas atque opes acces-
serint, fore dubitemus, ut à te ipso dissentias.
Præstabis Alfonse tu quidem alia præclara, te
ipso scilicet digna, tuaq; familia in qua flo-
rere uides heroes permultos, gloria circum-
fluentes, uirtutis in studio defexos: maxime ue-
ro gratiam referes optime de te merita Latine

B lingue

linguæ, eamq; paulatim Italia cedentem, & ad transalpinas nationes, magno nostro dedecore, migrantem, in suam sedem domiciliumq; reuocabis. cuius gloriæ causa, si monendus es, monitorem ad te; sin rogandus, supplicem uolui mittere commentarium hunc meum in epistolâs ad M. Brutum, & ad Q. fratrem: qui cum tibi studia commendat eloquentiæ, in quibus ego per tot annos, utinam cum aliqua laude, magno certe cum labore uersor, commendat simul, paulo tamen uerecundius, se ipsum, & uigilias meas: quarum fructus mihi erit uberrimus tum beneuolentia, tum iudicium tuum. quæsiui omnino, idq; mihi primum fuit, posteritatis utilitatem; quod est proprium familie nostræ: sed in te ipsum simul, cum huic operam commentario darem, spectavi. tu si probas ea, quæ literis mandamus; si faues industriæ, optimeq; te esse animatum erga mea studia significas: ego me, quæ summa sunt, omnia consecutum putabo.

ARGUMENTVM EPISTOLARVM

M. Tullij Ciceronis

ad M. Iunium Brutum, Brutiq;
ad Ciceronem.

H VIVS libri epistolæ quia non
ita sunt obscuræ, ut interpreta-
tionis lumen desiderent, non
hærebimus admodum in senten-
tiis: non nulla, ad historiam, aut
ad eruditionem quæ pertineant; quæ, ut extra
rem propositam fortasse uideantur, dignitatem
tamen habebunt; persequi & indagare consili-
um est. Post interitum C. Cæsaris, M. Bru-
tus, qui coniurationis in illum particeps, atque
etiam auctor, princepsq; fuerat, Cretam pro-
uinciam à senatu accepit administrandam; nec
ita multo post, plebis concitatae furorem exti-
mescens, urbe cessit; redituq; de sperato, cum
in Creta non multum neque sibi, neque reip.
præsidii putaret esse, intendit animum ad Mace-
doniam: quam ei Q. Hortensius prætor, Hor-
tensii oratoris filius, facile tradidit. nam Cæsar

B 2 de

de Parthica expeditione cogitans, & magistratus in triennium creauerat, & prouincias diuiderat: ex quibus Macedoniam regi à M. Bruto, absoluta prætura, uoluerat. ad eum igitur Macedoniae præfectum Cicero scribit. et sunt etiam ad Ciceronem aliquot, unaq; sane præclara ad T. Pomponium Atticum, Bruti epistola. Ac sciendum est, scriptos esse à Cicerone, præter eos, qui nunc extant, multos præterea epistolarum libros, ad C. Cæsarem dictatorem, ad C. Cæsarem iuniorem, ad Pansam, ad Hirtium, ad hunc ipsum Brutum. itaque contenti non fuimus inscriptione uulgata; neque, librum, tantum, sed, librum primum epistolarum ad M. Brutum, inscripsimus. sic enim citari à Nonio animaduertimus; qui librum quoque octauum epistolarum ad eundem nominat.

PAULI MANVTII

commentarius in epistolas

Ciceronis

ad M. Brutum, Macedoniae pro consule.

EPISTOLA PRIMA.

276.

M. Antonio,

P. Cornelio Dolabella,

COS.

CICERO BRUTO] Potest ambi-
gi, patricius, an plebeius fuerit hic
C Brutus. patricium fuisse, Posidoni-
us philosophus, eumq; secutus Plu-
tarchus contendit: Brutum enim
eum, qui reges eiecit, tres filios habuisse, duos, quos
participes coniurationis in remp. ultimo supplicio,
patre consule spectante, affectos, historiae narrant;
tertium, vnde Iunia gens propagata est; & à quo
M. hic Brutus originem duxit. Contra, plebeium
ut fuisse credamus, Dionysii Halycarnassici facit au-
toritas. nam etsi Plutarchum, pro eo, ac debeo;
plurimi facio: tamen Halycarnassicum, qui nititur
argumentis, libentius, hac quidem in re, auctorem
sequor. Plutarchi est simplex & nuda narratio. nam
illud nescio quid, quod affert ex Posidonio; ipsius
Posidonij ætate fuisse Romæ præstantes ex ea gen-
te

Commentarius in lib. I.

te uiros, quorum forma ad similitudinem imaginis accederet illius Bruti, qui ciuitatem dominatu regio liberauit, ita plane nihil est, ut refellendum non existimem. Noster autem Cicero cum in Philippicis orationibus, & in libro de claris oratoribus dixit idem, quod postea Posidonius, & Plutarchus; potuit id Bruto gratificari; quem cum unice diligebat, tum ad studium libertatis recuperandæ facilius impelli posse existimabat, si ab illo Bruto, qui primus Romæ iugum seruitutis uirtute depulerat, progenitum ostenderet. Dionysij ratio hæc est; eaq; , ut mihi uidetur, admodum firma. Si L. ille Brutus, qui libertatem Romæ constituit, uirilem stirpem reliquisset; eius posteri patricij fuissent. quod si patricij; consulatum sine dubio multi gessissent. at per annos CC, quod fasti declarant, consul Romæ Iunius nemo fuit. nam, quod Scæuas, & Bubulcos, qui Iunij fuerunt, consules uideas, CC, ut dixi, post reges exactos annis; hoc potius docemur argumento, plebeios fuisse, quàm patricios: cum in consulatu collegas habuerint de gente patricia; eo porro tempore consules fuerint, cum eum magistratum duobus patricijs mandari lex Licinia uetaret. Præterea in eiusdem Dionysij historia tribunum plebis uideo Brutum quendam fuisse, plebeix partis defensorem acerrimum; item alterum in oratione pro Quintio; alios etiam alibi. neque, ut opinor, de gente Iunia fuisse, quisquam negabit; & plebeios fuisse, ideo uerisimile est, quod, tribunatum pl. plebeijs tantum hominibus deferri, leges iuberent. Liuius sane duos tantum nominat Bruti filios: in quos, coniurationis crimine conuictos, animaduersum est.

sed

sed uerbum addit nullum, unde, nullum præterea Bruti filium fuisse, possit intelligi. Apud Dionem eadem fere, quæ apud Liuium, leguntur: ut non facile, utrum senserit, diiudicare liceat. itaque dubitatio ex Dionysio, & Plutarcho, Posidonioq; tota nascitur. quanquam ego quidem, cum argumenta illa duo, quæ posui, cum animo meo considero, unum, de nullo Iunio per CC annos, post reges eiectionos, consule; alterum, de Brutis, quos Dionysius, & Cicero nominant, tribunis plebis; non admodum esse uideo, cur dubitem. et ab eo Bruto, quem contra patres multa pro plebe gessisse Dionysius memorat, potuit M. Brutus, Seruiliæ filius, ceteriq; Bruti eius ætatis ortum trahere: is porro ab aliquo L. Bruti patricij liberto. nam liberti ita familiæ nomen assumebant, ut patricij, ab homine patricio manumissi, tamen esse nō possent.

C L O D I V S] cum sit hic Clodius tribunus pl. designatus; quo honore patriciam gentem leges excludebant; ex ijs Clodijs, qui Pulchri, aut ex ijs, qui Neronis cognominabantur, qui utrique patricij fuerunt, esse non potuit. fuit igitur ex Clodijs Marcellis. aut, si Pulchrum, uel Neronem uelis esse, nec tamen patricium; dic, à Pulchrorum, aut Neronum liberto genus duxisse: cum, etsi libertos à gente patricia leges remouerent, eorum tamen posteris aditum ad magistratus darent.

T R I - B U N V S P L.] Non uidetur prætermittendum, quod Plutarchus in libro τῶν προβλημάτων scriptum reliquit, tribunatum pl. magistratum non esse; cum neque purpuram habeat; neque licitoribus utatur; neque sella curuli sedens ius dicat; neque

Commentarius in lib. I.

potestatem, creato dictatore, deponat, more omnium magistratum. Cicero tamen magistratum appellat in oratione pro P. Quinctio. Et, quod ait Plutarchus de purpura, id refellit idem Cicero pro Cluentio: qui, quo loco de L. Quinctij tribuni pl. intolerabili superbia uerba facit, Vultum, inquit, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini.

DESIGNATVS] designabantur Tribuni pl. comitijs tributis: quod institutum est anno ab urbe condita CCLXXXIII, consulibus T. Quinctio Capitolino, Ap. Claudio Sabino: cum ad id tempus comitijs centuriatis designati essent. designabantur autem ante consules, ut ex prima epistola ad Atticum satis dilucide patet: & ante eosdem etiam magistratum inibant, nempe IIII id. Dec. quod ex Dionysio, Liuioque planum fit. nam quod in Pediani libris impressum est, tribunos pl. nonis. Dec. magistratum inire solitos; id mendosum esse puto. nam; ut omittam Liuij testimonium, in quo momenti multum statuo esse; Dionysius cum de quarto id. Dec. primo tribunatus pl. die mentionem facit, adiungit illud, μέχρι τῆς νῆς, cum dicat, suis quoque temporibus idem seruari. eoq; magis adducor, ut suspicer de mendo; quod, quem locum Ciceronis, qui est in libro secundo in Verrem, Pedianus ibi exponit; in eo Ciceronem de alio magistratu potius, quam de tribunatu pl. locutum esse, facile perspiciet, si quis animum paulo accuratius aduerterit. nam si de tribunatu plebis intellexisset, nunquam Sulpicium à Manlio, & Cornificio, quos proximis superioribus uerbis tribunos pl. nominauerat, separasset. nec de
Sulpicio

Sulpicio ullo, (ut etiam hoc addam) nisi patricio, me
mini me legisse . hoc satis esse ad hunc locum uide-
tur : reliqua persequemur in eo libro , qui de ma-
gistratibus inscribetur . VALDE me amat.]

sic in epistola ad Dolabellam : Tantum accessit ad
amorem, ut mihi nunc denique amare uidear, antea
dilexisse . Et ad Appium : Nihil est, quod beneuolen-
tia, uel amore potius effici non possit . A SVIS,
uel per suos potius] correctione usus est, ut id ab
inimicis Clodij non delatum modo, sed fictum e-
tiam & excogitatum significaret . nam, A SVIS,
officium continet deferendi : PERSVOS, fictum
ab ipsis, & studiose compositum ostendit . Vel dic
subaudiri, scriptum : quod uerbum omiserit Cicero,
quia delatum potius, quàm scriptum, ab inimicis
Clodij uellet ostendere . ut sententia sit hæc : scri-
ptum à suis inimicis, uel per eos potius coram te-
cum esse actum . infra, paulo planius, Si quis, in-
quit, secus ad te de illo scripsit, aut si coram locu-
tus est .

OCCULTAS hominum uoluntates,
multiplicesq; naturas] eandem fere sententiam
translatis uerbis exornat in epistola ad Quintum
fratrem : Multis simulationum inuolucris tegitur,
& quasi uelis quibusdam obtenditur uniuscuiusque
natura . Et in oratione pro Marcello : Cum in ani-
mis hominum tantæ latebræ sint, tanti recessus .

TESTIMONIUM] testes enim duntaxat ea de re,
quæ de agitur, testimonium dicunt : cetera tacent .
item ego, cum indicia multa ad animum Clodij pro-
bandum possim colligere, omittam : de ipsa tantum
re, cuius causa hanc epistolam scripsi, hoc dicam,
Clodium de te amicissime & loqui, & sentire .

Commentarius in lib. I.

AUCTVS Antonij beneficio est.] causa, cur Antonium Clodius uellet saluum. quia tamen beneficium illud à Bruto simul acceperat; utrunque, si fieri posset, saluum uoluisset: quia non poterat; Brutum malebat. A T E E S T:] quia tu simul cum Antonio beneficium illud in Clodium contulisti. quod autem beneficium hoc fuit? forsitan ipse tribunatus: quem, Antonio consule, & Bruto prætore suffragantibus, obtinere facile potuit. I N T E L L I G I T] qui Antonium de regno, uos de libertate cogitantes uidet.

276.

QVALIS ET prudentissimus,] qualis debet esse is, qui & prudentissimus, & idem optima fortuna sit. bonos enim ciues diligit, malos odit, qui prudens est: qui uero optima fortuna, mutationem non quærit: sicuti contra, qui fortuna sunt deteriore, uetera odere, noua exoptant, ut ait Sallustius in Catilina. ergo, cum Clodius Antonium saluis nobis uelit saluum; nos tamen mauult; quia distinguit honestum à turpi, propter summam prudentiam; & stabilem remp. cupit, propter optimam fortunam.

C. Vibio Pansa,
A. Hirtio, COS.

SCRIPTA & obsignata iam epistola,] non intelligi, quæ proxima antecedit, epistolam, temporis ratio facile declarat. illam enim Antonio & Dolabella, hanc Pansa & Hirtio cos. neque uero statim, sed

sed mensibus propemodum quatuor post initum magistratum, scriptam esse constat. **MAXIME QVE** mirabiles.] literæ mirabiles, mihi quidem non ualde satisfacit, nec usitatum puto. quòd si, Literæ plenæ rerum nouarum, maximeq; mirabilium, legas; tum uero non loquendi modo genus, uerum ipsa quoque sententia mirifice satisfaciet. Ac uideo ita scriptum esse in libro Pauli Magnuli: quò in libro solebat ille (quod ex ipso, cum uiueret, audierim) miniatulis literis ea notare, quæ in antiquis exemplaribus, contra quàm esset in impressis, animaduertentat. **DOLABELLAM**] P. Cornelius Dolabella, Ciceronis antea gener, cum aliquandiu bonum ciuem simulasset, ut etiam columnam illam, Cæsari erectam, euerteret; ad extremum, corruptus ab Antonio, reip. causam deseruit; & Syriæ administratione à populo accepta, uictus à Cæsario, & Laodiceæ oppressus, seruo suo, ceruicem feriendam præbuit. Hæc ex historia: quæ auctoritatibus singula confirmare, putidum uidetur. Vnum addam, patricius fuerit, an plebeius, in dubium uocari posse. uerum dubitationem prorsus omnem tollit Dio: qui, transisse illum ad plebem, lib. 42. tradit. itaque tribunus pl. fuit Cornelius, sed desijt esse patricius: sicuti & Octauios, nomine nunquam immutato, modo patricios, modo plebeios fuisse, à Suetonio docemur. non enim semper adoptione, ut mutare nomen necesse esset, sed aliquo priuilegio aut à plebe ad patres, aut à patribus ad plebem transibant. quod et Octauix gentis, & Augurini cognoscitur exemplo: qui cum esset Minucius, hoc est patricius, (Minucios enim plebeios ante nun-

Commentarius in lib. I.

quam inueniam) tribunatum pl. tamen gessit. suspicari fortasse aliquis posset, Dolabellam ex Cornelio Liuium esse factum, mutato gentis nomine Liuiæ testamento; qua de re in epistola ad Atticum 106: ideoq; cum Liuij essent plebeij, tribunum pl. fieri potuissent sed inuenio illum Cornelium, non Liuium, aliquot annis post epistolam illam à Cicero-
ne de Liuiæ testamento scriptam. nam ep. fam. 219: P. Cornelium uocari dicit eum, qui Dolabellæ beneficio ciuitate à Cæsare, uicto iam Pompeio, donatus erat. & Dio eo, quo diximus, loco, P. Cornelium Dolabellam, neque prænomine, neque nomine, neque cognomine immutato, tribunum pl. appellat. **EX ASIA fugere]** ex Asia cedentem Dolabellam, & in urbem Laodiceam receptum, C. Caspius, cui Dolabellæ oppugnandi curam senatus mandauerat, cum XII. legionibus obsedit. Appianus.
CUM TVEÒ] Dictum paulo durius uideri potest: cum neque Cicero ipse eodem modo locutus alibi sit, neque quisquam, quod sciam, de ijs, qui optime latine scripsisse existimantur. at si, Eò haberes, ita accipias, quasi, prope eum locum haberes; ferri fortasse posset: ut genus loquendi, quale illud, sit, cum dicebant, esse ad urbem, hoc est esse prope urbem. **APOLLONIA, DYRRHACHIO QVE]** ubi suas copias eo consilio Brutus continuerat, ut, si forte Antonius ad Mutinam exercitum reip. fugasset, quamprimum eas in Italiam ad tuendam reimp. posset trahere.

ANTONII] Marci; quem D. Brutus Mutina, ubi ab eo per aliquot menses obsessus fuerat, erumpens, & cum eo Pansa, & Hirtius Consules, adhibito

bito Octauiano, acie fuderunt. POPULI
ROMANI uictoria] cuius enim loco Antonius
non erat, hostis iam à senatu iudicatus. SCE-
LERATISSIMO hosti] Dolabellam quoque se
natus in hostium numerum retulerat. itaque cum
dixerit, hosti; uere dixit: cum, sceleratissimo, de-
promptit maledictum ex ipsius pessime factis, ac
præcipue ex C. Trebonij cæde; quem Smyrnæ, no-
ctu subito aduentu oppressum, occiderat. infra quo-
que scelus ei attribuit, cum ait: Ut sceleris pœnas
perfoluat. LUDIBRIO] qui se putaret cum
quinque legionibus, populi Romani imperium tur-
bare posse. TUA dignitate,] dignitas est in ijs,
qui uel summos magistratus administrarunt, uel ma-
ximas res pro patria gesserunt. primum illud, ut opi-
nor, Cicero non spectauit, cum dixit, dignitas:
quos enim magistratus Brutus gesserat? præturam
ille quidem, sed & à Cæsare datam, nec tamen om-
nem in ciuitate. nam post idus Martias, paucis in-
teriectis diebus, metu Antonij, plebisq; ab eo con-
citata, urbe excessit: ut per tres menses integros
minime præturam exercuerit. alterum igitur, de me-
ritis in rep. significasse potius uidetur, cum eius,
qui ciues suos à tyrannide uindicasset, dignitas po-
stularet, ut idem hostem populi Romani bello pe-
teret. DE ANTONIIS] illam seditionem
concitauit C. Antonius Marci frater, cum esset in-
potestate Bruti. itaque expono, De Antoniis, de
partibus Antoniorum fratrum subleuandis. Quod
autem infert, Magis mihi probatur militum seue-
ritas, quàm tua; significat id, quod à Dione scri-
ptum legimus; cum milites ipsi, qui seditionem fe-
cerant,

Commentarius in lib. I.

cerant, ut delictum suum quodam modo corrigerent, seditionis auctores occiderunt, quaestoremq; etiam & legatos C. Antonij ad necem depoposcerunt: quos Brutus, ad clementiam magis, quam ad seueritatem, propensus, nauibus impositos, quasi mox mari demersurus, male de se meritos tamen seruauit: ipsiq; etiam Antonio, cuius opera bis iam conflata seditio erat, iterum pepercit. Miror autem quid sibi uoluerint, qui hoc loco pro Antonijs Antonios, & nullo sensu, & contra ueterum librorum fidem, reposuerunt. **BENEVOLENTIAM** exercitus,] Credo, cum auctores seditionis occiderunt, quo beneuolentiam erga Brutum declararent. **PROVIDISSE**,] operam dedisse, & à senatu impetrasse, ut decreta nostra ne expectares, ipse ad arbitrium tuum, uti res poscere uideretur, bellum administrares. **UT NUNC** iudico,] quia uideo, ex ijs rebus, quas geris, multum accessurum ad dignitatem tuam. tunc id esse è rep. intelligebam, nunc è tua etiam dignitate iudico futurum; cum ita te & copijs instructum, & animo paratum uideam, ut et rep. in libertatem uindicare, & te ipsum laudibus illustrare possis. **MAXIMO OCIO**] ita ueteres libri, sine dubio mendose. quid enim elicitur sententiæ? ego malletm, Maximo animo, non omnino procul à uetere scriptura. nam si, animo, tribus duntaxat literis, linea superimposita, scribas, sic, aïo; neque contra consuetudinem facias, &, facilem fuisse ex, aïo, in, ocio, mutationem, facile perspicias.

277.

ANTONIOS,] tres fratres, Marcum, Caium,
Lucium

Lucium : qui ut hostes à senatu iudicarentur , m̄-
 xime Ciceronis opera est perfectum . NEQVE
 clementiæ tuæ concedo .] neque concedo , clemen-
 tior ut ipse sis , quàm ego sum . INANEM spe-
 ciem] est enim clementia specie quidem præclara ,
 sed re ipsa non nunquam perniciofa . qui enim ita
 sunt perdit , ut ne beneficio quidem affecti prauita-
 tem mentis exuere possint , præstat eos tollere ,
 quàm seruare . Brutus tamen , cum C. Antonio de
 concitata seditione pepercisset , iterum ei , in eius-
 dem culpæ crimine deprehenso , ueniam tribuit .
 MIHI quidem &c.] quod in epistola ad Atticum
 græce dixit, *βεβιωται* ; hic latine , Plautinis uerbis , acta
 ætas est . et inter illum locum , & hunc aliquantum
 est in sententia similitudinis . ibi enim , Mihi qui-
 dem *βεβιωται* ; uiderint iuuenes : hic ,
 „ Mihi quidem ætas acta ferme est ; tua istuc
 „ refert maxime .
 emendandi autē sunt , qui typis impressi cirúferun-
 rut , Plautini libri . nã , ut in ijs nũc omnibus legitur ,
 Mihi quidē ætas acta est ; tua istuc refert maxime ;
 uersus neque iambicus esse , neque trochaicus po-
 test . itaque dictio , ferme , illuc est ex hoc Cicero-
 nis loco transferenda . SENATVS du-
 cem] se ipsum designat : cuius fuit in senatu singu-
 laris auctoritas . EXORACVLO] uere .
 nam , ut Cicero futurum prouidit , ita cecidit . in quo
 singularem illius prudentiam licet agnoscere . Cau-
 sã autem , in quas intuens mouebatur , ut a siduis , &
 in eam sententiam accuratissime scriptis literis Bru-
 tum in Italiam accerferet , huiusmodi ferme erant .
 Imminebat M. Antonius libertati , pecunijs , quas de
 templo

Commentarius in lib. I.

templo Opis abstulerat, & legionibus, quas è Macedonia in Italiam euocauerat, instructus. præsidium reip. in quatuor maxime hominibus erat, in D. Bruto, qui Galliam cisalpinam, à senatu datam, administrabat; in adolescente Octauiano, qui priuato consilio exercitum comparauerat; in consulis, Pansa, & Hirtio, qui, delectu acerrime habito, eas collegerant copias, quæ ad impetus Antonij reprimendos sufficere uiderentur. Quid igitur erat, cur Brutum Cicero, quasi publicæ causæ diffidens, tam sæpe, tamq; uehementer, ut in Italiam ueniret, hortaretur? Primum incertos belli casus, Martemq; communem extimescebat: itaque, si quid accideret, adesse Brutum, quò ciuitas, perditis rebus, tanquam ad arcem, confugeret, exoptabat. deinde non admodum erat, cur ab ipsis ducibus confideret. D. Brutus bene ille quidem de rep. sentiebat; nec erat quidquam de illius uoluntate dubitandum: sed eius exercitus etsi numero amplissimus, firmitate tamen erat exiguus; quippe qui magnam partem, ex tironibus constaret. tres reliqui suspecti esse poterant; Octauius, quòd esset à C. Cesare adoptatus, quòdq; ueteranis fere Cæsaris militibus uteretur; Pansa & Hirtius, quòd Cæsarianas partes ciuili bello semper fouissent, & à Cæsare magnis beneficijs ornati, percussores illius, Brutum & Cassium, libertatis auctores, nequaquam amare possent. atque hanc animi uoluntatem Pansa, diuturna simulatione obtectam, aperuit ultimo uitæ die; cum ex illis uulneribus iam iamq; moriens, quæ aduersus Antonium pugnans accepisse pro rep. ac libertate uidebatur, Octauium, lectulo assistentem,

assistentem, multis uerbis est cohortatus, ut, quoniam, quicquid resp. uirium habuerat, totum id ad ipsum unum, profligato Antonio, consulibus interfectis, infirmo D. Bruti exercitu, belli fortuna contulisset, occasione uteretur, & de patris ulciscenda nece consilium susciperet. Siue igitur Antonius uicisset, præcauendum erat, ne uacuum ac destitutam in rep. uictor irrueret: quod malum Bruti præsentis exercitus arcere poterat: siue, ut uinceretur, casus tulisset; id ipsum plane, quod euenit, Cicero metuebat; ne non satis in ijs esset constantiæ, ac fidei, quibus ipsa se resp. necessitate coacta commiserat. Vere igitur dixit, Hæc ex oraculo Apollinis Pythij edita tibi puta. aduentum enim suum in Italiam Brutus ita distulit, ut spatium Antonio & Octauio dederit coeundæ in publicam perniciem societatis.

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA II.

Pansa consule, Hirtio interfecto.

277.

EST A sunt.] ad Mutinam; cum
duo consules, Pansa & Hirtius, &
G pro prætore Cæsar Octavianus cum
Antonio pugnarunt. SÆPË
scripsi] fortasse, quòd eorum volun-
tatem suspectam haberet M. Brutus; qui eos C.
Cæsar, olim contra rep. pugnantis, in præsidiis
fuisse meminisset. INDOLES VIRTU-
TIS.] uirtutem enim uiris attribuimus, indolem
pueris, & adolescentibus. et quanquam Octavia-
nus è pueris iam excessisset, tamen ad earum rerù,
quas contra Antonium pro rep. gesserat, maiorem
admirationem sæpe puerum Cicero appellat, ut in
epistola ad Cornificium: Puer egregius præsidium
sibi primum, & nobis, deinde summæ reip. compa-
rauit. Et in alia ad D. Brutum: Ne adolescentem,
uel puerum potius Cæsarem iudices temere fecisse.
& Philippica IIII. Laudo, laudo vos Quirites,
cum gratissimis animis prosequimini nomen clarif-
simi adolescentis, uel pueri potius. HONOR-
RIBVS] non præsentibus: magistratum enim nul-
lum adhuc gerebat, tantum erat pro prætore: sed
iis, quos, uideo fore, ut optime de rep. meritis asse-
quatur. GRATIA] quia nihil extraordina-
rium in libera ciuitate sperare quisquam potest,
nisi gratia ualeat. recte igitur honores, & gratiam
coniunxit,

coniunxit: quòd utrunque animos facere potest male cogitanti. **GRATIA**,] ex amicitiiis, propinquitatibus, clientelis Cæsaris mortui collecta. **PERSVASUM EST**] hoc illi persuasum non esse, magis è rep. fuisset. hæc enim illum ad immoderatam potentix cupiditatem extulit opinio. **ANTONIUM**] cum Macedonicis legionibus Brundisio redeuntem. epist. fam. 197: & Philippica I I I. 184. & I I I I. 192. & V. 200. **ANTE** hanc rem pulcherrimam] ante prælium Mutinense. **EFFUNDEBAT:**] cum ad te in Macedoniam trajcere decreuisset, si Antonius pugna vicisset. Idem scribit ad C. Cæsium his uerbis. Brutus Mutinæ vix iam sustinebat: qui si conseruatus erit; vicinus: sin; quod diu omen auertant; omnis omnium cursus est ad vos. **AD XII. CAL. MAII:**] quo die de profligatis Antonij copijs nuncium accepit.

277:

IN CAPITOLIUM] vt Ioui Opt. Max. propter victoriam gratias agerem. **IN ROSTRIS COLLOCATVS**] vt inde Panfæ literas de victoria recitaret. quod ab ipso factum tradit Appianus lib. 3. Illud addo, de Rostris verba facere priuato cuiquã non licuisse, nisi magistratus ei concionem daret. **COLLOCATVS** igitur, concione à magistratu data. **GRATIARVM actio**,] quòd eo auctore bellum contra M. Antonium decretum susceptumq; esset, ut Philippicæ orationes declarant. **POPULAREM** me esse] quod alioqui in malam partem accipi solet. nam fere ad seditio- nes excitandas, & statum reip. perturbandum, po-
puli

Commentarius in lib. I.

puli studium quærebatur. sed, popularem esse in populi salute, præclarum est: ut ipse in quadam epistola, Facti iam sumus in re salutari populares.

LIBERALITAS] liberalitatem posuit pro clementia: quia capto C. Antonio, & seditiones concitanti, Brutus tamen pepercerat. quem ut occideret, dicitur à Cicerone literas accepisse, ut apud Plutarchum legimus.

VNAM & eandem esse causam.] hostium loco omnes pariter esse habendos. quod si ita est, cur tu C. Antonium seruas? cum ipsi Marcum & Lucium, eius fratres, armis persequamur.

CONSULES duos] Hirtium & Pansam. **DUNTAXAT BONOS**:] non etiam fortes & strenuos: quoniam uterque ceciderat. bonos autem, bene sentientes.

HIRTIVS quidem] corrigit quod dixerat, Duntaxat bonos: sed corrigit tantum modo quod ad Hirtium attinet. **FUGERAT**:] Bononiam. Appianus. **FERRE NON PORTVIT**] ideo bonus magis, quàm fortis. **PERSEQVITVR**,] lentius tamen, quàm oportuit: quod habuit spatium Antonius sui recreandi. uide infra, & epist. fam. 173.

SIVE captiuos, siue dediticios] rursus ad C. Antonium redit. fuit enim grauissimum Ciceronis odium in Antonios. Adiungit autem, Siue dediticios, quia non prælio captus erat C. Antonius à Bruto, sed se ipse dediderat. leniores autem in dediticios, quàm in captiuos, debemus esse. sed omnium eandem esse causam Cicero uolebat, odio uidelicet permotus: quod tamen dissimulat duobus modis, primum, cum interpretationem illam alijs ascribit; deinde, cum infert, Nihil differui durius.

EPISTOLA

EPISTOLA III.

278.

Nullis consulibus, cæsis
Pansa & Hirtio.

B RUTI nostri, & consulum,] Decimi Bruti, & Hirtij, & Pansæ, consulum; qui Antonium pugna uicerant. et obseruandum, cum eius particeps uictoriæ Cæsar Octavianus fuisset, tamen hic à Bruto non nominatum; qui eum & ut Cæsar filium odio prosequeretur, & pugnare contra Antonium non tam pro rep. ut uidebatur, quàm priuatæ potentæ causa suspicaretur. quam suspicionem res ipsa deinde comprobauit.

IUDICIUM esse de ijs ciuibus,] ad senatum, aut ad populum R. spectare, ut iudicet de ijs ciuibus, qui M. Antonium in bello secuti, pugnantes non interierint. itaque ego de C. Antonio, qui in mea potestate est, per me ipse non statuum: sed senatui, aut populo R. iudicandum relinquam.

QVOD enim non senatus censuit,] cur ego in C. Antonium durius aliquid statuum, cum id senatus aut populi R. iudicium esse debeat? iustissimè igitur facio, cum in eum, ut in hostem, non animaduerto: siquidem senatui, aut populo R. suam potestatem præripere non debeo. RES non coegit,]

Non accidit, ut ego eum occiderem: quoniam se
D ipse

Commentarius in lib. I.

ipse mihi, eiusque legio tradidit. **QVID QVAM ERIPVI:**] hoc ideo dicit, quia ornamenta militaria illi reliquerat. Plutarchus. **DISSOLVTE:**] neque crudelis in eripiendo fui, neque dissolutus in remittendo: custodiui enim illum diligenter. **QVOAD BELLVM FVIT:**] in Italia. quasi nunc, M. Antonio deuicto, bellique timore sublato, de Caio dimittendo, aut certe Romam mittendo Brutus cogitet. quem tamen non multo post, cum de Ciceronis & Decimi Bruti necem cognouisset, occidi iussit. Plutarchus. **TRIBVERE potentibus,**] aculeus in Ciceronem, qui Octavianum honoribus extraordinarijs ornabat. Quod autem pro potentibus, in Bessarionis antiquo libro scriptum est, petentibus; respuo. nam tum in uoce, potentibus, Bruti, de libertate admodum timentis, animus magis exprimitur: tum relatio illa, miserorum, & potentibus, uim in sententia; concinnitatem habet in uerbis. **CVPIDITATEM,** & arrogantiam] Cupiditas & de bonis, & de improbis hominibus usurpatur: ipsa per se neque turpitudinem habet, neque laudem. addit igitur, Et arrogantiam; quod potest aliquis cupere, quae non licet, neque tamen ea per arrogantiam occupare. **TRA DVCI** ad mala consilia] uerus uates de Octauiano. **LARGITIONIBVS:**] honoribus, qui supra modum deferantur: quibus, etiam qui recte sentiat, non nunquam corrumpitur, & deprauatur. ubi enim maiorem aliquam potentiam nacti sumus, tantum abest ut humilia cogitemus, ut etiam ad altiora animum extollamus. Est autem hic largitio, in tribuendis honoribus nimia liberalitas. nam lar

largitio pecuniæ locum hic habere non uidetur.

278 :

NE V SEMPER &c.] hoc dicit. Cæsarem occidimus; sed regiam potestatem M. Antonius, Cæsare nequior, assumpsit. ita uidendum est, ne, dum in Antonio tollendo sumus, hæc sit causa, ut Octavianus, potentia elatus, Antonio peior existat.

NE QVE opinantibus, aut patientibus nobis] siue id nobis non opinantibus, siue patientibus euenerit. æque enim nobis uitio dabitur. Et aduerte, hanc loquendi consuetudinem ueteres admasse, ut libentius dicerent, Neque opinanti, quam, non opinanti; ut exemplis intelligitur.

QVANTA maxima] antiqua locutio, ut de oratore lib. 1. M. Cato eloquentia tanta fuit, quantum illa tempora, atque illa ætas ferre maximam potuit. Dixit etiam Celsus, non malus latinitatis auctor: Ut tumor, quantus maximus esse potest, se ostendat. Et ipse Brutus infra, 287. SED etiam prudenter] subaudi, sentiendo. potest enim aliquis bene sentire, nec tamen prudenter. quod obiectum est Ciceroni; quasi, cum in remp. optime fuerit animatus, ei tamen male consuluerit, quia nimis extulit Octavianum.

TVAE VIRTUTES]. In Bessarionis libro, Tuæ uirtutis, uideo scriptum esse, & coniungi cum sequentibus: ut sit, Tuæ uirtutis unum hoc. Mihi; ut dicam, quod sentio; neque scriptura uetus, neque impressis libris recepta satis probatur. uetere quid significetur, non uideo. recens primum non caret suspitione mendii; quòd ab antiqua discrepat: deinde occurrit animo quiddam fortasse probabilius. periodum

D 2 enim

Commentarius in lib. I.

enim libentius ita concluderem; Alia omnia sic ad-
sunt, ut cum quolibet antiquorum comparari pos-
sint. Tuæ uirtutes, additum fortasse est, ut, quæ-
nam essent illa, quæ cum quolibet antiquorum
comparari possent, exponeretur. **GRATO**
animo, liberali quæ profectum,] Laudem cum turpi-
tudine coniungit, quo sit reprehensio tolerabilior:
quod ingenij, atque artis est. Et in cohortationi-
bus, præceptum Ciceronis est in epistola ad Trebo-
nium, ut laudes eum, quem cohortere. sic Brutus Ci-
ceronem primum laudat ut gratum & liberalem, de-
inde reprehendit ut minus cautum, nec satis in tribuen-
dis honoribus moderatum. nam ex Ciceronis sen-
tentia senatus & lictores & cetera imperij ornamen-
ta, nomen quæ pro prætore Octauiano decreuerat:
post uictoriam autem Mutinensem quinquaginta
dierum supplicationes. Philippica v. & XIII.
& Plutarchus. **EXEMPLEO**, aut præsidio]
utrumque refertur ad illud, Male cogitantibus: ut
tamen, male cogitantibus, ambigue dictum sit,
hoc sensu: **EXEMPLEO**, male cogitantibus ijs,
qui cum dari aliquid à senatu, contra quam legibus
& more maiorum liceat, uiderunt, incendi facile
possunt, ut eadem concupiscant: **PRAESIDI-**
DIO, ei, qui accepit à senatu, male cogitanti.
ITAQUE timeo &c.] sensus hic est. cum ue-
stris decretis locum quæstorium, & honorem pro
prætore contra leges habuerit; uereor, ne putet se
altius ascendisse, cum ad hos extraordinarios hono-
res ascendit, quam sit ascensurus, si inde ad consu-
latum ascenderit. plus enim est ex priuato loco
ad quæstorium, prætorium quæ ascendere, quam ex
quæstorio

quæstorio prætorio ue ad consularem ; cum prefertim Octavius annum ageret xix, cum quæstorum prætorumq; iura consecutus est . timeo , inquit , ne plus putet esse , quod iam habet , quam quod habendum restat ; ideoq; in consulatus cupiditatem facile ueniat . quod ita contigit . nam Octavius , consulibus ad Mutinam occisis , consul fieri uoluit : quod cum non impetrasset , iratus quasi ob ignominiam , prodita reip. causa cum Antonio ac Lepido societatem iniuit . placet igitur legi , ascensurum , pro descensurum . alioqui cum satis erit perplexa , tū inepta quoque videbitur sententia .

NON tyranno ,] regnandi enim instrumenta facilius arripimus , si à senatu deferuntur , quod de Octauiano timendum est ; quam si à tyranno relinquuntur : qua occasione usus est Antonius . INTERFECTO :] non solum tyranno , quem imitari turpe fuit , sed eo tyranno , qui est interfectus ; cuius exitum timere debuit Antonius . duæ igitur dictiones , TYRANNO INTERFECTO , altera turpitudinem , altera periculum designat . IMPERIA quælibet] quæ restant ; præturam ipsam , consulatum , atque adeo dictaturam . FACILITATEM] in tribuendis honoribus . PROVIDENTIAM :] ad futura dispicienda . putas enim Cæsarem extraordinarijs honoribus , quos illi decreuistis , fore contentum .

TE CONSULEM factum] scribit Appianus , Ciceronem in senatu consuluisse , ut amissis consulibus Octavianus surrogaretur , eiq; deinde aliquis collega adderetur , qui adolescentiam illius quasi magister regere & moderari posset : senatum affecti ætate hominis ineptam am-

Commentarius in lib. I.

ditionem risisse. satis enim patuit, quò spectaret.

279.

FILIVS] filium Ciceronis, qui Athenis philosophiæ operam dabat, Brutus secum abduxit, & equitibus præfecit. epist. fam. 191: Dio, Plutarchus, alij.

EPISTOLA IIII.

Nullis consulibus.

SERVILIUS etiam de Ventidio.]
S Seruilius Isaurici filius, is, qui C. Cæsaris collega fuerat in consulatu: Ventidio Basso Mulione, qui ex humili admodum fortuna ad consultatum est euectus, primusq; Romanorum de Parthis triumphum duxit. uide Gellium lib. xv. cap. 4.

IISDEM locis] ubi esses. nam, utrum in Macedonia esset, nec ne, fortasse ignorabatur. non erat certe, cum epistolam proximam superiorem scripsit: cum dicat à se filium Ciceronis in Macedoniam cum equitatu esse præmissum. AD FIDEM, & ad dignitatem] cum enim tyrannum uita priuasti, quasi tuam in eo fidem obstrinxisti, eodem te in rep. animo semper futurum. persequi igitur ministros, imitatoresq; tyranni, qui tyrannum ipsum occideris, tuæ fidei uideatur esse. DIGNITATEM: in primis enim hoc te decet, tuisq; præclare factis dignum est.

SCELERIS] quia rep. non solum deseruit, sed

sed etiam oppugnauit : multoq; etiam magis , quia
 C. Trebonium occiderat . H o c] vt persequere
 Dolabellam bello . T v m :] cum te ad persequendum
 Dolabellam literis hortabar . F v g a e :]
 bonorum , si ad Mutinam secunda fortuna usus esset
 Antonius . V t s p e r o :] dubitat adhuc , neque
 sine causa : nam Antonij equitatus integer pene omnis
 ex proelio discesserat : praeterea Ventidius suas
 legiones tres cum eo coniunxerat : & habebat ipse
 legionem secundam , & ex reliquis legionibus
 magnam multitudinem . epist. fam. 161. V E -

s t r v m collegium] pontificum minorum . pontifex
 enim erat Brutus . 286. S A C E R D O T V M
 C O M I T I I S :] ratio creandorum sacerdotum haec
 fuit . Creati sunt à collegio pontificum usque ad
 consules C. Marium , & C. Fimbriam : qui fuit
 annus ab vrbe condita D C L : quo anno Cn. Domitius
 tribunus pl. lege lata instituit , vt populi comitiis
 crearentur : vt ex oratione II . in Rullum , & ex
 Suetonio in Nerone cognouimus . rursus uictor
 Sylla eorum creandorum potestatem , populo ereptam,
 collegio pontificum restituit , vt ex Dionis
 historiarum xxxvii . collegimus . mox Labienus
 tribunus pl. lege Domitia renouata , ius creationis
 à pontificibus ad populum transtulit , anno ab vrbe
 condita D C L X X X I . vt ex eodem Dionis loco
 perspicuum est . Eiusdem fere sententiae , nouo aliquo
 iure adscripto , legem tulit C. Cæsar dictator .
 postremo consul M. Antonius , qui triumuir fuit ,
 pontificibus veterem cooptandi potestatem , lege
 lata , restituit , vt apud Dionem legimus lib. XLIII . in
 extremo . quam tamen à Pansa consule sequenti an

Commentarius in lib. I.

no esse abrogatam, ostendimus in libro de legibus Romanis, quem propediem edituri sumus. **HABERI POSSE:**] lex quidem, quæ vetaret, non erat: consuetudo tamen non ferebat. itaque lib. II. ad Atticum, 25: Quoniam, inquit, Nepos profiscitur, cuiam auguratus deferatur. Nimirum significat, Nepotis absentis rationem haberi comitijs augurum non posse.

279:

IN CAPPADOCIA] quò profectus erat, specie quidem ad vota matri deorum peragenda, re vera ad bellum excitandum. Plutarchus. **LEGE Domitia**] populi comitijs, vt Cn. Domitius tribunus pl. lege sanxerat. **AVGV R:**] augures sacerdotum numero continentur. lex autem Domitia de omnibus sacerdotijs erat. **QUI PETIT**, cuius ve ratio habebitur. qui petit, de præsentibus est: cuius ve ratio habebitur, de absentibus. **DE DOMITIO**, & de Catone nostro] altero L. Domitij Ahenobarbi, altero M. Catonis Vticensis filio, vtroque arctissima affinitate Brutum attingente. nam duas Porcias, Vticensis filias, alteram Ahenobarbus in matrimonio habuerat, alteram Brutus habebat: vt etiam alio loco diximus.

ASIAM,] non, quæ de tribus orbis partibus vna numeratur, sed, quæ prouincia est Ciliciæ finitima. **COLLEGAM** sibi surrogasset] locus multis difficultatibus obstructus: quem tamen, vt spero, ita explicabimus, atque aperiemus, vt ad veritatem nemo non possit, aditu patefacto, peruenire. Ac primum illud ponatur, Ciceronem Bruto significare, vt, si eundem sibi statuit in Asiam, decernat ante de
Marco

Marco filio , vtrum velit eum ad sacerdotum comitia Romam uenire , præsentemq; petere ; an in Asiam una proficisci . quò si proficiscatur , incommoda sequuntur illa . primum , si accersere eum ad comitia voluerimus , facultatem nobis omnem auferret locorum longinquitas . sin , vt absens petat , placebit : infirma spe nitentur : cum sint omnia præsentibus faciliora , quàm absentibus . Accedit illud , quo maxime Cicero perturbatur , quia , quando futura sacerdotum comitia sint , ignorat . nam cum ea non nisi à consulibus , aut ab interrege , aut à pontifice maximo haberi possint ; consules porro hoc tempore nulli sint ; interrex creari non possit ; pontifex maximus M. Lepidus ab vrbe absit : sequitur , vt de comitiorum illorum die prorsus incerta coniectura sit . quam ob causam de filio accersendo constituere non potest . itaque totam rem ad Bruti consilium ac prudentiam reijcit . Quod autem dixi , comitia sacerdotum solis consulibus habere licuisse , aut , si consules non essent , interregi ; probatur hoc modo . Pansa viuo , celeriora omnia fuissent : mortuo , futurum , vt tardiora sint , Cicero videt . cur tardiora ? nimirum quia quæ potestas surrogandorum sacerdotum penes consules erat , ea , sublatis consulibus , ad eos magistratus , qui supererant , non transferrebat . hoc ita esse , satis , vt opinor , illa verba declarant : Nunc per auspicia longam moram video . Cum igitur , præter consules , ex ordinariis magistratibus habere sacerdotum comitia nullus posset : simile veri est , ab interrege haberi ob eam causam potuisse , quòd interrex eodem , quo consules , iure esset ; vtpote qui creandis consulibus habere

Commentarius in lib. I.

bere comitia posset. prætores autem eodem, quo consules, iure non erant. nam, quamuis collegæ consulum dicerentur, minime tamen consularia comitia, ac ne prætoria quidem, habere poterant. quod à Messalla in libro de auspicijs traditum, obseruauimus. longæ igitur moræ, quam Cicero timet, hæc est causa; quod, extinctis consulibus, neque magistratus tunc erat, qui sacerdotes comitijs rogare posset; & interrex toto anno creari à senatu non poterat. sic enim mos maiorum obtinuerat, ut, cum nullus iam esset patricius magistratus, tunc demum interrex à senatu crearetur. at hoc anno, mortuis Hirio & Pansa consulibus, alij tamen supererant patricij magistratus, ut prætores, ædiles curules. ita nodus erat difficilis: quia neque prætor, aut ædilis curulis habere sacerdotum comitia poterat; &, qui potuisset, interrex, is ne creari posset, eorum causa fiebat. auspicia enim, quibus eum patres creare soliti erant, (nihil enim, neque publice, neque priuatim, maioris rei, sine auspicijs, apud veteres gerebatur) redire ad ipsos non poterant, dum vel vnus esset patricius magistratus. expectandum igitur erat, donec patricij magistratus annuo munere essent perfuncti. tunc enim creatus interrex à patricijs senatoribus comitia primum consulibus rogandis, deinde sacerdotibus habuisset. Aut intellige sic. Comitia primum consularia interrex habuisset, deinde consules creati sacerdotum comitia ipsi habuissent. quod similitudinem veritatis maiorem habet: ut interregis vna cura de rogandis consulibus esset; consules deinde reliqua perficerent. Quæri potest; cur, quemadmodum Crispinus

nus consul morti proximus, secundi belli Punici
 temporibus, dictatorem dixit; ne resp. sine consu-
 libus esset, (iam enim & M. Marcellus, collega ip-
 sius, interfectus erat) itidem Pansa, summo in vitæ
 discrimine constitutus, dictatorem non dixerit; à
 quo & consulum, & sacerdotum, aut saltem consu-
 lum, qui deinde sacerdotes rogarent, haberi comi-
 tia possent. Hanc dubitationem facile tollit histo-
 ria. non enim, quo tempore Pansa petijt, creari di-
 ctatorem licebat: cum dictatoris nomen. M. Anto-
 nius consul funditus iam è rep. sustulisset. P A N-
 S A viuo] is Bononiæ perierat ex vulneribus Muti-
 nensi prælio acceptis. S V R R O G A S S E T,] in lo-
 cum Hirtij eodem prælio interfecti. P R A E T O-
 R I A,] designandis insequentis anni prætoribus.
 de consularibus comitijs, quæ ante prætoriam fie-
 bant, ideo non meminit, quia designati iam erant
 à C. Cæsare, Parthicum bellum cogitante, qui post
 Hirtium & Pansam consules essent, L. Munatius
 Plancus, & D. Iunius Brutus. Et prætorijs anteces-
 sisse sacerdotum comitia, quòd deorum immorta-
 lium religionem rebus humanis æquum esset ante-
 poni, vel hic locus perspicue demonstrat. S A-
 C E R D O T V M comitia] hæc non, vt magi-
 stratum, quotannis, sed, cum surrogandus aliquis
 esset in demortui locum, habebantur. P E R
 auspicia] quæ ad patricos magistratus pertine-
 bant, nec ad senatum, nisi cum ij non essent, trans-
 ferri poterant. V N V S] quasi dicat, duo nunc
 sunt, prætor, & ædilis curulis. patricij enim magi-
 stratus dicebantur ij, qui, maiorum ætate, patri-
 ciorum causa ex gentibus patricijs erant instituti.

AD

Commentarius in lib. I.

AD PATRES] non dicit, ad senatum, in quem non soli patricij, sed plebeij quoque, in primisq; qui ex equestri essent ordine, legebantur; sed, ad patres: quòd, à solis patricijs senatoribus creari interregem, moris esset. et quanquam, patres, interdum pro vniuerso senatu vsurpatur; proprie tamen de patricijs dicebatur; quibus aditus in senatum initio solis patuit. itaque in epistola ad Pætum, Ad patres, inquit, censeo, reuertare: plebeij quàm improbi fuerint, vides: cum de patricijs Pæti maioribus intelligeret. **REDIRE**] tunc redeunt, cum magistratibus nullis dum designatis, quod sæpe ciuium in dissensionibus contigit, annus abiit.

EPISTOLA V.

Nullis consulibus.

G **RATIAS** agam.] quòd eam sententiam dixisti, qua mihi honorificentius nihil esse potuit, vt meum esset liberum iudicium de bello gerendo. **AVT AD** commendationem honoris] vt, si comitia sacerdotum essent, peteret: si non essent, honorem suum ad insequentis anni comitia commendaret: quibus absens peteret, ne abesset ab exercitu, tam necessario reip. tempore.

280.

IN SVSPICIONEM] legimus & apud Suetonium, suspectam Pansæ mortem fuisse, medicumq;

cumq; Glyconem custoditum esse , quasi venenum
vulneri indidisset . **TORQUATO :**] cur Torqua
to potissimum ? quia Pansæ quæstor fuerat , vt ex
Appiano cognouimus ; consulisq; sui mortem perse
quebatur , pro ea necessitudine , quæ inter con
sulem & quæstorem fuit : quam ad paternam ca
ritatem accessisse , traditum est . **ACHIL**

LEVS] pro, Achilles : ad græcam inflectendi ra
tionem, ut cum dixit, Achilleos nostri . **TRE**

BONII] quem Asiæ præfectum Dolabella Smirnæ
occiderat . **TULLIO :**] Tullio Cimbro, qui Bi

thyniam administrabat . Dio lib. XLVII . Appianus
lib. III . Plutarchus in Bruto . **FLAVIVS :**] in

exercitu Bruti opificum præfectus : quo in extrema
illa Philippenfi pugna cæso , dicitur Brutus in illius
mentionem vehementer suspirasse . Plutarchus .

NECESSARIIS tuis] erat enim Dyrrhachium
in fide Ciceronis . itaque lib. XIII . ad Terentiam , Ci
uitas , inquit , hæc semper à me defensa est . Et ad
Atticum lib. III . Quòd mei studiosos habui Dyr
rhachinos , ad eos perrexi . Et in oratione pro Plan
cio : Dyrrhachium , quòd erat in fide mea , petere
contendi . **IMAM]** ultimam : quæ longissime

distat ab urbe Roma . sic Horatius ,

„ - hæc Ianus summus ad imum

„ Perdocet .

CANDAVIAE] cuius montes Dyrrhachio LXXIX .
distare , Plinius tradit .

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA VI.

Nullis consulibus.

I B V L V S] Bruti priuignus. fuit enim M. Calpurnij Bibuli, qui C. Cæsar's collega fuerat in consulari, ex Porcia filius; quæ post obitum prioris viri Bruto nupsit. Sed videntur duo Bibuli sacerdotium cupuisse, ut est 284. Brutus autem priuignum solum commendauit. Plutarchus in Bruto, & Catone. Et, hunc de M. Bibuli liberis primum non fuisse, prænomen ipsum declarat. fuisset enim Marcus, non Lucius, ex vetere consuetudine. Marcus autem, ut opinor, perierat aliquanto ante, interfectus à Gabinianis militibus. Valerius cap. I. lib. III. **C V I V S** tantæ pro rep.] hæc verba indicant, cum dixit, Quam carus mihi esse debeat, non significasse propter affinitatem, sed propter Bibuli virtutem studiumq; erga salutem reip. **S I M O D O** iusta est, aut pro officio &c.] cum dixit, **I V S T A**, ad virtutem Bibuli spectauit; quam ornari, iustum erat; cum, **P R O O F F I C I O N E C E S S A R I O**, ad necessitudinem, qua Bibulum attingebat: ut vel hoc nomine eius causa velle cogeretur. **I N P A N S A E** locum] ut pontifex minor creetur. 284. auctor rhetoricorum ad Herennium itidem locutus est lib. I. Augur damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. quam loquendi rationem

nem qui non intelligebant, pro, IN PANSÆ LOCVM, fecerunt, IS PANSÆ LOCVM, non modo contra veterem latine loquendi consuetudinem, verum etiam contra quam in antiquis libris scriptum est.

280:

NOMINATIONEM] ut tu de eo referas. sic Cicero auguratum petens, à duobus auguribus nominatus erat; Pompeio & Hortensio. neque enim à pluribus licebat. Philippica II. & de claris orat. APPULEIUM vero.] quasi Ciceronis auctoritate Appuleius magis, quam Domitius, egeret, genere inferior, & patre natus minus nobili. CELEBRABITUR:] laudabitur à me, tibiq; commendabitur. quasi dicat: Sed hæc epistola Bibuli solum causa scripta est: neminem admisceo. DIMITTERE ex sinu,] ita loquimur de ijs hominibus, aut rebus, quæ nobis carissimæ sunt. ad Quintum fratrem lib. II. 317. Iampridem istum canto Cæsarem. mihi crede in sinu est, neque ego discingor. EX QUANTO POTEST EUADERE:] ex tanto viro, quantus iam est, facile potest euadere, qui vestras paucorum laudes assequatur. quasi & magnus vir esset Bibulus, nec tamen Ciceronis adhuc paucorumq; similium laudibus par; sed qui, cum in via virtutis tantum processisset, eos aliquando affecuturus videretur.

EPISTOLA

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA VII.

Nullis consulibus.

EQVITVR iudicium tuum;] vo-
lunt omnes boni idem, quod tu,
S remp. liberari: in eoq; te ducem se-
quuntur. M V N I C I P E M Sues-
fanum] cum duæ sint Sueslæ, Arun-
ca, & Pometia; vtram intelligit? Pometiam. nam
Aruncam fuisse coloniam, non municipium, ex
Velleio cognoscitur. M E T E L L O imperatore]
qui à Creta deuiçta Creticus est cognominatus, &
cum Q. Marcio Vatia consulatum gessit. Plutar-
chus in Pompeio. O C T A V V M principem]
in quavis legione erant, ætas prima, triariorum; al-
tera, principum; tertia, hastatorum; vltima, veli-
tum: quæ, velitibus exceptis, diuidebantur singu-
læ in decem centurias: singulis autem centurijs pri-
marij centuriones præerant: eæq; in triarijs ita ap-
pellabantur, primum pilum, secundum pilum, ter-
tium pilum, & deinceps vsque ad decimum pilum;
in principibus, primus princeps, secundus prin-
ceps, vsque ad decimum; in hastatis, primus hasta-
tus, secundus hastatus, item vsque ad decimum. du-
ces appellabantur, primi pili centurio, primi princi-
pis centurio, primi hastati centurio, & ita vsque ad
decimum. velites vero in has triginta centurias pro
rata parte distribuebantur. Nasennius igitur octa-
uum principem, idest octauam centuriam princi-
pum,

pum, duxerat sub Metello Pio, Numidici filio. Polybius, Cæsar, Livijs, & alij.

EPISTOLA VIII.

Nullis consulibus.

V N G E R E R officio,] Affeque
non possum, qua in re tantam iac-
turam fecisset Brutus, aut quod
accepisset tantum vulnus, ut hac
tam exquisita consolatione indige-
ret. suspicarer aliquid de Porcia vxore, quam Ni-
colaus philosophus ex quadam epistola, quæ Bruti
nomine circumferebatur, viuo adhuc marito mor-
tem sibi consciuisse, colligebat; nisi & grauius Plu-
tarchus illam Nicolai opinionem conuelleret, &
ego alia haberem argumenta, quibus, hanc episto-
lam nullo modo ad Porciæ mortem referri posse,
facile intelligo. nam, ut alia omittam, Brutus ip-
se infra ad Atticum scribens, Valetudinem, inquit,
Porciæ meæ tibi curæ esse, non miror. Neque ve-
ro est, quod quisquam dicat, fieri posse, ut inuer-
sus sit ordo epistolarum; utq; illa Bruti ad Atti-
cum, quæ posterior legitur, ante hanc tamen scri-
pta fuerit. etenim, cum hæc à Cicerone scripta est,
nondum erat ab Octauio superatus Antonius. id
vel ex eo intelligi potest, quod ad finem ita scri-
bit: Nos te, tuumq; exercitum expectamus: sine
quo, ut reliqua ex sententia succedant, vix satis li-
beri videmur fore. Nempe igitur adhuc in ambi-

E guo

Commentarius in lib. I.

quo res erat . at vero illam alteram , superato iam Antonio , scriptam fuisse , nemo ignorare potest , qui eam legerit . Quare , ut dixi , de Porciae morte non est cur possimus intelligere . Quid igitur ? omnino sciri posse non arbitror : nisi , quidquid est , magnam aliquid sit , necesse est ; cum & ei Cicero nihil in terris simile fuisse dicat , & in tota epistola multa ponat , quae insigniter magnitudinem vulneris , à Bruto accepti , amplificent . quid autem fuerit , cum diligenter & accurate cogitauerim , reperire , verum ut fatear , non queo . **I N M E O** luctu ,] in obitu Tulliolarum : quam cum illi carissimam esse constaret , susceptum ex amissa dolore lenire literis praestantes viri voluerunt , Ser. Sulpicius , M. Brutus , Caesar ipse , cum eo tempore in Hispania contra Pompeii liberos pugnaret . **I I S** remediis ,] rationibus & argumentis ex philosophia depromptis . **V T E S T V** ,] Quantus es tu , consuetudo amat . est igitur minus usitata locutio notanda .

281 .

C V M rationes , tum auctoritas tua] haec enim ad consolandum plurimum valent . itaque & Sulpicio per literas consolanti idem respondet lib. IIII . fam . Me non oratio tua solum , sed etiam auctoritas consolatur . Notanda sunt quasi capita quaedam consolationis . **O F F I C I O** , & naturae] officio , quod immoderatus luctus turpis videretur , praesertim in me ipso , quem aetas , & dignitas , & res gestae à muliebri mollitia deterrerent : Naturae , quae moriendi legem , communem omnibus , ita sanxisset , ut abrogari nunquam posset . **P O P V L O** , & scenae] omnibus hominibus : quod omnia tua facta

Etæ æque manifesta sunt, vt ea, quæ histriones in scena, spectante populo, agunt. FORTIORES ceteri sumus,] exemplo tuo, qui tyrannum occidisti, ad fortitudinem excitati. C V I simile in terris nihil fuit] adhuc considero, ad quem hæc verba referri possint, cum, vt ostendi, neque ad matrem possint, neque ad vxorem. N E I D I P S V M,] nam, vt scripsit in IIII. Tusculana, id ipsum nihil dolere, inmanitatis est in animo, stuporis in corpore. V T M O D I C E,] doleamus.

V I X satis liberi] quasi solidam libertatem præter Brutum nemo spectaret, ne ex iis quidem, qui tum reip. causam contra M. Antonium in Italia tuebantur, presertim cum Octauium Cæsaris nomen incitare contra libertatis auctores videretur. Plutarchus etiam vnum M. Brutum legitima reip. iura cogitasse tradit. scripsit idem ad C. Cassium his verbis: Vt omnia, vt spero, prospere succedant, multum interest te venire. exigua est enim spes reip. Et ad ipsum Brutum infra scribens, indicat, se non optime sperare de rep. ne hostibus quidem victis. 286. V E T E R I] Antistio. 282: intelligit autem eas literas, quarum infra initium est, Etsi daturus eram.

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA IX.

Nullis consulibus.

C OGNITA senatus auctoritate,]
occisis consulibus ad Mutinam, O-
ctauiani potentiam senatus suspen-
tam habere cœpit, presertim cum
is, vt alteri è consulibus sufficeretur,
postularet. itaque Brutum è Græcia decreto
reuocauit, sed frustra. nam, inter Antonium, Lepi-
dum, Octavianum conspiratione contra remp. fa-
cta, trium virorum armis oppressa sunt omnia.
AUCTORITATE] non hic, vt alibi, senatus au-
toritas à senatusconsulto differt. qui enim simile
veri est, cum in aperto discrimine resp. versaretur,
Octauiani opibus post Antonii fugam immoderate
auctis, senatum in tanta re auctoritate fuisse con-
tentum? quod, vt ostendimus in libro de senatu,
voluntatem quidem senatus indicabat, infirmior ta-
men etat, quàm senatusconsultum.

281.

FRANGEBANTUR] Non Octavianum desi-
gnat, qui ab initio belli optime sentire de rep. visus
est: nec in eum, Frangebantur, vlllo modo conuenit:
sed Antonii studiosos maxime intelligit. S O -
CERVM] nisi me coniectura fallit, Pansa socer
fuit Q. Fufius Calenus. coniecturam inde duco,
quòd eum video à Pansa consule sententiam pri-
mum rogari; qui tamen neque dum consul fuerat,
neque Ciceroni certe rebus gestis, & meritis in
remp.

remp. antecellebat. vt hoc ei deferre honoris, nisi propinquitate moueretur, Pansa non debuerit. Recitemus Ciceronis verba ex oratione x. in Antonium. Necessitatem, inquit, mihi attulit paulo plura dicendi, sententia eius, qui rogatus est ante me. & infert proxime: Quæ est enim ista tua oratio Calene? quæ mens? qui nunquam post Cal. Ianuarias idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat. Et in viii. in eundem, posteaquam Caleni consilium de pace cum Antonio iungenda satis multis verbis exagitauit, subiungit hæc: Satis multa cum Fusio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici. quo in loco quin Caleni gener Pansa, qui consul erat, demonstratur, vix putauerim posse dubitari. conuenit enim, Generi querelam, cum huius epistolæ verbis, Vehemens & acer Pansa, cum in ceteros huius generis, tum maxime in socerum. GEREBATUR,] tum, cum senatus erat erectior. NON nulla in Hirtio.] Hirtius enim ante Pansam ad Mutinam peruenit. Pansæ aduentu duobus præliis confectus est. ideo solum Hirtium nominat. VT IN secundis, fluxa; vt in aduersis, bona.] huius belli fortuna neque secunda plane fuit, neque aduersam, si secundas res cogitemus, in hoc minus felices fuimus, quod victoria nostri duces vsi non sunt, hostibusq; spatium ad instaurandum bellum dederunt: sin aduersas, hoc prospere successit, quod prælio vicimus. ergo est hoc, quamobrem lætemur, quod erat victrix resp. cæsis Antonii copiis, ipso expulso: illud cur doleamus, quod post victo-

Commentarius in lib. I.

riam ita multa peccata à D. Bruto, vt quodam modo victoria exciderit è manibus. iisdem verbis de se ipso vsus est in epistola ad Atticum libro IIII. Ita sunt res nostræ, vt in secūdis fluxæ; vt in aduersis, bonæ. B R U T I deinde] Et sententia patet; & ita scriptum est in antiquis libris. miror tamen, cur istam culpam in D. Brutum nominatim Cicero contulerit, cur non potius in Octauianum, quem à Bruto, vt Cæsaris filium, non amari, probe noverat: cuius certe grauius, quàm D. Bruti, peccatum illud fuit, quòd Antonium, ex Mutinensi prælio fugientem, persecutus non est. habebat enim copias veteranorum militum firmissimas: at D. Brutus & tirones, & omnium rerum inopia, propter diuturnam obsidionem, pessime acceptos: quod ipse in quadam epistola, suam tarditatem in Antonio persequendo excusans, conqueritur. præterea ipse Cicero proximis verbis non vni Bruto id tribuit, sed inter duces communicat: ait enim: Perterritos, inermos, faucios non sunt nostri duces persecuti. videndum igitur, an glossa fuerit dictio, Bruti, ad illud, peccata, scripta ab homine imperito, qui, quod Bruti, Octauianiq; cōmune fuerat, id vnius Bruti proprium putarit. LEVITATEM eius,] etiam D. Brutus in quadam epistola hominem ventosissimum appellat. & infra 285. Lepidus inconstantior, Antonius impurior. & 286. BONI,] bene sentientes, sed à robore infirmi, ob veteranorum infrequentiam. epist. fam. 158. LITERIS,] ab vrbe missis. epist. fam. 159. INTERPRETIBVS:] iis, qui mandata ferunt, & referunt: vt illud in epistola Planci, fam. 150: Do operam,

peram , vt Lepidum ad huius rei societatem inci-
tem. vtor in hac re adiutoribus, interpretibusq; fra-
tre meo, & Laterense, & Furnio. Et in Verrem lib.
vi. Hæc non occulte, non per amicos, atque in-
terpretes, sed palam de loco superiore ageret pro
imperio & potestate.

S P E M C E R T I S S I -
M A M :] si peteret, certo adepturum .

N E C E S -
S A R I O S] ad propinquos & amicos refertur. De
L. tamé Marcio Philippo accipiendum non credide-
rim; quem de rep. potius, quàm de Octauiani po-
tentia, laborasse, demonstrant illa verba in Bruti ad
Atticum epistola: Quid profunt Ciceroni, quæ de
libertate patriæ, de dignitate, de morte, exilio, pau-
pertate scripsit copiosissime? quanto magis illa cal-
lere videtur Philippus, qui priuigno minus tribue-
rit, quàm Cicero, qui alieno tribuit? et apud Sue-
tonium legimus hæc de Octauio: Vrbe repetita,
hæreditatem adiit, dubitante matre, vitrico veto
Marcio Philippo consulari multum dissuadente.

C O N S I L I O R V M F O N T E S] cum dicerem, à
quibusdam in eam spem Octavianū esse impulsū;
qui armare illum contra Brutum & Cassium, hoc
est, contra libertatem cuperent. **E X T R A -**
O R D I N A R I O] ideo quia consulatum ne-
mo inibat, nisi annum ætatis quadragesimum ter-
tium absoluisset. extra ordinem quandoque iunio-
ribus ea dignitas demandabatur. **P O T E N T I S -**
S I M I] Hirtii enim & Pansæ victores exercitus so-
lus occupauerat. **A V C T O R]** neque ad populum,
neque in senatu. **M I L I T V M** deliciis,] cum
milites, omiſsa veteris disciplinæ seueritate, per-
summam indulgentiam à duce corrupti, facilius li-

Commentarius in lib. I.

bidinem illius secuturi, quàm imperium reip. videantur. DELICII S igitur, pernicioſa licentia, qua ſibi eorum animos imperator deuinxit. IMPERATORIS INSOLENTIA.] qui ex victoria ita inſolens eſt factus, ut conſulatum audeat poſtulare. FUGIEBAM EX Italia,] in Græciam proficiſcens. qua tota de re plenius in Philippica I. & epiſt. fam. 198: VESTRORVM] Bruti, & Caſſii: de quibus Phil. I. CONSILIO, & auctoritate] adoleſcētum enim, militibus inſtructum, conſilio, quo illa ætas indiget, iuui, & auctoritate publica contra Antoniū armaui. Plutarchus in Cic. MAGIS, quàm euentis rerum,] tyranno enim à re interfecto, libertas conſequi debuit: quod ſecus accidit: nondum enim reſp. ſui iuris eſt. PRÆSIDII S] Principiis, eſſe video in antiquis libris: quos ego libenter ſequi ſoleo. hic tamen teneo me pauliſper. nam eſſi, principia, locum in caſtris fuiſſe, non ignoro: mihi tamen noue, nec ſatis ad exprimendam ſententiam accommodate dictum videtur. cur enim, In principiis veſtrorum caſtrorum, potius quàm, in veſtris caſtris? quibus in totis certe, hoc eſt, in vniuerſo Bruti exercitu, non in principiis, hoc eſt, in parte aliqua, ſpes erat poſita libertatis. præſidiis, vel vnus antiquus liber ſi haberet, probarem multo magis, quàm, principiis. eſſet aperta ſententia, eſſet vſitata locutio. AB occidente,] in Hiſpania. videtur Sextum, Pompeii Magni filium, & Aſinium Polionem ſignificare. ADOLESCENTIS:] Octauiani. Sequitur ita aperta tranſlatio, vt indicanda non ſit, firmum, labefactant, moueatur. QVANTVLM] reliqui eſt?]

quasi

quasi dicat : Mea ipsius causa non nimis dolebo : cui quantulum vitæ superest ? vos id potius inuenes cogitate : quorum istuc refert maxime. 277.

E P I S T O L A XI.

282:

Nullis consulibus .

IN Cæsare, & Antonio] fuit,
 cum Cæsaris nomine Octavianum
 acciperem : nūc aliter sentio . nam
 neque de Octauiano rēp. defenden
 te, neque de eodem oppugnante ac
 cipi potest. defensio nondum eius vlla fuerat, ne
 que fuit ante Mutinensem pugnam : oppugnatio
 item nulla, nisi post Antonium ad Mutinam fuga
 rum. ergo de Octauiano, non est, vt possimus intel
 ligere . de Cæsare dictatore dictum potius videtur .
 hic enim primus, post eum Antonius reip. oppu
 gnauit : Quod autem infertur, Si occasione potuisset
 occurrere ; id non eò refero, vt eius belli, quod
 C. Cæsar contra communem libertatem gessit, bre
 uitate exclusum Antistium à nauanda reip. opera
 existimem ; (non enim aut laboris, aut temporis pa
 rum in eo Cæsar consumpsit) verum, quia voluerit
 quidem, sed ideo non potuerit, quia voluntatem mi
 nime subsecuta sit occasio: ideo enim occasioni oc
 currere non potuit, quòd ea sese illi non obtulit .
 non igitur ei tempus, non voluntas, sed res ipsa de
 fuit. IN ACHAIÀ] cui, vt opinor, præerat :
 aut

Commentarius in lib. I.

aut certe in qua exercitum habebat : quod infra patet. **C O N G R E S S V S**] cum Dolabellæ in Syriam proficiscenti occurrisset. **P A R A T I S S I M I**] vt qui etiam C. Trebonium per insidias occiderit. **X X H-S**] non viginti sestertiorum millia , quod Bruto exercitus habenti minimū subsidium fuisset ; sed vices sestertiorum, id est, ad nostratis pecuniæ rationem , scutatorum aureorum, quibus in singulis decem Iulii Romani numeratur, sexaginta millia . et sæpe occurrimus in has notas, quæ non ex aperta significatione, sed multiplici numero sunt exponendæ, vt **xx** vices potius, quàm viginti, **xxx** vices potius quàm triginta, & huiusmodi. **E V N D V M**] Roman. **L E G A T I O N E**] libera : quam senatus dabat. **C O N S V L E S**] apparet, aut hanc epistolam ante mortem Hirtii & Panfæ scriptam esse, aut Brutum, cum scripsit, Mutinensis prælii nuncium nondum accepisse. **D I G N I T A T E M**] perfunctorus] quanto maior tua dignitas futura est. sic Terentius, opinor in Adelphis : Functorus est officium probi adolescentis . duriuscule tamen dictum, Perfunctorus dignitatem, pro consecuturus dignitatem. nec, perfungi, video quo modo hoc significare possit : nec vsquam à veteribus ad hanc sententiam vsurpatur . malim, non ita magna literarum mutatione , Dignitatem perfruiturus . quo participio & Cicero ipse vsus est . et, fruor, Plautus cū quarto casu vsus est. **T V I S L A V D I B V S**,] si tu eum de optimo in remp. studio laudaueris. **I N D V L G E N T I A**] tua in illum facilitate : si gratificaberis illi quacunque re poteris .

EPISTOLA

E P I S T O L A X I .

283.

Nullis consulibus .

M **ESSALLAE**] Bruti amicissimo ,
 qui deinde apud Augustum opibus
 & gratia floruit . de hoc 284. & Dio
 lib. XLIX. **CORVINO**] Du-
 bium non est, hunc originem duce-
 re à Valerio illo, cui à Coruo, qui ei pugnanti opem
 tulit, Corui cognomen est inditum . qui si Coruus
 dictus est , vt veteres tum lapides , tum nummi te-
 stantur ; quod à Carolo Sigonio , viro doctissimo ,
 & in examinanda antiquitate diligentissimo , no-
 tatum est : videtur & hic Coruus potius, quàm Cor-
 uinus, esse nominandus . quanquam non nihil in du-
 bium me reuocat veterum librorū consensio; in qui-
 bus esse video , Coruino : & quod Manilius poeta ,
 qui Augusti temporibus vixit, Coruinum, non Cor-
 uum, nominat. **MATRIS tuæ**] quæ focrus
 erat Lepidi. 283 : **CEDERE,**] non enim licuit,
 cū Lepidum hostē iudicaremus , eius liberos excipe-
 re . omnes enim eadem lege tenentur . **SATIS-**
FACTVRVM] facile meam causam probaturum ;
 vt meam excusationem & satisfactionem acciperes.
HONORIBVS AMPLISSIMIS] vt etiam illi
 statua in Rostris erecta sit . 286 : **DE VI** da-
 mnatus esset ;] Perduelles, hoc est , ii , qui contra
 remp. arma suscepissent, de duobus alterum effuge-
 re non poterant, vt aut, si pergerent insanire, armis
 petiti .

22 **Commentarius in lib. I.**

petiti debitas patriæ pœnas exoluerent; aut, si se intra diem præfinitam ad sanitatem recepissent, iudicio de ui omnino damnarentur. **EANDEM** calamitatem subirent] quanto magis, cum eorum pater arma non posuerit, & in furore perseuerauerit, neque intra tempus à senatu constitutum ad sanitatem redierit. **CONSILIO**] in bello, exercitui eius resp. indigebat; victis hostibus, consilio, ut urbanæ res componerentur. simile illud est in epistola ad C. Cassium: Te in Italiam uenire cum exercitu, persuasum erat ciuitati: ut, si hæc ex sententia confecta essent, consilio, atque auctoritate tua; sin quid forte titubatum esset, ut sit in bello, exercitu tuo niteremur. et ad ipsum Brutum infra 284: & 287.

283:

ET TE] hoc aut uidetur abundare, cum iam dixerit, Tecum; aut ita corrigendum, vt legas, esse; & illud, esse, quod postea sequitur, tollas.

EPISTOLA XII.

Nullis consulibus.

D **E M. LEPIDO** uereri] de industria, uereri, dixit potius, quam timere: ut aliquid tamen se de Lepido sperare significet. **SOLÉ**
CITVDINE] de pueris: quos Brutus & immerentes, & sororis suæ filios, affici pœna; inique ferebat. **STOMACHO,**] in patrem Lepidum.

A CONSULARI

284.

A C O N S V L A R I, tali viro] vel , inquit , conjunctionis nostræ , uel reip. causa impetrare hoc à te debeo . vterque enim ita de illa meriti sumus , ut hoc potissimum nomine gratificari alter alteri debeat .

E P I S T O L A X I I I .

O N D V S] cum grauisimis de rebus scriptæ sint omnes . E X T R V S I] non dicit , conuitijs male acceptos tabellarios , qui tuas literas attulerat , dimisi , sed , propere tabellarios cum literis ad Ciceronem misi . M E A summa contentione] cur, Summa contentione? nõ, in alterum annum , etiam nemine contendente , produci ea necessè erat ; cum , ut supra satis copiose ostendimus , ea qui habere posset , magistratus nullus esset ? forte (tale enim aliquid est cogitandum) habuisset ea prætor ; forte ; pontifex maximus , pene dixi . sed , hoc fieri non potuisse , in mentem venit : cum , qui pontifex maximus erat , M. Lepidus , is in vrbe non esset . I N A L T E R V M annum] vt Cicerò filius adesse posset . Q V A N Q V A M] quam ex literis meis cognoscere potuit , non esse , cur petitionis suæ causa rediret , cum in alterum annũ comitia sint reiecta . 279 . D O M I T I I , Catonis , Lentuli , Bibulorum :] qui erant in castris Bruti , & in collegium pontificum minorum cooptari cupiebant , neque tamen ad petitionem mature satis venire poterat : ideo , vt præsentibus petere possent , in alterum

Commentarius in lib. I.

rum annū comitia protruserat. De Domitio & Cato-
ne ante diximus. Lentulū non opinor eius Lētuli
filiū fuisse, qui Spinther dictus est, & consul Cicero-
nem ab exilio reuocauit. nam is hoc tempore Asiā
prouinciam regebat, vt est ex ipsius epistola satis a-
pertum. fam. 190. itaque priuatus esse in castris Bru-
ti non poterat. De Bibulis quoque supra 280: S V-
S C E P T V S,] genitus. vnde suscipere liberos ex ali-
qua, pro gignere. L E P I D I,] quia se cum Anto-
nio coniunxerat. O P T I M V S,] optime in reimp.
animatus. vt ad mentem potius, quā ad vires, re-
feratur. I N F E C T I P A R T I B V S,] quod alii
cum aliis sentiant: quod eos vitium, quasi labe ali-
qua, inficit, atque contaminat. N O N D V M
E R A T.] &c. non enim scripsisses Ciceronem meū
à te discessurum.

284:

C V M Planco coniunctum] Plancus tamen pau-
lo post, cum Antonio societate inita, reipublicæ
causam deseruit. I D I B V S M A R T I I S:] quo
die Cæsarem in curia Pompeia occisum ita notum
est, vt superuacanea significatio sit.

EPISTOLA XIII.

S V B T I L I V S] subtilitas in scriptis
est, non tenuitas, & humilitas, sed
accuratus quidam ordo, nihil vt
prætermittatur. E L O Q V E N-
T I A:] fuit orator Messalla suæ æta-
tis præstantissimus. Plinius, & alii. O F F I C I O:]
in reimp. S E Q V E B A T V R] cum ad causam
reip.

reip. defendendam proficisceretur, in quo summam laudem videbat esse constitutam. **QVANDAM EPISTOLAM:**] eam, cuius initium est; Quanta sim lætitia affectus, 277.

285.

VTRVNQVE] quòd & honores Octauiano extraordinarios decreuisset, & in Lepidum Lepidiq; liberos nimis grauem pœnam statuisset. quam, quod ad animaduersionem attinet, communiter etiam accipi potest de sententiis, quas contra malos ciues dixit. **NEQVE** solum vt Solonis dictum vsurpem,] possem me iudicio Solonis, sapientissimi viri, aduersus reprehensionem tuam defendere; qui præmio, & pœna contineri remp. dixit: sed ego non hoc solum faciam, vt meum factum Solonis auctoritate excussem: causam etiam adiungam consilii mei; vt ostendam, cum & de præmio, & de pœna sententias dixi, quid spectauerim.

PRAETERMISSVM] satellitem tyranni M. Antonium, sæpe queritur, simul cum tyranno interfectum non esse. Vellem, inquit in epistola ad Trebonium, me ad illas epulas inuitasles: reliquiarum nihil haberemus. **INCONSTANTIOR,**] Lepidus, qui modo libertatis, modo regni cupidus uideretur. etiam 281: leuitatem illi ascribit. et epist. fam. 172. **NIMIS ACRES.**] cum omnes acceptam à uobis libertatem retinere uellemus; uos autem libertatis auctores (tacite Casii & Bruti discessum ex Italia reprehendit) urbem uestram, Antonij armis oppressam, desereretis; qui etiam, Italiae sua uobis studia profitenti, remisistis.

M I N I

Commentarius in lib. I.

285:

MIHI QVO QVE IPSI] indicat se non fuisse discessurum, nisi Brutus & Cassius, quos maxime subsidium ferre oppressæ reip. oportuerat, ante discessissent et duplicem affert pro se ipso defensionem, tum quòd ipsorum liberatorum exemplo discesserit, tum quòd propere tamen redierit, qui discessum à reip. periculis ferre non posset.

ETESIARVM diebus auster] quasi discessum meum dij non probarent, qui etesiarum diebus austrum spirare præter consuetudinem uoluerint. etesiarum autem in orientem nauigantibus secundi sunt, auster in occidentem: itaque Ciceroni Græciam petenti prosperi etesiarum, contrarius auster. TEVIDI] Velix: 282. & Philippica I. 154: SAPIENTIS.] Stoici, quorum sectam Brutus, ab auunculo suo M. Catone institutus, sequebatur, fugere negabant esse sapientis: quem nulla re perturbari, nihil timere affirmabant: ita sequebatur, ut nec fugeret; timet enim, qui fugit.

A CERVICIBVS] cum Antonius, Macedonicis legionibus instructus, bonis iratus urbem peteret, Octavianus priuato consilio se opposuit. epist. fam. 171. & Philippica III. IIII. V. HONORIFICVM,] placeret, Nimis honorificum.

286.

PHILIPPVS] L. Marcius Philippus, qui consulatum gessit cum Marcellino, Octauiani uitricus. 291. CELERITATEM] magistratus, ut celerius posset petere, quàm leges permetterent. id autem Ser. Sulpicius decreuit. sed, cum ille decreuisset, ut Octavianus uerbi gratia decem annis celerius

celerius ; quàm per leges liceret , petere possset ;
 Isaurici filius Seruilius decreuit , vt etiam aliquanto
 celerius . quod autem Seruius decreuit , opinor hoc
 est , vt tanquam quæstorius petere possset Octavius :
 quod Seruilius , vt tanquam prætorius . 278: REPE-
 RIMVR] non omnino displiceret , reperiuntur ; vt
 est in antiquis libris . potest enim subaudiri , homi-
 nes . L A R E N T I A E] quæ populo Romano agros ,
 Turacem , Semirium , Lincerium , & Solinium reli-
 quit : ex quo est annuis parentationibus honorata .
 Varro , Ouidius , Macrobius lib. i. Sat. P O N -
 T I F I C E S] minores . I N V E L A B R O] hic vi-
 detur de secunda potius Larentia , quàm de priore ,
 accipiendum . vide Plutarchum in Romulo .
 S E M P I T E R N A M memoriam] vbi sunt , qui se
 libros impressos sine manuscriptorum ope facile pu-
 tant posse corrigere ? hæc , hæc nimirum temeritas
 antiquorum scripta maculis innumerabilibus inqui-
 nauit . neque vero dum repressum est hoc malum ,
 sed in dies , vt video , serpit magis . id adeo iis libris ,
 qui quotidie typographorum quorundam ex officii
 nis prodeunt , legendis intelligo . Hic in duabus vo-
 cibus , Sempiternam memoriam , me quoque ha-
 ctenus , vt ingenue confitear , cum ceteris , *νεφέ-
 λη ἐκαλυψε μέλαινα* . nec dubitavi , quin ita recte le-
 geretur , sensu satis aperto . nunc , à Bellarionis li-
 bro dictionem ; memoriam , cum viderem abes-
 se ; omissam primum incuria librarii sum opina-
 tus ; deinde , cum accuratius animum intendis-
 sem , agnouî veritatem , & , memoriam , abundare ,
 prorsus iudicavi : quod à nemine fuerat animaduer-
 sum . et est pulcherrima sententia . ideo , inquit , de-
 creui ,

Commentarius in lib. I.

creari, ut in fastis ad eum diem, quo victus esset ad Mutinam Antonius, Bruti nomen ascriberetur; quia notam esse in fastis volebam, quæ victoriam illam futuris etiam gentibus testaretur. notam enim hic pro signo, ac monumento quodam accipio. quod quibus occultum fuit, ii, memoriam, de suo intruserunt; ut esset, notam memoriam. confirmat igitur nostram correctionem primum libri manuscripti auctoritas, deinde sententia; quam ego in hac emendandi ratione maxime soleo spectare; postremo ipsemet Cicero, qui eadem de re, paulo post, iisdem fere verbis usus est. infert enim: Extare volebam in crudelissimos hostes monumenta odii publici sempiterna. **A QUILAM** etiam] unum ex percussoribus Cæsaris, qui perierat in prælio Mutinensi. epist. fam. 166. **A P E R I E N D V M** non est,] quid significat? hoc opinor; ideo se id sensisse, non tam ut pro beneficio gratiam referret, quàm ut Octavianus, ouationis honore illectus, in urbem rediret, statimq; ut mos erat, imperium deponeret: itaq; eius exercitus ad alium transferrentur: quæ fuisset reip. summa cautio. timendum enim erat, id quod euenit, ne Octavianus, cum exercitus in sua potestate haberet, ad persequendam patris mortem animum conuerteret. hoc est, ut opinor, in quo se Cicero prouidum fuisse significat. **H O C** ipsum nimium] aperire volebam, cur ita esset; aperuisse tamen nimis videor; cum dixi, ne magis videar prouidus fuisse, quàm gratus. quare hac de re verbum ne addamus. transeamus ad alia. **H O N O R E**] non est hæc dictio Bestiarionis in libro: et potuit esse glossa.

T H E M I S T O -

286:

TH**E**M**I**S**T**O**C**L**I**S] qui proditionis est damnatus, eiusq; bona publicata. Plutarchus, & Ac-
milius Probus. **I**V**D**I**C**I**O**] de vi. 283. **Q**V**I**S-
QV**A**M] ex iis, quos ego hostes iudicandos cen-
sui. **S**I **V**I**C**I**S**S**E**T] ad Mutinam. loquitur
enim de M. Antonii secta.

287.

SO**R**O**R**I**S** tuæ filiis] Lepidi filiis: quos, cum
pater Lepidus hostis esset iudicatus, bonisq; omni-
bus exutus, ad inopiam redactos necessariis rebus
sustentabat.

E P I S T O L A X V .

Nullis consulibus.

DE **R**E**P**.] ab eo contra M. Anto-
nium defensa. **C**O**N**D**I**T**I**O-
NI**S**] pudet eò nos redactos condi-
tionis, ac fortunæ, vt commendan-
dos Octauio putes. Vel expone,
conditionis tuæ, ac fortunæ, qui homo consularis,
tantis rebus gestis, nunc cum isto puero tam suppli-
citer, tam demisse agas. **N**O**N** perniciosior?] **Q**U**I**D
si precario habeatur. **Q**U**I**D pro quoque ti-
mendum] nam neque est, cur de nobis timidus
aut sollicitus sis; cum ipsi nihil timeamus, & ita ani-
mati simus, vt honestam mortem turpi vitæ antepo-
namus: neque hoc ab Octauio petendum est, vt
nos velit esse saluos: nimium enim illi tribuis.

287:

SI **M**E carum habes, vis Romæ videri;] ideo quia
F 2 me

Commentarius in lib. I.

me carum habes, vis Romæ videri amicus Octa-
uio? quoniam quidem, ut ibi esse possem, (hoc per-
tinet ad illud, si me carum habes) commendandum
illi puero me putasti. C V I Q V I D agis gratias,]
si optime sentit de republica; quod tu existimare
videris, cum illi gratias agis: cur eum rogas de sa-
lute bonorum ciuium, hoc est nostra? aut igitur
gratiæ non sunt agenda, si rogandus est: aut, si a-
guntur, rogandus certe non est. V I N D I C I
quidem &c.] si Octavius vindex est, ut tu iudicas,
& ultor dominationis Antonii, non, ut ego vereor,
vicarius: absurde facis à Cicero, qui ei remp. defen-
denti supplices pro iis, qui optime de rep. meriti
sunt. amicis enim, & earundem partium studiosis
non supplicamus. non enim opus est. In hoc loco,
video quibusdã in libris impressum esse, pro, ecquis
supplicat, sed quis supplicat, ascripta asterisci nota,
quæ mendum significet. nostri libri veram germa-
namq; Ciceronis scripturam referunt, distinctio-
ne tantum à mendii suspitione vindicati. quod enim
pro, & quis supplicat, fecimus, ecquis supplicat;
in eo mutatio nulla est. fuit enim hic multis in lo-
cis in impressis libris error, ut, et quis, pro, ecquis,
legeretur. quod vitium vbique fere minimo nego-
tio sanauimus. I M B E C I L L I T A S, & despe-
ratio] puto illud maxime tempus designari, cum
Pompeius eiectus est ex Italia. quo tempore boni
ciues si vtrunque reliquissent, ac solam remp. respe-
xissent: tum certe, vel pudore, vel vi, vterque tum
dux, tum exercitus discessisset ab armis. sed conti-
git, ut alii alterum metuentes ad alterum confuge-
rent; alii ignauia, ac desperatione remp. relinque-
rent.

rent . quo factò Cæsar in regni cupiditatem est impulsus . quod idem & Pompeius cogitabat ; vt sæpe queritur Cicero .

288.

TANTORVM scelerum] tyrannidis Antonianæ . QUID enim neget] cum sit de præteritis commemoratio ; negaret , probarem magis : idq; conueniret cum insequenti verbo , videret , & cum antecedentibus proximis , potuimus , vellemus .

HIC ipse puer ,] non modo Antonius , sed Octavius ipse , eius , quem occidimus , filius , summi beneficii loco ducet , si , nobis permittentibus , regiam potestatem obtineat . itaque nobis esset illo domino perhonorifica seruiendi conditio : verum non de seruiendi conditione agimus : ipsam seruitutem , quæcunque sit , odimus , ac detestamur . QVONIAM viuere] in Ciceronem , cum stomacho , qui pluris vitam , & pecunias , & honores faceret , quam libertatem . SIMORTVO ,] si , illo occiso , alteri seruituri eramus .

288:

HEREDI eius , quem occidi ,] Octauio , Cæsaris heredi , & adoptiuo filio . DIMITTIMVS] abiicimus . in ea vita , inquit , in qua neque dignitas , neque libertas est , salus esse nulla potest .

QVI tyranni nomen asciuit sibi ,] Octavius enim Cæsaris nomen assumpsit ; cum testamento & filius adoptatus esset , & institutus ex dodrante heres .

289.

NIMIVM magnam mercedem statuis] summam potestatem illi tribuis : quæ merces est earum rerum , quas contra Antonium gessit , certe nimis

F 3

magna .

Commentarius in lib. I.

magna. ILLUD malum] prioris Cæsaris tyrannidem. HOMINES metuant,] timor facit, vt quibusdam plus potestatis, quàm respublica patitur, largiamur. sed iidem meminisse deberemus, hoc ipso timore nostro factum esse, vt Antonius ad tantam potentiam peruenerit. ista enim imbeeillitas animi, & desperatio, Antonio persuasit, vt interfecti Cæsaris locum occupare conaretur. DE CAESARE vero] quorsum de Cæsare, cum de Antonio loquatur? Cum, inquit, vidisset Antonius ex metu & languore nostro Cæsarem regnandi occasionem arripuisse, eius exemplum secutus est. verum, quod ad Cæsarem attinet, transactum est: occidimus illum: nunc, ne idem possit Octavius, cauendum est. NON modo non supplicem] posterius, non, in Bessarionis libro non est: et potest subaudiri. quo loquendi genere vsum sæpe esse Ciceronem, ostendimus in scholiis, quæ in familiares epistolas adolescentuli edidimus. VIRTUS aliena] nostra scilicet, qui tyrannum occidimus: quorum exemplo fortiores esse, & vitam minus aliquanto, quàm libertatem, diligere debebatis. PIETAS] meæ] erga patriam: quæ me ad præclarum illud facinus excitauit: cui pietati debitum præmium esse persolutum existimabo, si modo, quod tum sensi, idem in reliqua vita sensero.

289:

NON succumbam succumbentibus,] vos non imitabor, iugum seruitutis sponte recipientes.

NEC vincar ab iis] vincerer enim à vobis, si vestra

stra imbecillitas me commoueret, & de mea veteri sententia deduceret. **VINCI** volunt] quia sponte succumbunt. **GAVDEBIMVS**

omnes] etiam ii, qui succumbunt. hic ostendit Ciceronem optime sentire de republica, cuius secunda fortuna lætaturus sit, sed dulcedini succumbere. **NEVDIFFIDAS**] etenim, ob desperationem, etiam ante rempublicam perdid-

erant: vt in hac ipsa epistola, 287: **CONSUL**] in opprimenda coniuratione Catilinæ.

CONSVLARIIS] in Antonio persequendo.

QVIA ille consul] quia consulatus ille tuus præclarissime administratus postulat, vt talem te consularem præstes. **DIRE-**

XIT] si pueris hæc scriberem, essem in ostendis translationum luminibus diligentior, vt hic in duobus verbis, & translatis, & antithetis, Flexerit, Dixerit. sed hæc ipsa se ostendunt, nostrum autem consilium id fuit, quoniam pueris simul & viris satisfacere non possem, viris vt mallet.

IVDICII ratio] vbi enim iudicium apparet, ibi laus recte agentem sequitur. si quis autem casu potius, quàm iudicio, recte agit, id amplum, vereq; laudabile nec habetur, nec est. porro, iudicium ibi esse constat, ubi factis facta congruunt, perpetuamq; in recte agendo æquabilitatem & constantiam tuemur.

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA XVI.

290.

Nullis consulibus.

D E S V I S actis] pro republica contra Antonium : de quibus laudari voluisset : ut etiam de extincta coniuratione Catilinæ, scripsit ad Pompeium, se mirari, quod nihil significasset. epist. fam. 63. **Q** V I D dicam, imperite &c.] significat, & stultitiæ Ciceronem accusandum, & ambitionis : cum tamen in utroque videatur eum excusare. sed imperitum in eo significat, quod plus Octavio tribuerit, quam esse rep. esset : ambitiosum, quod, modo habeat à quibus colatur, ac laudetur, servitutem non recusat : ita ob stultitiam & ambitionem Octavium Antonianæ dominationis vicarium constituit. **Q** V I valentissimum &c.] in quo certe ambitio esse non potuit : sed fuit studium constantissimum, & singularis in patriam pietas, qua permotus valentissimum Antonium suscipere non dubitavit inimicum. **P** V E R I] Octavii. **I** N D V L G E N T I A E] usque eò indulget Cicero Octavio, ut maledicat Cæsæ. **M** A L E D I C T I S] in Cæsæ. mirari autem satis non possum, Ciceronem Cæsaris necem obiecisse Cæsæ. et id tamen Bruti verba declarant. **P** L V R E S occidit vno] crimini dat Cæsæ, & sicarium appellat, quia Cæsarem occiderit. at, si hominem occidere,

occidere, crimen est : quanto grauius ipse peccauit, qui consul non vnum, sed quinque occidit, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Ceparium. **O B I I C I A T** Casca] cur Casca potius, quam ceteris coniuratis ? forte, quia gratificari vellet Octauius, potissimum in Cascam incenso, qui primus Cæsari vulnus inflixit, à Cimbro impedito. Suetonius, Plutarchus. **I M I T A T V R** in Casca Bestiam.] ita reprehendit Cascam ob pulcherrimum factum, vt Bestia Ciceronem ob ea, quæ in consulatu gesserat, reprehendere solebat. et vt tunc iniquus in Ciceronem Bestia, sic nunc in Cascam Cicerone. Casca autem hic è gente Seruilia fuerat, vnus è percussoribus Cæsaris. fuerunt enim in illa coniuratione duo Seruili Casca, duo Bruti, tres Casii, C. Trebonius, Cn. Domitius, L. Tullius Cimber, Q. Ligarius, Cornelius Cinna, Labeo, P. Turullius, P. Cornelius Lentulus, Cæcilius & Bucolianus fratres, Rubius rex, M. Spurius, (quanquam, Spurius, mendosum est : non enim duo prænomina simul esse possunt) Ser. Galba, Sextius Naso, Pontius Aquila, Minutius Basillus ; & alii, quorum nomina in iis libris, qui ad nostram ætatem peruenerunt, non extant : quorum nemo, præter Cn. Domitium, naturali morte periit. **I D V S** Martias] quo die Cæsarem occidimus. **N O N A S** Decembris] quo die de coniuratis in carcere supplicium est sumptum. **E O M E L I O R E** conditione] minus turpiter nos vituperabit de Cæsaris nece, quam illum Calpurnius Bestia & P. Clodius de coniuratorum supplicio reprehendere soliti sunt ? hic est Bestia, qui tribunus pl. Ciceronem extremo consu-

latus

Commentarius in lib. I.

latus die concionis habendæ potestate priuauit; si Plutarcho credas. sed ego maiorem ipsi Ciceroni fidem habeo: qui sibi concionaturo non L. Calpurnium Bestiam, sed Q. Metellum Nepotem ait obstitisse. vide epist. II. lib. V. fam. S V C C E S S I O]

quæ laus Ciceronis est, sustinuisse Antonium; si patitur eius locum ab Octauiio posci?

A V C T O R extitit] extraordinariis enim honoribus Octauiio decernendis cupiditatem illius & licentiam irritauit. N O N dominationem, non] hoc

loquendi genere veteres esse vsos, cum aliquid paulo studiosius affirmarent, ostendimus in commentariis ad Atticū lib. IX. 165. R E M ipsam] seruitutē.

T R I V M P H V S] ouatio, quam Octauiio, quia Mutinensi prælio Antonium uicisset, Cicero decreuit.

290:

F O R T V N A M] & conditionem turpem: ut illud in superiore proxima eiusdem Bruti epistola: Pudet conditionis ac fortunæ. C V I V S nomen suscepit] cuius nomen his factis sibi comparauit. potest enim & turpissimus, & omnium miserrimus iure dici. C O N S V L A R I S hoc,] eius, qui summos habuit magistratus. C I C E R O N I S] eius, qui maximas res pro patria gessit, artiumq; nobilissimarum cognitione excellit. et est vis in nomine, ut in epistola Sulpicii: Noli te obliuisci Ciceronem esse. hic multum discrepant ueteres libri à nostris: habent enim: Pudet concupiscere fortunam, cuius nomen suscepit consularis, ut Ciceronis est. quos si sequimur, ita exponemus. Pudor ab ea fortuna consularis hominis concupiscenda, cuius nomen suscepit, quemuis deterrere debet:

ea,

ea, inquam, fortuna, quæ Ciceronis est. uidebitur omnino paulo durius: sed nec ubique dictio Bruti mollis est. **TIBI** necesse est molesta esse] cum uideas te quoque in Cicerone notari, qui nullam reip. partem suscipias, sed communi causæ tanquam indormias. quanquam ego te non reprehendo: tua enim alia causa est. nam cum antea semper à rep. abstinuisti, tum uero hoc tempore ætas, mores, liberi segnem efficiunt. reprehendo autem Ciceronem, quia, quod ab adolescentia præclarissime fecit, ut in patria iuuanda totus esset; id nunc, extrema fere ætate, turpiter omittit. **DESPERATAM**] excusat Atticum, in eodem errore cum Cicerone uersantem. non parcat autem Ciceroni; quia, cum non idem, quod Atticus, uitæ genus secutus esset, facere idem, quod Atticus, cum excusatione non poterat. **PERSPEXI**] ex iis, quæ mihi Flavius, sibi à se responsa, narrauit, cum negasti te principem esse uelle priuati ærarii Cæsaris interfecto-ribus constituendi. hac tota de re Nepos in Attici uita. **SALVIDENVM,**] Q. Salvidenum Rufum, Octauii studiosissimum. Dio, Suetonius, Appianus. **RELIQUIAS BELLICIUILIS.**] ob eam causam, inquires, Cicero ornat Octauium, quia timet etiam nunc ab Antonio. at illi timendum ab Octauio magis esset, qui & exercitibus ualet, & propter ætatem facile potest ad temeritatem impelli, quàm ab Antonio, qui iam profligatus uoluntatem potius ad nocendum, quàm uires, habebit. **AMPLITVDINEM**] summam potentiam, cum uictores exercitus in eius manu sint. **ID** ipsum] regnum, & summam unius potestatem. **VLTIMA**] extrema

Commentarius in lib. I.

extrema, & maxima. REFERRAT omnia] quæcunque habet, Ciceroni omnia referat accepta.

291.

DE dignitate,] hæc omnia scripsit, ut patriæ libertas omnibus rebus anteponeretur. scripsit autem maxime in quæstionibus Tusculanis. et, DEDIGNITATE, in quo sita sit uera dignitas. DE morte] contemnenda: cum tamen re ipsa aliter ostendat, cui mors, exilium, & paupertas ultima in malis uidentur esse. nam, nisi ita esset, non id ageret, ut propitium haberet Octauium. PRIVIGNO]

Octauio. eius enim matrem Aciam, post obitum prioris uiri, uxorem duxerat Philippus.

GLORIANDO] cum gloriaretur, plus beneficii à se in rep. esse collatum, quam ab iis, qui Cæsarem occiderant: quoniam illi quasi radicem tyrannidis Antonium reliquissent, ipse Antonii bellum togatus sustinuisset, atque oppressisset. 290.

DOLORIS nostros] quos insectari & augere non deberet: cum satis ex eo doloris sit, quòd, occiso tyranno, rep. tamen liberatam non uidemus.

QVID enim nostra &c.] uide supra in hac ipsa epistola eandem sententiam aliis uerbis expressam, 290.

DVBIA] non ita uictum esse Antonium, ut ab eo nihil timere possit respublica. VTS CRIBIS,] fuit inter Atticum & M. Antonium amicitia, & quidem summa: Atticumq; uictis in Italia reip. partibus, de proscriptorum numero Antonius eximit.

NON stomacharis,] ut ego. ideo autem non stomacharis, quia Ciceronis amantissimus es. quanquam ego quoque eiusdem amantissimus sum. persuade enim tibi, de ueteri meo erga illum

illum amore nihil esse detractū, de iudicio multum. itaque & stomachor, nec tamen minus amo. Vel, Nunc stomacharis, ut est in antiquis libris. dicet enim hoc: Dolet mihi; quòd tu nunc stomacharis ob ea, quæ de amicissimo tuo Cicerone scripsi.

DE VOLUNTATE] sumamus hic quiddam à philosophis, ut sententia pateat illustrius. Amor in uoluntate est, opiniones in mente. uelle, nolle, in nostra potestate est: opinari, non est. quale enim quidque uidetur, talem de illo necesse est opinionem habeamus. ergo, cum uoluntas mea propria sit, iudicium non sit: laudandus uideor, qui, quod possum, & quod in me est, facio, ut Ciceronem amem; excusandus, qui de eo non optime iudicem; cum id à me necessitas quædam, & quasi mentis imperium exprimat.

LARGITER] hoc aduerbium apud ueteres quandoque uim nominis habuit: itaque dixit Plancus, largiter acerbitatis, pro, multum acerbitatis, in concione, quam Pedianus recitat. et Plautus in Truculento, largiter uini: in Rudente, largiter argenti, largiter mercedis.

CONDITIONES] Atticæ conditiones uocat, quia pertinebant ad Atticam Attici filiam: de qua, ut opinor, in matrimonium collocanda quiddam Atticus scripserat.

DENIQUE] extremum hoc est, quod ad tuas literas respondeam.

SORES] ipsius Bruti; altera uxor M. Lepidi, altera C. Cæsii.

HOMINEM] nescio quem, literis ab Attico & à Bruti sororibus commendatum.

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA VLTIMA,

291:

NEQVE id arbitrarer dubitare] idemq; arbitrarer sentire tuos necessarios. **MATRE TVA**] Cato nis Vticensis sorore uterina. nam, si fuisset ex eodem patre, non Seruilia, sed Porcia fuisset; cum fœminæ eius gentis nomine appellarentur, qua ex gente earum patres essent. **CASCA, & LABEO**] duo ex percussoribus Cæsaris. Plutarchus. **SCAPTIVS**] duos Scaptios familiares Brutus habuit. 82 : 82. **FUGIENTEM** hostem] Antonium ad Mutinam profligatum. **IMPERATOR**] M. Aemilius Lepidus. **VOBIS** affinibus] Bruto, & Cassio. nam ex duabus Bruti sororibus alteram Cassius, alteram Lepidus in matrimonio habebat. **QVID** dicam, in tanto &c.] Adderem hoc, In tanto senatus populiq; consensu, nisi uiderem addi non uere posse, cum tantum resideat intra muros mali, multis Antonio fauentibus, multis etiam Octauium contra Cæsaris percussores incitantibus.

292.
FALSI honoris] consulatus. 281 : & Plancus in epistola. **MEA** promissione] propter ea, quæ de illo reip. promiseram. operam enim dedi, ne promississe temere uiderer. **EX** centesima] ut de centum nummis unus tribuatur singulis mensibus. **IMPVDENTI** censu] in hoc enim impudentes

prudentes sunt locupletes , quòd multo minus sol-
 uunt , quàm deberent . P R A E M I I S] non sti-
 pendijs , sed præmiis ante uictoriam promissis : in
 quæ haud paulo plus pecuniæ , quàm in stipendia ,
 erogabatur . O R N A T V S] instructus pecu-
 nia . et sane ad cogendas pecunias aptior erat Cas-
 sius , qui etiam auaritiæ nomine male audit . Plu-
 tarchus in Bruto , & epist. fam. 120 . D V M scri-
 beres] dum eos mihi commendares . consulebam
 illis iam antea diligenter . 287 : I N T E G R A M
 tibi causam reseruant .] uideo fieri posse , ut tu eos
 è numero hostium eximas . nam si te absente bellum
 in Italia contra improbos ciues susceptum confice-
 retur ; prodesse illis nihil posses . cum uero bellum
 ducatur ; satis mature poteris cum exercitu tuo in
 Italiam uenire , & his malis unus ipse finem impo-
 nere . quo beneficio affecta respublica nihil tibi pe-
 tenti denegabit . itaque ipsa tempora integram tibi
 causam puerorum reseruant , ut possis illis consu-
 lere . exitus enim huius belli in aduentum tuum dif-
 feretur . C V M diuinare &c .] feci eorum causa ,
 quæ potui , magis quia te ipsum diligo , quàm quia
 fore putarem , ut tuo exercitusq; tui auxilio egere-
 mus . præter amicitiam nostram nihil spectauit .
 A P R I N C I P I O ita causam egi] cum de Lepi-
 do , eiusq; filiis ageretur , distingui filiorum causam
 à patris causa volebam .

P A V L I M A N V T I I

commentarius in primum
librum Ciceronis
epistolarum ad Quintum fratrem.

EPISTOLA PRIMA.

L. Afranio,
Q. Cæcilio Metello Celere, COS.

ARGUMENTVM.

MORALIS admodum est hæc epistola: et, cum ad vnum Q. Ciceronem scripta sit, omnibus tamen prouinciarum, aut ciuitatum rectoribus norma quædam & bene agendi regula esse potest. Est autem totum eius argumentum, admonitio. nam hanc vnam ob causam scribit ad Quintum fratrem, vt ei proponat ea, quæ si faciat, honori suo præclare consulat. ea porro diuiditur in laudem, vituperationem, cohortationem: laudem, quia, vt ipse scripsit in epistola, opinor, ad Trebonium, multum refert, si laudes eum, quem cohortere: vituperationem, quia dissuadendi locus est optimus, cum turpitudinem ostendimus: cohortationem, vt eius, qui admonet, propensa quædam ad eius, qui admonetur, laudem voluntas. ac
G studium

Commentarius in lib. I.

studium declaretur. Laudat Cicero Quintum à fortitudine, sapientia, humanitate, continentia, integritate, & usu rerum gerendarum: vituperat ab iracundia, obiecta illi ab omnibus fere, qui è Græcia Romam proficiscebantur. Hortatur primum, vt æquo animo ferat annuam imperii accessionem: & in sustinendo negotio facilitatem ostendit, cum dicat, obuennisse illi imperium nullis fere fortunæ motibus expositum, sed quod virtute & animi moderatione facillime possit administrari: deinde, vt suis tantum committat, quantam in vnoquoque fidem esse cognouerit: postremo, ne aures præbeat falsa dicentibus; ne quid iniustum ad aliorum arbitrium annulo signet; accensum quem diligit, animaduertat; ne quid insolens licitor faciat; caueat ab assentatoribus; cum seueritate regat seruos; ne quid, quod ad imperium suum, vel ad remp. attineat, seruis etiam fidelibus committat: sit ipse integer & continens; det operam, vt in omnibus, quos secum habebit, sit pudor: familiaritate prouincialium, & Græcorum percaute & diligenter vtatur; disciplinam adhibeat regendæ familiæ grauem, & constantem; facilis sit in audiendo, lenis in discernendo, diligens in satisfaciendo, ac disputando: omnibus, quibus præest, utilitatem afferat: ius æquabiliter & diligenter dicat; curetq; vt idē faciant illi, quibus aliquam partem eius muneris concesserit: constantiam & grauitatem adhibeat, quæ non solum gratiæ, verum etiam suspicioni resistat; linguam in iracundia contineat; in tuendis honoribus, quos adeptus est, operam ponat; quandoquidem esset in iis ciuitatibus cum imperio & potestate, in quibus

quibus virtutes suas consecratas , & in deorum numero collocatas videbat . Hæc ad argumentum . Quod ad prouinciã præerat Quintus pro prætore Asiæ, quæ minor dicitur; quæ ab ortu solis Lycaonia & Phrygia, ab occasu Agæo mari, à meridie Aegyptio pelago, à Septentrione Paphlagonia terminatur . cumq; prouinciarum administratio annua fere esset; præfuit tamen per triennium, successorem senatu non mittente; sicuti & Siciliæ per triennium præfuerat Verres . prætor autem sæpe in hac epistola Quintus nominatur; quòd ii, qui prætura functi in prouincias mitterentur, & pro prætoribus, & prætores appellabantur, quandoque etiam pro consulibus . itaque Suetonius in Augusto, Extant, inquit, M. Ciceronis epistolæ, quibus Quintum fratrem, parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis sociis vicinum suum Octauium . et libro v. epistolarum, quæ familiarium nomine significantur, epistolæ leguntur, Q. Metelli pro consule titulo inscriptæ; cum is ex prætura in prouinciã missus esset: & Suetonius Cæsarem, cum ex prætura Hispaniam sortitus esset, pro consule appellat . neque solum, qui consules non fuerant, pro consulibus tamen vocabantur; sed contra etiam, qui consules fuerant, prætores in prouincia dicebantur . itaque in iisdem epistolis libro ii. Quod ego, inquit, officio quæstorio te adductum reticere de prætore tuo non moleste ferebam . cum loquatur de M. Bibulo, qui consul fuerat cum C. Cæsare: quem rursus pro consule appellat epistola prima, etiam tertia libri xv.

Commentarius in lib. I.

292:

· **A C C E S S I S S E** desiderio nostro,] quo te absentem desideramus. nostro, reditus in urbem tui. In hunc autem annum, qui fuit Quinto in administranda Asia tertius, incidit exilium M. Tullii: ut est 42: **A P R A E T O R I B V S**] qui non tam Quinti, quàm sua ipsorum causa, contendebant; ut, Quinto decedente, eorum aliquis ad regendam Asiam mitteretur. 292: **N O N N V L L O R V M** negociatorum] quorum inhonestæ cupiditati obuiam eundum censerem. uide 296.

293:

· **N O S** summa necessitudine attingunt,] non solum, quia publicani equites erant, & ex equestri familia natus erat Cicero; sed etiam, quia ordinem equestrem semper defenderat, atque ornauerat. ad Atticum lib. I. pag. 15. & oratione IIII. in Catilinam, pag. 121: **N O S T R I** consulatus beneficio] quia, nisi ego coniurationem Catilinæ consul oppressissem, impetus in omnium fortunas esset factus. **G R A E C I** quidem] ipsi socii. prouinciam enim diuisit in duo genera, socios, & ciues: rursus ciues in duas species, publicanos, & negociatores. 296. Græcos autem appellat Asianos, quia tum fere totus ille terrarum tractus Græco sermone utebatur: itaque M. Cœlius in quadam ad Ciceronem epistola Græcas pantheras uocat, quæ in Cilicia capiebantur.

294.

· **N O N** itineribus tuis perterreri homines] cum alii pro cōsulibus, quacūque irent, socios expilarēt. quo nomine Appium accusauit lib. VI. ad Att. 84.

N O S T R A

NOSTER cum animo] Bessarionis liber : no-
ster et cum animo. forte, noster est.

294 :

QVEM SORS DEDIT] sorte quæstores
prouinciarum rectoribus dabantur . epist. fam. 30.
& in diuinatione 64. QVOAD PER SE
NEGLIGERET] in priuatis rebus, quæ ad i-
psam duntaxat pertineant : in iis uero, quæ ad
tuam dignitatem spectant, ferre te nollem. CO-
MITES, & adiutores] ut legatos, & quæstorem.
FINIBVS iis] duntaxat in iis rebus, quæ ad tuam
dignitatem pertineant. nam in iis, quæ ad ipsos pri-
uatim pertinent, feras. QVASI ex cohorte
prætoris] non dicit, ex cohorte, sed, quasi ex cohorte :
quod in ea paulo nobiliores homines essent. nã
accensi, ministri erant ; cohors prætoria, comites
consulares, ut exponit Pedianus in I I. Verrina.
HORVM non modo facta sed etiam dicta] cur
horum potius, quàm eorum, quos resp. comites
dedit ? quia, quos ipsi probauimus, & delegimus, ii
quacunque in re peccauerint, non tam ipsis, quàm
nobis, adscribitur. LIBERALITAS] rectius,
ut opinor, in Bessarionis libro, libertas. solēt enim,
qui minime fraudulentis sunt, ex ingenio suo ceteros
pendere. NON ut uas aliquod,] quod
assidue circumfertur. sed uide, quibus illum tra-
das, ne quis, accepta pecunia, signet ea, quæ tu non
probares. MINISTER] ne quis eo, quo-
ties uelit, uti possit. Et fortasse hic tacite Statium
libertum designat. de quo uide 302. & 303 : EO
ETIAM numero] è numero bonorum uiro-
rum :

G 3 quales

Commentarius in lib. I.

quales eos maiores nostri esse uoluerunt; qui liber-
tis in hoc utebantur, ut iis imperare, & bene agen-
di leges imponere facilius possent. Accensus autem
nomen ordinis fuit, & promotionis in militia, ut
Pediani uerbis utar.

295.

EX EO genere hominum,] prouinciales homi-
nes auaritiæ notat. QVI PECVNIAE,] hoc
non ab iis uerbis pendet, Ex eo genere hominum.
nam si ita esset; ex iisdem uerbis illud quoque pen-
deret, Te autem, alienum hominem, ament ex a-
nimo. ita, quò spectarent ea uerba, qui potes repe-
rire, prorsus non esset. quare ego sic totam senten-
tiam dispono. Ex eo genere hominum, ex prouin-
cialibus inquam, qui potes reperire, qui & pecuniæ
cupiditate adducti careant iis, quæ à nobis colun-
tur, uirtutibus, & te, hominem alienum, ament ex
animo, ac non sui commodi causa simulent? mihi
quidem difficile in primis uidetur. itaque cauendæ
sunt eorum familiaritates. IIS REBUS] iis
uirtutibus, ut humanitate, & continentia.

295:

PRAETORES semper omnes] quod est simu-
lationis indicium. nam si essent natura boni, & ad
humanitatem propensi, nam tam prætores, quàm
priuatos homines, amarent. QVAM tempo-
ris] qui te ipsum potius, quàm temporis causa, dili-
gant. E GRÆCIS ipsis] locutus enim ha-
ctenus est de negociatoribus, qui quæstus causa in
prouinciis uiuunt. SIC VERO] sed, uti nunc
sunt, fallaces plerique sunt. nam uetus Græcia bo-
nos permultos habebat. ET INVIDENT]
sic

fic in omnibus impressis libris , præter eos , qui postremi ex ædibus nostris , multis partibus meliores facti , prodierunt . occasionem nobis attulit coniecturæ Bessarionis liber : in quo scriptum cum videremus , Et non iniudent , facile tum ex emendandi vetere consuetudine , tum ex latini sermonis obseruatione sumus adducti , vt , vbi , non , legebatur , reponendum putaremus , vero , mutatione nulla : vt facile , qui libros manuscriptos cum impressis conferre soliti sunt , iudicabunt . quo ex numero Faernus meus excellit ; qui singularem optimarum disciplinarum scientiam eximia huius quoque generis laude cumulauit .

N O N enim audent] nam aperte nobis aduersari non audent , quamuis male animati sint , sed occulte obrectant .

T R A L -
LEIS , an Formias] Tralles in Caria , quæ est in Asia minore , quã Quintus regebat : Formiæ in Capania .

296 .

S V S T I N E R E] defendere , & tueri . nam alioqui summa seueritas in eo prætoze posset reprehendi , cuius vitam labes aliqua turpitudinis & improbitatis inficeret .

I N H O N E S T I S S I -
M A M cupiditatem] erant enim negociatores , quorum cupiditas & impudentia esset pœna coercenda .

itaque dixit supra , Dum sociorum saluti consulo , dum impudentiæ non nullorum negociatorum resisto ,

292 : **N E V A R I E T V R** gratia] dum eadem sit seueritas in omnes : ne cui gratificans aliud alio tempore decernas .

296 :

S V S T I N E R I] totum hoc , quidquid est oneris , iurisdictionis est . **L E N I T A S** in discernendo ,]

G 4

dissentio

Commentarius in lib. I.

disſentio ab ijs, qui malunt legere, Decernendo. eſt enim hic, diſcernere, idem quod dijudicare: quod is, qui iudicio præeſt, in re dubia & controuerſa facit. **S A T I S F A C I E N D O**, ac diſputando] ſatisfacit iudex duobus modis, primum, cum litigantes facile ac libenter audit; deinde, cum eos, aduerſus quos ſententiam dederit, vultu & verbis ita mulcet, & quaſi conſolatur, vt irati prorfus maleq; animati nõ diſcedant. hoc alterum genus hic intelligit Cicero. nam, quod ad audiendi facilitatem attinet, id primo loco iam poſuit. **D I S P U T A N D O**, autem quid eſt? an ad prætorem refertur? non videtur. non enim prætor diſputat, ſed diſputantibus aures præbet. quod ſi ad litigantes pertinet; diſceptando, malim legere: quod verbum de litigantibus proprie uſurpatur. exempla non aſſero, quia nota ſunt: paulo tamen durius hæc duo coniungentur, diligentia, & diſputando, ſiue diſceptando: ſiquidem, diligentia, referas, ad Quintum; ad litigantes autem, diſceptando: cum præfertim illa tria reliqua, audiendo, diſcernendo, ſatisfaciendo, manifeſte ad Quintum omnia referantur. cur igitur, aliquis obiiciat, ad eundem non refers? dixi iam: quia prætor non diſceptat, ſed diſceptantes audit. **C N. O C T A V I V S**] hic eſt, opinor, de quo infra 303: qui fuit Auguſti pater; & Macedoniam rexit, quæ Quinti provinciam attingebat. videtur autem Caio potius, quam Cneo, prænomen ei fuiſſe. vide, quæ notauiſus in ad Atticum lib. II. 23: vt omittam, quod infra 303: Beſſarionis liber habet G. Octavius, corrupta quidem litera, ſed qua tamen librarius Caium ſignificare voluerit.

PRIMVS

P R I M V S lictor quieuit] antea, Primus lictor qui
 fuit . verum neque magna mutatio est inter **F & E** :
 & erit aperta sententia : vt sit, Quieuit , dicendi lo-
 cum vnicuique concessit ; cum aliorum prætorum
 lictores obstrepere solerent , & silentium dicenti-
 bus imperare . Sequor autem in hoc meam consue-
 tudinem libenter , vt , quid à quoque acceperim ,
 confitear . nam , cum Romæ essem , anno **M . D .**
x x x v . Octavius Pantagathus , vir eiusmodi , cu-
 ius assequi virtutes nulla satis laudatione possum ,
 amicis aliquot , quorum in numerum me quoque
 proximis superioribus diebus humanissime recepe-
 rat , locum hunc ita esse emendandum indicauit .
 postea vero Ferrariæ , cum has epistolas cum Be-
 nedicto Accolto , Cardinali Ciceronianæ eloquen-
 tiæ studiosissimo , subsiciuarum horarum tempo-
 ribus percurreret ; renouatam memini , & ab vtro-
 que confirmatam eandem huius loci correctionem ,
 itaq ; sua manu in eo , quo tunc utebatur , libro Ac-
 coltus notauit . **T V E R E T V R**] propter hanc
 lenitatem excusabatur illa seueritas , quòd ab eo co-
 gebantur Syllani homines &c . **G R A T A** Ro-
 mæ est ,] in iis , qui Romæ magistratum gerunt .
V B I T A N T A arrogantia] duabus de causis lenita-
 tem in magistratibus vrbis valde laudari , mirum
 est ; & quòd in summa hominum arrogantia uix a-
 gnoscutur lenitas ; & quòd iniuriosus esse magistra-
 tus impune non potest ; quoniam acerbis tractati ,
 aliorum magistratum auxilium implorant , maio-
 rem potestatem contra minorem appellantes : vt
 eo minoris æstimanda lenitas videatur , quoniam
 contra acerbis & iniurias tot magistratus , tot
 auxilia

Commentarius in lib. I.

auxilia sunt. quòd si, vbi tanta arrogantia est, vbi tot auxilia, tamen & grata est, & plurimi æstimatur lenitas: quanto magis in prouincia? in qua &c. **N V L L A** conquestio,] vbi de magistratu queri nemo potest. non est enim, vt Romæ, ad quem confugiat, quem appellet. Nec tamen displiceret, vel placeret potius; **Nulla** quæstio: vt de iudiciis accipiat; ad quæ contra magistratum iniurias in vrbe appellatio est. sic triplex auxilium erit, iudicia, senatus, populus.

297.

C Y R V S ille] is, cuius morientis orationem ad filios de animorum immortalitate recitat Cicero in libro de senectute. **N O N** **A D** historix fidem scriptus] hoc exemplum non ob eam causam Cicero attulit, vt ostenderet, Cyrum esse à Xenophonte scriptum; sed vt ex eius institutis argumentum caperet, prouinciarum rectoribus grauitatem esse cum humanitate iungendam. nam si ea sic ille coluit, qui priuatus futurus nunquam fuit; quonam modo, &c. Opinor igitur, non terminari sententiam in verbo, scriptus, nec subaudiri, est; quod non nulli putant: sed pendere, donec excipiatur ab illa parte, Eaq; si sic coluit ille. vt sit, quod Græci ἀντιλόγου vocant. quale illud est in Tusculana secunda. Etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiabantur non nulli, qui nihil laudarent, nisi quod imitari se posse confiderent, &c. similia notauimus & apud Græcos multa. **N O S T E R** ille] à nobis celebratus in libris de rep. infra,

infra, lib. III. 327: & ad Atticum lib. IIII. 63: & VI. 86.91: & VII. 101: 124: & X. 156: AD QVAS reuertendum] à quibus legibus imperium in alios accepimus; iisdem, cum in urbem reuerterimus, nobis priuatis parendum erit. LIBERATAS vrbes] placet potius, verbum, liberatas, ad ciuitates referri, quàm coniungi cum sequentibus. non enim, cum eadem de re, de ære, inquam, alieno, Cicero loqueretur, ciuitates & vrbes dixisset; cum aliud ciuitas sit, aliud vrbs. quod facile declarat illud in epistola ad Dolabellam: Liberaſti & urbem periculo, & ciuitatem metu. item hic, vt à ciuibus ædificia distinguat, ciuitates ait ære alieno liberatas; vrbes autem, quæ dirutæ fuerant, ac pene desertæ, per Quintum esse recreatas. SAMVM, & Halycarnassum,] Samum Ionix, Halycarnassum Cariæ, quæ fuit Herodoti patria, & Dionysij, eius, cuius extat de rebus Romanis vberissima, eademq; certissima historia.

297:

CALVMNIAM] fuerant enim quidam prætores in prouincia vsque eò auaritia perdit, vt accusatores locupletum ipsi compararent, atque instruerent: quo maximos ex eorum condemnatione quæstus facerent. qualis Verres fuit. QUI EARVM ciuitatum fines incolant,] non satis fuisset ab ipsis ciuitatibus; sed dixit, ab omnibus plane, qui sub ijs ciuitatibus incolunt. nam plerunque ciuitates imposita tributa in homines oppidanos atque agrestes ita transferunt, vt tolerari vix possint. AEDILICIORVM,] ædiles enim ad suos ludos imperare prouincijs pecunias solebant.

NOSTRVM] non cum Quinto commune, sed
 Marci

Commentarius in lib. I.

Marci proprium : quod infra patet. CIVITATES] Asiæ. MAGNIS meis meritis,] quibus Asiã prouinciã affeceram. TVIS] in isto imperio, quod tibi nunc est in tertium annum prorogatum.

298.

LEX] de repetundis; quæ sanciebat, ne cui aut capere pecunias liceret, aut conciliare. quod exist. patet ad Att. lib. VI. 88 : & in Verrem III. 137 : QUIBUS nec deberetur,] perspicuum est ædiles significari. EIGENERI hominum] Græcis.

298:

CONSECRATAS] hoc dicit, quia iustitiæ ceterarumq; virtutum templa erant in Græcia. DENOBIS optime meritum,] erant enim publicani ex ordine equestri, & Catilinæ coniurationis temporibus equites consuli Ciceroni assidue cum gladiis affiterant. pro Sextio, & post reditum in senatu 206: 211. & I. in Catilinam, 101: PER NOS] vide orationem IIII. in Catilinam, 121: EOS PERIRE] Asiæ ciuitates : quas publicani vectigalibus acerbè nimium vexabant.

299.

ULTIMIS terris] non orbis vltimi, nec imperii Romani, sed admodum remotis. PUBLICIS male redemptis,] ideo videris publicanis satisfacere vix posse, quoniã publica nimium magno cõduxerunt : vt ob eã causam acerbius à sociis exigere cogantur ; neque tantum illis possis cõcedere, quo non plus postulent, atque efflagitent. SINE publicano] ipsæ. n. per se ciuitates non facile ad colligendum vectigal adducuntur, nisi sit, qui præcipuam huius muneris curam gerat, & suo periculo à sociis exigat. quod faciebat publicanus.

AEQUALITER]

AEQUALITER] quo facilius sine publicano
exigi videbatur posse. **SYLLA** descriperat.]
id fuisse talentorum xx millia, & cum duplum mu-
tuantibus publicanis Asiani se esse reddituros pro-
mitterent, facta esse c & xx millia, tradidit Plutar-
chus in Lucullo. **CAVNI**,] pars prouinciæ
Quinti: sunt enim in Caria, & Caria in Asia mino-
re. **RHODIIS** Attributæ] quo beneficio?
forte, quia Norbanum, Sylla repetente, reddendum
censuerunt.

299:

GENVS ipsum,] vectigal. **RELIQVA**]
vt publicanorum exactio. **NON LEGEM** spe-
ctare censoriam,] quæ in pactionibus faciendis
consuleret prouincialibus potius, quàm publicanis.
qua de causa, cum pactiones facere cum prouincia-
libus publicani ex lege censoria, vtpote in ipsos ini-
quiore, omnino recusarent; possunt, inquit Cicero,
prouinciales quoquo modo pactiones facere cū pu-
blicanis, etiã si non iis plane conditionibus, quæ sunt
à censoribus in vectigalium locatione constitutæ;
vt scilicet negotium aliquando conficiant, & ea mo-
lestia liberentur, quam capiunt, cum se à publica-
nis quotidie appellari atque vrgeri vident. Et est à
parum multis fortasse animaduersum, legem cen-
soriã hoc in loco, non re vera pro lege ad popu-
lum lata, sed pro locatione ipsa, vsurpatam. cen-
sores enim ferendarum legum ius non habebant.
cur autem non haberent, diximus in libro de legi-
bus. **CENSORIAM**] de vectigalibus; quo-
rum locandorum cura penes censes erat. quid-
quid autem publicanis prouinciales debebant, id
vectigalium

Commentarius in lib. I.

uestigialium erat nomine contractum. **COM-**
MODITATEM] quid enim commodius, quàm
ære alieno liberari, nec, ut ante, usuris exhauriri?
SED ET ab iis] vna in re duo monet fratrem;
primum, ut, qua valet gratia, atque auctoritate, ea
cum Græcis publicanos coniungat; cum ita dicat,
summam esse in publicanorum ordine dignitatem;
ei se plurimum debere: deinde, non ut iam gratia,
aut auctoritate cum prouincialibus agat; sed ab iis
pro eo, quantum ei debent, quod plurimum est, pe-
tat, ut hoc ei de ipsis optime merito, quasi mercede
loco, retribuunt, ne quid aspere nimium, aut
acerbe contra rem aut voluntatem publicanorum
decernant. **COMMODIOREM**] suauiore,
ac faciliorem. **SOCIETATES**] publicano-
rum: erant enim in plures societates dispersi. epist.
fam. 207: **IDEM** faciunt Græci.] quod ar-
gumento est, tua prudentia factum esse, ut inter eos
conueniat. **PROPE** natura] ut ignis & aqua,
sic fere diuersi esse videntur publicani & socii; quod
publicani suum commodum sine sociorum incom-
modo curare non possunt. quos tu tamen, inquit,
amore & beneuolentia coniunxisti.

300.

ADOCTISSIMIS hominibus] Aristotele
in ethicis maxime, Platone in Philæbo; & in III.
de rep. **RES IPSA**, ac fortuna] Res; quia
patre nati equite Romano, Romæ viuentes, literis
à pueritia exculti, quid aliud ageremus, non erat.
contulimus igitur nos ad remp. non tam studio glo-
riæ, quàm quod genus illud vitæ nobis potissimum
conueniret: ut ipsa res, status quidam, & conditio
rerum

rerum nostrarum deducere nos in hanc vitæ rationem videretur. FORTUNA] quia potuit ea nos ad aliud vitæ genus impellere. tres enim causas attingit Cicero, cupiditatem gloriæ, rem ipsam, fortunam: recte: nam priores duas, nisi accedat tertia, infirmas experimur: posset ita loqui, si quis casu in via inimico occurrens, petitus ab eo primum verbis contumeliose, deinde gladio cum periculo vitæ, vim vi repellere dum vult, eum interficiat. dicit enim ad eleuandam culpam: Me non tam odiū, aut veteres inimicitia, quàm res ipsa ac fortuna ad hoc facinus adduxit. nam, vt esset in me cupiditas, non erat occasio: neque vero cupiditas simul & occasio satis ad perficiendam rem valebant, nisi fortuna cum vtraque consensisset.

300:

VT TE ante] notandum, particulam, vt, esse repetitam. quod alibi quoque factum à Cicerone animaduertimus. LENTITVDINIS] non solum, inquit, vt ne irascamur, grauitas facit; quod laudabile est; sed etiam lentitudo, hoc est, segnities quædam naturæ, quam Græci dicunt ἀσύνεσιαν. in qua non modo laus, sed vitium quoddam videtur esse constitutum. THEATRVM est totius Asiæ] neque Est, neque Asiæ, Bessarionis habet liber. alter manuscriptus, Theatrum totius Asiæ virtutibus est datum. ego ex hac varietate legendum coniicio sic: Theatrum tuis virtutibus est datum. nam eo fidentius dictionem, Asiæ, tollo, quòd abest à Bessarionis libro. in eo tantum mutò, quòd pro, totius, lego, tuis, ita postulante sententia. et opinor, cum ad dictionem, Theatrum, aliquis pro glossa adscripsisset, Asiæ, eamq;

MOX

Commentarius in lib. I.

mox in Ciceronis verba esset recepta, vt ita legere-
tur, Theatrum tuis Asiæ virtutibus est datum, fa-
ctum esse, Theatrum totius Asiæ, magnamq; inde
perturbationem esse consecutam. . . . ILLA OM-

NIA] non modo talem vt virum te præstiteris, qua-
lem illa postulant, sed etiam præstantiorem.

MIHI casus vrbanam] casu accidit, vt ego in vrbe,
tu in prouincia remp. gereres. Proprie tamen in

Quinto magis, quàm in Marco, casus nominatur.
nam Quintus iuit in prouinciam, quòd, eundum vt

esset, casus tulit: qui contra ferre potuisset, eundum
ne esset. Marcus vero non casu non iuit in prouin-

ciam, sed voluntate, & consilio. prouinciam enim
deposuerat; vt ipse in epistolis ad Metellum, Cato-

nem, Atticum scribit. ELABORABIS] Pla-
ne, & aperte, quod ad sententiam attinet; sed, quia

nimum amamus antiquitatem, visum est quod in
Bessarionis libro vidimus, id notare. habet enim,

Alaborabis. vt fortasse; allaborabis. vsitatum est
Horatio verbum. . . . AMPLISSIMIS monumen-

tis] scriptis annalibus, de quibus ad Att. lib. II. 32.
301:

TERTIVS actus] Quintus, non tertius, extre-
mus in comœdiis est actus: isq; perfectior, & orna-

tior videtur. hic tertium annum imperii, quasi vlti-
mum actum in fabula accipit, quando in administra-

tione prouinciæ vltimus est. sit, inquit, ita vltimus
annus in prouincia perfectus, vt est vltimus actus in

fabula.

EPISTOLA

EPISTOLA II.

302.

C. Iulio Cæsare,
M. Calpurnio Bibulo, COS.

TATIUS] Quinti libertus, gratiosior apud eum, quàm deceret. QVOD ita scripsisti,] dubitationis quiddam subesse uidetur his uerbis. quasi dicat: Nisi tu ita scripsisses, aliter existimarem. Eodem illa uidentur spectare, quæ non multis interiectis uerbis, sequuntur: Quod prorsus credo; quoniam tu ita iudicas. DIREPTVM] quòd rem domesticam, Statij studio ac fidelitate conseruari Quintus arbitraretur. NE QVE antea uisus esset,] ita scripserat Quintus: Maxima fuisset Romæ expectatio, maximus hominum concursus in reditu meo, talis, inquam, qualis nunquam uisus est, si Staius una mecum de prouincia decessisset, Romamq; uenisset. itaque doleo illum sine me uenisse. Tu hoc doles, respondet Marcus: ego lætor: quæ enim post eius reditum in te absentem coniecta sunt, ea tu maiore cum dolore præsens audisses, si tecum Staius uenisset. exhaustus igitur te absente totus est hominum sermo, & multæ eiusmodi uoces, ἀλλ' αἰεί τινα φῶτα μέγαν: quæ emissæ iam sunt. Homeri uersus est in od. 1, de Vlysse à Polyphemo pronuntiatus: à quo tam pusillo tamq; imbecillo miratur se esse excæcatum: qui ex uaticinio Eurimedis ab Vlyse se quidē se id passurum, sed Vlysse aliquo magno ac

H formoso

Commentarius in lib. I.

formoso viro, suspicabatur. uersus hi sunt integri:

Ἀλλ' αἶψά τινα φῶτα μέγαν καὶ καλὸν ἐδέχθη
 Ἐνθάδ' ἐλεύσεσθαι, μεγάλην ἐπιμένον ἄλκην.
 Νῦν δέ μ' ἐὼν ὀλίγος τε, καὶ ὕτιδανός, καὶ ἄκις
 Ὀφθαλμῶ ἀλάωσεν, ἐπεὶ μ' ἐδαμάσατο οἶνω.

Nunc, qua ratione horum versuum sententia, de Ulyssæ & Polyphemo ab Homero prolata, ad Quintum & ad Statium accommodari possit, ut certe egregie potest, consideremus. Per triennium iam Quintus Asiam rexerat. scripta enim est epistola in exitu fere anni tertii. rationem eius administrationis fama iam nuncijs; Romam pertulerant: satisq; notum erat, omnibus in rebus eum uti consilio Statij liberti; quod Cicero modo occulte, modo aperte conqueritur. expectabant igitur homines liberti Statij aduentum in Urbem cum Quinto, quasi τινὰ φῶτα μέγαν; à quo provinciã esse administratam, tanquã à pro consule, audissent: qui cum uenisset, quasi decepti, itidem ut Polyphemus, iisdem, quibus ille, uersibus errorem suum poterant indicare. Quæ igitur uoces, si cum Quinto Statius urbem esset ingressus, coniectæ fuissent; eas in unum Statium, absente Quinto, emissas, Cicero gaudet; idq; modeste significat, cum ait, Id mihi non incommode uisum est accidisse: ne offenderet animum Quinti, ad iracundiam propensi, & de Statio optime existimantis.

302:

PROUULISSE?] cum diceret, se à te plurimi fieri. QVONIAM tu ita iudicas;] de Statij fidelitate scripsit Quintus & in ea epistola, qua manu-missum Tironem gratulatus est his uerbis: Si enim mihi Statii fidelitas est tantæ voluptati; quanti esse in isto

In isto hæc eadem bona debent, additis literis, sermonibus, humanitate? **BLAUDENIO,**] ex vrbe Blaudo, quæ est in Phrygia; non Blandenio, vt est in quibusdam libris. **DE HOC** genere toto] cum ego tibi tam multos Græcos commendauerim. **AD FALLENDVM**] eos, apud quos queruntur. astuti enim & ingeniosi ad fingendum & persuadendum Græci sunt. **INIMICISSIMI** mei] feci tamen, vt, inimicitiarum ratione neglecta, eos in te leniré. **HEPHAESTVM**] in hac dictione ausus sum, contra meam consuetudinem, paulisper ab antiquis libris discedere. nam Ephæstum, pro Ephesium, reposui. cur enim dicat, Apamensem Ephesium, duarum ciuitatum nominibus coniunctis, cum vnum hominem proprio, simulq; eius patriam velit nominare, vt cum infert, Megaristum Antandrium, Niciam Smyrnæum, Nymphontem Colophonium? **NUGAS** maximas] leuissimos infimæq; conditionis homines: qui nec nominandi sunt.

303.

DVOMYSOS] ita scripsi, vt antiquitatem retineam. sic enim est in Bessarionis libro. sic & Virgilius locutus est:

„ Si duo præterea tales Idæa tulisset
 „ Terra viros.

CAECILIVM?] hi sunt homines Romani, qui in prouincia Quinti negociabantur. **SANARI** non potest] quia tu in eum grauissime animaduertisti. vide 296. **ECC E** supra caput] ecce præter eos, quos significauit, occurrit animo meo, & quasi supra caput astat, à me nominandus Catienus.

H 2 EQVESTRI

Commentarius in lib. I.

E QVESTRI censu,] ex equestri ordine. census equestris erat quadringenta millia nummum.

MILVINO] videtur fuisse Licinii seruulus, aut certe comes in rapinis hoc nomine. addit, Pullo, per iocum, ad rapacitatem indicandam: quia miluii rapaces.

TRIBVTA] quòd pecuniam quasi dominus imperaret, & minaciter exprimeret. quod præpotentes non nulli solent.

303:

DICENDI sal facetiasq;] quòd acute dictis multorum animos offenderet. **TVVVS** vicinus] Macedoniæ, quæ Asiæ proxima adiacet, prætoris: de quo 296. **INTERIORIBVS** vicinis] qui in ipsa Asia sunt, & aliquam provinciæ tuæ partem, à te mandatam, administrant.

VALDE magnum] cum ironia. **QVOS** nominavi] Virgilium, & Octauium intelligit. hos enim duos nominavit: Cilicensis vero, Syriaciq; nomina non posuit. **QVINEQVE** Cyrum] cum tamen literis exculti non sint. **AGESILAVM**] Lacedæmoniorum regem, qui in ore erat rhetorum declamantium, vt ait Suidas.

INEXORABILEM] malle, Exorabilem: vt, quia multis petentibus satisfacere Quintus voluerit, ideo scripserit iniquas, inusitatas, contrarias. **TOLLE**] da operam, vt colligantur, & supprimantur. hoc paulo post dicit apertius. **SCRIPTAS**] ab iis, qui eas à Quinto petiissent. quas fuisse iniquas, inusitatas, contrarias, cum iidem homines & peterent eas, & scriberent, mirum non est.

NVLLVM delectum] cum omnes peræque literas, quæ ad te afferebantur, obsignari iuberet. **SELECTA-**

RVM

RVM] quæ ante ipsius aduentum annulo tuo fuissent obsignatæ. VARIE] multis de rebus : in quibus , hoc quoque de genere quid sentirem , intelligere potuisti .

304.

VIDE per homines amantes tui,] da negocium hominibus amantibus tui, vt tecum simul videant, ne qua à te scribatur epistola aut iniqua, aut contraria, aut absurda, aut inusitata, aut denique in aliquem contumeliosa. SYLLA nomenclator] de ministris Quinti : à quo scriptam epistolā, Quinti; annulo obsignatam, Cicero legerat, minime probandam. TEMPOR E ipso] opportune hæc de epistolis, à te paulo consideratius scribendis .

L. FLAVIVS] Dio lib. xxxvii. nominat L. Flauium, Pompeii studiosissimum : qui tamen hic non est. nam ille tribunatum pl. gessit Afranio & Celere cos. vt etiam patet ex libro i. ad Atticum : hic autem, Pisone & Gabinio, præturam, anno tantum vno post Afranii & Celeris consulatum. non enim arbitror, anno post tribunatum pl. proximo quenquam potuisse prætorem designari. quòd si curulem ædilitatem omitti placuit : biennium tamen inter tribunatum & præturam oportuit intercedere. itaque Domitius, & Ancharius, cum tribunatum gessissent, post annum, omiſsa ædilitate, præturam petierunt, & adepti sunt. vide orationem pro Sextio, & nostrum commentarium. de hoc autem Flauio, prætore designato, Dio libro xxxviii. & Asconius in commentario orationis pro Milone. SI INFICIATUR?] deberi quidquam Fundanio. PRAETOR solet]

H 3 prætor

Commentarius in lib. I.

prætor non iudicabat, sed ius dicebat. iudicabant autem iudices à prætore dati, cum aliis de causis, tum etiam de iis, in quibus, petita pecunia deberetur, nec ne, diiudicari oportebat. monet igitur Quintum, contra consuetudinem eum fecisse, qui iudicauerit deberi.

304:

REMITTAS de diminuendo,] permittas, vt de bonis Octauii diminuere possint. **AMPLIUS**] hoc amplius te rogo, Flauii causa, & scilicet Pompeii, qui Flauio amicissimus est, facias omnia.

EX TUA iniuria in illum] noli credere, me hac de re propterea tecum agere, quia liberalitatis laudem quæram, ex eo facto, quod iniuriosum est. ego tuam iniuriam tolli volo, existimationis tuæ causa: non id ago, vt videar in Flauium liberalis.

RELINQVAS] tempus enim decessionis appropinquabat; cum annum prætoris imperium ultra Decembrem mensē non produceretur. **IV-**

RIS, dignitatisq; retinens,] qui neque de re, neque de dignitate sua quidquam detrahi passurus est.

NEQVE iure] cum iudicare prætor non debueris, deberi. **DE PACTIONE**] inter Græcos & publicanos à te facta. 299. fam. 227.

IN EADEM epistola] quam dixit se scripsisse iracundius. **GRAVIORA**] in te obiurgando. *ὀρθὰν τὴν ναυῶν*] fortasse dicit hoc: Rectum nauis cursum teneamus: deinde, si res ita postulet, moriamur. quasi dicat: agamus, quod rectum est: reliqua omnia contemnamus. et est eius obiurgationis, qua paulo grauiore vsus erat, excusatio: verba græca vnde sumpsit, mihi quidem ignotum est. potuit à poeta mutuari;

mutuari; quod sæpe solet. MAIORA ista erunt.] an hoc? ista, quæ te moneo, quæ ad te, si- mulq; ad me pertinent, maioris erunt momenti, quàm illa, quorum causa ille protulit hæc uerba: ὁρθάν τλω γαῶν ἀπαξ θανῆν. sunt igitur eo nobis diligen- tius obseruanda. QVAE SVNT non nulla,] hoc non ad ipsa uerba, quæ antecedunt, sed ad eo- rum sententiam accommodat. quæ, inquit, in te reprehendi, sunt omnino aliqua, sed tamen medio- cria, & parua potius.

305.

SARDIANVS] Sardis urbs in Lydia fuit. DEDVCAS.] Romam. QUI IAM nihil sit:] Non uideo, quò referatur particula, Iam: ac malim, Qui tam nihil sit: cum & seruus, & nequam seruus nihil omnino esse uideatur. homo nihil, ueteres di- xisse, tradit Varro de analogia lib. II. CATO adolescens,] C. Cato, is, qui post triennio tribu- nus pl. rogationem promulgauit de abrogando Lentulo imperio. fam. 4. CONCIONEM] ab aliquo magistratu datã. nam alioqui, priuatus cum esset, concionari non potuisset. ad Atticum lib. IIII. 54: PRIVATVS] cum à consule dictator dici solet. OCCIDERETVR.] hoc significat illa uerba Iulij Ob- sequentis: Propter Pompeij dictaturam ingens sedi- tio in urbe fuit. quod esse factum Cicerone & An- tonio cos. imperite falsoq; Obsequens tradidit: qui, cum & is, qui scripsit epitomen Liuiam, & Dio, C. Antonium à Dardanis fugatum Cæ- sare & Bibulo cos. significant, Antonij calami- tatem & Pompeij dictaturam simul statuerit, titu- lumq;

Commentarius in lib. I.

lumq; fecerit, ad annum indicandum, Cicerone & Antonio cos.

305:

NOSTRAE causæ] si diem nobis Clodius dixerit, qui nunc est tribunus pl. designatus. ER QUIDEM,] liber Bessarionis manuscriptus admodum à nostro impressio discrepat: habet enim sic: Ut quidam cum spe summa maxima tum maiore etiam animo sperent superiores fore nos confidant animo &c. Ex hac scriptura uideretur non magna mutatione elici ueritas posse. optime enim cum sententia Ciceronis congruet; si legatur sic: Ut quidam, cum spe summa, tum maiore etiam animo, sperent, superiores fore nos; confidant adeo, ut in hac rep. &c. IN HAC rep.] malim, In hac re. NE CASVM quidem ullum] ne fortuita quidem: quæ tamen ideo uidentur pertimescenda, quia non sunt in potestate nostra. DIXERIT] ad populum, quòd ciues Romanos indicta causa contra legem Semproniam condemnarim. DISCEDAMVS:] ex iudicio. HORVM REGVM] Pompeij, Cæsaris consulis, Craffi, qui perniciosam reip. societatem iniuerant. sic ad Atticum lib. 11. 27: Mirandum in modum reges odisse superbos. & eodem lib. 29. Hoc uero regnum esse, ferri nullo pacto potest. & ibidem 30. Nec iam ipsi agri regnum uestrum ferre possunt. CAESAR] consul: qui Clodium iam ad plebem traduxerat. DE MEA comparatione] ita credo, ut nihilo melius languidius comparem, ac muniam. tale illud lib. 11. 311: Pompeius se comparat, homines ex agris accersit. Ciceronem autem non admodum affirmanti
Pompeio

Pompeio credidisse, indicat illud ad Atticum libro 11. 35. Alterum facio, ut caueam: alterum, ut non credam, facere non possum. et ibidem 36: Pompeius confirmat, eum nihil esse facturum contra me. mihi periculosum est credere. ad resistendum me parum. **A M I C I**] omnes præter Clodium, hoc est, nouem: ex quibus tamen, Cicerone in exilium profecto, defluxit unus; & octo duntaxat de reditu Ciceronis rogationem promulgarunt. hinc illa in oratione pro Sextio. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. nam ex nouem, quos tunc habueram, vnus me absente defluxit; qui cognomē sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit; quo magis nationis eius esse, quàm generis, uideretur. Cuius loci sententiam in nostro in illam orationem commentario satis aperuimus. **C O N S V L E S**] designati, Piso & Gabinius: qui tamen se non, quales ostenderant, præstiterunt. **P R A E T O R E S**] Hos quoque designatos. **D O M I T I V M**] L. Domitium Ahenobarbum, Cæsaris inimicissimum; quem prætorum cum C. Memmio collega, quem hic Cicero nominat, de eius actis ad senatum retulisse, Suetonius prodidit. atque huius maxime prætoris metu consensisse Cæsarem cum P. Clodio tribuno pl. de Ciceronis exilio, facit illud, ut credam, quòd in oratione pro Sextio scriptum est his uerbis: Illi autem, aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa, atque omnes res superioris anni labefactari à prætoribus putabant, tribunum popularem à se alienare nolebant; suaq; sibi propiora esse pericula, quàm mea, loquebantur. **N I G I D I V M**] P. Nigidium Figulum, Romanorum omnium, uno excepto

Commentarius in lib. I.

excepto M. Varrone, doctissimum, ad quem est
epistola lib. IIII. fam. 56: MEMMIUM.]
C. Memmium, eum, qui sacris Iuventutis, quibus
ipse præerat, M. Luculli uxorem, ut Cicero in ad
Atticum epistola iocatur, initiauit, quiq; Cn.
Pompeij uxorem, per Curtium Niciam grammati-
cum, codicillis de stupro sollicitauit: ut est in libro
de claris grammaticis. LENTULUM] non po-
test hic esse P. Lentulus Spinther, qui consul fuit
anno proximo post Pisonem & Gabinium cos.
distat autem biennio à consulatu prætura. Cn.
Lentulum Marcellinum fuisse ne credam, eadem ra-
tione adducor. gessit enim consulatum post Len-
tulum Spintherem. itaque prætor, Pisonem & Gabi-
nium cos. uno tantum inter præturam & consula-
tum anno interiecto, esse non potuit. Quid, si
de L. Lentulo, flaminis filio, intelligatur? ne hoc
quidem licet. repugnat enim historia. nam qui po-
test hoc anno, idest eo, quo Gabinus & Piso con-
sules designati sunt, prætor ipse designatus esse,
cum hoc anno consulatum cum Gabinio petierit? id
quod in Vatiniana interrogatione Cicero significat
his uerbis: L. Lentulum, hunc iudicem nostrum,
flaminem Martialem; quod erat eo tempore Gabi-
nij tui competitor. Fuisse igitur crediderim L. Len-
tulum Crus: qui cum C. Claudio Marcello aliquot
post annis consulatum gessit.

EPISTOLA III.

306.

A. Gabinio,

L. Calpurnio Pisone,

COS.

CONSULATUS] siquidem, quæ
 consul gessi pro salute patriæ, ea
 me affixerunt, rogatione à Clo-
 dio lata aduersus eos, qui ciues Ro-
 manos, indicta causa, necassent.
 quod sane veteres quoque leges vetabant. verum
 in eo paruit Cicero senatusconsulto; quod in M.
 Catonis sententiam factum est. **PRAETER**
 vnum me.] vereor enim, ne, qui me perdid-
 erunt, iidem, non plane mea pernicie satiati, eadem, quæ
 mihi, eripere tibi conentur, dignitatem, patriam,
 fortunas. **FLENS** flentem,] non aliqua tri-
 sti de causa: ibat enim ad Asiam regendam Quin-
 tus: sed hoc in digressu fratrum amantissimorum
 solet euenire, presertim vbi vident futurum, vt ab-
 sint alter ab altero & aliquandiu, & magno loco-
 rum interuallo seiuncti. **PROSEQUEN-**
TEM] cum in Asiam imperio proconsulari profe-
 ctus es. mos enim hic erat, nimirum laudandus ob
 humanitatem, vt non solum propinquos, verum &
 amicos, ad prouincias administrandas proficiscen-
 tes, prosequerentur extra urbem. hinc illud ad Ap-
 pium,

Commentarius in lib. I.

pium, fam. lib. III. Cum te paludatum prosequer. DEFENDERET.] tueretur. sic enim factum esset, ne viuo me careres, viuo me aliis indigeres. nunc mea pietas, & amor in te venire in dubium potest: quandoquidem commisi, vt viuo me careres: & quæ sequuntur proxime. PROPE fratrem] tolle, Fratrem: syncerus erit, qui nunc mendosus locus est. itaq; Franciscus Petrarca, poeta sermonis Italici hodierni omnium elegantissimus, Latini veteris haud valde bonus, in quadam epistola legit. habuit enim librum manuscriptum iis, qui nunc reperiuntur, emendatiorem.

306:

IMAGINEM meam] Tuam, magis placeret: sed, Meam, ferri potest. sunt enim, qui patrum fratres ore magis referant, quam patres ipsos. PROTINVS pergas,] ne ad me venias, sed protinus Romam pergas. TE PRAESIDIO] te ipsum tibi praesidio praesentem esse. nam, si quid temporis in reditu poneret; fieri posset, vt aliquid interim absens calamitatis acciperet. Hoc & ad Atticum scribit lib. III. 42: AVCTORITATIS] si modo quid apud te valet hoc, quod me sperare vides, erige te, & confirma. spero autem tibi tuam integritatem, & amorem in te ciuitatis, & aliquid etiam misericordiam nostri, praesidii laturam. ISTO] quod ad te attinet. Timebat videlicet, ne quis ei, in urbem reuerso, diem diceret ob prouinciam auare administratam. ad Atticum lib. III. 47:

307.

REPREHENSIONEM] nam, si restitutor, magis eorum extabit iniquitas, qui cum inimico meo

meo ad me perdendum consenserint . non enim restituerer , nisi mea pateret innocentia .

HONESTIVS] cadere enim in patria , fortiter cum inimicis pugnantem , honestum fuit .

UTILIVS] forte enim crudelitatem inimicorum mors mea satiaffet : qui nunc , mea calamitate non contenti , valde timeo ne tibi immerenti negocium mea causa facebant .

TVV M tempus] tuum periculum . Non placet , inquit , viuere ; nisi si aut aliquid tuis rationibus , dum in periculo versaris , possum consulere ; aut spem , non dico aliquam , aut mediocrem , sed omnino firmam de meo reditu esse intelligis . non enim exigua in spe tantum pono , vt in tam misera turpiq; vita diutius velim commorari .

GENERE ipso pecuniæ] placeret sic : Genero ipso , pecunia : vt C. Pisonem generum suum significet : cuius & mores , & ingenium uehementer Cicero probauit . uide de claris oratoribus .

DE PERMUTATIONE] te , cum ad urbem perueneris , pecuniam , permutatione sumptam , si ego uellem , mihi curaturum . quorsum hoc ad me retulisti ? quasi uero nunc &c .

ACCEPTAM] cum iturus essem in exilium .

EX AERARIO] quæ tibi Asiæ prætori de publico debebatur . certam enim pecuniam prouinciarum rectoribus resp. numerabat . epist. fam. lib. 11. 33 .

FRVSTRA] cognosce summam Ciceronis exulis desperationem : qui cum ea pecunia ad se sustentandum usus esset , **FRVSTRA** , tamen dicat , quasi in res nos necessarias erogata ; quòd in tam afflictâ fortuna uitam sibi non necessariam , ac pene molestam duceret .

ET M. ANTONIO]

duo

Commentarius in lib. I.

duo Quinti creditores, Antonius, & Cæpio. nec tamen abundat particula ET, ut primo aspectu uideatur. QVOD cogito] ipse se exponit, cum infert, Huic enim.

307:

MOLESTIÆ,] ut aliquis, nostris malis non contentus, negotium tibi faceffat. sic in proxima, quæ sequitur, dixit, Si te satis innocentia tua & misericordia hominum uindicat à molestia. CONFERRAS] auxilij causa. nec dubium est, de M. Crasso dici, qui a Parthis cæsus est; & de M. Calidio, qui fuit orator dulcis potius, quàm uehemens; & prætor anno proximo de reditu Ciceronis legem promulgauit, ut est in oratione post reditum in senatu. ARRIO:] Q. Arrio, de quo 27. & in Varronis libris de re rustica. FOVENDVM] summa fuit inter Hortensium & Pomponium Atticum amicitia, ut ait Nepos in uita. uult igitur Hortensium Cicero suæ causæ per Pomponium conciliari. et Hortensium potius nominat, quàm quemuis alium, quòd is præter ceteros nosse diceretur id, quod à Quinto contra leges commissum opinio erat. NE ille uersus,] uerebatur, puto, ne Quintus frater de ambitu accusaretur; quòd in petenda ædilitate pecuniam contra leges dedisset. quo tempore uersus quidam in eum de lege Aurelia, qui ambitum notaret, conferebatur. Licet autem existimare, lege Aurelia sancitum de ambitu aliquid fuisse. FALSO testimonio] Hortensij in te. CONFIRMETVR] ut id nunc uerum esse dicatur, falsisq; testibus comprobetur, quod tunc significauerat ille uersus, te scilicet in honore

honore petendo pecunia usum esse. **MESSAL-**
LAM] eum, ut opinor, qui cum M. Pupio Pisone
 consul fuerat. **ETIAM SIMVLATOREM]**
 etiam Pompeius, si minus ex animo nobis fauebit,
 saltem fauere se simulabit. quod ad nostram cau-
 sam subleuandam aliquid, atque adeo multum erit,
 cum homines Pompeium nostri studiosum suspi-
 cantur. **AFFERET]** iam enim de se, ut de
 mortuo, loquitur: & ideo infert, Sed, te incolu-
 mi, orbi non erunt.

EPISTOLA IIII.

308.

Iisdem consulibus.

M **MISERICORDIAE QVE]** Quid
 hic habet loci misericordia? an
 ipsius misericordia factum erat, ut
 eijceretur? Malo igitur, quod in-
 dicat mihi meus ille, quem ego
 nunc ad singula uerba inspicio, Bessarionis anti-
 quus liber; malo, inquam, pro misericordiaeq; le-
 gere miseriaeq;: cum ueterem scripturam huius-
 modi esse uideam, m̄aeq;, dictione contracta, un-
 de fluxit error. **DECIPIT]** ut à Pompeio,
 quem summis beneficijs ornaueram. **PRAE-**
TER fidem amicorum] uerbum, obfuit, aut si-
 mile quid, prae dolore omisit. **CAVTVM]**
 cum discedere malui, quàm pugnare. **AMO-**
LESTIA] ut tibi ipsi nemo periculum inten-
 dat. **SEXTIVS]** P. Sextius tribunus pl. desi-
 gnatus. **PISO,**] gener Ciceronis, qui obiit
 ante

Commentarius in lib. I.

ante reditum illius. RETINVERUNT,] li-
teris. MORTVS] urbanos: quorum expectatio-
ne longius discedere nolui. EXITVM illorum]
exitum illorum motuum. INIMICO,] P. Clo-
dio tribuno pl. OBTRACTORVM,]
Pompeij, Cæsaris, & Crassi; qui meæ dignitati
obtractantes, inimicum meum fouerunt. DE-
NOCIVS] sic antea. nos, de nouis, reposuimus.
ut nouos pro designatis ponat; sicuti libro ad Atti-
cum III. 50: Noui tribuni pl. si essent timidio-
res. et ibidem dixerat iam, Veterum tribunorum
pl. rogatio. Alij, Domitius autem tribunus pl.
quorum est manifestus error; quòd, ut iam osten-
dimus, inter illius anni tribunos Domitius non
fuit. GRATIDIUS,] uideo sic esse & in libris
manuscriptis. magis tamen placeret, Fabricius.
nominantur enim octo tribuni pl. in oratione post
reditum in senatu, T. Annius Milo, P. Sextius, C.
Cestilius, M. Cispus, (sic enim in postrema no-
strorum librorum editione reposuimus; cum lege-
retur, Mosopius) T. Fadius, M. Curtius, C. Més-
sinus, Q. Fabricius: qui octo tribuni pl. de reditu
Ciceronis promulgarunt. duo reliqui, quos in ea
oratione non nominat, propterea quòd promulga-
re simul cum collegis noluerant, fuere, ut apud Af-
conium legimus, Sex. Atilius Seranus, Nume-
rius Quintius. quos à me ideo nominatos omnes
uolui, quo certius probarem, in hac epistola &
Fabricius, potius legendum esse, quàm, Gratidius;
cui sententiæ subscribere uidetur etiam oratio pro
Sextio; & iis assentiendum non esse, qui, Domi-
tius, malunt, quàm, De nouis, legere. INTER-
CESSOR]

C E S S O R] ex ipsis tribunis pl. aliquis . M E N -
 T E M exturbarent meam] omne mihi consilium
 eriperent . C O N S V L V M] designatorum ,
 Lentuli , & Metelli . totam enim posuerat spem in
 proximi anni magistratibus . T I M O R] quòd
 timeo , ne prætore designati , vbi magistratum inie-
 rint , nobis non amici sint . P V B L I C A N O -
 R V M arma] forte id est , quod dixit , Propter ne-
 scio quos motus . ex armis autem grauior existit
 inter ciues dissensio : & ad restituendum Cicero-
 nem summa omnium consensio requirebatur . ue-
 rum , quid si aliter distinguatur , sic inquam ? Alie-
 natio consulum , etiam prætorum , timor publica-
 norum , arma . mihi quidem placeret magis .
 M E O R V M] uxoris , filiaë , generi . nam filius an-
 num ætatis uix septimum agebat .

308:

P H A E T O N T I] liberto . C O M M V N E M ca-
 sum] meam calamitatem , quæ tibi communis est :
 quæ non vt omnis auferatur , postulo : sed , si aliqua
 ex parte releuabitur , magnum quiddam facies .
 Q V I E R I T consul] iam enim designatus erat :
 quod inde patet , quia in hac ipsa epistola mentio fit
 de tribunis pl. designatis . Q V I D S I T] rei
 aut spei ad salutem nostram . V I D E B I S om-
 nino .] potest & sic interpungi : Videbis . omnino , si
 tuam &c . N E C E S S A R I S .] ne sis languidior ,
 sed strenue resistas . N O N E N I M gladiis]
 se ipsum nominat , cum de fratre intelligat ; quòd
 eandem utriusque fortunam ducat . non , inquit ,
 me , hoc est , te , gladijs , sed litibus petent .

PAVLI MANVTII

commentarius in librum

II. Ciceronis

epistolarum ad Quintum fratrem.

EPISTOLA PRIMA.

309.

SCRIPSIT hanc P. Cornelio Lentulo Spintere, Q. Cæcilio Metello Nepote cos. mense Decembri, id est in extremo anno; cum mense Sextili, iisdem consulibus, restitutus esset. Quintus frater erat in Sardinia, legatus, ut opinor, à Pompeio missus, rei frumentariæ causa. nam quindecim sibi eius muneris gratiâ Pompeius legauit, epist. I. lib. IIII. ad Atticum, & apud historicos.] SVB DIEBVS festis.] à XVII. cal. Ianuarii ad usque fere extremum mensem dies erant festi, Saturnalia, Opalia, Angeronalia, Laurentinalia, Iuuenalia.] DVOCONSVLES designati,] Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Martius Philippus; quos immiscet consularibus. P. SERVILIUS,] Isauricus, pater eius, qui consul nouem post annis fuit cum C. Cæsare. M. LVCVLLVS,] frater, non germanus, sed consobrinus, vt ait Eutropius, L. Licinii Luculli, qui Mithridatem

Mithridatem Tigranemq; deuicit. et quãquam Lici-
niæ gentis cognomen sit Lucullus, hic tamen nõ Li-
cinius, sed Terentius est. cur ita censeam, argumen-
tis, ut opinor, facile probabo. Primum actione ter-
tia in Verrem consules simul M. Terentium & C.
Cassium uideo nominari. collegam autem C. Cas-
sium fuisse in consulatu M. Lucullum, plane constat
ex oratione pro Cluentio. Neque uero quisquam il-
lud obiiciat; alterutrum esse necesse, ut uel ex Lici-
nia gente sit, cum Lucullus, quod eius gentis co-
gnomen fuit, dicatur; uel, si ex Terentia est, Varro
potius, ut Terentiæ gentis cognomine utatur, quàm
Lucullus uocetur. hærebit omnino, hac dubitatio-
ne impeditus; qui morem antiquum ignorat. mihi
quidem facile uiam aperit antiquitatis obseruatio.
legi enim sæpe, ac notaui, eos, qui iure adoptionis
in aliam familiam transissent, duobus cognomini-
bus, uno prioris familiæ, altero posterioris usos es-
se, ita, ut nouum cognomen ueteri anteponere-
tur. hoc ita esse, cum alia exempla, quæ breuitatis
causa omitto, tum illud satis indicat in eo senatus
consulto, quod insertum epistolæ M. Cælius ad Ci-
ceronem misit. sic enim est in eo. Q. Cæcilius Q.
F. Metellus Pius Scipio, cognomine Scipionis post
Metelli ac Pii cognomen collocato: quia Scipio-
nem Q. Metellus Pius, Numidici filius, adoptauerat.
itidem hic noster & Varro, & Lucullus diceba-
tur, sed frequentius tamen Lucullus ob eã causam;
quia ueteri, quàm nouo, cognomine notior erat.
adducor autem in hanc opinionem eo libentius,
quòd lapides illi Capitolini, proximis annis Romæ
reperiti, Lucullum hunc consulem, dictionibus ue-

Commentarius in lib. I.

tuſtate conſumptis, ita ponunt: M.—V S. M. F.
—R. L V C V L L V S. neque enim dubito,
quin litera illa, R, quæ ab illis duabus M. F. longiſ-
ſime diſtat, alterum cognomen ſit, quod à Teren-
tio, patre adoptiuo, Lucullus accepit, hoc inquam,
V A R R. quod, Varro, ſignificat, ſicuti L V -
C V L L. pro Lucullus, ibi ſcriptum uidemus, & in
iſdem lapidibus: M A R C E L L. M E S S A L L. D O -
L A B E L L. N A S I C. pro, Marcellus, Meſſalla, Do-
labella, Naſica, ita diuiſa ſyllaba poſtrema, ut in-
terdû duæ literæ, interdû una tantû omittatur: ut,
cû ſcribebant, M A I. pro M A I I. Quod autè, ubi
nomen eſſe oportuit, lapis habet v s: ſupplemen-
tum eſſe uerum dico, T E R E N T I. ut, quod im-
perfectum nunc eſt, integrum hoc ſit: M. T E R E N -
T I V S M. F. V A R R. L V C V L L V S. niſi ſi quis præ-
nomen etiam aui putet adiungendum: quod ſane
deſiderari ſuſpicor in lapide uideo enim inter F. &
R. ſpatium eſſe paulo latius, quàm ut tribus tantum
illis literis, V A R. quas ego addo, totum implea-
tur. præterea, ubi lapis corruptus non eſt, auorum
prænomina conſulibus adiuncta licet animaduerte-
re. prænomen autem illud, quod eſſet addendum,
aſſequi diuinatione non poſſumus: cum is Varro,
cuius filius Lucullum adoptauit, conſulatum non
geſſerit, ac non modo in lapidibus illis, ſed nec in
hſtoriarum monumentis, quod ſciam, uſquàm no-
minetur. Eſt igitur hic, M. Terentius M. F. Licinia-
nus, Varro, Lucullus; a quo, & ab eius collega C.
Caſſio, lex illa Caſſia frumentaria lata eſt, de qua
Cicero bis meminit in Verrem. L E P I D V S,] non
M. Lepidus, qui poſtea triumphum perdendæ reipu-
blicæ

blicæ fuit, qui nominari non potuit inter consulares; cum non nisi multis post annis consul fuerit; sed, M' Lepidus, qui consulatum gesserat cum L. Volcatio Tullo. itaque eos Cicero deinceps memorat. GLABRIO] M' Acilius Glabrio; qui anno ante Lepidum & Volcatium consul cum fuisset, post eos tamen hic nominatur. quod mirari, puerile est. prætor fuit in causa Verris. P R A E -

T O R E S] cum ex prætoribus neminem nominet, apparet omnes affuisse. omnes autem hoc tempore octo omnino fuerunt. argumenta, quibus adducor, ut ita esse credam, hæc sunt. Prætores, gesto magistratu, exhibant in prouincias. hoc in dubium uocari non potest. plena exemplorum omnia. uidetur igitur esse rationi consentaneum, ut earum prouinciarum numerus cum prætorum numero congruerit. has porro in senatusconsulto, quod M. Cælius ad Ciceronem misit, octo uideo nominari. Itemq;, inquit, senatui placere, in Ciliciam prouinciam, inq; octo reliquas prouincias, quas prætorii pro prætore obtinerent: & quæ sequuntur. Et in oratione pro Milone; Erat, inquit, id temporis consul P. Lentulus; septem prætores, octo tribuni plebis, defensores mei. Septem nominat, uno Appio de omnibus excepto: quod aperte indicat in oratione in Pisonem, his uerbis: De me cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterq; duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collega Q. Metelli sententia. Et pro Sextio sic: Collegas Milo adiutores habebat. consulis alterius summum

Commentarius in lib. I I.

studium; alterius animus pene placatus. de prætoribus unus alienus. Quod si quis putet, unum quidem Appium ex uniuerso prætorum collegio à collegis in Cicerone reuocando dissensisse, collegas tamen ipsos non plane septem fuisse, locumq; iam à nobis ex oratione pro Milone recitatum, fortallè mendo non uacare; quod in notis numerorum facile solet euenire: huic, opinor, hanc suspicionem eripiam, ipsius Ciceronis testimonio. nam in oratione post reditum in senatu, ubi commemorat eos magistratus, quorum ope redierat ab exilio, nomina ponit octo tribunorum pl. & septem prætorum, eorum scilicet omnium, quos in ea pro Milone significauerat. Scriptum est etiam apud Dionem lib. XLII, de prætoribus à C. Cæsare, post Cn. Pompeium in Pharsalia deuidtum, decem creatis, ut gratiam bene de se meritis referret. ἵνα γὰρ, inquit, πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, ἑρατηγῆς τε δέκα ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέδραξεν, καὶ ἱερείας ὑπερὶ τὸ νενομισμένον. quod si, plures ut remunerari posset, decem prætores, & plures, quàm antea fuerant, sacerdotes creauit: nimirum constat, prætores non antea decem fuisse. Nam quod in Pomponio de origine iuris legitur; Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit, ueluti de falso, de paricidio, de sicariis, de iniuriis; & prætores quatuor adiecit: deinde C. Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præessent, à Cerere Cereales constituit: id me minime conturbat. non enim dixit, adiecit quatuor prætores ad numerum ueterum prætorum; sed, adiecit quatuor de iis, qui prætores erant, ad publicas quæstiones; ut quatuor ab ipso quæstionibus institutis

stitutis quatuor item prætores præessent. quos autem duos ait prætores à C. Cæsare adiunctos, eos, opinor, intelligit, de quibus meminit Dio, qui denarium numerum absoluerunt. Patet igitur de prætoribus octo usque ad tertium C. Cæsaris consulatū. quid enim dubias coniecturas colligere opus est, in ea re, quæ satis manifeste probatur & ex eo senatusconsulto, cuius uerba recitauimus, & ex quatuor Ciceronis orationibus, & ex Dionis historia? sed arguit nescio quis, ut decem prætores ostendat, hoc modo. Prætores publicis quæstionibus præerant: publicæ quæstiones erant septem, inter sicarios, de repetundis, peculatus, de ambitu, de maiestate, de ui, de falso; quæ crimen ueneficii, & alia quædam complectebatur. ergo, cum septem essent quæstiones, & quæstioni inter sicarios duo prætores præessent, reliquis autem singuli prætores: fuisse prætores octo, qui quæstionibus præessent, & duos præterea, quorum alter inter ciues, alter inter peregrinos ius diceret, necessarium uidetur. Dixi iam, non esse agendum coniecturis, aut argumentis, ubi ueterum testimonia perspicua sunt. nec uero illa, quæ iam attuli, obscura uideri possunt. Quod uero ad numerum quæstionum attinet, diuersa ratio est. nam si numerum prætorum ad numerum quæstionum accommodabimus; non modo plures quam octo, sed plures etiam quam decem creati prætores necesse erit. est enim quæstio de falso, est de paricidio, inter sicarios, de iniuriis, de ueneficio, de ui, de ambitu, de maiestate, de repetundis, de peculatu, de incestu, aliæ. Ego autem ad argumentum illud, ne quis eo in aliquam dubitationem uocetur,

Commentarius in lib. I.

ita respondeo : primum, præesse potuisse unum præ-
torem quæstionibus pluribus, sicuti non unus præ-
tor, sed duo quæstioni inter sicarios quandoque
præfuerunt. quod indicat locus in oratione pro
Cluentio. possunt, exempli gratia, sex prætores ita
distineri crebritate iudiciorum, ut nouis exorien-
tibus quæstionibus uacare non liceat. potest eo tem-
pore septimus prætor (reliquus erat unus urbanus,
qui non quærebat, sed ius dicebat) in ea quæstione
minime occupatus esse, quæ sorte illi contigerat.
hic, non dubito, quin ad eas quæstiones exercendas
decreto senatus traduceretur, quibus uacare sex re-
liquos prætores non potuisse iam dixi. non enim
committendum, ut impunita crimina differantur,
nec sit locus quò nocentes rei adducantur. Age ue-
ro, concedatur quæstiones ab uno prætore plures
exerceri non licuisse: sequitur ne necessatio, ut ideo
plures, quàm octo, prætores, quia quæstiones plu-
res, quàm octo, fuerint? non sane, mihi quidem
ut uidetur: nisi si mihi illud ante rationibus probe-
tur, quæstiones non potuisse ab alijs, quàm à præ-
toribus, exerceri. quod si quis aggrediatur proba-
re, fortasse hærebit. At nostra ratio quo modo pro-
cedit? optime uidelicet: nititur enim testimonio ue-
terum: à quo ego, quantum in me est, do operam
ne discedam. quid igitur ueteres testantur? præfuis-
se & publicis quæstionibus & capitalibus qui præ-
tores non essent: qui iudices quæstionis diceban-
tur. nam quæstionem de ueneficio, quam exercuit
prætor Q. Voconius Naso, apud quem Cicero
Cluentij causam egit, exercuerat ante C. Iunius,
non ut prætor, sed ut iudex quæstionis, qui & quæ-
sitor

fitor uocabatur. patet ex oratione pro Cluentio : patet etiam ex Asconij commentarijs. iudicum autem quæstionis duo fuisse genera, alios prætores, ut Q. Voconium Nasonem in causa Cluentij, alios non prætores, ut C. Iunium in causa Oppianici, multis uerbis demonstratum est in libro de legibus. Atque hac ratione tueor locum illum in oratione pro Cluentio, in quo sex prætores cum nominasset Cicero, Q. Voconium Nasonem, M. Pletorium, C. Flaminium, C. Orchinium, se ipsum, C. Aquilium, subiunxit, Quid reliquæ quæstiones? quibus ex uerbis reliquos prætores intelligi, falso coniecit is, quem supra significatione tantum, ne curuideamur uoluisse detrahere, appellauimus. uel enim, ut dixi, de iisdem prætoribus ibi nominatis, qui reliquas illas quæstiones exercere possent, licet intelligere; uel, quod iam probaui, de illis quæstionum iudicibus, qui cum prætores non essent, quæstionibus tamen non modo publicis, uerum etiam capitalibus (noc enim publicæ capitales omnes erant) interdum præerant. Reliqui duo prætores, Ciceronis collegæ, P. Cassius, & C. Antonius fuere. Cassius de maiestate quæsiuit: Antonium, cum reliqui septem, quos nominauimus, omnes quæsierint, prætorem urbanum fuisse, iusq; dixisse, necesse prorsus est. Hic teneris, inquit. octo prætores nominasti, & peregrinum omiisti: quem adiungi necesse est: & si adiungitur, plures erunt, quàm octo. Explico me Pediani ope: cuius elegantem, plenumq; antiquitatis, ac uere aureum libellum non me pœnitebit unquã legendo contriuisse. is igitur in commentario orationis aduersus

Antonium,

Commentarius in lib. II.

Antonium, & Catilinam, prætorem eum, qui de repetundis quæreret, eundem ius inter peregrinos dixisse demonstrat. quod nec à ratione uidetur discrepare. non enim ciuium, sed sociorum, hoc est peregrinorum, causa iudicia repetundarum sunt instituta. iure igitur idem prætor & ius dicebat inter peregrinos, & ijs petentibus, de repetundis quærebat. quod cum ita sit: ius inter peregrinos prætorem Ciceronem dixisse, qui de repetundis quæfuit, pro certo putandū est. uerum Pediani uerba, ut eius testimonio res pateat, subscribamus. Antonius, inquit, multos in Achaia spoliauerat, natus de exercitu Syllano equitum turmas. deinde Græci, quos spoliauerat, eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucillum prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adolescentulus C. Cæsar, de quo paulo ante mentionem fecimus. et cum Lucillus id, quod Græci postulabant, decreuisset; appellauit tribunos Antonius, iurauitque se ideo appellare, quod æquo iure uti non posset. quem locum & Plutarchus attigit in uita Cæsarum, sed ita mendose; ut mirer eum in rebus Romanis tam turpiter esse lapsum. primum P. Antonium nominat, qui C. fuit: deinde Macedoniae prætorem appellat M. Lucillum, qui prætor Romæ fuit: tertio, de corruptis iudicijs accusatum ait Antonium, qui accusatus est de repetundis: postremo, tradit eum ideo tribunos pl. appellasse, quod sibi non licere cum Græcis diceret æquo iure in Græcia contendere: cum appellare in prouincia ad tribunos pl. qui Romæ erant, nemo soleret. questum potius ad senatum socij ueniebant, nec de corruptis

ruptis iudicijs, sed de pecunijs ereptis, aut de nece iniusta, aut huiusmodi flagitijs: de quibus aut ad prætorem aut etiam ad populum quandoque agebat accusator. quare Plutarchum hoc in loco non puto posse ab inscientiæ culpa uindicari. Hæc præter consuetudinem meam, hoc est eam, quam puto esse tenendam in conficiendis commentarijs, paulo fusius tractavi, non ambitione adductus, sed studio ueritatis; ne confirmaretur opinio illa de decem prætoribus ante bellū ciuile Cæsaris & Pōpeij.

AD DVCENTOS] hic tamen frequens senatus dici uere non potest. nam in epistola quadam ad Atticum cccc xv, & in oratione post reditum in senatu cccc x senatores nominantur. non igitur, frequentes, ex uniuersi senatus numero, sed, frequentes, ut mense Decembri.

COMMORAT expectationem] quia senatum coegerat, ut ageret causam agri Campani. licebat enim senatum habere etiam tribunis pl. quòd in libro de magistratibus patebit. hic autem senatum à Lupo esse habitum, non modo ex duabus illis dictionibus, Commorat expectationem, conicio, sed inde etiam, quòd in hac epistola nullam prorsus neque Lentuli consulis, neque collegæ eius Metelli fieri mentionem uideo.

LV PVS] P. Rutilius Lupus. hic sine dubio tribunus pl. erat; cum rogandi sententias potestatem haberet, ut paulo post liquet. sententiæ porro non nisi à magistratu rogabantur. sed quid opus est argumentari? in epistola ad Lentulum, quæ scripta est Marcellino & Philippo cos. epist. fam. 4. Lupus, inquit, tribunus pl. quòd ipse de Pompeio retulisset. Quid autem, si quis ita obiciat?

Commentarius in lib. I.

ciat ? fuisse Lupum tribunum pl. Marcellino & Philippo cos. quo Ciliciam anno Lentulus Spintther administrauit : quod utrunque cognoscitur ex epist. fam. lib. I. non posse igitur, quo anno scripta est hæc epistola, hoc est, Lentulo Spintthere, & Metello Nepote cos. tribunum pl. esse. Inepta dubitatio non est, quæq; rerum Romanarum imperitos facile perturbet. ea tamen diluitur, si sic obijcanti respondeas. Tribunus pl. sane fuit Lupus Marcellino & Philippo cos. idem tamen Lentulo quoque & Metello cos. utrunque enim licuit. nam, cum consules per totum Decembrem mensem magistratum gererent; tribuni autem plebis ad usque tantum IIII. id. Dec. sequebatur, ut per eius mensis dies reliquos consulibus ijs, qui ab exitu magistratus minimum aberant, noui tribuni pl. essent, ijdemq; cum primo Ianuarij die noui cōsules magistratum inissent, per totum insequentem annum, ad IIII. id. Dec. quod à Dionisio Liuiōq; didicimus. erat igitur tribunus pl. Lupus Lentulo & Nepote cos. in extremo anno, hoc est, post IIII. id. Decemb. annoq; insequenti, Marcellino & Philippo cos. ad eundem usque diem magistratum pergit. Collegas eius inuenio septem, L. Porcium Catonem, C. Caninium, L. Racilium, Cn. Plancium, A. Plautium, Sex. Antistium Veterem, * Casium : ipsi prænomen fuit Publio, nomen Rutilio. epist. fam. lib. I. pro Plancio, ad fratrem, Dio. prætor fuit belli ciuilis anno I. Lentulo & Marcellō cos. quod Cæsar in comm. de bel. ci. lib. I. docet; & Cicero ipse lib. VII. ad Atticum, 129 :
& IX

& IX: 134: AGR I Campani] ut ager Campanus ueniret. publicus enim erat. 315. MATERIAM REI] quæ ipsa sibi audientiam facit. NOSTRIS ACTIONIBVS] laudauit omnia, quæ acta sunt à me in consulatu, ne ager Campanus P. Seruiliij Rulli tribuni pl. lege ueniret. IN C. Cæsarem] qui cōsul de agro Campano plebi diuidendo legem tulerat. Suetonius, Appianus, Dio, ad Atticum non semel libro II. Necessè igitur erat, ut Lupus eam diuisionem, lege Iulia factam, sua lege tolleret, eodemq; de agro uendendo simul ageret. quò spectat illud infra 315. Acriorem causam inopia pecuniæ faciebat. GELLIUM] L. Gellium crederem, qui cum Cn. Cornelio Lentulo consul fuit: sed eum inter consulares nominasset. aut igitur alius Gellius est: aut, si consularis est, non affuit in senatu, sicuti nec Cæsar aderat, nec Pompeius; quorum in alterum aculei, cum altero expostulationes fuerunt. EXPOSTULATIONES] cum quereretur, agrum Campanum à Cæsare diuisum esse, consentiente Pompeio. ad Atticum lib. II. 31. Plutarchus, alij. ABSENTE Pompeio] aberat rei frumentariæ causa. ad Atticum, lib. IIII. 53: ad hunc, 315. SENTENTIAS se rogaturum] & hic apparet, tribunum pl. fuisse Lupum. præter enim magistratus, rogandi sententias potestatem, ut iam dixi, nemo habebat. NE QVOD onus] nolle se à senatoribus sententias dici; nè, cum aduersus uoluntatem alicuius loquerentur, in simultates, & inimicitias inciderent. CONVICTIIS] meminerat enim, quæ in senatu superioribus temporibus, cum ageretur de agro Campano,

Commentarius in lib. II.

Campano, altercationes, & conuicia fuissent. inde, quid quisque sentiret, poterat intelligere. nam cum antea conuicia in eos, qui de agro Campano diuidendo agebant, essent à senatoribus plerisque coniecta; tunc autem, ipso uenditionem suadente, mirum silentium esset: ex eo silentio, probari, quod ipse uellet, ita cognoscebat, ut antea, quod de agro Campano ferebatur, improbari, de conuicijs intellexerat. M I L O cœpit dimittere] senatum. sed in uoce, Milo, insignem esse mendam existimo. fuit omnino tribunus pl. T. Annius Milo ijs consulibus, quibus hæc epistola scripta est: sed exierat iam è magistratu; cuius, ut diximus, extremus erat dies v. id. Dec. suumq; magistratum noui tribuni plebis, quorum vnus erat Lupus, inierant. quare potestatem dimittendi senatus, cum tribunus pl. non esset, habere Milo non potuit. puto igitur, hæc tria uerba de Lupo esse dicta; ut, qui senatum uocauerat, idem cœperit dimittere. neque uero, quod ad correctionem attinet, quò me coniectura ducat, non habeo: sed ego non is sum, qui, cum aliquid sine antiquorum librorum ope, aut sine manifesto historiarum consensu corrigo, ipse mihi magnopere placeam. dicam tamen, quod sentio. pro, Milo cœpit dimittere, reponi posset, una tantum addita litera, In illo cœpit dimittere: hoc est, in postremis illis uerbis, Se intelligere, quid senatus sentiret. M A R C E L L I N V S] consul designatus; qui paucis post diebus, hoc est, cal. Ianuarii, consulatum iniiit. propterea primus à Racilio tribuno pl. sententiam rogatus est: quod proxime sequitur. sententiam enim

enim primi rogabantur consules designati. qua de re plenius in libro de senatu. CVM Pompeius absit,] qui cum bello Mithridatico se diuisurū suis militibus agrum Campanum ostendisset; ipso absente, agri Campani causam agi, non satis æquum uidebatur. SE SENATVM negauit tenere.] dixit, licere senatoribus abire; cum illis uerbis uteretur, quæ magistratum erant peculiaria in dimittendo senatu: Patres conscripti, nemo uos tenet. Liuius. RACILIUS] L. Racilius, tribunus pl. de quo epist. fam. lib. I. hic senatum, Lupo dimittente, retinuit, pro potestate tribunicia.

309:

SURREXIT] ex hoc loco, stantes magistratus in senatu uerba fecisse, constat: quod de senatoribus tradidit Pedianus. et, Surrexit, nimirum cum in senatu sederet. quo fœdior patefit error Dionis, ac Valerii Maximi, quorum uterque non licuisse tradit ingredi senatum tribunis pl.

DE IUDICIIS] ut iudicia fierent in eos, quibus dicta dies erat. et unum maxime Clodium animo spectabat. IS CVM grauer de Clodianis incendiis] paucis ante diebus idem senserat: quod ad Atticum Cicero scripsit his uerbis: Proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam, aræ, incendiiorum, periculi mei, iudicio complecteretur, eaq; omnia comitiis anteferet, proscripsit se per omnes dies comitiales de cælo seruaturum. UT IP-

SE iudices per prætorem urbanum sortiretur:] Clodius de ui, accusante Milone, reus erat; quod
in

Commentarius in lib. I.

in epistola ad Lentulum, 13. illa uerba significant: Impunitatem est eorum sententiis affecutus, qui, cum tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterum uindicandæ seditionis de rep. sustulerunt. Et in oratione pro Sextio. In eum igitur Marcellinus ipse sortiri iudices, prætoris urbani opera, uolebat. quanquam rectius, meo quidem iudicio, legeretur: Ut ipse iudices prætor urbanus sortiretur. forte enim, cum in libro uetere aliquo scriptum esset, Præt. urb. hoc est, prætor urbanus; addita ab imperito homine, mendosum locum suspicante, particula, per. quòd si legatur, ut dixi; intelligendum erit, hoc anno non urbanum prætorem, sed alium è collegio de ui quæsiuisse, iudicesq; sortitum esse: porro Marcellinum munus illud sortitionis ad prætorem urbanum uoluisse trãferrì; fortasse quòd eius prætoris, qui de ui quæret, diligentia, aut fidei non ita confideret. atque hæc, quæ tantum à coniectura manant, nec ullius loci testimonio confirmantur, examinari paulo accuratius uolumus ab eruditis. SORTIRETUR:] ex uniuerso numero; qui ex tribus ordinibus, senatorio, equestri, plebeio, constabat. quod multis docemur exemplis. COMITIA] ædilicia, quibus petebat Clodius; & ob eam causam ante iudicia haberi comitia uolebat, ut ædilis factus, Milonis accusationem facilius eluderet. quod ita contigit. hinc illud ad Atticum lib. IIII. 56: Ille postea, si sua comitia non fierent, urbi minari. HABERENTUR:] paucis ante diebus fieri iudicia Marcellinus ante comitia uoluerat: itaque dixit Cicero,

Cicero, in ea, quam nominavi, ad Atticum epistola, Eaq; omnia comitiis anteferet. nunc sententiam ex parte mutat. concedit enim, ut comitia habeantur ante iudicia, sed sortitione iudicum prius facta; cum eo, ut, habitis comitiis, iudicia statim fiant: qui iudicia impedierit, is contra remp. fecisse iudicetur. ita nec impedit comitia; &, causam iudiciorum eripi cupientibus bonis, non patitur.

C. CATO] tribunus pl.
311:313: & epist. fam. lib. 1.

CASSIUS]

& hic tribunus pl. ACCLAMATIONE] aduersus Cassium; quia comitia fieri ante iudicia uellet.

PHILIPPVS] L. Marcius Philippus, Octauij, cui Augusto postea cognomen fuit, uitricus. hic cum designatus consul esset cum Lentulo Marcellino, sententiam post eum proximus rogatus est. nam qui priore loco designatus consul erat, is priore item loco sententiam rogabatur; ut in libro diximus de senatu.

DE PRIVATIS] ergo post omnes magistratus. DE TOTO furore] non de eo solum, quod expulisset fabros de area nostra; quod Catuli porticum, quæ ex senatusconsulto, consulum locatione, reficiebatur, disturbasset; quod Quinti fratris domum inflammasset; quod insecutus esset me lapidibus, fustibus, gladijs; quod Milonis domum, meamq; incendere conatus esset; quorum criminum nomine reus erat; sed plane de omnibus delictis, quæ, immani quodam furore incitatus, aut in me, aut in alios, aut in ipsam remp. commiserat.

SECUNDIS] assensum indicantibus. ductum à uentis: quibus cum utimur secundis, fertur, quò uolumus, recto

K cursu

Commentarius in lib. II.

cursu nauis. SEVERVS Antistius] cum in epistola M. Bruti Veterem Antistium uocari uideam, suspicor hic de menda. et forte legendum sic: Sex. Vetus Antistius: aut, Vetus Antistius: quòd dictio, uetus, in uerus, duarum literarum, t & r, similitudine, conuersa facile sit; & uerus, deinde abierit in seuerus: ut sunt homines ad ea mutanda procliues, quæ statim ut intelligerent, uel rei difficultate, uel ingenii uitio non successit. nam quod, Vetus Antistius, si legatur, nomini cognomen anteponetur; eo minime perturbor, qui huius generis exempla sæpe notauerim. dixit enim infra 312: Macer Licinius: ad Atticum 133. Balbi Cornelii: epist. fam. 22. Gallus Caninius.

IUDICIO RVM causam suscepit,] cum hæc uerba, ut Antistium tribunum pl. existimem fuisse, me adducunt; tum illa, quæ sunt in clausula epistolæ: De tribunis pl. longe optimum Racilium habemus. uidetur etiam Antistius amicus nobis fore. nam Plancius totus noster est. IN EAM sententiam] quam? an Antistii, qui, se antiquissimam esse habiturum iudiciorum causam, proxime dixerat? non puto. nam, cum tribunus pl. esset, certe ante Ciceronem, inter ceteros magistratus, rogatus erat sententiam. laudauit enim potius Ciceronem Antistius, quòd, ut optimatem decet, ita locutus erat, quàm sententiam dixit. expono igitur, EAM, Marcellini, cui Philippus assenserat, & Cicero deinde multis uerbis. Quod autem inquit, I. BLA-
TVR, non puto, pedibus, subaudiri. nondum enim sententiam rogati omnes erant: quod ubi factum non esset, eundi pedibus in sententiam initium non fiebat.

habebat. Ibat, igitur, omnium pene consensu .

D I E M dicendo eximere] licebat enim senatori ,
& qua de re uellet, & quam diu uellet , dicere . qua
potestate abutebantur multi ; cum oratione longa
diem consumerent , ne quid in senatu contra uolun-
tatem eorum decerneretur . Gellius . **A R A C I -**
L I O] qui cum de iudiciis retulit, libera cum primis,
ac minime uerecunda oratione , asperso multarum
facietiarum sale, (id enim est urbane) Clodium uexa-
uerat. liber Magnuli habet, Inurbane : & puto sum-
ptum à libro manuscripto : quia , Inurbane, rubris
litteris factum est : qua ille, ut iam diximus , ueteris
libri nota utebatur. nec male congruet , inurbane ,
tum dictione , contumaciter : ut Clodius ideo fu-
reret , quòd esset contumaciter , & inurbane uexa-
tus . **A G R A E C O S T A S I**] locus fuit ante cu-
riam : de quo Varro . **G R A D I B V S**] quibus
ad curiam ascendebatur . **O P I N O R**, in Q.
Sextilium] opinor, dicit, quia Clodii operæ in
eos , qui senatus ad fores adstabant , incitatæ sunt :
quos autem de iis, plane scire non poterat, cum ip-
se esset in senatu . et Sextilium nominat ; quòd is
eius multitudinis , quæ Milonem extra senatum ,
mox exiturum ; operiebatur , quasi dux esse uideretur .
habebat enim, ut Clodius , sic & Milo suam fa-
ctionem . Ideo autem, In Sextilium & amicos Mi-
lonis incitatæ , quia Clodium Milo de ui accusabat .
V T A R B I T R O R, in mensem Ianuarium] quia
reliqui erant Decembris mensis dies, quibus habe-
ri senatum liceret , paucissimi , nempe quatuor, ut
opinio mea fert . nam , cum ab idibus Decembris ,
quo die senatum à Lupo esse habitum existimamus ,

Commentarius in lib. II.

(cur ita existimemus , supra ostendimus) ad cal. Ianuarii dies xviii. numerentur ; ex iis porro festi sint v. comitiales ix. fasti iiii : sequitur , ut per quatuor tantum dies , hoc est fastos , haberi senatus posset . nam , festis diebus non potuisse , notius est , quàm ut probari debeat : comitialibus item , facile intelliget , qui senatusconsultum , quod est in epistola Cæli ad Ciceronem , attente legerit . sic enim in eo scriptum est , D. E. R. I. C. uti C. Paullus , C. Marcellus cos. cum magistratum iniissent ad ex cal. Mart. quæ in suo magistratu futuræ essent , de consularibus prouinciis ad senatum referrent , ne ue quid prius ex cal. Mart. ad senatum referrent , ne ue quid coniunctim de ea re referretur à cos. utiq; eius rei causa per dies comitiales senatum haberent , S. Q. C. facerent . Nominatim de comitialibus diebus non dixisset , ut per eos senatum haberent , si haberi alioqui licuisset . et ut iis , qui acuti nimium uideri uolunt , dum ab aliis excogitata delicato quodam fastidio reiiciunt , omnis calumniandi præcludatur occasio ; uerba Ciceronis , quæ id , quod agimus , aperte probant , ex epistola sequenti recitabimus . Consecuti sunt , inquit , dies comitiales , per quos senatus haberi non poterat .
P L A N C I V S] mendose (sic enim puto) legebatur in omnibus libris , Plautius . nos , Plancius , reposuimus : primum , quòd hunc esse Cn. Plancium credidimus ; quem tribunum pl. eodem anno cum L. Racilio fuisse , oratio pro ipso , quæ extat , à Cicerone habita demonstrat : deinde , quod apud me ponderis est maximi , quia Bessarionis in libro , Plancius , non Plautius , plane uideo scriptum esse .
place

placettamen hoc anno & Plautium tribunum pl.
fuisse : quod à Dione lib. xxxix. traditum est . sed
hic de Cn. Plancio malim , quàm de A. Plautio ,
quem nominat Dio , intelligere . sequor enim an-
tiquum librum : sequor historiam : sequor etiam il-
lud , quòd , cum dicat Cicero , Noster totus est ,
magis id conuenit in Plancium , Ciceronis amicis-
simum , quàm in Plautium , cui nullam cum Cice-
ronē intercessisse insignem necessitudinem legi-
mus . et forte is est Hypsæus ille , de quo in episto-
la i. ad Lentulum his uerbis : Libonis & Hypsæi
non obscura concursato , & contentio in eam opi-
nionem rem adduxerunt , ut Pompeius cupere ui-
deatur . Hypsæus enim Plautiæ gentis cognomen .

DE MENSE Decembri ,] usitata ueteribus lo-
cutio , pro , mense . qualia sunt , de nocte , de die ,
& similia . Cicero pro Murena : Vigilas tu de no-
cte , ut tuis consultoribus respondeas . et in epi-
stola ad Atticum , libro viii . Obsignata iam epi-
stola , quam de nocte daturus eram . Horatius :
Offensus damnis in media de nocte caballum

Arripit . Catullus :

Vos conuiuia sumptuosiora de die facitis .

Scripserat Quintus , ut ex his Marci uerbis conii-
cio , sibi constitutum esse , Romam hoc mense trans-
mittere . quod tamen nec omnino quatuor post
mensibus ab eo factum , sequentes epistolæ decla-
rant .

Commentarius in lib. II.

EX EPISTOLA II.

310.

Cn. Lentulo Marcellino COS.
L. Martio Philippo,

Excvso] de literarum infrequen-
tia. Te puto sæpe habere]
post hæc uerba sequebatur, Etsi
non semper. quod cum mihi nun-
quam satis probatum fuisset, (ab-
surdum enim, minimeq; necessarium uidebatur) tol-
lere tamen, nisi meam opinionem manuscriptus li-
ber confirmaret, nunquam ausus sum. nunc in
meo illo, mihi magnopere probato, Bessarionis an-
tiquo exemplari uideo, quod coniecturæ meæ re-
spondeat, scriptum esse, sic inquam: Te puto sæpe
habere, qui, num quid Romam uelis, quærant.
Lentuli, & Sexti] ut à Lentulo & Sexto de-
bitam tibi pecuniam exigamus; exactam Pompo-
nio Attico, cui debes, persoluamus. Cincio]
L. Cincio, qui Attici negocia Romæ pro-
curabat. ad Atticum libro 1.4: Ad RE-
CORDATIONEM præteritæ memoriæ] ad ex-
citandam eius rei recordationem, quam ex animo
nostro deleuit obliuio. Gracchvs] Ti-
Sempronius, Tiberii & Caii, clarissimorum orato-
rum, pater: qui cum recordatus esset, in designatio-
ne consulum non recte à se tabernaculum esse ca-
ptum; deq; uitiosa designatione ad augurum colle-
gium

gium misisset; augures ad senatum retulerunt; senatus, ut consules abdicarent, censuit: consules abdicarunt. Historia est libro 11. de natura deorum, libro primo de diuinatione, apud Valerium Maximum libro primo. VENIT] pro consule.

et si prætoriam potius prouincia, quam consularis, erat Sardinia. sed interdum et à pro consulis prætoriam administrabantur. quod exemplo Macedonia, in oratione in Pisonem, demonstratur.

IN CAMPO Martio] ubi magistratus omnes creabantur. COMITIA consulum habenti]

cum esset iterum consul cum M. Iuuentio Thalya. habuit autem ea comitia Gracchus potius, quam eius collega Iuuentius; quia qui priore loco creatus erat consul, is comitia sequentis anni consulibus rogandis habebat. itaque & Cicero, qui prior consul erat, consulem à se esse Murenam renunciatum in oratione pro eo narrat. plura in libro de comitiis. CONTRA auspicia] Veteres nihil non auspiciato gerebant. Gracchus autem, quia tabernaculum uitio cepisset, contra auspicia consulis creauerat. DE FORMA Minuciana,] ædificium forte Quintus ad eam formam, quam Minucius architectus fecerat, extrui uolebat. quade re uidetur significari 312.

NOMINIBUS Pomponianis] pecunia, quam debes Pomponio Attico, & à Lentulo & Sexto solui uelles. EMINIHIUM] ubi ædificetur ad formam Minucianam. AVCTIO] de bonis Culleonis mortui; quæ fiebat inter coheredes, quo facilius ad suum quisque perueniret. CONDITIO] emendi Tusculani. CYRVM] architectum

Commentarius in lib. II.

rectum . ad Atticum 24 . epist. fam. 102 . & pro Milone . AEDILITATIS] quam Clodius petebat . COMITIA] ædilia . nam consularia iam fuerant ; cum de consulibus designatis mentio fiat in epistola proxima superiore . EDICTA sunt] edicto consulum Marcellini & Philippi . cur autem eò usque tracta erant comitia ædilia ; quæ , si mos seruaretur , anno superiore fieri debuissent ? quia , cum iudicium , quo Clodius de ui causam dicturus erat , ante comitia fieri , & Marcellinus , & alii uoluissent ; contra Clodius intelligeret , se iudicium effugere , nisi ædilis designaretur , non facile posse ; ideoq; contenderet , ut comitia iudicis anteferrentur : utriusque partis cõtentione factum est , ut iudicia simul & comitia ultra spatium legitimi temporis producerentur . CAUTIONIS] ne quid Clodius , si euenerit ut ædilis creetur , nocere nobis possit . REGE Alexandrino ,] Polemæo Aulete : qui à suis ciuibus pulsus , ad senatum confugerat , petebatq; , ut restitueretur . epist. fam. lib. 1 . Dio , & alii . restitutus demum est ab A Gabinio Syriæ pro consule ; qui prouinciæ suæ terminis , pretio ductus , est egressus . quo nomine postea condemnatum , in Dione legimus . MUTIRVDINÈ] cum qua regem reduci , uetabant libri sibyllini . hinc illa apud Lucanum carmina :
Haud equidem immerito Cumanæ carminè uatis
Cautum , ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles , ripasq; æstatè tumentis .
Dio quoque sibyllæ uerba recitat lib. xxxix .
LENTULVS] P. Cornelius Lentulus Spinther , qui proximo anno consul fuerat , & in Ciliciam
suns .

tunc pro consule ibat. OFFICIO] quia consul Lentulus ad senatum de Cicerone restituen- do contra legem Clodiam retulerat; ut ei, cuius ma- xime beneficio restitutus esset, nihil Cicero non debere uideretur. VOLUNTATI Pompeii] quia, etsi pro Lentulo studiose, ita tamen egimus, ut animum Pompeii ne offenderemus.

310:

CALVMNIA] fictis ad impediendum causis. di- citur idem eadem de re in epistola ad Lentulum, 4.

DIES comitiales] dixi iam de hoc genere dierum.

EPISTOLA III.

310:

Iisdem consulibus.

LEGATIONES] quibus audien- dis, mense Februario senatus habe- batur; idque lege Gabinia; quod in- fra patet, 317. & epist. fam. 4.

A' CAL. Febr.] legitimi habendo senatui dies erant, calendæ, nonæ, idus. reliquis diebus, modo comitiales non essent, haberi qui- dem senatus poterat; sed certus neque lege, neque more statutus erat dies. positum id erat in uolunta- te magistratuum. legationes igitur à calendis in idus reiiciebantur; non quia senatum haberi an- te idus non liceret; sed quia, si haberetur, alia de re potius,

Commentarius in lib. II.

potius ; quàm de legationibus , agi placeret . habitus autem quinquies ante idus est , primo nonis , ut opinor , de prouinciis quæstorum , & de ornandis prætoribus ; iterum , tertio , quarto , VIII , VII , VI . idus , de Clodianarum operarũ ui ; quinto , IIII . idus de sodalitatibus , & decuriatis . M I L O affuit :] operæpretium est nosse , à quo accusaretur Milo , quo de crimine , apud quos iudices . accusabatur à P. Clodio ædili , de ui , apud populum . accusatorem & crimen illa demonstrant , quæ sunt in oratione pro Sextio , manifeste de Clodio pronuntiata . Nam quid ego de ædile ipso loquar ? qui etiam diem dixit , & accusauit de ui Milonem . et infra ibidem : Volitat ædilis ; accusat eum , qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit . et infert continenter , de Milone : Hic , qui se est tutatus sic , ut in priuata re deos penates suos , in rep. iura tribunatus , auspiciãq ; defenderet , accusare eum moderate , à quo ipso nefarie accusatur , per senatus auctoritatem non est situs . Idem & Dio lib. xxxix . demonstrat . Accusatum autem esse , non ad prætorem , sed ad populum , patet ex eo , quod ad Lentulum in epistola scriptum est , fam. 5 . Pompeius apud populum ad viii . id . Febr. cum pro Milone diceret , clamore , conuicioq ; iactatus est , in senatuq ; à Catone aspere , & acerbe , omnium magno silentio , est accusatus . quod ipsum argumento est , reum de ui Milonem fuisse . nam etsi non de ui tantum , sed etiam de maiestate , ac de incestu , populi iudicium erat : ab horum tamen criminum suspicione Milonem abfuisse , eo quidem tempore , notum est . Et , Affuit , in foro ; ubi cuiuslibet generis

neris exercebantur iudicia. **A D V O C A T V S**] non ut pro Milone diceret, sed ut præsentia sua reū subleuaret. is enim aduocatus est, ut in Diuinatione Pedianus testatur. quarto igitur nonas Miloni aduocatus, octauo idus eidem patronus Pompeius uenit. **M A R C E L L V S**] non dubito, quin M. Marcellum significet, eum, quem, post deustum acie Pharsalica Pompeium, a P. Magio Chitone interfectum fuisse, Ser. Sulpicii ad Ciceronem epistola declarat. existimo autem potius Marcellum significari, quàm aut Caium, eius fratrem, aut alium quenquam; quia & erat hic bonarum in rep. partium tutor, & Ciceronis amicissimus, & Milonis ipsius proprie studiosus, qui etiam ipsum, quo tempore de Clodii cæde causam dixit, cum Cicerone defenderit. ut omittam, quòd, cum sine prænomine appelletur, de ipso potius, qui uirtute, & honore reliquis Marcellis antecellebat, quàm de quouis alio, accipiendum uidetur. **H O N E S T E** discessimus.] hoc dicit, quia **V I I I.** idus, quo die iterum Milo affuit, turpiter potius, quàm honeste, fugientes discesserunt. **I N T E R I M,**] inter quartum nonas, & octauum idus, habito senatu, referebatur de prouinciis quæstorum, & de ornandis prætoribus. fieri enim potest, ut non modo nonas, hoc est, die legitimo, uerum etiam tertio nonas, & pridie nonas habitus senatus sit; cum de tribus diebus potius, quàm de uno, significare uideatur dictio, Interim. **D E P R O V I N C I I S** quæstorum,] ut quæstores anni superioris prouincias sortirentur. cuius rei ad consules relatio pertinebat. quæstores autem sorte in prouincias iuisse, docet

Cominentarius in lib. II.

docet oratio pro Murena. ET DE ornandis
prætoribus] malim, prætoris: ut de prouinciis intel-
ligatur. quod probat latine loquendi consuetudo.
nam in epist. ad Atticum lib. III. Antequam, inquit,
ad me scripsissetis, uestro cōsensu consulares prouin-
cias ornatas esse. ad eundem lib. IIII. Qui se dice-
rent in ornandis prouinciis consularibus scribendo
affuisse. et in epistola ad Catonem, epist. fam. lib.
xv. Prouinciam, inquit, ornata, & spem non du-
biam triumphi neglexi. poterat enim facile trium-
phum sperare, cum ornata prouinciam acciperet,
hoc est, exercitu, pecuniaq; instructam. id est enim
ornare prouinciam. quod etiam diximus aliquot ab
hinc annis in commentario ad Atticum. Suspicio
autem apud Suetonium in Iulio mendose legi; Ac
neque more, neque iure, antequam prouinciæ or-
dinarentur, profectus est in ulteriorem Hispa-
niam; &, pro ordinandis, reponendum ornandis.
QVERELIS de rep.] cum essent in senatu, qui
non de prouincijs agi, sed de rep. uellent. Quid igitur,
existet aliquis qui obijciat, non ad rempubli-
cam prouinciæ pertinent? sane: sed hic remp. acci-
pio pro rebus urbanis: quæ maioris esse momenti,
quàm prouinciæ, quibusdam senatoribus uideban-
tur: ideoq; reipublicæ nomine recte possunt appel-
lari. CATO] C. Cato tribunus pl. qui trien-
nio ante, Cæsare & Bibulo cos. Pompeium priua-
tus dictatorem appellauerat. lib. I. 305. PROM-
V LGAVIT.] proposuit, ut deinde legem fer-
ret. hoc de more diximus in libro de legibus.
ABROGANDO] non abrogauit tamen, Lentulo
Marcellino consule dies comitiales, quibus ferre
legem

legem Cato potuisset, omnes eximente. infra, 314. et ex epistolis, quæ familiares uulgo uocantur, satis constat, P. Lentulum non ante annum spatium, quod erat administrandæ prouinciæ legitimum, decessisse. IMPERIO] Ciliciæ administratione. nam præfecti prouinciarum imperium habebant senatusconsulto & lege curiata. quanquam Appius P. Clodij frater, si curiata lex ferri non posset, ex senatusconsulto se esse in prouinciam iturum affirmauit. epist. fam. 17. ad Atticum 65 :

LENTULO] Spintheri, qui anno proximo consul ab exilio Ciceronem reuocauerat. uidetur autem hic Cato P. Clodii studiosus fuisse, qui contra Lentulum & Milonem, quorum in primis opera Cicero in patriam redierat, rogationes promulgauerit. 311: MUTAUIT.] sordidata ueste, ad commouendam misericordiam, sumpta: quod magnarum calamitatum in metu facere solebant: itaque, lege Clodia promulgata, uestitum & Cicero cum innumerabili amicorum clientiumq; multitudine mutauerat.

311.

PERGERAT] Petrus Danesius, quem habet Gallia clarissimum ingenij doctrinæq; lumen, cum Venetijs ad eum sæpe honoris causa in ædes Georgij Siluæ, Vaurenfis episcopi, adolescentulus uentitarem, in sermone dixit, rectius legi posse, Semper egerat. quod idem mihi quoque nunc uidetur. et optime duæ dictiones, interdum, semper, altera cum altera congruet: ut Pompeius silentio non sane semper egerit, sed interdum; cum auctoritate uero semper. hanc enim operarum Clodij clamor

Commentarius in lib. II.

clamor eripere nunquam potuit. S V R R E
X I T Clodius.] ædilis, Milonis accusator.
O R E] cum immutatus color mentis solitudi-
nem indicaret; contra quam Pompeio euenerat;
qui, clamore operarum minime deterritus, cum
auctoritate semper egerat. H O R A V I.] ter-
tia diei hora, iudiciorum erat prima. docet hoc
Martialis ille uersus, Exercet rantos tertia causidi
ros. idem fere est hodie quoque in consuetudine
positum. C L O D I A M] P. Clodij sororem,
eam de tribus, ut opinor, quæ Q. Metelli Cele-
ris uxor erat. nam etsi reliquæ item duæ, una, quæ
Q. Marcio Regi, altera, quæ L. Lucullo colloca-
ta fuerat, male audiebant impuditiæ nomine,
ut etiam cum fratre Clodio rem habuisse diceren-
tur: hæc tamen Metelli uxor, quam Quadranta-
riam esse appellatam, Plutarchus tradit, infamia
præstabat. et hanc significat Cicero libro ad Atti-
eum II. cum appellat Βοώπιδα: & in oratione de
aruspicum responsis, cum ait: Ne id quidem sentis,
conniuentes illos oculos ab aui tui magis optan-
dos fuisse, quam hos flagrantes sororis? in ea ue-
ro pro Cælio, non modo exagitat eam, quia ui-
rorum concubitum, instigante libidine, nimium
petulanter appeteret, uerum etiam satis aperta su-
spicione carpit, quasi uenenum Metello coniugi
dedisset. P L E B E M fame necaret.] quasi
Pompeius, qui rei frumentariæ præesset, frumen-
tum comprimeret. A L E X A N D R I A M] re-
stituendi Prolemæi causa. D E R O S T R I S] non,
quod accusatores in foro de Rostris loquerentur;
sed, quia Clodius, Milonis accusator, ædilis erat;
&

& iure magistratus ad populum de Rostris uerba facere poterat. SENATVS uocatus in curiam.]

VIII. idus, hoc est, eo ipso, quo pro Milone Pompeius dixit, die. Licebat igitur fastis diebus haberi senatum, iudicijs uidelicet confectis; nisi si quid maioris rei præripi tempus cogeret. CURIAM.]

cum nihil additur, Hostiliam intelligi notum est. BIBULO] M. Calpurnio Bibulo;

qui cum C. Cæsaris esset inimicissimus, generum eius Pompeium, & in ferendis legibus, hoc est in euertenda rep. consentientem, amare non poterat.

CURIONE] C. Scribonio Curione, uiro consulari, oratore non postremo; cum tamen neque memoria, neque ulla omnino doctrina ualeret. pater eius Curionis fuit, qui ciuilli bello Cæsaris partes secutus, in Africa est interfectus. FAVONIO]

M. Fauonio, Catonis æmulo in propugnatione reip. & loquendi libertate. occisus est inter captiuos à triumuiris, post Brutum & Cassium Philippensi pugna uictos. SERUIPIO filio]

qui consul postea fuit cum C. Cæsare. et addidit, Filio, quia uiuebat adhuc pater eius, P. Seruilius Isauricus. BONORVM] apparet, ab eo bonos uocari Bibulum, Curionem, Fauonium, Seruilium,

quia libertatis causam contra extraordinarias Cæsaris, Pompeijq; opes tuerentur. QUIRINALIA] quæ erant XII. cal. Martij.

DIEM] accusationis. sed quæro, qui potuerit Quirinalibus, hoc est, die festo, iudicium exerceri. hoc sane mihi præter consuetudinem uidetur.

nisi si potestas in eo singularis fuit ædilium curulium, atque omnino ceterorum magistratum.

AD

Commentarius in lib. II.

AD Apollinis] non modo qui Græce sciunt, sed qui Latinas literas uix primoribus, quod aiunt, labris attigerunt, in hoc loquendi genere subaudiri ædem intelligunt. et senatum modo in templa, modo in sacras ædes uocari solitum, ex Varrone constat; qui distinguit à templis ædes sacras. **UT Pompeius adesset.]** puto, quia prope templum Apollinis Pompeius habitaret: qui longius à suis ædibus discedere, metu Clodij, non audebat. ideo, paucis ante uersibus legitur, eum, senatu in Hostiliam curiam uocato, domesticis se parietibus tenuisse. **CATO]** tribunus pl. quod iam diximus; qui antea Pompeium dictatorem appella- uerat, nunc, mutata uoluntate, uehementer eundem accusat.

311:

ME INVITO] nam cur laudari se ab eo uellet, quem contra suæ salutis auctores, Milonem, & Lentulum, rogationes uideret promulgasse? **PERFIDIAM]** cum Pompeius contra fidem suam Ciceronem destituit, pelliq; in exilium à P. Clodio passus est. **MALEUOLORVM]** eorum, quibus immoderata Pompeij potentia grauis erat. ex his quatuor iam nominauit. hac de re epist. fam. lib. I. 5: **DESCRIPSIT]** non nominatim appellauit, sed quasi quibusdam coloribus ita depinxit, ut, eum notari, homines intelligerent. **AFRICANVS]** minor: cuius uita non extat; cum tamen eam Plutarchus literis mandauerit, ut ipse testatur in Gracchis. **C. CARBO]** de gente Papiria, tribunus pl. quo Africanus interfectus est anno. is, accusante L. Licinio

nio Crasso, singularis eloquentiæ viro, cantharidas sumpsisse dicitur. epist. fam. lib. ix. 139. & in Bruto. Plutarchus tamen in Gracchis suspicionem ait fuisse de M. Fulvio, & C. Graccho, neque Carbonem nominat. in epitome Liuiana, libro LX. eius facinoris culpa in Semproniam confertur, Africani uxorem, Gracchorum sororem, quibus cum similtates Africanus exercuerat.

SUPEREDITARI] à Crasso, Romanorum omnium ditissimo, Pompeij potentiæ semper infenso.

CONCIONARIO illo populo] ea maxime populi parte, quæ ad conciones tribunorum pl. facile soleret accurrere. quam populi fecem appellat infra.

ALIENATO] nam ante popularis maxime fuerat Pompeius, cum alijs de causis, tum ob eam, quòd populo tribuniciam potestatem, ereptam à L. Sylla dictatore, consul restituerat. Alienato autem, quia Pompeius Milonem, inimicum P. Clodij, accusatum ab eo, defenderat. infra.

NOBILITATE] de principibus loquitur ciuitatis, Crasso, Bibulo, Curione, & alijs. 305. diximus enim iam, nobiles esse dictos non patricios tantum, sed quicumque honoribus ac dignitate pollerent.

NON æquo senatu] non optime in ipsum animato. argumentum eius rei minime dubium habebat, quòd C. Catonis orationem magno silentio audiri, hoc est comprobam, uiderat.

INVENTE] quæ nec antea Pompeium amauerat. ad Atticum lib. ii. 27. 27: **QUIRINALIA]** quodie Milonem Clodius erat accusaturus.

MAGNA manus] clientum, Pompeij, Ciceronis, Lentuli, Milonis.

VETIAM] ut non modo

L do

Commentarius in lib. II.

do Clodius aliquid in nos per uim agere non possit, sed nec Cato rogationes eas perferre, quas de Milone & Lentulo promulgauit. DE MILONE] quid Cato de Milone promulgasset, compertum non habeo: nisi si hoc, ut, quando gladiatoribus, & bestiarijs contra leges esset usus, pœnas daret. hoc mihi uideor posse coniiicere ex illis uerbis, quæ sunt infra 314. Ille uindex gladiatorum, & bestiariorum. LENTULO] ut ei abrogaretur imperium. RESISTAMVS.] si per uim eas perferre conetur, auspicijs, aut intercessionibus, aut denique legibus neglectis. SEXTIVS] Publius, qui anno proximo tribunus pl. cum septem collegis de Cicerone restituendo rogationem pertulerat. INDICE] non in hac causa indice, cum esset accusator, sed Indice; quod ante quasi cognomen illud, ex aliquo fortasse indicio, accepisset. PVPINIA] ex tribu Pupinia. sic enim loquebantur; quod Pedianus notauit. de tribubus autem & diximus alio loco satis multa, & plura tamen exponemus in libro de comitijs. DE ambitu] quod tribunatum plebis, corruptis pecunia tribubus, cepisset: aut intelligendum de quæstura, quam gessit Cicerone & Antonio cos. quod ex oratione pro ipso cognoscitur. POSTULATIVS] apud prætorem. iudicium enim de ambitu prætor exercebat: itaque subiūgit proxime. Dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium. Postulare autem simpliciter accipit Ulpianus pro, in iure agere contra aliquem. ego duobus modis expono; ut postulet is, qui nomen alicuius defert apud magistratum, & postulet

postulet idem, cum, post nominis delationem, in iure agit, hoc est contra reum uerba facit. Vtrunque probabimus, recitatis è Cicerone exemplis. Ac primum quidem uel hic ipse locus, de Sextio postulado, indicat, accusationi postulationem antecedere. nam infra sequitur: De iis, quæ in Sextium apparabantur crimina. nondum igitur acta causa erat, cum dicat, apparabantur. Accedit illud, quod est in epistola prima libri III. ad hunc ipsum, 323. Gabinium tres adhuc factiones postulant; Lentulus, qui iam de maiestate postulauit; Ti Nero, C. Memmius. ad urbem accessit ad XII. cal. Oct. nihil turpius, nec desertius. sed de iudicijs nihil audeo confidere. et in eodem libro, 325: admodum aperte: De ambitu postulati sunt omnes, qui consultum petunt, à Memmio Domitius, à Q. Curtio Memmius, à Q. Pompeio Messalla, à Triario Scaurus. magna res in motu est: propterea quòd aut hominum, aut legum interitus ostenditur: opera datur, ut iudicia fiant. et in Vatinius: Postea quàm es postulatus, ex legatione redijsti, ne quis te iudicia defugere arbitraretur. et in epistola Cælij: Pilius de repetundis eum postulauit: magna illico fama surrexit; & de damnatione feruenter loqui est cœptum. Postulatio igitur, quod ex his locis facile liceat intelligere, accusatoris actionem antecit. quod si ita est: aut postulatio, nominis est delatio; aut, quid præterea esse possit, ego quidem non uideo. Rursus, postulare, non esse idem, quod nomen deferre; locum habeo, qui clarissime demonstrat. scribit enim hæc Cælius in epistola ad Ciceronem: Non dubito, quin perla-

Commentarius in lib. I I.

tum ad te sit, Appium à Dolabella reum factum. et paulo post: Illud mihi occurrit, quòd inter postulationem & nominis delationem uxor à Dolabella discessit. Quid igitur? an sibi ueteres non constabant, & modo hoc, modo illud? ego hanc inconstantiam non appello, sed libertatem, qua in usu uerborum utebantur; ut ea modo latius, modo angustius usurparent; latius, ut cum, postulare, dicebant pro, accusare, sicuti nunc de Sextio postulato dixit Cicero; angustius, ut cum propriam uerbi significationem intelligi uolebant; quale illud, ex epistola Cælii quod recitauimus, Inter postulationem, & nominis delationem. Sic, accusare, modo ualet nomen deferre, modo causam ipsam in iudicio contra reum agere. exemplis abundamus.

A QVODAM M. Tullio] cui cognomen fuit Albino; quod interrogatio in Vatiniū docet.

DE VI] apud M. Aemilium Scaurum prætorem, ut ipsa Ciceronis oratio declarat. uim autē re uera non attulerat, sed passus erat Sextius. quod in oratione pro eo multis uerbis probauit Cicero: iudicesq; ita esse crediderunt. absolutus enim est Sextius omnibus sententiis; ut infra in epistola proxima.

VT DE BVIMVS] ob eius in nos merita: quia tribunus pl. nostram causam studiosissime iuuerat.

IVRE succensere ob eius peruersam, morosamq; naturam. sic enim de eo scribit in epistola sequenti.

ITAQVE faciemus] nostram operam, ut polliciti sumus, ita præstabimus. EDIDIT ad allegatos]

dubia sententia fluctuamus. uidemus enim aut hoc significari posse: Neriis iis, quos ad eum misimus, ut ab accusatione desisteret, dixit, etiam si ipse desisteret,

steret , Sextio nihil profici : quando , præter ipsum ,
accusatores duo futuri essent , Lentulus , & Corne-
lius . aut hoc igitur intelligi potest , aut illud : Dixit ,
uelle se , præter Sextium , postulare Lentulum , &
Cornelium : ut omnino non tam Sextii , quàm reli-
quorum duorum causa , peragere accusationem co-
geretur ; cum rei simul eiusdem criminis essent Sex-
tius , Lentulus , Cornelius . E O D E M die]

ergo , ut iam diximus , & iudicia , & senatus eodem
die . S O D A L I T A T E S] sodalitates in urbe

fiabant multarum rerum causa . hic de sodalitatibus
intellige ambitus causa factis , quæ coitio dicebatur .

D E C U R I A T I Q V E] & uerbum , decuriare , & de-
curia sæpe non pro decem tantum hominibus , sed
pro aliquo numero in unum coacto , & tanquam in
decuriam descripto , eiusdem rei tractandæ causa .
sic Philip . v . Non improbos decuriabat ? non solici-
tabat agrarios ? Et in oratione pro Plancio sæpe u-
titur hoc uerbo , cum loquatur de ambitu : item in
Verrem , & aliis in locis . D I S C E D E R E N T]

de campo Martio ; cum ad creandos magistratus ,
qui eo anno creati ob factiones nondum erant , po-
pulus conuenisset . D E V I] publica : nam
priuatam leuior pœna sequebatur . de publica uero
condemnati , presertim homine necato , ciuitatem
amittebant . diximus copiose in libro de legibus .

B E S T I A] cognomen Calpurniæ gentis . de L . Be-
stia uix intelligi crediderim , eo , qui consulatum Ci-
ceronis reprehendere solitus est . tamen si ne hoc
quidem esse non potuit : quia Cicero , à quibus in-
juriam tulerat , eos sæpe defendit , ut P . Vatinium ,
A . Gabinium : eiusq ; rei causam exponit his uerbis

Commentarius in lib. II.

in epistola ad Marium : Cogor non nunquam homines non optime de me meritos, rogatum eorum, qui bene meriti sunt, defendere.

DE AMBITU] puto Bestiam de ambitu ob emptam præturam esse accusatum, & condemnatum. nam, nisi iudicio notatus esset, nunquam de familiaritate Bestiæ, de opera ei nauata in petitione præturæ, accusator obiecisset M. Cœlio. qua de re Cicero sic in oratione : Ac prima pars fuit illa : fuisse Bestiæ Cœlium familiarem, cœnasse apud eum, uentitalse domum, stuiduisse præturæ.

312.

CN. DOMITIVM] Caluinum, qui post biennium consul fuit cum M. Valerio Messalla: tribunatum pl. gesserat, consulibus Cæsare & Bibulo; ut in oratione pro Sextio : præturam gerit hoc anno, idest consulibus Lentulo & Philippo; quod item eadem pro Sextio, & interrogatio in Vatinium demonstrant.

IN FORO medio,] non enim semper in foro, sed pro arbitrato, modo in hac, modo in illa urbis parte prætores tribunal habebant: omnes tamen & eodem simul in loco, & ubi magistratus initio, ibi per totum annum. In libro de iudiciis.

ACCEPTIS,] à Clodianis, cum esset tribunus pl. Legatur oratio pro ipso.

προπονομένησεντω] tanquam bonus causæ Sextianæ gubernator præmuniui quiddam opportune, cum pro Bestia dicerem, quod in Sextii iudicio prodesse posset.

EVM] Sextium potius, quàm Bestiam.

VERIS] uere enim & in quæstura & in tribunatu plebis rationibus reipublicæ fuerat utilissimus.

EIVS nuptiis] cum Piliā duxit uxorem

rem : ex qua suscepit Atticam, quæ deinde Agrippæ nupsit. hinc error patet eorum, qui legendum putant in Attici uita, Statuas aliquot ipsi & Piliæ posuerunt : cum (omitto alia ornamenta) statuas illas adolescenti Attico posuerint Athenienses, Piliam autem uxorem duxerit iam quinquagenarius. **LVCVM PISONIS**] qua in regione urbis, antiqua monumenta non indicant. **CALENDAS**

QUINT.] is dies terminus erat locatarum ædium.

CARINIS] in quibus erat auita Ciceronis domus. eam fortasse Quintus in diuisione bonorum à fratre acceperat. **P. VICTOR** in regione quarta.

MUNDI] amatores elegantiae. **CAMIÆ**] cuius gentis hoc fuerit cognomen, nondum reperiendum est, an Lamiae, legi possit; qui ex gente Aelia fuerunt. **OLBIENSEM**] Olbia datam. 313.

HYEMS] qua parte anni non ita morbis tentamur. **SARDINIAM**] prouinciam graui cælo; eoq; te diligentius cura.

EPISTOLA IIII.

312.

Iisdem consulibus.

A **BSOLVTVS**] iudicio de ui, accusante M. Tullio Albinouano. extat Ciceronis oratio. nam iudicium de ambitu factum esse non existimo, forte quia Nerius accusandi consilium abiecerit. **OPPUGNABATUR,**] dixit enim testimonium Vatinius in Sextium.

L 4 ARBI

Commentarius in lib. II.

312:

ARBITRARI nostro] cum id mihi per omnes, quatenus ego uellem, liceret. itaque infert, Diis, hominibusque plaudentibus. pessime enim Vatinius omnes pene homines oderant. ex quo Catullus, Odifsem te odio Vatiniano. Macrobius libro II. Satur. Lapidatus à populo Vatinus, cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse uellet. forte iis diebus Casellius iuriconsultus cōsultus à quodam, num nux pinea pomum esset, si in Vatinium missurus es, inquit, pomum est. **PRO-
DUCITVS**] cogebantur legibus, atque etiam nunc coguntur homines, uel in amicissimos, postulante a cufatore, testimonium dicere. produci autem testes dicebantur, siue uolontarii, de quo uellent homine, siue coacti legibus, in quem nolent, testimonium dicerent. de uolontariis exemplum illud habemus (ut omittam alia) in Vatinium : Cum in eundem nuper ab eadem illa furia productus ad populū cupidissime falsum testimonium dixeris? de coactis legibus, hoc, de Paullo in Sextium producto. **NOMEN** Vatinii delaturum.] non enim accusandi Vatinii materia deerat. ita multa præter leges commiserat. quod in ipsum Ciceronis interrogatio significat. **MACER** Licinius] unus de Sextii patronis, & forte Licinius ille Caluus, eloquentiæ laude insignis, filius C. Macri, qui reus Cicerone pretore de repetundis factus, cum se damnatum iri uideret, uoluntaria morte iacturam rei familiaris ef fugit. qui enim in reatu, ut iuriconsulti uerbum usurpamus,

usurpemus, obierat, eius bona subiici hastæ leges
uetabant. Plutarchus, Valerius. C V N-

C T A R E T V R] nisi statim Licinius Vatinius accu-
saret. S V B S E L L I I S] erant subsellia iu-

dicum, reorum, accusatorum. I L L I] Va-
tinius potius, quam Paullo: hoc est, se esse Vati-

nio diem dicturum affirmavit. D E B I L I T A -
T V S q;] animo fracto, ac demisso. refertur enim
ad, Audax; Perturbatus uero ad, Petulans.

T Y R A N N I O] satis usitatum grammaticis no-
men. nam & is, qui Aristotelis Theophrastiq; uo-
lumina, dictatore Sylla Athenis reperta, digessit,
Tyrannio dictus est. A P V D M E] domi

meæ, non, ut ante, domi tuæ. V T R I V S -
Q V E nostrum] de una domo sermo uidetur esse;

cum sequatur, Spero nos ante hyemem contuber-
nales fore. et rursus duas domos illud ostendit,
Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi: & il-
lud, quod utriusque domos Clodius euerterat, at-
que inflammarat, ut est ad Atticum 55: item illud,
quod hic infra subiicitur: In aream tuam ueni: &
Domus erit egregia: & Itemq; nostra celeriter
ædificabatur. quare statuamus fuisse domos omni-
nino duas, quæ inuicem contingerent: ut, cum in
suis uterque ædibus habitaret, contubernales ta-
men essent, quia domus utriusque nullo interiecto
spatio disungerentur.

R E D E M P T O R I
tuo] Longilio. C R A S S I P E D E:] Furio.
nupsit Tullia tribus, contra Pediani Plutarchiq;
sententiam, primum L. Calpurnio Pisoni Frugi,
deinde Furio Crassipedi, postremo P. Cornelio
Dolabellæ. Piso Cicerone periit exulante, Crassi-

pes

Commentarius in lib. II.

pes Tulliae nuncium remiserit, an è uita excefferit, incertum est: Dolabella diuortium fecit. hæc, ipso suis in libris narrante Cicerone, cognoscuntur. **L A T I N A S**] si Varronem & Macrobiū sequamur, antiquitatis utrunque peritissimum, conceptiuæ feriæ erant Latinæ, non statiuæ; concipiebanturq; in dies uel certos, uel incertos. Liuius tamen statiuas indicat fuisse, cum ait libro x x v. Romæ consules, prætoresq; usque ante diem v. cal. Mai. Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. non enim simile ueri est, consules, cum uictor Annibal uastaret Italiam, consulto in v. cal. Mai. qui dies, à primo initi magistratus die, hoc est ab idibus Martii, XLIII. dierum spatio distat, Latinas distulisse; ut ipsi sibi diutinæ in urbe mansionis necessitatem imponerent: cum ire in prouincias neque consulibus, neque prætoribus liceret, nisi Latinarum sacro perpetrato. aut igitur eas è statiuis in ordinem conceptiuarum postea transisse credendum est: aut latentem causam alii perscrutentur. placet enim indicare, in quo, cum ipse mihi non satisfaciam; eorum, qui magis ingenio doctrinaq; præstant, elaborare possit industria. **R E L I G I O S I**] quibus aut priuatim, aut publice quidquam fieri, maioris momenti quod esset, religio uetabat. **C O N F E C T V M**] eò perducta res erat, nihil ut iam esset reliquum, nisi ut mulier uiro desponderetur. quod postea factum est nonis Apr. ut ex epistola, quæ sequitur, proxima, intelligitur. **L A T I A R**] mendosa uox: & in mendanda consentiunt ueteres libri. multa mihi, de correctione

rectione cogitanti, ueniunt in mentem, nec tamen quidquam, quod magnopere probem. Luceius erat exiturus, legi possit, si sententia tantum spectetur: sed affinitas abest illa literarum, quam ego in locis emendandis maxime quaero. Luceium quidem Roma exiturum fuisse, in hac ipsa epistola his uerbis infra scriptum est: Luceium conuenire non potueram, quod abfuerat: uidere autem uolebam, quod eram postridie Roma exiturus, & quod ille in Sardiniam iter habebat. Posset etiam reponi, Latiare, & coniungi cum antecedentibus uerbis: ut sit: Ceteroqui confectum erat Latiare. deinde: Eram exiturus. ut hoc dicat: De Tullia & Craspede alioqui confectum erat, confectum autem ipso Latinarum die. nam Latiare, latinarum solenne significat: quod ex Macrobio constat. hanc ego amarem correctionem: uidetur enim, ut ita dicam, uerecunda; quia fit unius tantum literae adiectione, & eius literae, quae prima sequentis dictionis est. ex quo minor quodam modo licentia uidetur: cum, literam aut elidere, aut addere in ultima dictione, quae sit eadem cum prima dictionis insequentis, unum sit de priuilegiis illis, quae ueterum scripta corrigentibus iure conceduntur. ergo, ut illa prior emendatio placet in sententia, displicet in literis: ita haec contra, cum in literis maxime, in sententia tamen haud ualde probatur. nam illud, Ceteroqui, uniuersum quiddam quod non uno tempore de nuptiis actum sit, significat. Latiare, autem si addatur, quo dies unus intelligitur; nimis in angustum uniuersum illud contrahetur. uerum ego fortasse calumnior, praenimio studio ueritatis; &
imitor

Commentarius in lib. II.

imitor Caluum illum, qui cum optimam in dicendo rationem quæreret, nimium inquirens in sese, metuensq; , ne uitiosum sanguinem colligeret, uerum etiam deperdebat. quare satis habeamus, quæ nostra sententia sit, ostendisse. uera sit, an secus, uolo diuidicandi potestatem ad alios pertinere.

ERAT exiturus.] Crassipes, rediturus post duos religiosos dies. aut, si cui, Erat, referri ad Crassipedem non placet; eidem fortasse, Eram exiturus, placebit; si modo, uere hoc à Cicerone de se ipso scribi posse, intellexerit. intelliget autem ex illis uerbis, quæ sunt infra: Luceium uidere uolebam, quòd eram postridie Roma exiturus.

EPISTOLA V.

312:

Isdem consulibus.

DE RAM ad te literas] hoc, usque ad illa uerba, Ad pedes uniuscuiusque iacentem, librarii, genus hominum indiligens, atque imperitum, longe à sua sede transtulerant, & ad alterius epistolæ partem, ipsam quoque quasi membrum à suo corpore auulsam, agglutinauerant. mihi hanc perturbationem ostendit ratio temporis, & earum rerum ordo, de quibus ad fratrem in his epistolis Cicero scribit. Bessarionis liber dissentit ille quidem ab impressis, mendo tamen minime uacat. nam hoc totum, à uerbo, Dederam,

deram, ad, Iacentem, principium est in eo epistolæ; sequunturq; continenter illa uerba, In eo multo fumus superiores ipsius copiis; quæ sunt in epistola, cuius initium est, Scripsi ad te antea superiora. quæ quàm sint præpostere coniuncta, cuius, paulo attentius ea consideranti, dilucide patebit. cum igitur neque uulgatum in libris impressis ordinem ullo modo probarem; neque mihi, uerus alioqui ac certus ubique fere, Bessarionis liber hac quidem in parte satisfaceret: dedi me ad considerandum subtiliter argumentum, ut eo quasi filo ad ueritatem peruenirem. Primum agit Cicero de Tullia pridie non. Apr. Crassipedi desponsa. deinde subiungit, uelle se, quæ post eum diem acta sint, perscribere. quis igitur pridie non. Aprilis consequitur dies? non. ab his igitur quasi narrandi capit initium, cum ait: Nonis Apr. senatusconsulto Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam. Nonis autem quis proximus adiunctus est dies? v i i i. idus. erant igitur mihi huius libri epistolæ peruoluendæ, donec acta v i i i. iduum Apr. inuenirem. inueni. est enim illud: Ad v i i i. id. Apr. sponsalia Crassipedi præbui. et quæ deinde connexa his pone sequuntur. quod autem infra impressum est in nostro libro, Ad v i. Id. Apr. non, ut in aliis libris, atque adeo in manuscriptis, Ad i i i. id. Apr. id feci coniectura ductus, contra ueterum librorum consensum. tres porro, cur in hanc opinionem uenerim, habeo causas, unam, quòd Cicero id agit, ut continuatos aliquot mensis Aprilis dies persequatur: itaque à die pridie non. Apr. ad nonas transit, à nonis ad v i i i. id. ab v i i i. id. autem ad

Commentarius in lib. II.

ad III. id. omisso quatuor dierum spatio, nunquam opinor traiecisset. quid enim? nihil ne daret illi ad scribendum de quatuor diebus ullus? totum ne quatrimum Cicero dormiuit, ut nihil omnino ipse ageret, nihil, actum ab aliis, posset cognoscere? profusum credibile non est. Altera, cur VI. pro III. reposuerim, causa illa fuit, quod Ciceronem, qui summum quendam in Quintum fratrem his omnibus epistolis amorem declarat, Quintum filium, & unicum filium, ita neglexisse uix crediderim, ut, eius inualetudine audita, non eum, nisi quatuor dierum interposita mora, uisitauerit. Postremo, qui fieri poterat, ut mendosa dies non esset, cum infra dicat Cicero de Luceio: Erat autem iturus ad III. id. Apr. ex quo patet, ante III. id. Apr. epistolam certe scriptam esse. quocirca, quin VI. id. aut VII. id. (ut statim post sponsaliorum diem, nulla facta mora, ierit ad Quintum) rectius multo sit, quam III. id. mihi quidem non uidetur esse dubitandum. erunt igitur haec quatuor dierum acta: Pridie nonas desponsa Tullia; nonis decreta à senatu Pompeio pecunia, & actum de agro Campano, Flaccus de collegio eiectus; VII. aut VI. id. iuit ad Quintum filium, in aream uenit, ad Pompeium delatus, Luceium conuenit. **DE SPON-**
SAM] haec litera, de Tullia Crassipedi desponsa, non extant. non enim de proxima superiore epistola licet intelligere: in qua scripsit, Spero nos cum Crassipede confecisse. quibus uerbis non, desponsam esse Tulliam, significat, sed sperare se futurum ut despodeatur. Adde illud. litera de Tullia desponsa datae sunt pridie non. Apr. hoc est in ipso, quo
desponsa

desponsa est, die. nam in hac epist. quæ post pridie non. acta sint, persequitur. at proximas superiores quis credat pridie non. Apr. datas, cum de Sextio IIII. id. Martii absoluto significet? eò ne usque tantam rem, tam expectatam Quinto, distulisset? postremo, cum hic dicat Cicero, se scripsisse in iis literis de re publica, & priuata; hoc in superiores literas nos conuenire, satis patet. uerbum enim de republica nullum prorsus habent. R E M. frumentariam] cui senatus populusq; Pompeium, annonæ subleuandæ causa, præfecerat. ad Atticum lib. IIII. 53: Hs M C C C C.]his notis non; mille quadringenta, quòd fortasse aliquis existimet, sed, millies quadringenties, intelligitur. milles autem quadringenties ualet, quadragies biscentena millia aureorum scutorum pecuniæ nostratis: ut ueterem nummariam rationem ex Plinii potius, & Celsi, quàm ex Budæi, sententia exponamus. neque mirum est, in tanta annonæ caritate tantam uim pecuniæ in emptionem frumenti fuisse necessariam. nam, cum populus Romanus his temporibus hominum C C C C L millia censeretur; quod à Liuiio traditum esse, epitome demonstrat; præterea, cum peregrinorum, cum seruorum infinitus prope numerus esset; annonæ uero subueniri, non per unum mensem, sed usque ad messem, hoc est, per tres menses, necessitas cogeret: immensus erat frumenti numerus, qui tantæ multitudini satisfaceret, uidendus: quæq; item ad emendum frumentum sufficeret, ingens erat pecunia comparanda. quod ita esse, si quis cogitauerit, multis partibus plures fuisse seruos, quàm ciues;

Commentarius in lib. II.

ues; (ut peregrinos omittam) is, opinor, habita
gravis admodum annonæ ratione, mecum existi-
mabit. E O D E M die] quid mirum? cum ager
Campanus & frumenti multum solitus esset affer-
re, & durissimis, ac difficillimis temporibus præ-
sentissimum reip. ad inueniendam repente pecu-
niam subsidium esse posset. hoc, inquam, ex eo a-
gro erat commodi, cum is esset publicus; qui nunc
priuatus erat, lege, quam tulerat C. Cæsar in
consulatu. nunc igitur cum & annonæ summa cari-
tas maturum remedium postularet, nec satis ad id
pecunia suppeteret: hæc utraque res dolorem in
animis hominum excitabat ob agri Campani aliena-
tionem: proptereaq; magnis clamoribus, cuiusmo-
di leuissima plebs edere in concione solebat, actum
est in senatu, ut ager Campanus in publicum resti-
tueretur. I N O P I A pecuniæ] Eius, qua se-
natus uti posset. nam pecunia populi R. quæ ad bel-
lici temporis necessitatem reseruaretur, in æra-
rio custodiebatur. eam fuisse maximam, tum ex
publicis uectigalibus conicio; tum etiam, quia
Paullum Aemilium, historiæ narrant, Macedonia
debellata, bis millies centies H-S in ærarium con-
tulisse. quam pecuniam adhuc attigerat nemo. ea
deinde civili bello contra Pompeium Cæsar usus
est. hoc à me dictum oportuit, ne quis populum
R. non habuisse putet M C C C C, qui ex annuis
redditibus caperet supra ter millies centies.
N E I L L V D quidem] quod eodem die, hoc est
non. Apr. factum est. singulorum enim dierum acta
Cicero persequitur; &, post hanc de Flacco men-
tionem, pergit ad V I I I. id. Apr. hoc est, ad eum
diem,

diem, qui post nonas primus est. E QVITEM Romanum] uide, non eam modo plebem, quæ infra equestrem ordinem censeretur, sed ipsos quoque equites in collegia distributos fuisse. de senatoribus tamen, uix est, ut idem putem. nam si in huiusmodi collegiis etiam senatores fuissent, non, opinor, ea senatus sustulisset. quod esse factum, docet Peditianus in commentario Cornelianæ, idemq; confirmat in Pisonianam. collegia uero hæc, L. Cæcilio, Q. Marcio cos. sublata, restituit nouem post annis lege lata P. Clodius tribunus pl. qui etiam noua quædam addidit, ex omni fece urbis ac seruitiorum, ut in Pisonem Cicero dixit, constituta. crediderim autem, falli eos, qui existimant, sodalitates & collegia idem fuisse. nam, collegia nunquam senatui placuisse, facile possumus coniecere: quia cœtus hominum fieri multos in libera ciuitate, tutum non est, nisi si publica in eo intercedat auctoritas. nostramq; coniecturam Peditiani testimonium confirmat: cuius hæc sunt uerba: Frequenter tum etiam cœtus factiosorum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod postea collegia senatusconsulto, & pluribus legibus sunt sublata, præter pauca, atque certa, quæ utilitas ciuitatis desiderasset, ut fabrorum, fictorumq;: non igitur, in ea collegia esse adscriptum, honori fuit, quæ senatus atque etiam populus sæpe damnauerit, & in quibus sordidi ac sedentarii opifices, ut fabri, fictoresq;, uersari solebant. at uero sodalitates ne ingenuo dignas homine non existimem fuisse, Catonis auctoritas facit, grauissimi uiri; quem de sodalitatibus, quasi honesta de

M re,

Commentarius in lib. II.

re, loquentem induxit Cicero in libro de senectute. Sodalitates, inquit, me quæstore sunt constitutæ Collegium uero, quo Flaccus est eiectus, de sacris rebus, ad Mercurii Iouisq; Capitolini templæ pertinentibus, non artis sedentariæ causa, fuisse constitutum, facile licet existimare; cum equester ordo, quo ex ordine Flaccus erat, mœchanicas artes non exerceret. C A P I T O L I N I & Mercuriales] duo genera hominum, ex quibus collegium illud, unde Flaccus est eiectus, constabat. forte ita dicti, quia prope templum Mercurii, propeq; Capitolium, aut etiam in ipso Capitolio habitarent. S P O N S A L I A Crassipedi præbui.] aliud igitur est despondere, aliud sponsalia præbere: cum desponsa Tullia sit pridie non. Apr. sponsaliorum uero dies fuerit VI II. id. Apr. quid autem sit, sponsalia, ipse indicat, cum ait, Huic conuiuio. C O M M O T V S] morbo potius, quàm iracundia. nam sequitur: Ad Quintum ueni, eumq; uidi plane integrum. quod est bene ualentis. unde integrum corpus, integra ualetudo. præterea, puto, indecorum, minimeq; sua persona dignum Cicero existimasset, uenire ad Quintum puerum, ut eum iracundia commotum leniret. V E N I] ergo non erat Quintus apud ipsum. quod supra inde patet: Tyrannio docet apud me. nisi si, Docet apud me, non quòd apud eum Quintus habitaret, intelligamus; sed quòd, quas diei horas cognoscendis literis daret, per eas horas eum apud se Cicero uellet à Tyrannione erudiri; ut, quo ingenio ac uoluntate Quintus puer, qua etiam fortasse diligentia, qua uel doctrina esset Tyrannio, posset animaduertere.

tere. MULIERVM NOSTRARVM] Terentia, & Pomponia. raro enim fit, ut inter duas duorum fratrum uxores conueniat. ac sæpe carissimorum fratrum suauissimæ coniunctiones earum dissensione dirimuntur. quod ipsemet, magno rei familiaris detrimento, maiore animi dolore, sum expertus.

FESTIUIVS] amabile quiddam est in pueris; quod si uerbis pluribus uelim describere, dicam esse id, quod aduersatur feueritati. itaque & in epistola ad Torquatum, Res, inquit, molesta est, ab ijs pueris abesse, quibus nihil potest esse festiuus.

ETIAM de te] ne Quintus commoueatur, quia dixerat, De discordijs mulierum nostrarum, placato iam animo esse Pomponiam significat, quæ apud ipsum de longiore, quàm uellet, coniugis absentia familiariter ac libere quæsta sit.

MULTIS structoribus] in ædificando utimur opera architecti, qui formam facit ædificii; redemptoris, qui totum opus impensa studioq; suo faciendum conducit; (ut interdum tamen architectus redemptoris item partes agat) structorium, qui calcem & lateres tractant; fabrorum, qui lapides aut ligna cædunt.

FORMA] quam Minucius fecerat. 310.

REDDERET] non ut te secum Romam reduceret, sed ut te statim huc remitteret.

LABRONE] non dubito, quin de Ligurni, ut nunc appellant, portu intelligat. uocem corrupit, ut alias innumerabiles, uetustas.

Αμφιλαφία] cum epistola Quinti, cui respondet Cicero, non extet: diuinare, quid sit ἀμφιλαφία hoc loco, nostrum non est. non enim placet eos imita-

M 2 ri, qui,

Commentarius in lib. I I.

ri, qui, ne quid nescire uideantur diuersas in opinionones leui coniectura feruntur. BONO modo] non, omnino, sed; quadam ex parte: *μετριως*, quòd Græci dicunt: ut, Bono, temperamentum quoddam, non, ut alibi, magnitudinem significet. sic ad Atticum lib. XIII. 213: De die tantum uidebis, & id ipsum bono modo. LIBERALIUS] quòd minus restricte sumptus faceret, quòd uiuendi rationem non ea, qua solitus erat, frugalitatis regula metiretur. OPVS erat] opus erat ad relaxationem animi mei, ut paulisper ab his tumultibus secederem, ac fabris locum darem. defessus enim iam sum ex molestia, quam illis urgendis capio. id igitur facerem, si te haberem. tu enim, absente me, meam uicem eos exerceres. nunc eo non licet, quia, si pedem hinc mouero, nemo futurus est, qui præsentia sua illos in opera contineat. SED ET hæc] dixerat iam, Sed hæc coram agemus, cum de discordiis mulierum meminisset. recte igitur usus est particula, & : ut significet uelle se non illa tantum superiora, sed & hæc præsentis sermoni reseruare. atque hæc de causis una fuit, quæ me, ut hanc epistolæ partem, quæ incipit à dictione *ἐμφιλαφίαι*, usque ad extremum, cum ea parte, in qua mentio fit de discordiis mulierum, connecterem. RES Romanæ] à priuatis rebus ad publicas sermonem traducit. et cum dixit res Romanæ, potius quàm publicæ, festiuum simul & amplum quiddam uidetur adamasse: quòd, cum hæc uox, res Romanæ, magnum aliquid præ se ferat, ipse tamen ea significet, quæ infra Romani nominis dignitatem sint. unde & illud ad Atticum

Num 62 . Nunc Romanas accipe res . et ad eandem ,
 quo in loco certum non habeo , sed ad eundem cer-
 te : Iam exclames necesse est , res Romanas diutius
 stare non posse . et hic , infra : Res Romanæ sic se
 habebant . LENTVLVS] Marcellinus ;
 quem hoc anno consulem fuisse cum Marcio Phi-
 lippo , iam dixi . COLLEGA] cum sua
 sponte bono , tum , ut opinor , consilio maxime ,
 atque exemplo M. Catonis , generi sui . Plutarchus .
 EXEMIT] sustulit : effecit , ne per eos lege agi
 posset : ne scilicet C. Cato tribunus pl. quas de P.
 Lentulo Spinthere & Annio Milone rogationes
 promulgauerat , eas perferre posset . tollebantur
 autem comitiales dies cum aliis rationibus , quas
 in libro de comitiis attigimus , tum feriis indicen-
 dis : cum & comitalis & festus dies idem esse non
 posset . ETIAM Latinæ instaurantur] cum di-
 cat , etiam , liquet , non instaurandis modo Latinis
 exemptos esse à Lentulo comitiales dies , sed alio
 etiam genere impediti , cuiusmodi erat , serua-
 re de cælo . nam etsi augur non erat Marcellinus ;
 nihil tamen obstabat , quin , pro potestate consula-
 tus , seruare de cælo posset . quod aperte demon-
 strant illa uerba in oratione secunda in Antonium :
 Hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse di-
 xit , ut comitia auspiciis uel impedire , uel uitiare
 posset . in quo primum incredibilem stupiditatem
 hominis cognoscite . quid enim ? istuc , quod te sa-
 cerdotii iure facere posse dixisti ; si augur non esses ,
 & consul esses , minus facere potuisses ? uide , ne
 etiam facilius . nos enim nunciationem solum ha-
 beamus , consules & reliqui magistratus etiam spe-
 ctationem .

Commentarius in lib. II.

tionem. et interrogatione in Vatinius: Tribunus pl. fuisti: collegas habuisti uiros fortes nouem. ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas de cœlo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas. quibus ex locis licuisse constat etiam iis, qui augures non essent, seruare de cœlo. nam certe neque Marcellinus, neque tres illi tribuni pl. Vatiniij collegæ, augures erant; quorū numerus supra quindecim esse non poterat; & inter eos nemo erat ex iis, quos nominaui. omnes enim habeo diligenter notatos in meis lucubrationibus. **LATINAE**] feriæ conceptiuae, à consulibus, aut ab eo, qui summum in urbe magistratum gereret, in Albano mōte factæ. primus eas in unum diem Tarquinius Superbus instituit: secundus additus pulsus regibus: tertius post secessionem in Auentinum: quartus, plebe & patribus à dictatore Camillo in concordiam reductis. **INSTAURANTVR**:] quasi, faciendis iis, aut prætermisum aliquid esset, aut, quod non oporteret, commissum. quibus de causis, sæpe legimus apud Liuium, instauratos esse ludos. instauratas autem decreto pontificum Latinas, ex Liuii lib. xxxii. planum est. **SUPPLICATIONES**.] quæ imperatoribus pro re bene gesta decernebantur: exq; dum fierent, lege agere non licebat. **ILLE** uindex] qui se uindicem quodam modo, atque assertorem gladiatorum & bestiariorum professus erat, lege in Milonem promulgata, quòd gladiatoribus & bestiariis contra remp. usus esset. eam legem supra Cicero significat in eo loco: Magna manus ex Piceno, & Gallia expectatur; ut etiam Catonis rogationibus

gationibus de Milone & Lentulo resistamus.

V N V S est] non quia re uera unus, sed quòd unus inter omnes eo magistratu dignus esset. similiter locutus est in epistola ad M. Catonem: Et, si in ciuitate multi Catones essent; in qua unum fuisse mirabile est. in magno enim Catonum numero, singularem uirtute fecit M. Catonem. T A B V-

L A M proscripfit,] in publico posuit; cum in ea scripisset, seruos sese uenditurum C. Catonis: quod illi esse dedecori intelligebat. H V N C

igitur Catonem] de quo hæc, quæ risum excitarent, sunt à me dicta. itidem eum infra locutum puto 315: M O N S T R A] quas, opinor, leges perniciosissimas paulo ante appellauit.

I N T E R C E D E R E T nemo.] quibus enim legibus ab aliquo tribuno pl. intercessum iam erat, de iis impediendis, non erat, cur Marcellinus cogitaret: quibus autem intercederet nemo, iis, qua ratione poterat, obstitabat. has autem leges si uel pro Cæsare, uel contra Cæsarem scriptas fuisse dicam, uaticiner fortasse, & aberrem à uero: quod tamen consequi coniectura liceat, crediderim, pro Cæsare fuisse. alioqui non iis impedimento fuisset Marcellinus: qui, cum Pompeio esset infensus, quod paulo infra Cicero declarat, Cæsarem (est enim ita consentaneum) non amabat: cuius & affinitatem cum Pompeio, & perniciosam reip. cum eodem, & cum M. Crasso initam societatem boni & sapientes ciues oderant maiorem in modum, ac timebant.

C A N I N I V S] tribunus pl. qui rogationem promulgauerat, ut Pompeius regem Ptolemæum cum duobus legatis restitueret. hoc

Commentarius in lib. II.

Cicero significat, obscure ille quidem, sed Plutar-
chus apertissime. REFRIXIT] quo di-
ligentius hoc uerbum considero, eo minus existi-
mo, Refrixit, ideo dictum esse, quia rogationi à
Caninio promulgatæ aliquis tribunus pl. interces-
sisset. libentius in eam sententiam delabor, ut in
ipso Caninio remissionem quãdam animi in re cœ-
pta significari existimem. quò spectare uideretur il-
lud: Neque enim res probatur. Refrixit igitur,
ipso remittente Caninio: qui de rogatione perfe-
renda non laborauit, cum rem probari non uide-
ret. sic locutus est, simili sententia, ad Atticum
18. Hæc tota res, interpellata bello, refrixerat.
VITUPERATUR] qui, cum à Lentulo fuisset
ornatus, restituendi Ptolemæi regis honorem
ei uellet eripere. ornamentum autem in Pompe-
ium à Lentulo profectum, id fuit, quòd, ut rei
frumentariæ præficeretur, consul anno proximo
retulerat: idq; significant illa, quæ sunt in epistola
ad Lentulum: Pompeio qui nolunt, iidem tibi,
quòd eum ornasti, non sunt amici. FAEC-
EM populi] P. Clodii studiosam. PRO-
PTER Milonem] defensum contra Clodii ac-
cusationem VIII id. Feb. qua de re supra.
SUBOFFENDIT] non omnino, sed leuiter
propter Milonem offendit. quòd alioqui popula-
ris maxime Pompeius esset. itaque & supra, cum
hac ipsa de re loqueretur, ita locutus est: Con-
cionario illo populo à se prope alienato.
MULTA ab eo desiderant] quæ non præstat, cum
deberet. MULTA reprehendunt] quæ
committit, cum non deberet. Hoc uno]
quia

quia dixerat iam, Consul est egregius Lentulus ;
unum excipit , asperitatem in Pompeium : ne, quæ
in hominem amicum , de seq; optime meritum
fiant , ea probare uideatur .

SENATV non inuito] iure . quid enim ei faueret , cuius nefaria
contra libertatem consilia , coitione cum Cæsare,
& Crasso facta , cognouisset ? supra : Cato est ue-
hementer in Pompeium inuectus : auditus est ma-
gno silentio maleuolorum . et in epistola ad Lentu-
lum : Pompeius in senatu à Catone aspere & acer-
be , nimium magno silentio , est accusatus .

ACVRIA] ne in dicenda sententia uel bonos offen-
dam , si pro Pompeio sentiam ; uel ingrante faciam
in ipsum , si sequar eos , qui ab illo dissentiunt .

CELEBRATVR] clientium frequentia . idem ad
Atticum 37 . Remp. nulla ex parte attingimus . in
causis , atque in illa opera nostra forensi , summa
industria uersamur . domus celebratur .

IMPRVDENTIA Milonis] non , quòd ipse accu-
sauerit imbecille , sed quòd tum alieno tempore ,
tum ab accusatoribus minime firmis accusandum
curauit Sex. Cœlium .

SEX. Cœlio] cen-
seo legendum , Sex. Clodio . is enim & Milonis ac
Ciceronis fuit inimicissimus ; & Marcellino &
Philippo cos. accusatus , atque absolutus est . de
quo sic in oratione pro M. Cœlio in extremo fe-
re : Oro obtestorq; uos iudices , ut , qua in ciuitate
paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit ; quem
uos per brennium aut ministrum seditionis , aut du-
cem uidistis ; in ea ciuitate ne patiamini etc. con-
gruunt igitur tempora : nec res ipsa discrepat . de
temporibus dubitari non potest : cum oratio pro

M. Cœlio

Commentarius in lib. I I.

M. Cælio iisdem, quibus hæc epistola scripta est, consulibus habitæ sit, Marcellino, inquam, & Philippo. nam in oratione cum ait: Intelligis pro tua præstanti prudentia Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: facile aperit, quo anno illa dixerit. uideo enim, Domitium Caluinum, qui prætor quæstionem illam exercuit, præturam gessisse consulibus Marcellino & Philippo. id quod, opinor, iam cognitum est. dixit enim supra: Ad I I I id. Feb. dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium. quam epistolam in consulatu Marcellini & Philippi scriptam ostendimus. Quod ad rem attinet; homo est, quem Milo pariter & Cicero perditum uoluerint. quod utrunque non ex oratione minus, quam ex hac epistola, colligitur.

NE QVE hoc tempore] quod ei Clodius, qui tunc ædilitatem curulem gereret, prodesse suo studio plurimum posset. etiam illud: quod eo tempore sit accusatus, cum Pompeius neque carus plerisque de populo esset, propter Milonis patrocinium; & senatoribus offensus. ex quo paulo post: Ea ipsa in re Pompeii offensio nobis obstitit: senatorum enim urna copiose absoluit.

314.

ACCUSARI] de ui, ut opinor: cum, omnium seditiosissimū fuisse, Ciceronis scripta demonstrēt. TETERRIMÆ defuerunt] quæ nisi defuissent, condemnatus esset. et, Teterrimæ, cum odio. nam si absolutus est Sex. Clodius immerito, non tres plane sententiæ, sed omnes omnino teterrimæ. notat igitur nominatim eas tres, quæ condemnationis numero defuerunt. uerum quæro, cum ex tribus

bus ordinibus unus absoluerit, alter damnauerit, tertius neque absoluerit, neque damnauerit, qui uideri potest Clodius absolutus? quia, non ordinum iudicia, sed sententiarum numerum spectari, lex iubebat. quod cum aliis exemplis, tum ex epistola Cælii ad Ciceronem cognoscitur, lib. vii. fam. 117. **I N** concilio] iudicum, ut infra. **R E V O C A T**] rursus accusandum esse dicit. **F V E R V N T**] malim, ferunt. nam, Non fuerunt homines, ineptum quiddam, atque enervatum uideatur. **A P V D** suos] quod ei iudices potius, quàm accusatoribus, fauerent. **V I D E N T**] damnatum] non dubitant futurum, quin condemnentur. **V R N A**] tres erant urnæ, cum tres ordines, senatores, equites, tribuni ærarii ex ea lege, quam tulerat in prætura L. Aurelius Cotta, iudicarent. in eas separatim cuiusque ordinis tabellæ coniciebantur. **T R I B V N I** ærarii] genus hominum fuisse constat dignitate inferius ordine equestri: de quibus Varro: Quibus attributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni ærarii dicti. hos ego existimo, perfunctos eo munere, nomen postea retinuisse. quo modo enim tot uno tempore tot in iudiciis tribuni ærarii? quid, si bellum esset nullum; nulli ne ideo tribuni ærarii? qui ergo tres ordines iudicarent? nomen igitur non à præsentente magis, quàm absoluto iam munere ceperunt. **S E R V I V S**] antiquus Bessarionis liber, Seuius: alter, quo Magnulus usus est, Seius. quod potest esse uerum. Seius enim Romanum nomen. **A L L I S V S** est.] adductus quidem in aliquod condemnationis, ut naufragii, periculum, sed ex quo

Commentarius in lib. II.

quo tamen emerfit , me non inuito , qui non eo illum , quo ceteros Clodianos , odio persequor .

CONCIDUNTUR] iudicio perduntur , damnantur. eadem narratione usus est supra: Vatinium arbitrato nostro concidimus. NON fiturum] nec fuit , tribunicio intercedendi iure . nulla enim hoc anno habita comitia , ac ne duobus quidē proxime sequentibus , sed ex interregno consules per triennium creatos, Cicero ipse aliquot locis, & Dio lib. xxxix. præterea Plutarchus, Appianusq; declarant. hoc autem anno, sublatis comitiis à C. Catone tribuno pl. uestem senatus mutauit . epitome , Dio lib. xxxix. EXEMPTI] eximebat Marcellinus consul , ut eius perniciosissimis legibus obsisteret.

APPIVS] P. Clodii frater. A CAESARE] quò iuerat , forte ob eam causam , ut ei suam consulatus petitionem commendaret . ualebat enim in comitiis Cæsar uel plurimum , ut qui popularis semper in primis fuisset . et in Gallia togata , Cæsaris prouincia , municipia erant multa , quæ suffragium , in sua quodque tribu , aut centuria , Romæ ferrent . itaque & M. Antonium iis ad petitionem auguratus Cæsar commendauit . quod ab Hirtio scriptum legimus . aut igitur ob eam causam Appius ad Cæsarem iuerat : aut , ut ab eo tribunatum mil. aliquem auferret . quod ei à Domitio collega obiectum, infra scriptum est his uerbis : Etiam in senatu lusit , Appium collegam propterea ille ad Cæsarem , ut aliquem tribunatum auferret .

REDIERANT] Romam . falsus igitur Plutarchus ; qui , Appium Marcellino & Philippo cos. quo anno scripta est hæc epistola , Sardiniam præ-

toris

toris officio administrasse, in Cæsaris uita significat. nam, si pro prætore Sardinæ Appius est; qui uagatur, ab urbe in Galliam, ex Gallia ad urbem? uerum, ut Sardiniam sortitus esset, fecit tamen, aliqua causa retardatus, ut non ineunte anno, hoc est cum primum prætura in urbe perfunctus est, sed aliquot post menses in prouinciam proficisceretur. hoc ego ita suspicor: quia etsi Plutarchus in rerum Romanarum notitia sæpe labitur, non errasse tamen, cum de Appii prouinciali huius anni prætura tradidit, eo mihi similius ueri fit, quòd annus, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt, proximus eum annum sequitur, quo præturam in urbe Appius administrauit: ut necesse sit, aut non iuisse Appium in prouinciam ex prætura, aut hoc anno iuisse. nam anno post Marcellinum & Philippum cos. certe ab urbe non descessisset, cum is ei ad petendum consulatum legitimus annus esset. distat enim biennio consulatus à prætura: & biennio Appius ipse post præturam consul fuit.

CLAVSVM] ob hyemem, quòd eo uti per anni tempus non liceret. ita ueteres loquebantur. atque hac de re Vegetius de re militari libro IIII. cap. XXXIX. Ex die, inquit, III. iduum Nou. usque in diem VI. iduum Martii maria clauduntur. nam lux minima, noxq; proluxa, nubium densitas, aeris obscuritas, uentorum, imbrium, uel niuium geminata sæuitia non solum classes à pelago, sed etiam commeantes à terrestri itinere deturbat.

OLBIA] Sardinæ urbe, de qua supra bis.

IN prouincia] fecit aliquando hæc uox, ut Quintum existimarem in Sardinia fuisse pro prætore, extra ordinem,

Commentarius in lib. II.

extra ordinem, dum aliquis annuo legitimo imperio succederet: quia non ultra mensem Maium in Sardinia Quintum fuisse constat. nunc illum à Cicero omnibus literis Romam uocari cum uideam; opinionem muto. qui enim accerferet eum Cicero, quem sciret non ante successoris aduentum posse decedere? fuit igitur potius in Sardinia Quintus alia de causa. quod illa indicant uerba 307: Tu, si ita expedit, uelim quamprimum bona & certa tempestate conscendas, ad meq; uenias. Certe enim, si Quintus pro prætore Sardiniam regeret, non hoc Cicero diceret; Si ita expedit, statim conscendas. nec rediit Quintus Romam, nisi quatuor fere post menses, mense Maio. quod si hæc uerba, In prouincia plurimi fieri, uix in priuatum uidentur posse conuenire: credamus; iuisse quidem in Sardiniam eo nomine, ut suam rem ageret, cum libera tamen legatione, ut esset honoratior; aut potius, quod iam diximus, rei frumentariæ causa, Pompeii legatum. certe hoc anno, ut proxime ostendimus, pro prætore Sardiniam rexit Appius.

EX EPISTOLA VI.

314.

Iisdem consulibus.

ATERO] fundo Quinti, in Arpinati.
L 321. et ad Atticum 59. 154: POMPE-
IANVM, Cumanum] non Quinti, sed
ipsius Marci fundos. DIES] iudicii. 310:
PRODUCTA] Bestiarionis liber, Proditæ: recte,
ut

ut opinor . quòd enim usitatus uidebatur , Produ-
cta, quàm prodita; forte minus notum uerbum in fa-
miliare conuertit aliquis latinæ linguæ non omni-
no peritus . Prodita uero idem ualet , quod produ-
cta . sic Terentius : Saltem aliquot nuptiis prodat
dies .

AD EAM diem uiderem .] non uidit ;
nisi post idus : ut in epistola , quæ sequitur proxi-
ma .

ARCANI] uilla Quinti fuit .

SVS TENTARI] differri . pudet in iis uerbis im-
morari , quorum usum congeſta in libros exempla
declarant . tametsi in his ipsis , qui omnes diuitias
nomine pollicentur , est sane cur aliquid , atque
adeo multa , nec ea leuia , desiderentur .

EX EPISTOLA VII.

314:

Iisdem consulibus .

VM DESIDARIO] antea , cum
tuas literas expectabam , tui absentis
C desiderio tenebar ; quia , non ita pro-
pinquum esse tuum reditum , intelli-
gerem : postea uero quàm , te esse iam
iamq; ad nos nauigaturum , significasti ; ita expecto
tuas literas , ut interea me timor sollicitet , eorum
periculorum causa , quæ nauigantibus impendent .
ita primo quidem erat , cur te absentem desidera-
rem ; cur timerem , non erat : nunc reditum matu-
rum cum sperem , sublato desiderio timor est exor-
tus .

IDIBVS Mai.] hoc anno consules
erant

Commentarius in lib. II.

erant Marcellinus & Philippus . proximo superiore , Lentulo & Metello cos. Gabinius ineunte anno in prouinciam ierat . ergo ultra annum prouinciam administravit . annum dico ? immo , ultra triennium . rediit enim L. Domitio Ahenobarbo Ap. Claudio Pulchro cos. quod infra patet , 323 . & ad Atticum 65 : GABINIO] qui tunc Syriam pro consule regebat . PORCILIVS] anti-
qui libri , Procilius . cuius gentem nominis nondum inueni . Porcilius , placet : ut à Porcio deductum sit , quemadmodum à Sextio Sextilius , Quintio Quinctilius , Curtio Curtilius . NEMI-
NI accidisse] ut imperatoris literis , bene gestam remp. nunciantibus , senatus non crederet . quod Gabinio contigit . diuinus igitur senatus , quòd postulanti supplicationem Gabinio frequens denegauit . hac de re his uerbis in oratione de prouinciis consularibus : Quæ , inquit , homini , in quo aliquis si non famæ pudor , at supplicii timor est , grauior pœna accidere potuit , quàm non credi literis iis , quæ rem bene gestam in bello nunciarent ? hoc statuit senatus , cum frequens supplicationem Gabinio denegauit ; primum , homini omnibus sceleribus , flagitiisq; contaminatissimo nihil esse credendum ; deinde , à proditore , atque eo , quem præsentem hostem reipublicæ cognosset , bene rem geri non potuisse ; postremo , ne deos quidem immortales uelle aperiri sua templa , & sibi supplicari , hominis impurissimi & sceleratissimi nomine . et in ea in Pisonem : Ab altero allatæ literæ , recitatæ ; relatum ad senatum . dii immortales , id ne ego optarem , ut inimicus meus ea , qua nemo unquam ,
ignominia

ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem uenit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, nouis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere uerborum; huius unius literis nunciatis non crederet, postulantis denegaret? FORIS ualde plauditur]

Foris, est in uulgo, ut in epistola ad Lentulum: Cum ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset. Plauditur autem, senatui, quia fecerit, quod antea nunquam, ut allatis è prouincia literis non crederet, iis, quibus rem à se feliciter gestam Gabinius significauerat. ἄλιξις IV-

D I C I V M] sincerum illud est ac simplex iudicium senatus: nihil in eo gratiæ meæ tribuit.

P O S T R I D I E] non uideo, si uerus est Macrobius, qui potuerit postridie idus agi de agro Campano, in senatu, cum omnes dies postridie calendas, nonas, idus, decreto pontificum atri fuerint.

D E A G R O Campano actum iri] ex eo senatus consulto, quod non. Apr. ex Ciceronis sententia factum erat. de quo sunt hæc in epistola ad Lentulum. Quin etiam, Marcellino & Philippo cos. non. Aprilis mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus Maii referretur.

A Q V A hæret.] quam in partem me dem, quid sententiæ dicam, incertus sum. ductum à clepsydri; in quibus non semper fluebat aqua, sed interdum hærebat immobilis. sic hærebat Cicero, dubius animi, quid ageret, utrum agri Campani uenditionem probaret, quod uidebatur è rep.; an Pompeio, de se optime merito, gratificaretur, qui diuidi potius agrum illum suis ueteranis militibus

N

uoluisset.

Commentarius in lib. I I.

uo' uisset; qui etiam Vibullium ad Ciceronem miserit cum mandatis, ut integrum sibi de causa Campana ad suum reditum reseruaret. quod ita à Cicerone esse factum, aperte constat: quia scribit ad fratrem, non esse actum idibus de agro Campano.

ILLUD scilicet] expono, scilicet, scire licet: ut ab eo, Illud, regatur. Sic Terentius, Scilicet facturum, pro, scire licet. CENABIS] forte scripserat Quintus, qui erat in locis urbi admodum propinquis, se esse post cenam Romam iturum. Cicero, qui præ fratris uidendi desiderio moram illam non ferret, Aduola, inquit: nimirum cenabis, cum ueneris.

EPISTOLA VIII.

314:

Cn. Pompeio Magno, CO'S.
M. Licinio Crasso,

IBRVM MEVM] hic liber, quo erat in extremo Iouis oratio, qui fuerit, ignoratur. de his certe, qui extant, nullus est, in quo Iupiter loquatur. crediderim, fuisse poema. nam, inducere Iouem loquentem, poeticum quiddam est, non oratorium. ac forte intelligendum est de uersibus illis, quibus acta consulatus sui persecutus est. mihi enim uenit in mentem cogitanti, Iouis in personam optime conuenire tres illos uersus,

sus, qui sunt in ad Atticum epistola III libri III.
 „ Interea cursus, quos prima à parte iuuentæ,
 „ Quosq; adeo consul uirtute animoq; petisti,
 „ Hos retine, atque auge famam, laudesq; bonorū.
 iūq; uidetur illa oratio confirmare, quæ Salustii no-
 mine in Ciceronem inscribitur. Quid ego, inquit,
 plura de tua insolentia commemorem? quem Mi-
 nerua omnes artes docuit, Iupiter optimus maxi-
 mus in concilio deorum admisit. ut Ciceronem
 Iupiter, admissum in concilium deorum, illa for-
 tasse oratione, qua de nunc ad fratrem scribit, sit
 allocutus. **DE NON** curantia] rara uox, &
 fortasse singularis, Curantia. itaque uidetur mihi,
 ceteris, opinor, item, duriuscule posita: tametsi,
 quæ pariter designant, aliarum uocum exempla non
 desunt, ut uigilantia, iactantia, arrogantia, atque
 etiam negantia. sed si, quia similia in usu multa
 sint, eam tueri uolumus: cuius tamen teretes au-
 res, rotundæq; sint, is, non uideo, qui ferre pos-
 sit negantem illam particulam, quæ antecedit. di-
 xit quidem alibi Cicero, non corpus, cum expri-
 mere uellet σώματος: ut eadem forte licentia non
 curantiam pro ἀμελῆα dixerit. **MIHI** ma-
 gis] ut meæ uitæ rationem ad eius orationis, quam
 Iupiter habet, quasi normam instituerem.
SED tamen] ita loquimur interdum, cum, o-
 misso, qui erat institutus, sermone, nouam aggre-
 dimur narrationem. non enim est hic, Sed tamen,
 ea sententia usurpatum, ut indicet contrarium ali-
 quid iis, quæ iam dixit. **POSTRIDIE**
 quàm tu es profectus] redierat Quintus è Sardi-
 nia superiore anno paulo post idus Maias, ut est su-

Commentarius in lib. II.

pra in epistola, O literas: hoc est, anno iam peractō. nam hæc epistola scripta est post III. id. Maias: cum in extrema de senatusconsulto III. id. Mai. factō mentionem fieri uideamus. rursus igitur Quintus Roma discesserat. **VIBULLIO**] Ruffo, Pompeii studiosissimo, eiusdemq; præfecto fabricum. epistola longa ad Lentulum, ad Atticum sæpe, & Cæsar libro I. de bello civili.

OPERIBVS] uidetur eiusmodi res fuisse, quæ fieri sine publica consensione non posset. itaque dabat operam Cicero, ne Clodius aduersaretur, & ut Pompeio, Crassoq; adiutoribus uteretur. opera uero ipsa, atque inscriptiones, de quibus laborabat Quintus, crediderim significari in epistola I. libri III. 323: ubi mentio de Telluris æde fit. nam ad eam ædem fieri quiddam, atque inscribi, suo uidelicet nomine, Quintus uolebat. id curauit Cicero, ut scribit ipse in eo loco, diligenter: statuam etiam fratris locauit. **PER Pompeium**] cum quo in gratiam anno proximo redierat, concionemq; acerbissimam in Marcellinum consulem, Pompeii Crassiq; conatibus obsistentem, habuerat. Dio lib. XXXIX. **P. CRASSVS**] Marci consulis filius, eloquentiæ cum primis deditus; qui, lege Clodia promulgata, cum Romanæ iuuentutis uiginti fere millibus uestitum Ciceronis causa mutauerat. Plutarchus. **LEGATIO libera**] hac utebantur, qui sui negotii causa, ut exigendæ pecuniæ, uisitandi templa deorum, abesse diutius uolebant. alioqui senatoribus per leges non licebat. erat autem ex hoc genere uotiuua legatio. nam ad Atticum 33: Libera, inquit, legatio uoti causa datur.

tur. harum legationum definitum fuisse tempus, lege à C. Cæsare lata, ostenditur his uerbis in epistola ad Atticum 245: Et habent, opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia; nec facile addi potest. ante legem Iuliam annum fuisse tempus lege ea, quam hic noster tulit in consulatu, ipse declarat libro III. de legibus. Hoc, inquit, genus legationis ego consul, nisi mihi leuissimus tribunus pl. intercessisset, sustulissim: tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annum feci. ita turpitudine manet, diuturnitate sublata. quo in loco liberæ legationes, quasi turpes, nec satis aut ordine senatorio, aut republica dignas, multis uerbis exagitat. Nomen autem liberæ legationis inde ortum uidetur, quòd, introire in urbem, & rursus exire, liberam legationem habentibus liceret. quod in ea ipsa, quam proxime nominaui, ad Atticum epistola declaratur. ceteri porro honores, qui extra urbem gererentur, ingredientibus in urbem deponerentur. PER populum] dandarum legationum ius ad senatum pertinebat. Clodius, si per senatum non posset, confugere ad populum cogitabat. id homines populares facere solitos esse, ut Cæsarem de prouincia, Vatinius de legatione, animaduerti. BYZANTIUM, aut Brogitarum] ut à Byzantiis, quòd eos tribunus pl. ab exilio sua lege restituerat; à Brogitaro autem, quòd eum Matris Magnæ templo præfecerat, promissam pecuniam exigeret. ideo subiungit Cicero, Plena res nummorum. hac utraque de re satis aperte in oratione pro Sextio. Lege, inquit, tribunicia Matris Magnæ Pessinuntius ille sacerdos expulsus, &

Commentarius in lib. II.

Spoliatus sacerdotio est; fanumq; sanctissimarum atque antiquissimarum religionum uenditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione, presertim cum eam sibi ille non colendi, sed uiolandi causa appetisset: reducti exules Byzantium, condemnati tum, cum indemnati ciues è ciuitate eiiciebantur. et pro domo sua: Idem tu una lege tulisti, ut Cyprius rex cum bonis omnibus sub præcone subiiceretur, & exules Byzantium reducerentur. in ea uero de aruspicum responsis, Quid ego, inquit, id admiror, qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumq; matris deorum, uastaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini, ac nefario, totum illum locum, fanumq; uendideris? Et, quod ad Byzantios exules attinet, negocium illud, tradit Plutarchus, M. Catoni à Clodio esse commissum, ut eo diutius, dum eos lege Clodia, hoc est iussu populi restitueret, ab urbe abesset: quo scilicet ipse magis ad libidinem suam, Cicerone expulso, Catone amandato, rempublicam quærare posset. exeundi igitur Clodio causa erat, ut syngraphas persequeretur suas. unde in ea de aruspicum responsis, Deiotarus, inquit, est rex iudicio senatus, per nos: Brogitarum putabo regem, si habuerit, unde tibi soluat, quod ei per syngrapham credidisti. Quod autem legitur, Aut Brogitarum, uix puto Latine dictum, cum hominis nomen sit, non loci: ideoq; particula, ad, uidetur addenda. A. V. T. utrunque] uel, Vtroque, ut ad legationem referatur, malim legere: uel, si, Vtrunque, retinemus, ad uerbum, cupit, accommodetur.

Q V O D

QVOD uolo] de operibus, & inscriptionibus.
AD NOSTRUM Iouem] ut ea, quæ Iupiter in
extremo illo libro præcipit, obseruemus.

AD III. id. Maii] quàm multa peccauit incuria
librariorum. hoc & quæ usque ad extremam epistolam
sequuntur, recte nunc atque ordine sunt impressa in
nostris libris, iis, quos proxime edidimus. ceteris in
omnibus, quotquot ad eam diem exierant, cum aliæ
partes erant præpostere collocatæ, tum hæc ipsa, quæ
nunc tractamus, quæ Pompeio & Crasso cos. scripta esse
facile cognoscitur, coniuncta legebantur cum ea
epistola, cuius initium est, Dederam ad te: quam eo
scriptam anno, quo Marcellinus & Philippus
consulatum gesserunt, satis iam, cum eam
exponeremus, probauimus: ut una epistola
duobus annis perscripta uideretur. hoc uitium
cum hæcenus nemo animaduertisset, deprehendi
statim, nec ita magno negotio, cum ad hunc
locum interpretando peruenissem. uetus enim
hoc nostrum est in exponendo, ut, cum aliquid,
quod ad historiam pertineat, occurrit, illico
reuocemus id ad temporum rationem; ne quid
de nostro tantum sensu literis temere mandemus.
temporum autem ratio certissima est, annorum
per consules consideratio. quæ mihi sæpe res,
incredibile est, quantas ad uidendam ueritatem
fenestras aperuerit, quantosq; eadem patefecerit
aliorum errores. qui, genus hoc diligentia
aut, tanquam nimis laboriosum, refugientes,
aut, quasi leue, contemnentes, ea suos in
libros retulerunt, quæ satis magnam
reprehendendi studiosis hominibus materiam
præbeant.

DE AMBITV] eorum

N 4 magistratuum

Commentarius in lib. II.

magistratum causa, quos proxime creari oportebat. ii prætores erant. nam consules ex interregno creati iam erant Pompeius, & Crassus. qui cum id spectarent, quod etiam consecuti sunt, ut, petentibus præturam M. Catone, & P. Vatinius, Catoni Vatinius, integerrimo civi omnium nequissimus, anteferretur; neque id se posse obtinere sine ambitu sperarent; cauere sibi à legibus uoluerunt, senatusconsulto facto, ne, qui præturam per ambitum cepisset, ei propterea fraudi esset. nimis hoc improbum atque iniquum uidetur, sed patet ex Plutarcho in Catone Uticensi his uerbis:

οἱ δὲ καὶ τὸ τοῦ δέσποτες, ὡς τῆς στρατηγίας ἀξιόμαχου διὰ κά-
τωνα πρὸς τὴν ὑπάτην γενησομένης, πρῶτον μὲν ἐξαίφνης,
καὶ τῶν πολλῶν ἀνοκνῶν, βελήν σωμαγαγόντες, ἐψηφίσαντο,
τῆς αἰρεθείας στρατηγὸς εὐθὺς ἄρχην, καὶ μὴ διαλιπόντας
τὸν νόμιμον χρόνον: ἔπειτα διὰ τῆς ψήφισματος τὸ δίδοναι δίκας
ἀνεπίδωκον κατασκευάσαντες, ὑπαίτην αὐτῶν, καὶ φίλους
ἐπὶ τὴν στρατηγίαν προσῆγον, αὐτοὶ μὲν δόντες ἀργυρίον, αὐτοὶ δὲ
ταῖς ψήφοις φερομέναις ἐφεστῶτες. & in Pompeio: τὸν
κάτωνα τῆς δῆμου στρατηγὸν αἰρεσμένου, καὶ τὴν ψήφον ἐπιφέ-
ροντες, πομπηῖος ἔλυσε τὴν ἐκκλησίαν οἰωνῶς αἰτιόμενος, ἀτίαν
δὲ, καὶ βατίνιον ἀνηγόρευσαι, ἀργυρίῳ τὰς φυλάς διαφθείραντες.
est igitur hoc senatusconsultum non, ut alia, con-
tra ambitum, sed pro ambitu. quod etiam inde fit
apertius, quia factum est in Afranii sententiam. is
enim nihil ad uoluntatem Pompeii non administra-
bat, utpote qui consulatum & eius opera adeptus
esset, & eiusdem arbitratu gessisset, ut est in episto-
lis ad Atticum, 13. & 20: addo illud, quod cum
epistolam ita Cicero concluderet, Quid multa? te-
nent omnia; indicat, nihil, contra quam uellent,
esse

esse factum. **Q**UAM ego dixeram] non, quam ego dixeram in senatu. non enim eò turpitudinis Cicero uenisset, ut, cum antea consul legem contra ambitum tulisset, idem sententiam in senatu diceret de impunitate iis danda, qui per ambitum deliquissent. expono igitur, **Q**uam dixeram, de qua tecum locutus eram. **C**ONSULES] Pompeius, & Crassus. **N**ON sunt persecuti] noluerunt, inquit, discessionem fieri à senatu, quo posset intelligi, probarentur nec ne eorum sententiæ, qui Afranio &c. id est enim, persequi sententias, non, singulas omnium sententias rogare. **A**FRANIO cum essent assensu] hos necesse est non optime animatos in rep. fuisse, qui Afranii sententiam pro ambitu dictam secuti sint. id tamen argumentum uidetur mentis non omnino pessimæ, quòd addiderunt, ut prætores ita crearentur, ut dies LX priuati essent; eo nimirum consilio, ut accusare uolentibus eos, qui per ambitum prætores creati essent, spatium daretur. nam, si præturam protinus iniissent, accusandi locus non fuisset. non enim eos, qui essent in magistratu, licebat postulare. sed consules hoc non latuit: itaque persequi sententias eorum noluerunt. scriptumq; est illud in senatusconsulto, quod supra posuimus, τὴν αἰρεθίστην τῶν πραιτηρῶν ἐνθὺς ἀρχῆν. neque uero quisquam miretur, mense Feb. de creandis prætoribus agi, qui mense Quintili, post uel designari soliti essent. nam ita producta comitia erant, ut, anni parte iam exacta, quo anno geri præturam oportuisset, prætores tamen creati nondum essent: itaque dicit, **C**rearentur; cum designandi tempus abiisset.

DI E S

Commentarius in lib. II.

DIES LX.] si recte atque ordine ageretur, non LX. tantum dies, sed menses quinque, eoq; amplius, priuatos esse oportebat. Quintili enim fere mense designabantur magistratus. **REPVDIARVNT]** Consules Pompeius & Crassus. nullam enim eius uidentur habuisse rationem, cum senatusconsultum pro ambitu fecerunt. uel potius, quia nomen eius, praturam petentis, recipere nolissent: primum, quòd uir optimus Cato, hoc est Pompeii Crassiq; improbis conatibus aduersarius: deinde, quòd L. Domitio Ahenobarbo affinitate arctissime coniunctus. eius enim sororem, quod ex Plutarcho liquet, Domitius habebat in matrimonio. Domitium porro consulatu deiecerant, cū legitimus eius esset annus, Pompeius & Crassus.

EX EPISTOLA IX.

315.

Iisdem consulibus.

I **NISTO]** scripserat Quintus ad Marcum, ideo se non exisse cum ipso, ne quando eum interpellaret. Marcus ita: Si in isto essem, quod tu scribis, ut tu me posses interpellare, ut mihi occupato tuus interuentus ullo modo molestus esset: sane, ut hac afficerer molestia, nunquam accederet. tu enim, qui, quid sit interpellare, optime nosti; nihil aliud, inquam esse, quàm intempestiue aliorum occupationibus interuenire; nunquam ad

ad me, nisi tempestivius, accederes: ne, quod esse vitium scis in hoc genere, in illud incurreres. deinde uolo tibi hoc licere apud me, ut, nulla temporis, aut occupationis meæ ratione habita, cum libet, & quoties libet, appelles me, interpelles, obloquare, colloquare. ANTE ATEIUS] ita mihi nunquam esse molestus potes, quemadmodum nec tibi Ateius. Ante Ateius, inquit, interpellat? aut interpellare potest? minime. itidem nec tu me: quandoquidem, ut ille, ita tu scis, quid sit interpellare; & importuni nunquam estis.

ISTRIVS generis] genus enim quoddam est humanitatis, cum ad eos, quos amamus, arbitrati nostro, qua uolumus hora, libere accedimus. quod, inquit, tu cum faceres, humanitatem docere quodam modo uidebaris. nunc autem, quando tibi uenit in mentem timere, ne me interpelles, hac humanitate te magistro non utor, sed quod ea mihi, uel sine tuo exemplo, nota est, & placet ipsa per sese. TV VERO] dixerat, primum: subiungendum erat, deinde. id, ut interdum solet, omittit; sed iis uerbis utitur, quæ, si sententiam spectes, idem præstant. Primum, inquit, si huius uerbi, interpellare, uim attendimus, tu me nunquam potes interpellare. quod enim uitium interpellatio significat, id tu, cui notum est, uitares, cum ad me nunquam ires, nisi opportune. deinde, etiam si tu, quid esset interpellare, non teneres, me tamen uellem, qui meus est in te amor, & appelles, & interpellares, magis, cum tua uoluntas ita ferret, quam cum mea postularet occupatio. μικροπατικτος]
subito musarum furore percitus: cuiusmodi homi-
nes

Commentarius in lib. II.

nes fundunt illi quidem, pede in uno stantes, multas uersuum centurias, eas tamen, quas, animo sedatiore qui sunt, ne semel quidem possint perlegere; ipsi tamen sua poemata, presertim illico postquam ediderunt, immoderate ac stulte nimis amant.

I N V I S A] quam ego nunc odi, cum eius causa factum intelligam, ut te, ab urbe discedens, non asportauerim, eadem scilicet, qua uectus ego sum, lectica; tibiq; , qui antea huius generis humanitatem colebas, occasionem dederim de interpellatione metuendi. Mouet me, quod ueteres libri pro, inuisa, habent, infusa. qua ego in dictione ut me diu torserim, & ut ille inquit, labrum saepe momorderim, assequi tamen ingenio nihil potui, quod probarem. non enim, quæ huic uocabulo, infusa, subiecta res est, ea certe (aut ego prorsus fallor) in hac sententia locum habet. inuisa uero neque longe distat ab, infusa, & cum sententia uidetur optime congruere. *ἀτίεχτον*] placet, quod uideo scriptum esse in Bessarionis libro, *ἀτίεσαχτον*, hoc est, adductam contra uoluntatem meam. ita, cum habemus ex antiquo libro, quod sententiam satis aptam continet, coniecturis meliora quærere non debemus.

C I C E R O N I S nostri] filij tui.

I T E R U M ceteri omnes] Iterum cum excusares te, quia mecum non ires, hoc attulisti, quod domesticorum omnium causa tibi manendum esset.

S V S P I C A T V S ero] non modo si tu dixeris, te uereri, ne mihi molestus sis; sed etiam, si, hoc te animo esse, suspicione assequi potuero: nihil equidem propterea dicam; te tamen pari ulciscar uia. ue rebor enim, &c.

S I C F I T] sic ulciscor eos, à quibus

à quibus laceffor immerito.

ἄδ' ἐν αἰσ' ἐξήσας]

exemplo græcæ sententiæ cum utitur Cicero, fere aut prima tantum attingit uerba, reliqua, tanquam nota, prætermittit; aut ita totum recitat, ut aliqua tamen mutatione ad id, quod sibi propositum est, accommodet. utriusque generis plenæ sunt epistolæ. hic singula uerba quid ualeant, nemo est, qui non uideat. quid omnia simul spectent, mihi quidem obscurum est. quòd si, quonam ex poeta (certe enim hæc à poeta aliquo uidetur Cicero mutuatus) sumpta essent, tenerem; facile, opinor, esset, sibi quid uellent, assequi. nunc, quia locum ignoramus, uel quòd non extet, uel quòd, aliquando cognitus, memoriam nostram effugerit; affirmare de sententia certe nihil licet. nec placet inani coniectura nubes & inania captare.

MARIUM

autem nostrum] eum, ad quem scribit libro VI I. epistolarum, ut uulgo appellant, familiarium, hominem incommoda ualetudine, literarum studio deditum. Scripserat Quintus, libenter Marium quoque fuisse exiturum cum Marco, si esset inuitatus. causam, cur eum proficiscens non sustulerit, confert Cicero tum in ipsius infirmâ ualetudinem, tum etiam in uillam apertam, ac ne rudem quidem.

CONIECISSEM] uerbi tralatio quiddam habet ad suam fruendi Marii cupiditatem indicandam.

REGIS Ptolemæi] quam Ptolemæus, Aegypti rex, qui à suis ciuibus eiectus, Romæ aliquandiu fuit, Anicio dono dederat, uni fortasse de suis creditoribus.

OCTOPHORO] quem octo serui gestarent. quod ipsum riegiam potius, quàm priuati hominis lecticam arguit fuisse.

ANIC-

CIANO]

Commentarius in lib. II.

C I A N O] de quo mihi Anicius commodauerat. et est is, de quo paulo post. M A C H A E R O P H O R I S] machæra uidetur fuisse, quam nunc spatham appellant. certe uagina condi solitam, iocus apud Plautum paulo obscenior demonstrat. C E N R V M] non puto, Ciceronem huiusmodi comitatu esse usum. uix hoc Milonis, aut Clodii insanix tulissent. ac, si Ciceronem secuti essent, non extimisset Marius, quasi ad aspectum nouæ rei. crediderim igitur, casu contigisse, ut eadem uia post octophorum Anicianum sequerentur illi machærophori, quibus uisis, Marius, qui non animo minus, quam ualetudine, esset infirmus, hominum & machærarum subita specie perterritum, pene corruisse. T V N C] forte ueritis, hunc: de quo scilicet locuti sumus. facit enim hoc Cicero, cum de aliquo aggressus dicere, de eodem aliquid à re tamen proposita seiunctum, interponit: ut supra, cum de C. Catone tribuno pl. orsus esset dicere, deinde interposuisset quiddam de familia uendita, rursus ad id, quod cœperat, reuersus, hoc utitur loquendi modo: Hunc igitur Catonem Lentulus à legibus remouit. S V B T I L I T A T E M] acumen. V E T E R I S urbanitatis] ueterum sales magna ex parte amissos esse, alibi quoque Ciro conqueritur. H o c uero mihi peculiare &c.] Peculiaris nostra sunt, quæ à nobis proprie possidentur, sic, ut ad neminem præterea neque possessio, neque fructus pertineat. H o c uero] quod si, inquit, Marius tecum uenturus est, ut significas; mea erit hæc propria suauitas, mihi nullo cum nomine communis, ut homine ingeniosissimo, atque humanissimo

humanissimo Mario ubique fruor, non modo in illis prædiis, quorum ille, mihi uicinus, quasi lumen est, uerum etiam hic, ubi nunc ædifico. **I S T O]** qui tecum uenturus uideatur, Mario. **I L L O R U M]** quæ tibi nota sunt, in agro Pompeiano: ubi uillam Marij fuisse, patet ex epistola ad ipsum, fam. 98. **L Y M E N]** luminis loco; æque gratum, ac lumen ipsum. nam, quæ lumine carent, loca, iucunditatis habent minus, quàm quæ sol illustrat. **P A R A T U M]** Marii causa; ut sit, ubi homo infirmus commode excipiatur. nam ego ita sum philologus, hoc est, ita literarum studiosus, ut mollis tamen minime sim: quales fere sunt, quos librorum consuetudo tenet. possum, inquit, uel cum fabris habitare. non enim mea philosophia luxum, & uoluptatem, & mollitiam sequitur. ea me, non oblectauit in Hymetto, monte Atticæ amœnissimo, sed in area cum seruis Syris, qui ædificant, duriter exercuit. Iocatur, cum se philosophari in area, hoc est, suum studiũ in fabris exercendis ponere significat. **A R E A Syra]** in qua serui Syri opus faciunt. **D E** interpellatione] ad epistolæ partem respondet, in qua scripserat Quintus, futurum, ut ipse & Marius eum, quàm minime possent, interpellarent. **D E R E P.]** hoc uidetur dicere. Philoctetes, ille Herculis comes, accepta à suis ciuibus, hoc est, à Græcis, iniuria, cum in Lemno insula destitutus est, execrabatur eos, à quibus eam iniuriam immerito tulisset. tu contra; cum eos ciues, qui nos indignissimis & iniquissimis modis uexarunt, doles tamen non optimo in statu esse, mutuis discordiis agitari. hoc animo te esse, mihi, inquit, molestum

Commentarius in lib. II.

molestum est. uellem, Philoctetem imitareris. De Philoctete, in Lemno à Græcis Troiam proficiscen-
tibus derelicto extat, Sophoclis tragœdia.

I L L A spectacula] calamitates, & miseras suorum
ciuium grauisimas. CONSOLABOR] qua-
si præsens remedium manu teneat, ita pollicetur:
credo, quia significet, facile esse, rationibus Quin-
to ostendere, quàm sine causa doleat. HOR-
T V S domi est] Ruri uicinitas horti requiritur ma-
xime: ut sit, non modo quo opsonia condiamus
ad suauitatem, uerum etiam quo languentem sto-
machum quarundam herbarum acrimonia excite-
mus. Hortensia, inquit, non longe petemus.

EPISTOLA X.

316.

N ON puto hanc epistolam scriptum es-
se Appio & Ahenobarbo cos. quia,
proxima quæ sequitur, Ianuario men-
se scriptam esse constat. aut, suo loco
minime collocata. quòd si, Pompe-
io & Crasso, scripta est: ne sic quidem suum locum
obtinebit. nam eam, quæ ante proximam legitur,
post IIII id. Mai. scriptam uidemus: hæc porro
ante pridie id. Apr. Quare siue Pompeio & Cras-
so, siue Appio & Ahenobarbo cos. est data; non est
ad ordinis rationem constituta. crediderim tamen
scriptam esse potius anno Pompeii & Crassi: quia,
si anno Appii & Ahenobarbi scripta esset, absque
dubio de itione Quinti ad Cæsarem mentionem
aliquam

aliquam fecisset; cum ad paucos dies ad eum Quintus profecturus esset? nam Arimini Quintum fuisse mense Maio, hoc est, in Cæsaris prouincia, legimus infra. **CONVICIO**] acriter: quasi conuiciantum morem referrent, cum literarum officium, diutius iam desideratum, Ciceroni exprobrarent. sic in epistola, quæ sequitur proxima, conuicio, dixit, pro querela satis libera, minime tamen pro conuicio. **CODICILLI**] scriptorum genus in ceratis tabulis, quo ueteres utebantur, ubi properanter aliquid, ac breuiter, quod instar epistolæ non esset, exarare cogitarent: ut apud amicum in cena, foris, in itinere, uel naui, si charta præsto non esset. dabant deinde amanuensi, ut descriptæ inde literæ mitterentur. interdum etiam ipsos mittebant codicillos. quod hæc ipsa ad Quintum epistola perspicue probat. non missos uerba illa ad Papirium demonstrant: Accubueram hora nona, cum ad te harum exemplum in codicillis exarauit. **NAM** res quidem ipsæ] ideo commisi, ut tu me de scribendo urgeres, quia neque res ipsa, de qua scire aliquid uelles, neque omnino ulla de re dies is, quo tu es profectus, argumenti quidquam dabat. **DEESSE** non solet] cum res tamen certa, de qua sermo sit, nobis deest. **ALUCINARI**] certa re non proposita loqui, huc illuc errantium more ferri. est enim alucinari, aberrare, non consistere, ut ait Nonius: & ab ἀλῦαν deductum, scripsit Cloatius Verres. propterea sine aspiratione, unico l, scribi debet: & in hoc antiquus item Bessarionis liber consentit. **TENEORVM**] petitum est à legatis

O ex

Commentarius in lib. II.

ex insula Tenedo missis, ut Tenedii suis legibus uiuerent. negatum. potius enim censuit senatus, ut eadem conditione, qua ceteri in pro uincia populi Romani, tenerentur, hoc est, ut legibus à populo Romano aut à prouinciali magistratu datis uterentur.

SECURI Tenedia] ic̄tu uehementi; cum uniuersus fere senatus contra Tenediorum libertatem consentiret. et, securi Tenedia, cum dixit, quasi quodam ioco alludit ad ueterem illam siue fabulam, siue historiam de Tenne rege, à quo insula nomen accepit; qui lege sanxit, si quis adulterum deprehendisset, ut eum securi interficeret: idq; seruauit ita diligenter, ut etiam de filio suo deprehenso interrogatus, quid fieri oporteret, respondisse dicatur; id fieret, quod lex iuberet. inde datus locus pro uerbio de Tenedia securi, in iis rebus, quæ præciduntur. Heraclides ἐν τῷ περὶ πολιτικῶν.

BIBULUM] Marcum, C. Cæsaris in consulatu collegam.

CALIDIUM] Marcum, oratorem dulcem potius, quàm uehementem; qui prætor in Cicerone restituendo diligenter operam nauauit. in Bruto, & oratione post reditum in senatu.

FAVONIUM] Marcum, Catonis amicum, & æmulum in tuenda libertate, atque insectanda paucorum potentia. interfectum post obitum Cæsaris triumuirorum iussu, Suetonius tradit. Et ordine Bibulus, Calidius, Fauonius, habita dignitatis; gestorumq; magistratuum ratione, nominantur. nam Bibulus consularis, Calidius prætorius, Fauonius necdum ædilicius. quod in Catone scriptum est apud Plutarchum.

DE TRE] quia Tenedum & Sipylum Quintus, cum esset in Asia pro prætore,

re, triennio ante rexerat. Sipyli autem legati potius, quàm Tenedi, Quintum in senatu laudabant. **VNUM**] in eo consilio, ubi de Sextii postulatione deliberatum est.

PANSAE] postulantis aliquid, opinor, pro publicanis contra Asiaticos, quod ei concedi, ius non esset. nam inter provinciales & publicanos uectigalium causa nunquam defuit contentio. **NEQUE** tibi, neque Pomponio deero] forte, ut communem utriusque rem in aliqua causa defenderet. **POEMATA**]

si de iis, qui nunc extant, Lucretii uersibus intelligit; non uidetur, poemata, satis proprie dixisse. poeticam enim, definit Aristoteles, imitationem esse. at in opere suo (de eo, quod in manibus est, loquor) non imitatur Lucretius, sed ipsam rem, ut est, ita docet. eadem ratione Empedoclem, qui uersibus de rerum natura scripsit, Aristoteles idem esse poetam negat. uerum alia præterea, quæ fortasse poemata recte possent appellari, scripsit Lucretius: quod ex Varrone, Charisio, aliis colligitur. aut puta Ciceronem, etiam si definitionem Aristotelis teneret, uoluisse tamen cum populo, quod è uersibus constaret, id poema nominare; item ut tribunatum pl. & ipse & Liuius magistratum appellant; quem tamen non esse magistratum, Plutar-chus ἐν τῷ τῶν προβλημάτων multis probat argumentis. etiam in Oratore, non se rationem, sed consuetudinem in loquendo sequi, tradidit his uerbis: Vsum dicendi populo concessi, scientiam mihi reseruauit.

UT scribis, ita sunt,] eiusmodi sunt, qualia tu scribis esse, multis illa quidem ingenii luminibus, multis tamen etiam artis. quibus

Commentarius in lib. II.

uerbis plus in Lucretio declarat ingenii, quàm artis, esse. quod sane hi quoque ipsi, qui ad nostram ætatem peruenerunt, sex illius libri satis indicant. H O M I N E M non putabo] forte scripserat Quintus, rediturum se esse in urbem, cum legisset ea, quæ Salustius Empedocleo more uersibus tractauerat. eam morandi causam M. Cicero reprehendit. Virum, inquit, te putabo, cum ueneris: si Salustii Empedoclea legeris, hominem non putabo. Laudis enim est, uirum uocari; hominem, non item. quia, etiã in quibus nihil laudes, homines tamen sunt; qui uero de hominibus ipsis excellunt, uiros cum laude nominamus. itaque in Bruto, Vidi, inquit, Mitylenis uirum, & uidi plane uirum. et ad Att. 62: O uirum, o ciuem Memmium. et apud Terentiũ in Hæcyræ: Tu uirum me, aut hominẽ deputas adeo esse?

EX EPISTOLA XI.

316.

Ap. Claudio Pulchro, COS.
L. Domitio Ahenobarbo,

R I D I E idus] Ianuarii, an Februarii?
P Februarii. nam pridie idus Ianuarii senatus haberi non poterat. erat enim dies comitialis, ut uetus Romanum calendarium significat. pridie autem idus Ianuarii nefastus erat: quo dierum genere senatus habebatur. scripsit autem hanc epistolam idibus, mane: posteaq, quod idibus est actum, scripsit postridie idus: &, quod postridie idus, Lupercalibus, patet ex epistola sequenti.

quenti. P O P U L I] stantis ante fores curiæ in Græcostasi, & gradibus . itaque in epistola 1. huius libri, Eius, inquit, operæ repente à Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt .

C O N V I C I O] an Appio consuli populus conuicium diceret ? nihil ne metueret illos fasces, quos in manibus lictorum, ante curiæ fores consuli præstolantium, uideret ? quid igitur est, Conuicio ? clamore, & querela paulo liberiore . sic in proxima, quæ antecedit, epistola : Epistolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui .

C O M M A G E N O] Commagenes rege . cuius regni caput Samosata fuit, in Asia, citra montem Taurum .

R E M] petierat, opinor, ut ei regni possessio senatusconsulto confirmaretur . idq; uidentur indicare quæ proxime sequuntur uerba, de oppidulo extorto .

D I S C U S S E R A M] abieceram : ita contra eum locutus eram in senatu, ut tota res ad nihilum recideret . discusserat autem, non pridie idus, sed antenam pridie idus nihil actum in senatu uidetur . coactus enim consul populi conuicio senatum statim dimittere .

B L A N D I T V R] metu : ne itidem exteris legatis, aut regibus, aliquid à senatu petentibus, obsistam . quod ideo Appius nolle uidebatur, quia, cum aliquid eorum causa senatus decreuisset, munera mercedis loco, aut etiam pactam mercedem consuli, qui ad senatum retulisset, dare consueissent . id significant illa uerba, quæ sequuntur : Videt, hoc genere dicendi si utar in ceteris, Februarium sterilem futurum .

H o c genere dicendi] quo facile consequi possum, ut ea, quæ petuntur, senatus minime concedat .

F E B R U A -

O 3

R I V M]

Commentarius in lib. II.

R I V M] reliquos Februarii dies : nam epistola scri-
pta est post idus Februarii. E T ZEUGMATE]
affirmo , Et Zeugmate, Ciceronis non esse : & , ut
olim in iure solebant , sic ego sponfionem facerem,
nī glossēma sit . oppidum enim in Commagene, po-
situm in Euphrate , nullum fuit , præter Zeugma :
de quo Plinius libro naturalis historię v. sic : La-
titudo à Seleucia Pieria , ad oppidum in Euphrate
Zeugma , c l x x v . M . P . & ibidem infra : Op-
pida alluuntur Epiphania & Antiochia , quæ ad Eu-
phratem uocantur : item Zeugma , l x x i i . M . P .
à Samofatis , transitu Euphratis nobile . in libro
Bessarionis est , in Euphrate & Zeugmate .
C A E S A R E] aut , quia consulatum Cæ-
sar solus gessit , Bibulo collega domi incluso : aut,
quia Cæsar ad senatum retulit de honore togæ præ-
textæ Commageno regi impertiendo . Q V O D
uult] hoc totum quid sibi uelit , non assequor : nec
pudebit unquā fateri nescire , quod nesciam : etiam ,
si cuius me ex his tenebris eduxerit industria , æque
lætabor , ac si , quod nunc quæro , meo ipsius inge-
nio nactus essem . D E C E R N E N D V M] ni-
hil censeo] ex sententia petentis Commageni . erat
autem hæc in sententiis senatoriis , ubi nihil noua-
ri placeret , usitata conclusio : Decernendum nihil
censeo . Sic & Liuius lib. x l i . Ego , inquit , nihil
noui censeo decernendum . B V S R H E N V M]
regis barbari nomen ; qui tamen paulo , quàm Com-
magenus , erat nobilior . ei quoque permiserat se-
natus , ut prætexta , itidem ut magistratus Roma-
ni , posset uti ; cum nobiles inique ferrent , eo bar-
baros honore impertiri , qui magistratum Roma-
norum

norum proprius esse deberet. GENVS, & locum] falsum genus : locum, materiam eiusmodi, in qua dicta dicere facillimum sit. RELIQUA discutere] ita contra reliquas legationes dicere, nihil ut omnino à senatu obtineant. quod si fiat, eripietur Appio pecunia, quam cupiditate iam ac spe deuorauit. IOVIS hospitalis] cum, hospitibus meis, Græcis hominibus, intercedentibus, in gratiam cum eo redierim. FUGERAT] hactenus in mentem non uenerat, superiora scribenti. OPTANDVM, quàm sperandum] uidetur Balbus ad Cæsarem scripsisse, itemq;, ut opinor, Cæsar ipse; si uellet, Quintum ad eum iturum, ut operam in bello nauaret. suam eius rei cupiditatem Cæsar indicat, cum respondit, optandum magis, quàm sperandum. NE sis aspernatus] ita iocus est, ut serio tamen dictum uideri possit. Scripserat Cæsar tale quid: argentum sibi non esse, unde Quintum ditare posset: studium & beneuolentiam, quæq; in sua potestate essent, ei non defutura. ARCAE nostræ] iocus ioco relatus. si tu, inquit, eges; nos non abundamus. itaque arcæ nostræ noli confidere. nam si decoxeris, ego te meis nummis tuo ære alieno non expediam. Et est hic, conturbare, pro, decoquere. quò sensu dixit Martialis:

Conturbabit Atlas; & non erit uncia tota;

Decidat tecum qua pater ipse deum.

SINGVLORVM dierum] ita uidetur fecisse.

nam hanc epistolam scripsit, ut dixi, idibus sequen-

tem postridie idus, aliam, quæ non extat, Lupercalibus. alibi aliud significat, ut ostendimus in com-

mentariis

Commentarius in lib. II.

mentariis ad Atticum. Vere autem iocus ille Cæsaris fuit de sua egestate. uictis enim sæpe Gallis, ex eorum spoliis, & urbium direptione uim pecuniæ maximam coegerat; ut qui, belli ciuilis initio, uni Paulo consuli talentorum M D dono dedit. FERE CVM tuo reditu iungentur] id est, eo fere tempore perferentur ad te, quo tu reditum ad nos adornabis. SVÆ ædes urerentur] quò in domo consulis, quò salutandi ac deducendi causa quamplurimi conuenirent, caminum esse oporteret, sæuiente frigore, luculentissimum.

EX EPISTOLA XII.

317:

Iisdem consulibus.

R I S I niuem atram] de qua scripsisti. Anaxagoræ fuit opinio, niuem atram esse, quòd ex aqua fieret, quæ nigra esset: inepto ac falso argumento. sed hoc nihil ad hunc locum. scripserat forte Quintus iocose, niuem se atram inuenisse, illam inquam, Anaxagoræ; quasi tristem minimeq; iucundam; quia scilicet ei per niues incommodissimo itinere eundum, ac forte etiam in ipsis niuib; cum hoste, non sine summo uitæ discrimine, pugnandum foret. DE Pompeio] non debere nos unius Pompeii amicitia niti: Cæsarem simul esse complectendum, ut amicum Pompeio firmiter.

rem. CANTO] in ore frequenter habeo prædico. Terentius: - Qui harum mores cantabat mihi. IN sinu est, neque discingor] faueo, neque fauere unquam desinam. ductum à rebus carissimis, quas in sinu gestamus; quæ ne excidant, non discingimur. I D V S] Februarii. scripsit autem hanc epistolam postridie idus mane. quod extrema epistolæ uerba declarant.

DECIMVS erat Cælio dies] is dies, quo reus M. Cælius causam de ui dicere prætoris edicto debebat. sic enim erat in consuetudine positum. nam & Pedianus in commentario Cornelianæ, Reum, inquit, Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de maiestate fecerunt. et cum L. Calsius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset; eoq; die ipse non affuisset: circumuenti sunt ante tribunal eius accusatores à notis operarum ducibus. Eos iurisconsulti iustos dies uocant. COELIO]

M. Cælio Rufo, qui tribunatum pl. gessit, Cn. Pompeio Magno I I R. consule; ædilitatem curulem, L. Aemilio Paulo, C. Claudio Marcello; præturam, C. Cæfare, P. Seruilio cos. anno uno post ædilitatem; quod equidem miror: cum prætura biennio ab ædilitate distet. DOMI-

TRIVS] Cn. Domitius prætor. Nolo quenquam in prænominibus errare. duo eodem tempore Cn. Domitii fuerunt: uterque præturam gessit: ad utrunque Cicero dixit. horum alter est Cn. Domitius Calvinus, qui tribunus pl. fuerat Cæfare & Bibulo cos. ut indicant oratio pro Sextio, interrogatio in Vatinius: & post biennium (ædilitatem enim omisit, ut multi) præturam gessit, Marcellino

Commentarius in lib. II.

Marcellino & Philippo. cos. ut eadem duæ oratio & interrogatio docent, in prætura de ambitu quaesivit, & apud eum Cicero Bestiam defendit, ut in hoc ipso libro supra cognoscitur. anno, qui post annum, quo scripta est hæc epistola, sequitur proximus, consulatum gessit cum M. Messalla. itaque factis patet, non esse hunc, qui de Cælio quaestionem exercuit: cum & inter præturam consulatumq; biennium intercedat; & præturam ab illo, non hoc anno, hoc est Appio Ahenobarbo cos. gestam, sed Marcellino & Philippo cos. iam ostenderit. Alter est Cn. Domitius hic, qui de ui cognouit in causa Cælii, quem in ipsa oratione Cicero appellat. consulatum nunquam gessit. AD NVMERVM iudices non habuit] cum eo die, quo causam dici ex edicto oporteret, iudices eo, quo opus erat, numero non affuissent; irrita fiebat accusatio; ut integrum tamen esset, si quis eam præterea uellet instituere: quod in hac Cælii causa timet Cicero, cum ait: Vereor, ne homo teter & ferus Pola Seruius ad accusationem ueniat. atque etiam renouatam esse accusationem M. Cælii; ipsa declarat Ciceronis oratio, initio mensis Aprilis habita, ludis festisq; publicis, satis longo post idus Februarias, qui decimus erat Cælio dies, interuallo. Posuimus causam unam accusationis, quæ instituta esset, omittendæ. altera fuit, cum accusatores, quo die reus adesset, ad agendum non uenissent. hoc ex Pediani uerbis animaduerto. inquit enim sic, in eo, quo de proxime memini, commentario. Postero die, cum P. Cassius prætor assedisset, & citati accusatores non adessent; exemptum est no-

men

men de reis Cornelii. Ergo, cum in causis quatuor interueniant, prætor, iudices, accusator, reus; ex numero iudicum, & ex accusatoris absentia fieri poterat, ut reus, quod quidem ad ceptam accusationem pertineret, dimitteretur. de reo autem dubium non est, quin, si ad diem dictam non adesset, condemnaretur. prætoris diuersa ratio fuit. nam etsi, quo die reum adesse iussisset, ipse non affuisset, deinde tamen peragere quæstionem poterat. idq; L. Cassii prætoris exemplo cognoscitur, de quo idem Pedianus in eodem loco. Quod ad iudicum numerum attinet, non eundem uideo fuisse in omnibus causis. in causa Milonis, quæ & ipsa de ui fuit, unum & quinquaginta reperio. is fuerit ne legitimus & ordinarius numerus in omnibus causis de ui, an tum primum noua Pompeii lege de ui institutus, satis est à nobis accurate consideratum in libro de iudiciis. . . . P O L A Seruius.] nouum est, ut pronomen post cognomen ponatur. Liuius tamen semel, quod meminerim, ita locutus; cum Manlium Cneum appellat. Polam hunc aut de gente Clodia, plebeia tamen, aut certe gentis Clodiæ studiosissimum opinor fuisse. nam in epistola M. Cœlii ad Ciceronem, eius opera, uideo, Ap. Pulchrum, P. Clodii fratrem, in accusando Cœlio uti cogitasse. et puto Seruium istum accusationes factitasse, primum, quia ferum hominem hic appellat Cicero; deinde, quod in ea Cœlii epistola ita scriptum est: Non desistit accersere Polam Seruium accusatorem, inire cum Domitio consilia. . . . V E N I A T] non uenit tamen. nam accusauit Cœlium Atratinus Sempronius adolescens, ut in oratione

Commentarius in lib. II.

tionē patet. **NOSTER**] primum, quia equitis R. filius, itidem ut Cicero: deinde, quia Ciceronis amantissimus: quod utriusque indicant epistolæ: cui etiam curam collocandæ filix Cicero dedit, cum iret in prouinciam. **AGENTE** Clodia] quia Clodia P. Clodii soror, quæ Q. Metelli Celeris uxor fuerat, suas omnes ad oppugnandum Cœlium opes contulerat; ut oratio demonstrat. **EODEM** igitur die] & hinc, & ex aliis locis apparet, factis diebus senatum haberi licuisse. nihil enim obstabat, quo minus iidem possent & in iudiciis adesse, & in senatum tempori conuenire; cum iudiciorum tractatio non ultra nonam horam duceretur. **TYRIS**] legationibus Tyro missis, ut de publicanis quererentur. nam inter prouinciales & publicanos, ob nimis acerbam uestigalium exactionem, aut nimis lentam solutionem, nunquam fere negotium non fuit. **SYRIACI**] quia Tyrus in Phœnicia: quæ Syriæ pars fuit. **VEXATVS**] à publicanis, in quos iniquissimus fuerat: quod indicant illa uerba in oratione de prouinciis: Iam uero publicanos miseros tradidit in seruitutem Iudæis, & Syris, nationibus natis seruituti. & quæ sequuntur. et Dio libro xxxix. et hic in epist. i i. lib. i i i. **GABINIUS**] qui Syriæ imperio proconsulari præfuerat, & hoc anno Romam decessit; ut infra 324: **DOMITIO**] Ahenobarbo, cos. **PROSECVTI**] cur enim ei nunc in senatu male dicebant, quem iam essent cum equis profecuti? profecuti autem quò? an, cum è prouincia decederet? non puto. nimium enim multo post Gabinius ad urbem

bem peruenit : ut simile ueri uix esse uideatur, tot ab eò menses in itinere esse consumptos. malo, cum iret in prouinciam. **NOSTER Lamia**] Veteres libri, C. noster Lamia. mallet, L. noster Lamia : ut intelligatur Lucius ille Aelius Lamia, princeps equestris ordinis, Ciceronis studiosissimus : de quo sic in epistola ad Brutum : Clodianis temporibus, cum equestris ordinis princeps esset, proq; mea salute acerrime propugnaret, à Gabinio consule relegatus est. et in oratione pro Sextio, & ubi non? Adde illud, Noster, dici, ob eandem, qua M. Cœlius, causam, quòd, sicuti Cicero, equestri loco natus. **EQVITES Romani**] horum in numero Lamiam, qui respondit Domitio, fuisse constat. quòd si eques Lamia; quo iure in senatum uenit? nam qui senatorium ordinem est adeptus; retinet ille quidem equestria ornamenta, annulum, equum publicum; eques tamen, & equestris ordinis neque est, neque dicitur, sed senator, & ordinis senatorii. itaque legitur apud ueteres, Pompeium, cum eques Romanus adhuc esset, triumphasse : quia scilicet nondum lectus esset in senatum. quo factò, desiit esse eques Romanus. ergo, si eques Lamia; quod satis apparet; non ideo in senatu, quia senator esset; sed quia cum publicanis, qui erant omnes equites, quasi dux eorum ac princeps introierat. nam & in epistola, cuius proxime uerba recitavi, princeps equestris ordinis dicitur fuisse Pisone & Gabinio cos. hic postea gessit ædilitatem curulem, ut in eadem est epistola : deindeq; in senatum aditum habuit, non modo iure gesti magistratus, (hoc enim soli curules magistratus iuris habebant,

Commentarius in lib. II.

habebant, ut in libro de senatu docuimus) uerum etiam quia proximis à censoribus, Appio & Pisonone, lectum esse in senatu, uerisimile est.

D I S S O L U T E enim iudicatis] qui si uere iudicaretis, condemnarentur ij, quibus, improbe agendo, simillimum se Vatinius præbet. sperat enim, impune sibi fore, quia dissolute iudicatis. Diximus iam, hoc tempore lege Aurelia tres ordines iudicasse, senatores, equites, tribunos ærarios.

L A U D A T I S] reos: quos si absoluimus, quid reprehenditis, cum eosdem uos laudetis? Mos erat, ut auctoritate præditi uiri reos in iudicio, antequam sententiæ ferrentur, laudarent. pleni exemplorum libri. **N O X** diremit] senatus haberi de nocte non poterat. ideoq; reprehendit Cicero in Philippicis quædam senatusconsulta uespertina, quæ fecerat Antonius. testatur idem & Gellius.

C O M I T I A L I B U S] qui nulli dum fuerant. nam toto mense Feb. comitiales qui fuerunt, omnes post Quirinalia, nec plures quam sex fuisse constat. comitiales autem erant de numero fastorum. sed eodem tempore & lege, & cum populo non agebatur: si lege, non cum populo: si cum populo, non lege. itaque licebat utrunque: sed eodem tempore utrunque non fiebat. senatus autem per eos dies non habebatur. contraq; qui dies fasti non erant comitiales, iis & lege agi, & haberi senatum, idq; eo die, confectis iudiciis, licebat: factumq; animaduertimus.

I N T E R P R E T A T V R] Hinc, opinor, suam Appius hauriebat interpretationem. Vetabat Pupia lex, haberi senatum à x v i i i. cal. Febr. usque ad cal. Febr. tametsi dies

dies essent duo, fastus unus, alter nefastus, ille
 IIII, hic III. cal. Febr. quibus, nisi Pupia lege
 contra sancitum esset, senatus haberi potuisset.
 Cautum erat præterea eadem lege, ne, nisi perfe-
 ctis, aut reiectis legationibus, aliis de rebus sena-
 tus haberetur. sic igitur suam opinionem, aut uo-
 luntatem potius tueri Appius poterat. Quid uetat
 Pupia lex? id scilicet, haberi senatum mense Febr.
 nisi perfectis aut reiectis legationibus. ego legi pa-
 reo: senatum alia de re, præterquam perficienda-
 rum legationum causa, non habeo. ea quidem me
 non impedit, quo minus audiendis legationibus se-
 natum dem. nihil enim in ea tale scriptum est, sed
 hoc tantum, ne senatus habeatur, nisi perfectis aut
 reiectis legationibus. Cogi autem se Gabinia le-
 ge, contendebat Appius: quia, cum in lege scri-
 ptum esset, ut quotidie senatus legationibus dare-
 tur mense Februario; uerbum, quotidie, uolebat
 omnes Februarii dies comprehendere, siue comi-
 tiales, quibus haberi senatus non poterat, siue non
 comitiales. Gabinius autem, quotidie, dixerat;
 non de omnibus plane diebus, sed de omnibus iis,
 qui quidem comitiales non essent; quia scilicet ha-
 beri senatum eo mense nulla omnino de re, nisi le-
 gationum causa, uolebat. nec dubito, quin leges
 hæ tribunicie fuerint: siquidem senatum quibus-
 dam quasi conditionibus coercent. de Pupie senten-
 tia locus extat in epistola ad P. Lentulum.

ITA putantur] non dixit: detruduntur comitia;
 sed putantur detrudi: quia certum non erat, an Ap-
 pius, id quod affirmabat, habiturus esset senatum
 per omnes reliquos Februarii dies, etiam comitia-
 les.

Commentarius in lib. II.

les . nam si, ut solebat , non habuisset senatum Appius comitialibus Febr. diebus ; habere comitia potuisset . **C O M I T I A**] quid hoc ? an comitorum tempus adest ante Quintilem mensem ? nunquam sane , si ordine res agatur : sed extra ordinem interdum . nam , cum Appius ipse & Ahenobarbus consules essent creati ex interregno , creandorum prætorum cura ad eos pertinebat , qui proximo superiore anno designati non fuerant : eaq; comitia consules in hoc usque tēpus duxerant : sicuti Pompeius & Crassus anno proximo , cum ipsi creati essent consules ex interregno , comitia tamen rogandis prætoribus non ante mensem Maium habuerunt : quod supra ostendimus . his porro comitiis prætorem creatum M. Catonem , historix demonstrant ; qui superiore anno iniquissimam , prælato homine improbo P. Vatino , repulsam tulerat . Plutarchus , & alij . **H I S** comitialibus] sex Februarii mensis diebus comitialibus , quibus habere senatum Appius constituerat . **T R I B U N I** pl.] maxime C. Memmius , qui eum de repetundis postulauit . 323 . **D E G A B I N I O**] ut ei , Syriam prouinciam contra leges & iura sociorum administranti , imperium abrogetur . **A C T V R O S**] rogationem , ut puto , promulgaturos ; sicuti biennio ante C. Cato tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo Spintheri imperio promulgauerat . 310 : **C A L L I S T H E N E M** , & Philistum] quorum uterque scripserat historiam , Callisthenes Olinthius de rebus gestis Alexandri , Siculus Philistus cum aliis de rebus , tum de Dionysio Siciliae tyranno . **R E D E O**] uidetur accipiendum ,

piendum, pro, uenio. nam neque in hac epistola, neque in superiore, pridie scripta; uerbum ullum de Callisthene & Philisto. aut, Redeo, quia cum cœpissẽm tuis literis respondere; iamq; de niue atra, & de Pompeio scripissẽm; interposui non nulla de rebus urbanis. redeo igitur ad tuas literas, quibus cœperam respondere.

VOLVTATVM] assidue uersatum. nota tralatio.

VVLGARE & notum negocium] locutus est in historia sua Callisthenes, non exquisite, quod ad sententias attinet, sed quo modo homines uulgo loquuntur, itidem ut aliquot Cræci suis in libris.

CAPITALIS] grauis, capita rerum attingens. **DE DIONYSIO**] ubi de seniore Dionysio scribit, à quo in exilium missus est. nam de iuniore uix potuit, magnis districtus negociis: de seniore spatium ei non defuit ad scribendum, cum circa Adriam ociosus exularet.

PVSILLVS Thucydides] est enim densus, & breuis, & semper instans sibi Thucydides: quibus eum uerbis designauit Quintilianus. pusillus autem, quia non ita multa scripserat, ut Thucydides.

IPSE etenim ueterator] delectat me Philistus non tam, quia capitalis, creber, acutus, quàm quòd ipse Dionysius, de quo scribit, astutus in primis ac uaser est: quæ tum, narrante Philisto, tum ipsa per sese delectant.

PERFAMILIARIS] loquitur enim Philistus de familiarissimo suo, & ea tractat, quæ ipse nouit optime omnium.

AD HISTORIAM] scribendam; cum ueteres iam legisset historicos.

LVPERCALIBVS] cras. nam hæc epistola scripta est postridie idus,

P

mane.

Commentarius in lib. II.

mane. et Lupercalibus item mane scribere cogitabat ea, quæ postridie idus essent acta. **QVAM BELLISIME**] quàm potes iucundissime. bellum enim non ad pulchritudinem, sed ad iucunditatem & commoditatem quandam refertur: ut bella puella, non quæ forma, sed quæ elegantia, & quadam quasi gratia intuentium oculos tenet. sic epistolam bellam uocat ad Atticum lib. IIII. 58: quam scripserat ad Luceium; quod esset historiæ pigmentis haud paulo, quàm ceteræ epistolæ, nitidior, atque ornatior.

EPISTOLA XIII.

317:

Iisdem consulibus.

D **ISCESSV** nostro] statim postquam à te discessi. **ARIMINO**] primo prouinciæ Cæsaris oppido: cum ad Cæsarem Quintus proficisceretur. **CETERVM**] alioqui, ceteroqui. **DIXERAM**] non quæ dixeram me scribere, sed quæ me esse scripturum ostenderam. libros enim de republica, quos intelligit, aggressus est scribere in Cūmano, 327: quos libros, magno literarum detrimento, temporum extinxit iniuria, uno Scipionis excepto somnio; quod, quasi scalmum ex naufragio; fortuna seruauit. **SPISSVM**] difficile. nota significatio. **ADIVNGENDIS**] ad amicitiam: ut in posterum non modo reip. uerum etiam ipse mihi consulam,

lam, salutis pariter & dignitatis habita ratione. quod antea minus à me factum, nunc, meo malo doctus, te mandante corrigam. DISCAT] Tyrannione docente. 312: OCIO] quo in urbe egebat, iudiciis rei; publicæ procuratore districtus. MINORE] scio, recte dictum Minore; ut à maiore, Quinti filio, distinguatur; quo modo & Africanus maior, Africanus minor; Cato maior, Cato minor: moueor tamen suspicionem non nulla, ne glossema fuerit, additum ad illud, Nostro. cur enim, cum ad fratrem scribat, adiungat, minore? non ne satis filium suum ab illius filio distinxit, cum de suo dixit, Nostro; de illo, Tuum? DIGERAS, persequare, conficias.] digere, prudentiæ est; persequi, diligentiam; conficere, constantiam: quibus tribus uirtutibus officium eius, cui aliquid mandatum est, omne continetur. SPLENDIDVM] referatur ad diuitias. nec desunt exempla. LIBERALITATE] officiis, humanitate. TRIBVNVS mil.] tribunorum mil. duo genera Pedianus facit, Rufulos, in exercitu creatos; & comitatos, Romæ.

EPISTOLA XIII.

318.

Iisdem consulibus.

LANDENONAE] mendosum locum existimo, & cur, existimem, causas tres habeo, sententiam, geographiam, ueteres libros: sententiam, quia, cum dicat Cicero,
 P 2 Deinde

Commentarius in lib. II.

Deinde alteras, dictio, Deinde, satis indicat non eum eodem die accepisse literas & Placentiæ datas & Blandenonæ. itaque in, Blandenonæ, dies, quo accepit eas literas, uidetur inesse, sed mendo perturbata latet. geographia me monet; quia loci huius mentionem, ut geographos omnes euoluerim, nullam tamen inueni. suspicionem augent libri ueteres, quia dissentiunt ab impressis. nam in eo, qui Bessarionis fuit, uideo scriptum, Blandenonue. quibus iisdem adducor causis, ut hominis egregie docti, & quod hodie perquam rarum est, in iudicio literarum elegantissimi, Caroli Sigonii coniecturam sequar, mirificeq; laudem. is, cum inter nos, ut fere pro nostra coniunctione & familiaritate quotidie solemus, hoc de loco satis multis uerbis collocuti essemus; rediit ad me postridie, quasi thesauro inuento, lætissimus, dixitq; se non magna mutatione excogitasse quiddam, quod à me probatum iri existimaret. quid, inquam? tum ille, hoc: pro, Blandenonæ, reponendum puto, Laudenonis. ut duas se dicat Cicero epistolas accepisse, unam IIII. non. Iun. Placentiæ datam; alteram nonis, cum Cæsaris literis, Laude. quod oppidum adhuc esse, Placentiæ proximū, quā transeundum erat Quinto in Galliam proficiscenti; nemo nescit. gratulatus homini amicissimo, properaui ad scribendum; cum eius sententiam, ut ceteri quoque iudicare possint, qui tamen haud sane dubito quin mecum sentientes eam probent, notam ac testatam esse uellem. I S T A] honores, quos, ut scribis, à me expectare Cæsar uult. V I M M A G N A M] magnopere ualent ad gloriam: eiusmodi

modi sunt, ut ornare me summa gloria, summaq;
dignitate possint. **Q**UEM nosti] quem scis
mentiri non solere. **V**ETERIS amoris]

Clodianis temporibus interrupti: cum Cæsar, ni-
mia Ciceronis libertate commotus, quia in defen-
sione C. Antonii quædam aduersus potentes inie-
cerat, P. Clodium statim ad plebem traduxit.

NOSTRVM poema] de quo infra epist. I. libri
III. **Q**UADRIGIS poeticis] dicturus ui-
debatur, tum equis, tum uelis: sed per iocum, pro
uelis, intulit, quadrigis: quæ & ipsæ ad celerita-
tem faciunt. addidit autem, poeticis; ut cum aliis
rebus, tum uero scriptis uersibus, gratiam se à Cæ-
sare initurum ostenderet. ita nec ab instituta tra-
lacione discessit: nam tum equis, tum quadrigis cur-
ritur: &, quid in Cæsare colendo sui consilii esset,
aperuit. **A**RDENTI quidem studio] faci-

am quod me mones: mea studia in Cæsarem omnia
conferam. sic ad Trebatium in Topicis: Verecun-
de tu quidem, sed ut te ardere studio cernerem. &
in epistola ad Lucceium: Ardeo cupiditate. Volun-
tatis enim augetur significatio, cum &, studium, di-
cimus; & ad, studium, epithetum adiungimus; &
epitheto ipso utimur tralato, & ab eiusmodi re tra-
lato, quæ maxime omnium rerum nota sit, maxi-
mamq; omnium uim habeat: cuiusmodi est ignis.

BRITANIAM] res, quas in Britania geretis.
iam enim, ut opinor, erant in itinere, Britaniam
cogitantes. nam in epistola ad Atticum, mense
Quinctili data, suspicari se dicit, Quintum esse in
Britania. **C**OLORIBVS tuis] ornamentis.
ut Britania sit poematis materia, ornamenta **Quin**

Commentarius in lib. II.

ti, ars Marci. satis enim bonus poeta **Quintus**: aut, si minus, hoc tamen illi à fratre tribuitur.

PENICILLO meo] ut, ornamentis, quibus quasi coloribus rem illustrare possem, à te sumptis, eum deinde ordinem, quem probauero, ipse adhibeam.

ISTE] **Cæsar**: ut eius absentis dignitatem, cum res postulet, Romæ tuear, atque augeam.

TUVS amor] tua causa, qui legati locum apud Cæsarem obtines, fortasse uel in summis occupationibus poema, de rebus à Cæsare gestis in Britannia, conficiam.

MISERIM] commendatum iis literis, quæ epist. fam. lib. VII. leguntur.

VADIMONIUM concipere] certa erat uerborum formula, qua sese inuicem uadarentur; quibus uerbis cum essent usi, conceptum uadimonium dicebatur. Iocus Cæsar's in eo fuit: Opportune Cicero nem fecisse, qui Trebatium iuriconsultum ad se misisset: nam antea in uniuersa prætoria cohorte, totoq; comitatu suo neminem fuisse, qui, cum litigare uellet, quibus uerbis uadaretur teneat: itaque esse, cur ea de re Cicero ni plurimum deberet. erat enim Cæsar's prouincia, ut aliæ quoque, nō imperii solum, uerum etiam iurisdictionis. et quoniam in munere iuriconsulti hoc erat minimum, & leuissimum, docere quibus inter se litigantes uadari uerbis, alter alterum, deberent, ne in concipiendo uadimonio peccantes irritam uadationem facerent: scripserat Cæsar, se Cicero ni gratias agere: cum tamen, qua de re gratias agat, esse minimam significet.

CVRTIO] quem rogatione ac testimonio **Quincti** diligebat. 322:

DOMITIVS] **Ahenobarbus**, cos. **ROGATVS**]

r v s] ut ad Cæsarem scriberet de tribunatu mil.
 Curtio mandando . quod si fecissem , derideri se pu-
 tassent ; qui peterem ab eo , ut inimicissimo suo Cur-
 tii honorem commendaret . Dissidebat autem capi-
 tali odio cum Cæsare Domitius . nam & prætor in
 senatu retulerat , ut , quæ Cæsar anno proximo
 consul egisset , cognoscerentur ; & biennio post ,
 consulatus candidatus cum palam minaretur , con-
 sulem se effecturum , quod prætor nequisset , adem-
 pturumq; ei exercitus , coitione Cæsaris , Pompeii ,
 & Crassi deiectus erat consulatu . NE TRI-
 BVNV M mil . quidem] nedum legatos ; qui tri-
 bunis mil . in castris honore præstabant . FA-
 CERE] non , Romæ , comitiis ; quibus , credibi-
 le non est , non potuisse studio consulis tribunatum
 mil . fieri ; sed in exercitu Cæsaris , commendatio-
 ne sua ; quia scilicet neminem omnino ei , ullius ho-
 noris causa , commendaret . Aut , FACERE , omni-
 no non facere : cum tamen consul esset . consulum
 enim & dictatorum primis reip . temporibus hæc
 fuerant beneficia . postea tribunatus mil . dari per
 populum cœptus est : postremo alios in exercitu
 imperator , alios Romæ populus creauit . Liuius ,
 Pedianus . I s s e] non , in consulatu . nimis
 enim præter dignitatem , atque omnino absurdum ,
 consulem , maximarum rerum procuratione distri-
 ctum , discedere paulo longius ab urbe , ut tribu-
 natum mil . peteret à pro consule . intelligo igitur
 de itione illa , de qua 314 . Lentulo & Philippo
 eos . ante annum . AVRICVLA infima]
 neque acrem in tuenda rep . neque acerbum in per-
 sequendis inimicis , sed in utroque ita remissum , ac

Commentarius in lib. II.

lenem, ut, quod dici solet, mollior auricula infima
uideri possim. Monuerat Quintus, ut ex illo do-
ctus rationem haberet aliquando etiam salutis. hinc
illud 317: Tua mandata persequar &c. [C O-
M I T I O R Y M] quæ tamen hoc anno habita non
sunt. nam Caluinus & Messalla, qui sequenti an-
no consulatum gesserunt, ex interregno creati.
[S V S P I C I O] postea non suspicio, uerum etiam
sermo fuit multus. nam ad Articum 65: Res, in-
quit, fuit ad interregnum; & est non nullus odor
dictaturæ, sermo quidem multus, qui etiam Ga-
biniū apud timidos iudices adiuuit. Quibus uerbis,
de Pompeii dictatura hoc tempore homines loqui,
significat. quod in commentario diximus.
[O C I V M forense] infrequens à iudiciis forum:
iudicia frigent. [S E N E S C E N T I S] non
quia desit, quod homines in foro agant; sed omni-
um rerum tædio ciuitas languet. Videtur hoc dice-
re: Cum publicis in rebus male agatur, serpit idem
morbus etiam ad priuatas, & omnino nihil cura-
tur. [Q V A M nosmet ipsi] quia, ne offendam
eos, qui principes in republica sunt; quorum à uo-
luntate neque tu dissentire me uis, neque meorum
temporum acerba recordatio patitur; cogor de re-
cto illo meæ mentis cursu paululum deflectere. at-
que hoc ipsum tamen ita facio, ut me boni uiri, tan-
quam patriæ parum amantem ciuem, reprehende-
re non possint. iis igitur satisfacio: mihi non item:
quia summum illud ius, simplex, inquam, illa, mi-
hi antea proposita, tuendæ reip. ratio, temporis cau-
sa non plane in meis sententiis defenditur.

» Τοιαῦθ' ὁ πλῆμων πόλεμος ἐξεργάζεται]
 » Miseranda belli talia conditio efficit .
 senarius Euripidis , in tragœdia , οἰκέτηδες . Hæc , in-
 quit , facimus ærumnarum metu . nimis enim ma-
 gna mercede didicimus , quàm , potentibus aduer-
 sari , non sit tutum . [CALAMO] quatuor fit ar-
 gumentis , ut hoc putem esse principium epistolæ :
 primum , quod fortasse paulo infirmius uidebitur ;
 ut homines diuersa sentiunt ; quòd hæc uerba ini-
 tium potius epistolæ , quàm epistolæ partis , redo-
 lent : deinde , quòd apparet , respondisse iam Cice-
 ronem duabus Quincti epistolis , Placentiæ & Blan-
 denone datis : nunc autem uni respondet breui epi-
 stolæ , quam post illas accepit . præterea , si una esset
 epistola , bis ageret de rebus Romanis . nam & di-
 xit iam : Res Romanæ sic se habebant . Erat non
 nulla spes comitiorum , &c. infra uero rursus :
 Ambitus redit immanis . itaque , eadem esse repeti-
 ta , credibile non est . postremo , quòd hanc scri-
 ptam esse constat post idus Quinctiles ; cum infe-
 rat : Idibus Quinctilibus fœnus fuit Z Z . ex Z . at
 superiora paulo post IIII . nonas Iunias : ut ipse in
 prima epistolæ parte significat . [TEMPERA-
 TO] ita concinnato , ut ad pingendas literas aptif-
 simum sit . [DENTATA] apri , aut etiam equi-
 dente læuata . quod item nunc , ubi quid scribimus
 accuratius , facere solemus , ad inæqualitatem char-
 tæ complanandam ; quo calamus quasi currat expe-
 ditius . Nec uero mirari satis possum , quid Erasmo
 uenerit in mentem hoc in loco interpretari , charta
 dentata , pro acerba , & iracunde scripta : cum de li-
 teris agi , quæ bono calamo , temperato atramen-

Commentarius in lib. II.

to, leui ac polita charta commodius formantur, illa uerba demonstrent: Scribis, te meas literas superiores uix legere potuisse: & illa: Hoc facio semper, ut, quicumque calamus in manus uenerit, eo sic utar, tanquam bono. Verum hoc, itemq; alia, tum in adagiis, tum alibi non satis recte aut explanata, aut de græcis conuersa, homini erudito, ac de literis, quantum præstare potuit, bene merito, largiamur. **N I H I L** eorum] non ob eas, quas tu suspicaris, causas, parum perspicue scripsi. *πραγματικῶς*] more hominis in usu rerum uersati: qui te non segniter, sed sine ulla mora, si res exigat, ad me uolaturum confirmes. **G E N U I N E**] Vere, sine arte, eo quo natura genuit modo. inde enim uidetur, genuine, ductum. **I D E S T**, utrum uoles] mendii labes satis manifesta: nec eluere conabor; cum ab impressis libris minimum dissentiant manuscripti. tantum enim pro, commorere, Bessarionis liber habet, commoneres. quod si pro, dixerimus, legeretur, dixerim, an: nihil, opinor, superesset uitii, hoc ordine: Idest, utrum uoles, (ut dixerim) an, ad expediendum te, si causa sit, commorere. nec esset obscura sententia. nam, uoles, *μεταφορικῶς* usurpatum, pro, celeriter uenias, & commorere, opponuntur. sed minus audeo, propter incertas maximeq; fallaces coniecturæ uias. **D O M V S**] à multis celebrata. 314: et ad Atticum 37. **F O R V M**] in quo, causis agendis, amicitias, & clientelas mihi comparo. **T H E A T R I**] malis ciuibus, theatrum ingredientibus, plausum aut nullum, aut clamore & sibilis dissonum populus

lus dabit ; bonis , & in republica præstantibus , magnum , & æquabilem . ergo , quàm quisque aut inuisus , aut carus esset populo , theatrum significabat . ad Atticum 34 . 62 :

NEQUE LABORANT] hic alii fortasse uiderint acutius : ego plane *τυφλόττω* . obscuratur enim mendo sententia : neque est , ut aut ex antiquo libro , aut ex ingenio meo locum illustrare possim . tantum , pro , Neque , Nec habet liber Bessarionis .

A M E N T I S] P. Clodii . I L L V D malo] quod scribis : ut istic , si causa sit , commorere .

Q U O D putas] putas enim è re tua esse , te istic commorari . M A G I S etiam illa] uolo e-

quidem te istic manere tua causa , sed mea etiam magis ; qui , quod ad me pertinet , magni faciam . malo enim *ἀμφιλαφίαν* illam tuam , & expectationem debitorum tuorum , quàm aduentum tuum . Nec uero dubitandum est , quin hæ duæ dictiones , *ἀμφιλαφίαν* , & expectationem , Ciceronis rem utraque significet ; cum dixerit proxime : Etenim magni æstimo me . *ἀμφιλαφίαν* expono , cautionem utroque spectantem , ad dignitatem , & salutem : cuius magnam partem in eo positam intelligo , si diutius apud Cæsarem sis , eumq; tibi tuis officiis ac studiis quammaxime deuincias . I L L A M

T V A M] quo tu uocabulo cautionem significare , duabus rebus utilem , consuesti . erat enim hæc Quinto familiaris dictio . itaque supra , 313 .

ἀμφιλαφίαν , inquit , illam tuam , quam tu soles dicere , bono modo desidero . E X P E C T A T I O -

N E M] expectabo , ut , quæ mihi debes , ea persoluas , ut , quæ te facturum pollicitus es , re præstes .

quæ

Commentarius in lib. II.

quæ uero hæc? ut Quintus Cæsarem ipsum, primum scilicet, deinde ut alios quoque & de cohorte & de exercitu Cæsaris, qui Romæ aliquid possent, Marco fratri beneuolentia coniungeret: quo præfidiis firmioribus cōtra Clodii furorem in urbe muniretur. id autem Quintus fratri mandanti ac roganti promiserat. huc, enim spectare illud puto, quod supra dixit, 318. Mea mandata digeras, persequare, conficias. Nec, in castris quid aliud nauare Quintus pro fratre posset, intelligo. **E X-**

P E D I T I S] à molestia: nisi quid eueniat, quod impedimento sit: si per inimicos atque inuidos licebit. itaque, præfidi causa, de retinenda, atque adeo augenda Cæsaris gratia plurimum laborare debemus. quod cum ita sit; potius tibi de mansione, quàm de discessu, uides esse cogitandum.

Q V O, nostris quidem moribus] & parua sunt, nec tamen nobis admodum curanda. quò enim? cum moribus nostris, temperatis scilicet, & ad frugalitatem compositis, satis ea sint, quæ iam habemus. ualeamus modo, & liceat nobis esse expeditis.

A M B I T V S redit] redibat enim singulis annis ambitus comitorū tempore, sed immanis, ut hoc anno, nunquam. Ardet ambitus, hac de re dixit in epist. ad Att. 62: **F O E N V S** fuit **Z Z** ex **Z**] duplicatum fœnoris quæstum significat; idq; ipsum scribit ad Atticum 62: his uerbis: Fœnus ex triente idibus Quinctilibus factum erat besibus; hoc est, ut, centenis acceptis, octoni pro menstruo fœnore penderentur: quæ sit in anno uniuersa fœnoris summa, nonageni seni. atque his notis, **Z Z**, duos trientes, qui bes est, significari oportet: ut hic
locus

locus cum illo ad Atticum, iam recitato, congruat; & hoc dicatur, ex uno triente fœnus esse factum duobus, hoc est, ex triente bessibus. quod idem est. nam bes duo trientes fuit. Bessarionis liber habet, Fuit & ex, pro, Fuit Z Z ex Z. utrunque suspicor esse mēdosum. et forte sincerū hoc: Fuit -S-S- ex S. aut hoc: Fuit 33 ex 3. nam hac nota, 3, triēs indicabatur, qui bessis dimidiū est: item hac S. ut, siue S-S reponas, quibus notis bessēm significari Demetrius tradit; siue 3 3, quas Demetrius idem uidetur probare; siquidem unam 3 pro triente ponit; ab antiqua numerorum ratione nihil recedas. quia tamen in hac emendandi ratione eas maxime coniecturas approbo, quæ quamminimum à deprauatis ueræ scripturæ uestigiis recedere uidentur; fit ut in hanc libentius inclinem, Fuit 3 ex 3, quam in illam, Fuit S ex -S-S-. quàm enim facile ex 3 3 fieri potuerit Z Z, idest è duabus minusculis literis eadem maiusculæ, omnes, ut opinor, intelligunt.

COITIONE MEMMI] hac, ut ipse & suus competitor Domitius Calvinus H-S. quadringena consulibus darēt, si essent ipsi consules facti; nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset; & duos consulares, qui se dicerent in ornandis prouinciis consularibus scribendo affuisse, cum omnino ne senatus quidem fuisset. ad Att. 67.

QVO cum Domitio] forte, cum Cn. Domitio. SCAVRVS] M. Aemilius, eius filius, qui princeps senatus fuit, Syllæ dictatoris uitricus: pro quo extat mutilata Ciceronis oratio. VNVM uincere] malim, Enunciare; ut subaudiatur, coitionem: & sit,

Commentarius in lib. II.

fit, Enunciare, pro enunciabat. **MESSALLA**] consularis candidatus. quatuor nominantur in epistola ad Atticum, Memmius, Domitius, Scaurus, Messalla. **FLACCET**] languet, ob consulum coitionem, & Pompeii studium in Scaurum. ad Att. 62: *ὑπερβολαίς*] quæ supra ueritatem sint. **H-S CENTIES**] aureorum scutatorum nostratis pecuniæ ducenta quinquaginta millia: ut scutatus ex decem argenteis marcellis conficiatur; marcellus idem sit, quod denarius, quatuor scilicet sestertii nummi. **IN PRÆROGATIUA**] ea centuria, quæ prima de consulatu mandando suffragium ferret; inde dicta, quòd prima rogaretur quos uellet consules fieri. eodemq; nomine prima quoque tribus appellabatur. ac possit hic, prærogatiua, non tam ad centuriam, quam ad tribum, referri: siquidem binis comitiis, centuriatis, & tributis, consules creabantur. quæ tota de re in libro de comitiis. **PRONUNCIARE**] polliceri se duros, si eam tulerint, eiusq; suffragis consules fuerint designati. uerbum in hoc genere proprium. itaque ad Att. 13. Qui nummos in tribu pronunciauerit. quo loco, cum de comitiis consularibus agatur, tribu tamen dixit, non centuria. ut hic fortasse, prærogatiua, de tribu dictum sit, non de centuria. **RES ARDET INUIDIA**] hac ipsa de re, Consules flagrant inuidia, dixit in epist. ad Atticum 67. **H-S QVINGENIS**] quingenis millibus, quæ efficiunt monetæ nostratis aureorum scutatorum quatuordecim millia, septingentos & sex, sedecim marculis minus, Plutarchus in Catone. **CATONEM**] qui prætor

tor tunc erat. **EIVS** arbitrato] quo modo ille uoluiſſet, ſine fūco uidelicet, ac fallaciis, more maiorum. fuit enim Cato, quod omnes hiftoriæ clamant, bonarum legum, omniſq; iuris acerrimus obſeruator. **CONTRA** feciſſet] tribunatum pl. contra præſcriptum illius petiſſet. **CONDEMNARETVR**] amitteret quod apud illum pecuniæ depoſuiſſet: idq; aliis, qui ſine arte mala petiſſent, tribueretur. et condemnatum ex iis neſcio quem ab ipſo Catone, legimus apud Plutarchum in eius uita. **GRATVITA**] non corrupta nummis, recte atque ordine habita. ad Atticum lib. III. 63. **LEGES**] quia Cato unus eos ad ueterem petendi conſuetudinem, & tanquam intra girum rationis reuocauerit. quod neque legum, neque iudicium metus ſolet efficere.

EPISTOLA XV.

319:

Iiſdem conſulibus.

EPAVLVM ocii] uidetur quibusdam tanquam integumentis uelata ſententia; ſed. oſtendetur hoc modo:
Cum à me librarii manu literas acceperis, ne quidquam ocii me habuiſſe iudicato; cum autem mea, ne nullum. cum uitor, inquit, librarii manu, proſus ocii nihil habeo; cum autem mea, non nihil. hoc ſignificari, demonſtratur infra, initio II. epiſtolæ libri III. ſic enim ibi eſt: Occupationum mearum ſignum tibi ſit librarii manus

Commentarius in lib. II.

manus. causamq; subscribit occupationis hanc :
Diem scito esse nullum, quo die non dicam pro
reo. Hanc igitur epistolam librarii manu scripsit
Cicero : nam infert hic quoque : Sic habeto, nun-
quam me à causis & iudiciis districtiorem fuisse. In
epistola etiam ad Atticum 63. signum ait esse occu-
pationum librarii manum. [N V L L V M] sub-
audi, ne : quod proxime antecedit : ut sit : Ne nul-
lum ocium. [G R A V I S S I M O] cum à mor-
bis timendum est maxime. [P R A E S C R I -
B I S] ut amicorum, clientumq; copia muniamur.
similia sunt 317 : 319. [S P E I, aut cogitatio-
ni] putatis enim vos ea, quæ speratis, aut cogita-
tis, facilius posse consequi, si ego in forensi labo-
re pergam. nihil enim ad cõparandas amicitias, ho-
minumq; studia colligenda magis accommodatum.
[V E S T R A E] tui, & Cæsaris, qui me hunc labo-
rem etiam sua causa sustinere vult. Supra dixit, se
rogatum à Cæsare, ut Romæ maneret. quod facit
ad hanc sententiam. 318 : [P R E S E R T I M]
eo libentius operam dabo, ut aut spei, aut cogita-
tioni uestræ defuisse ne uidear ; quòd simul ipse mi-
hi, hoc labore perferendo, optime consulam. mul-
tum enim gratiæ, multum inde colligam dignita-
tis. [D I F F I C I L I V S] hæc ferre. fuerit,
inquit, id cum aliqua difficultate : præmii tamen
hoc erit, magna gratia, magna dignitas. Videbi-
tur, quod subiungam, fortasse humilius : sed, hæc
humilia non contemnendo, ueteres illi Romani
summam eloquentiæ laudem sunt adepti. Nomina
quædam sunt, quæ secundæ comparationis appel-
lant grammatici : quæ cum ideo fuerint inuenta, ut
augerent ;

augerent; minus tamen significant, quàm ea, quæ iidem positiua dicunt. itaque illud Virgilianum, „ Tristior, & lacrymis oculos suffusa rubenteis, exponit Seruius hoc modo: Tristior, minus est, quàm tristis. exempla sunt cum apud hunc nostrum, tum apud alios eiusdem scriptores ætatis innumera bilia. non igitur adductus feci nulla causa, quòd, Difficilius, exposui, cum aliqua difficultate.

AB IIS ipsis] L. Domitio Ahenobarbo, huius anni consule; M. Porcio Catone, prætore; M. Calpurnio Bibulo consulari. hos enim maxime designat, acerrimos Cæsaris inimicos. AB æ-

quis] quorum æquus in utranque partem animus est, neque studio in Cæsarem affectus, neque odio. itaque nos cum Cæsare coniunctos neque dolent, neque lætantur. PROPENSIS in hanc

partem] Cæsaris causa cupientibus. tria nominavit hominum genera; qui Cæsarem oderant; qui nec oderant, nec amabant; qui amabant.

EXCOLAMVR] nusquam hac sententia usurpatum, quod meminerim, hoc uerbum inueni. uenit in mentem, cum sequatur, ER amemur, scriptum forte à Cicerone, ER colamur, & amemur.

NON fui] cum quidem hæc scripsit. postea uero fuit: quod ipse ad Atticum scribit, 64: PRÆ-

SIDI O] nisi plures uideam esse, qui mecum sentiant, quàm qui contra: ut, si quem offenderit mea sententia, socios atque adiutores, ubi tempus ferat, multos habeam. DRVSVS] Liuiæ

gentis, plebeïæ; accusatus à Lucretio. ad Att. lib.

III. 64. PRÆVARICATIONE] præuaricatur, qui susceptam causam bona fide non agit.

Q TRIBVNIS

Commentarius in lib. II.

TRIBVNIS ærariis] dixi iam , de tribus ordinibus iudicantibus unum fuisse tribunos ærarios .

IN summa] ergo , quod ante posui , omnium ordinum sententiæ numerabantur , & ex maiore parte uel absoluebatur , uel condemnabatur reus . ordinum ipsorum ratio non habebatur . poterat enim usu uenire , ut à duobus ordinibus condemnatus , ex uniuerso tamen sententiarum numero absolueretur .

E G O eodem die] miram diligentiam , mirum amorem erga fratrem . absoluto Druso , quem ipse defenderat , reuersus domum hæc scripsit , rediturus post meridiem in forum ad agendam Vatiniæ causam . dictio tamen , Ego , non à Cicerone defensum Drusum , sed ab alio patrono , uidetur indicare . ac fieri potest , ut bis accusatus fuerit Drusus , & eum Cicero de uno crimine , de altero , de præuaricatione scilicet , alter defenderit . locus certe ad Atticum ille , 63 . Deinde me expedio ad Drusum , inde ad Scaurum ; actas à Cicerone tum Drusi , tum Scauri causas demonstrat .

POST MERIDIEM] bis igitur in die iudicia , ante meridiem , & post . de ijs , qui ante meridiem , non puto opus esse , ut probetur exemplis . patet ipsa per se res . post meridiem , uocari possit in dubium : sed illud in Verrem dubitandi causam aufert . Nonæ sunt hodie Sextiles : hora nona conuenire cœpistis . et illud in epist. Cœlii . Causas agit , sed raro post meridiem .

VATINIUM] defendit eum , cum accusasset antea , Cicero Cæsaris causa : cuius amicitiam quanti æstimet , hæc ad fratrem epistolæ declarant . nam Vatinius Cæsare consule tribunatum pl. gesserat , legesq; pro Cæsaris potentia

tia multas, inuito senatu, collegis etiam suis de cœlo seruantibus, pertulerat. itaque magnis sibi Cæsarem beneficiis obstrinxerat. nec Cæsar ei, nec Cæsari Cicero, cuius in exercitu legatus erat Quintus, poterat opem suam denegare. Est etiam illud in epistola ad Marium, ad hanc quasi leuitatem in hominibus iisdem & accusandis & defendendis excusandam: Cogor non nunquam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Huius defensionis meminit Pedianus in commentarii proœmio pro Scauro, & ipse Vatinius in epistola. FACILIS] non deest quod pro illo dicam. Fore significat ut defensionem facile sequatur absolutio. REIECTA] non tamen futura. usque enim eò producta res est, ut consules, non habitis comitiis, magistratu abierint. SCAURI] de repetundis accusati. Asconius. STATIM] falso putat. non enim statim, sed aliquot post diebus acta Scauri causa est, IIII. nonas Sept. ut Pedianus docet. hanc autē epistolam ante Septembrem esse datam, inde coniicio, quod proxime dixit: Comititia in mensē Septembrem reiecta sunt. EXERCEBITVR] apud M. Catonem prætorem. is enim de repetundis quæsiuit. Asconius, & hic 329: NON deerimus] ita non defuit, ut Scaurus, eo defendente, sit absolutus. *συνδάπνκς σοφοκλέκς*] uidetur Quintus in parte epistolæ narrasse, quid sibi contigerit in quodam conuiuio, perquam simili cœnæ in Sophoclis fabula descriptæ. nam si, conuersam in latinum à Quinto Sophoclis fabulam, quæ *σύνδαπνκς* inscriberetur, significaret; nunquam, opinor, fratris ingenium

Commentarius in lib. II.

tam rustice notasset, ut diceret, quod subiungit,
Nullo modo probavi. **ACTVM**] in eo conui-
uio tu quidem egisti, quod eam fabellam repræsen-
taret: ego tamen nullo modo probavi. **DE**

Britannia] de aduentu uestro in Britanniam.

RELIQVA] de bello, quod in ea geretis.

EXPECTATIONE] de successu belli nihil ti-
meo: futurum auguror, quod opto; eaq; me soli-
citat expectatio. **ADIVVABO**] in Britannica

historia componenda. **QVOS** rogas,] roga-
bat Quintus fratrem, ut uersus, quibus ipse ad o-
pus Britannicum pro suis uteretur, scriberet. id in-
fra satis patet 322: ex illis uerbis: Tibi, quod ro-
gas, quoniam ipsi fontes iam sitiunt, si quid habebo
spatii, scribam. et 327. ex illis: De uersibus, quos ti-
bi à me scribi uis.

γλαῦκ' εἰς Αθῶνας] cum ipse uer-
sus optime facias. Infra dixit, eadē sententia: Quo-
niam ipsi fontes iam sitiunt. prouerbiū ijs de re-
bus usurpatū, quas ad eos, qui abundant, mittimus.
noctua enim suos nummos Athenienses signabant.

PRIMUM librum] forte intelligit tres libros;
quos à se de suis temporibus conscriptos, in episto-
la memorat ad P. Lentulum: aut tres de consulatu;
de quibus ad Atticum 24: aut poema illud, de quo
ad eundem 56:

βαθυμάτερα] minus accurata,
scripta indiligentius, uideri sibi aiebat.

AVT
res, aut *χαρκτηρ*] aut argumentum, aut meum scri-
bendi genus. quod uno uerbo se non posse satis ex-
primere significat, quia, *χαρκτηρ*, dicit.

QVOD uereare:] si uerum dixeris. ego enim ni-
hilo me, quàm antea, minoris æstimabo.

φιλαλήθης] cum studio ueritatis, uere, & ex animo.

P A V L I

PAVLI MANVTII
 commentarius in librum
 III. Ciceronis
 epistolarum ad Quinctum fratrem .

EPISTOLA I.

120:

L. Domitio Ahenobarbo, COS.
 Ap. Claudio Pulchro,

A MOENITATE fluminis] de Fibre-
 no flumine intelligit: quo nihil amœ-
 nius, nihil frigidius: ut in libro II. de
 legibus 170. REFECI] re-
 creauit, collegi, caloribus debilitatum,
 atque afflictum. LVDORVM] Romanorum:
 qui pridie nonas Sept. commissi, per nouem conti-
 nuos dies in Palatio, ante matris magnæ templum
 ab ædilibus cur. fiebant: rursusq;, biduo intermissi,
 per quinque dies in circo. hoc & calendarium ue-
 tus Romanum, & alia ueterum monimenta de-
 clarant. TRIBVLIBVS commendatis] ut
 eis meo nomine ad spectandos ludos locum daret.
 moris enim erat, ut amicis & tribulibus & in circo
 & in foro locus ad spectandum daretur. ad Atticum
 22. et pro Murena. Tribules autem intellige non

Q 3

eos

Commentarius in lib. III.

eos tantum, qui Romæ domicilium haberent, uerum & municipes, & si qui præterea ciues in Italia habitarent: quos interdum ad urbem uenisse ludorum spectandorum causa, simile ueri est. **ARCANO**] Quinti prædio: de quo 326. & 331. **MESSIDIUM** cum Philoxeno] redemptores erant aquæ deducendæ. quod in hac ipsa epistola, infra, uidetur posse conici. **HERVM**] uillam in Arcano, ut Nicephorum in Laterio, quem infra nominat. **MANLIANO**] fundo, in quo uillam Diphilus architectus ædificabat Quinto. Nec dubito; quin & Manlianum, & Fufidianum, & Bouilianum prædia fuerint in Arcano, non ab Arcano seiuncta. nam in epistola huius libri III. cum argumentum huius epistolæ breuiter attingit, Arcanum, & Laterium duntaxat nominat, ommissis Manliano, Fufidiano, Bouiliano, quasi Arcano comprehensis. **DIPHILLO**] se ipso: erat enim natura tardus. Diphilus, inquit, se ipsum tarditate superauit. **AVIARIUM**] locum in uilla, ubi aues alerentur, aliæ oblectationis, aliæ cibi causa. **PAVIMENTATA** porticus] pulcherrimo strata pauimento. erant autem apud ueteres & ex marmore magna in primis pauimenta, & ex emblemate uermiculato, hoc est ex opere tessellato: cuiusmodi non nulla hodieq; uisuntur in templis, aspectu perquam iucunda. **TOTA** patet] quod antea, dum ædificaretur, instrumentis fabrilibus impedita, tota non pateret. **COLVMNAE**] circa porticum: quæ rudes & impolitæ dum erant, speciem aut dignitatem habere nullam poterant. **TOTVM** in eo est] tanti est,

est , ut in eo sint omnia . sic locutus est ad Att. lib.
v. 80. CONTINUUM] ne incrustatio rimas

agat , ne uitium faciat . EIVS MODI mem-
bra] quæ atriolum nisi habeat quasi membra cor-
pori adiuncta , non belle positum uidebitur .

VEL honestate testudinis] ego mehercule huic
loco , tanquam ulceri corrupto , manus admouere
uix audeo : indicabo tamen , quæ potuerit sententia
Ciceronis esse : quo diligentius attendatur , si quid,
quod ad eam uideatur accedere , in antiquis libris
aliquando reperietur . una enim me literula , in ma-
gna perturbatione errantem , sæpe ad correctionem ,
quasi uia demonstrata , perduxit . hoc igitur fortas-
se Cicero sensit . Nunc hoc uel , in æstate , testudi-
nis , uel , hyeme , æstiuum locum obtinebit . ut
hoc dicat . Verum (nam sæpe , Nunc , pro uerum ,
Cicero usurpat : quod item Græci faciunt) hoc ,
id est , quo modo porticus nunc est , in æstate loco
testudinis erit ; hyeme uero , quod habent æstiuua lo-
ca , id obtinebit . optamus autem in æstate algo-
rem , hyeme teporem . et algorem quærentes , for-
nicatis cameris , quæ uocantur testudines , libenter
utimur : quod æstate fit . teporem uero quia non
habent nisi , quæ sol aduersus diu spectat , loca , ea
nos per hyemē tenent . porticus igitur , ut est nunc ,
id habebit commodi , quod in æstate testudines ,
hyeme æstiuua loca . ASSA] uidentur hic assa
pro hypocaufto , qui locus in balneariis ad sudan-
dum fuit , usurpari . APODYTERII] ubi ue-
stes inituri balnea deponebant . ἀπο τῆ ἀπολύειν .

SUB TECTVM cubiculi] Antiqui libri , quos ui-
derim , Subiectum cubiculi . placeret , Subiectum
cubiculis .

Commentarius in lib. III.

cubiculis . inferior enim eorum cubiculorum, quæ
erant in uilla Quincti, contignatio uapore peteba-
tur: quod incendii causam præbere potuit.
HIBERNVM] ædificatur in amplis ædibus quæ-
dam ad æstiuua anni tempora, quædam ad hiberna.
PROBAVI] sicuti tu fieri mandaras. PER-
PENDICULO, & linea] perpendiculo, ut re-
ctas, linea, ut è regione collocet. è regione autem
columnæ sunt, cum altera alteri ex aduerso respon-
det. CAESIVS] uillicus Quincti, aut cer-
te procurator. PROXIMIS nunciis] quem
tibi à me emptum, proximis nunciis significaue-
ram. H-S CCCIOOO ∞] tria millia (ut
ad nostratis pecuniæ rationem numeremus) aureo-
rum scutatorum: ut in singulis scutatis asses sint
CXXXII, & unus triens, uel (si Romanam mone-
tam spectemus) decem Iulii denarii, Iulio II. pon-
tifice percussi. QVO D melius intelligo] nam
de irrigatione, qui huius generis non intelligens
magnopere sim, haud ita affirmarim. SA-
LIENTIBVS] aquis, quæ sua sponte saliant:
quam permultis locis aquam profluentem, & eam
uberem, proxime appellauit; in ultima uero huius
libri epistola Nilum, ut puto, à similitudine flumi-
nis hinc inde in mare profluentis, nominauit. di-
stinguuntur autem salientes ab iis, quæ oriendo ca-
dunt, non saliant: ut planis in locis saliant, de præ-
cipitibus cadant. ADDITIS] ad suauita-
tem uillæ accedet ea, quam piscina, salientes, pa-
læstra, silua conferent. VIRIDICATA]
nouum, & forte, in iis quidem, qui extant, uete-
rum libris, singulare uerbum. quasi, uirente. qua
ratione

ratione & albico , nigrico usurpantur .

B O-

V I L I A N V M] non est à familia , ut Fufidianus , quem proxime nominavit , fundus , (nulla enim Romæ Bouilia familia) sed ab ignobili loco nomen ductum . Sunt quibus placeat , Bouilianum , à Bouillis , ubi Clodius est interfectus : quos refellit geographiæ ratio . Bouillæ enim inter Ariciam & Romam , fundus autem hic in Arpinati fuit . A Q V A dempta] excepta in uenditione fundi : ut , alienato fundo , aqua tamen iuris tui sit : quam ad irrigandos finitimos fundos illorum dominis locare posses .

I V R E constituto] dicit hoc ; si ius aquæ constitutur , hoc est , si ius aquæ Quincto seruetur , seruitutem fundo impositum iri illius aquæ , neque tamen fore , ut minoris , quam quanti cum aqua , uendi fundus possit . quam igitur aquam Messidius per tuos fundos deducendam redemit ; (hoc enim proxime dicet) eam nolo te cum fundo Bouiliano alienare : sed , ius ei aquæ suadeo constituas , hoc est in tuo iure retineas : ut ex duobus mancipiis , fundo , & aqua , unum emptoris fiat , alterum esse tuum pergat ; ius , inquam , fundi migret ad emptorem , ius aquæ penes te remaneat .

S E R V I T V T E

fundo illi imposita] quia fundus aquæ seruiet , cum ea cogetur uti . unde enim irrigetur , aliunde non erit . ita , si fundum uendes , qui eius futurus dominus est , is tibi aliquid pendet , si fundo suo consultum uolet . M E S S I D I V M] redemptorem deducendæ aquæ : qui singulos in pedes aluei faciendi ternis nummis transfegerat . supra de Messidio dixit , quod hanc sententiam confirmet : Vberiore aquam sese collecturos dicebant .

T E R N I S nummis] se-

stertiliis .

Commentarius in lib. III.

stertis . duodecim igitur assibus ; hoc est marculis
in pedem . nam sestertius est duodecim trientes ,
hoc est asses quatuor : & quatuor sestertii denarius ,
hoc est asses XVI : & denarii septem in argenti un-
cia , dragma autem octo : si Celso & Plinio credi-
mus . tanti enim Romæ fuisse denarios à secundo
Punico bello ad Plinii tempora , ipsius Plinii testi-
monio cognoscitur. C C C C ∞] absurda men-
sura . sunt enim passuum quadringenta millia . ita
plus , quàm dimidium Italiæ longitudinis , occu-
passet hæc aqua . malim igitur , ordine præpos-
tero , ∞ C C C C : ut sint mille quadringenti passus ,
hoc est pedum septem millia . quæ summa ad D C-
X X X scutatos aureos nostratis pecuniæ perueniet .
N V S Q V A M melius] quàm in aqua deducenda .
D I S C I P V L O S] quos fabricandi & architectan-
di artem Chilo docebat . L A T E R I O] Quin-
cti fundo in Arpinati . ad Att. 59. 154 : A D F u-
rinæ] templum . antiqua locutio , è græcis fontibus
deriuata . Furinalia dies festus eius deæ , V I I I .
cal. Sext. Varro , Festus , uetus calendarium .
S A T R I C V M : oppidum in Latio . M V T A-
B I T V R] iniicietur glarea , sublato puluere .
A C C L I V I S] quam ego malim planam fuisse .
D V C I] uiam . sic aquam ducere , supra . L O C V-
S T A E] fundum . græca locutio . V E L V I N V S]
Varro . nam de iisdem loquitur proxime nominatis .
M V N I E R A T] uiam . et hoc significat . cum tu
idius haberes , ut uiam ducere per Locustæ , perq̃
Varronis fundum posses ; neque tamen , quæ tua
fuit modestia , feceris : illi , ut quasi tibi gratiam re-
ferrent , eam uix partem , quæ ante fundos eorum
est ,

est, munire debuerunt: quod Varro propemodum effecit: Locusta nondum attigit.

PROBARI] satis officio suo facere mihi uisus est.

CONDUCTOREM] uillam habebat Quinctus in Laterio, frugaliter extractam. ad eam cum addere quandam ædificatiunculam decreuisset, uillicus conduxit opus illud H-S X M, hoc est aureis scutatis c c c. sed cum multo plura, quàm conuenerat, adiungere Quinctus uellet, ad pretium autem nihil; uillicus eam ædificatiunculam omisit.

QVAE nunc est] admodum frugalis, & parca, ualde infra earum, quæ nunc fiunt, insaniam.

TOPIARIUM] opus ex hederæ. BASIM] inferiorem uillæ partem. basis enim quasi pes est ad sustentandum.

INTERCOLUMNIA] spatium inter columnas. PALLIATI] marmorea hominum simulacra, secundum columnas utrinque astantia.

TOPIARIAM facere] qui topiariam faciunt; herbam, aut fruticem ad speciem aulæ, aut columnæ, aut fontis, alterius ue rei conformant. palliati igitur hi, inter columnas constituti, topiariam facere, aut hederam, qua intercolumnium uestitur, uendere uidentur.

ALSIVS] alsum & alsiosum est subfrigidum, ab algeo. MUSCOSIVS] non quia muscum habeat, sed quòd æque, ac muscus in humidis locis, oblectet.

EXPOLITIONEM] Iam pene prorsus ædificauerant utriusque domum redemptores. expolitio restabat, perfectio scilicet ædium urbanarum. expolitur enim quod factum quidem est, nondum tamen plane perfectum. Infra epistola 111. Expolitiones utriusque nostrum

sunt

Commentarius in lib. III.

sunt in manibus. **PHILOTIMVS**, & Cincius] ille Marci, hic Quincti nomine. Philotimus enim Terentiæ libertus, Cincius Attici procurator; cuius Pomponia soror, Quincti uxor erat.

FACILE factu] quia domus utriusque cohærebant, simulq; ædificabantur. patet supra, & infra.

CICERONE] Quincti filio. **IGNOSCO**] quia non facis quod te decet, cum fratrem tui amantissimum tam sæpe rogas: quasi mea tibi uoluntas, aut amor in dubium ueniat. **IGNOSCAS**] si dixerò, non plus illum à te amari, quàm à me.

CLAMORES] mirabilia. dictio de magnis rebus atque admirabilibus usurpata: ubi clamores excitantur. ad Atticum 9. **Ociosvm**] refertur ad utriusque ocium. ociosum igitur, ut posset me per ocium audire: quod in urbe non potest, propter meam occupationem. **TANTA** mercede] qua? quam diuinare, cum epistola Quincti non extet, nemo potest: mercedem tamen non pecuniæ, non fundi, sed amoris puto fuisse. forte enim ita scripserat Quinctus: Si Ciceronem meum erudieris; ego te plus amabo. uide 326:

INTVIS] ad te scriptis à me. **IN CAESARIIS**] ad Cæsarem scriptis ab Oppio.

OPPIVS] Cæsaris in urbe procurator, is, qui scripsit librum VIII. de bello Gallico.

FOVEBIS] custodies, conseruabis. **QVOD** mones] forte, ut eum coleret, atque obseruaret. erat enim hoc tempore summa inter Cæsarem & Pompeium, focerum uidelicet ac generum, necessitudo. postea, Iulia mortua, societas, quæ non admodum, ex inuidia Pompeii, hærebat, prorsus
dissoluta

dissoluta. **D O L O R E**] quòd à me absis.

G A V D E O] quòd istic uideo te libenter esse.

H I P P O D A M I S] qui equos domant. de uno autem intelligit hippodamo : etsi de pluribus cum contemptu & stomacho loquitur. uide 324.

E X P E C T E T] si ad te uenerint.

Q U Ò D isto admisceas] scripserat, puto, Quinctus, operam se daturum, ut illi, quos arcessierat, atque etiam Trebatius, liberaliter ab ipso tractarentur. hoc, inquit Cicero, nihil opus est. ego enim illum non ad te, sed ad Cæsarem misi: qui mihi iam satisfecit; quoniam quidem eum, mea commendatione adductus, accepit humanissime.

S I I P S I minus,] quòd ei fortasse non admodum se familiariter præbeat, aut quòd eum ad negocia nondum adhibuerit.

P R A E S T A R E nihil debeo] quod amicitia, quæ mihi cum Trebatio est, postulat, id feci, ut eum Cæsari studiosissime commendarem: reliqua præstare non debeo.

A B E O uindico] nolo te Trebatii causa laborare. libero te ista cura. satis amicitix factum est, cum illum Cæsari literis accurate scriptis commendauit: quæ extat epist. fam. lib. VII.

B A L B U M] L. Cornelium Balbum, Cæsaris amicissimum, Gadicitanum, urbe donatum: pro quo extat Ciceronis oratio.

I N O C U L I S fero.] unice diligo. nota locutio.

T R E B O N I V M] Caium. legatus erat hoc tempore in exercitu Cæsaris: anno proximo tribunus pl. rogationem tulerat, ut Cæsari Galliarum administratio in alterum quinquennium prorogaretur: præturam gessit C. Cæsare II.

P. Seruilio Vatia cos. consulatum cum Q. Fabio Maximo

Commentarius in lib. III.

Maximo : postremo , cum Cæsarem , quem ciuili bello secutus erat , cum aliis coniuratis occidisset , Smyrnæ à Dolabella primus eorum , qui Cæsari mortem attulerant , est interfectus . C V R - T I O] de quo 318 : S A L V T E M nostram] quo tempore nostra salus agebatur ; cum eiectus sum , cum restitutus . Q V O N I A M illi] Quoniam illis negare non possum ; neget ipse mihi , quod eorum causa peto . ipsi , negari sibi à me , non facile patiuntur : ego , mihi à Cæsare , facile patiar . M O L E S T I sunt] in petendo . M E T V A M V S] belli causa . G A V D E A M V S] ob prædam tenuem . alibi : Argenti audio in illa insula scrupulum non esse . V E N I A M non dedit] cum tu peteres per amicitiam , ut ad P. Clodium rescriberet ; (quia nolles Cæsarem nostra causa facere , ut respondendi officium omitteret) satisfacere tibi noluit . id enim significat , Tibi ueniam non dedit . itaq ; locutus est in epistola ad Atticum 83 . Dedi ueniam homini impudenter petenti : id est , concessi , satisfeci in eo , quod impudenter petebat . C A L V E N T I Marii] L. Pisonem , cuius maternus auus , ut apud Pedianum legimus , Caluentius est appellatus , uidetur intelligere . Caluentum cur potius ; quàm Caluentium , cur item Marium nominet , haud facile dixerim . nisi si inter Quintum & Marcum iam conuenerat , ut eum fictis nominibus , Cæsaris maxime causa , qui Pisonis erat gener , appellarent . O R A - T I O N E] quam in urbem reuersus in Ciceronem habuit ; cuius è sententia senatus illum de prouincia reuocauerat . M E A M] de prouinciis consularibus ,

laribus, hoc est de Pisone Gabinioq; reuocandis.
 LIBROS meos] de republica. epistola xiiii.
 libri ii. HIS diebus] uel, His diebus, qui-
 bus me à scribendo auocant iudicia: uel, quia opus
 ipsum esset eiusmodi, ut iis diebus confici non pos-
 set; ac spatii plus omnino postularet. PRO
 SCAURO, & pro Plancio] illa de repetundis,
 hæc de ambitu. utraque extat, sed pro Scauro mu-
 tilata. INCIDI] quia mihi non probare-
 tur. Hoc poema non esse idem, atque illud, de quo
 in epistola xiiii. libri ii. ostendimus infra in
 epistola ultima huius libri. FONTES iam fi-
 tiunt] mirum est sitire fontes, unde aqua peti so-
 let. itidem miror, uelle te, uersus tibi, optimo poe-
 tæ, à me componi. Supra idem alio modo signifi-
 cavit: *πλαῦκα*, inquit, *εἰς ἀθήνας*. epistola ultima lib.
 ii. et epist. iii. et vi. huiusce libri.
 BENE comitatum] cum multis pecuniis. ioco
 enim usus erat Quinctus. AMBITIONEM]
 ut nullum studium prætermittam, dignitatis au-
 gendæ causa. VIVEMVS?] uita fruemur?
 sic alibi. ERIGONAM] tragœdiam: quam
 se scripsisse, & ad Oppium misisse, significauerat.
 amissam in itinere, ultima demonstrat huius libri
 epistola. Erigone soror Penelopes occisum à rusti-
 cis ebriis patrem ita doluit, ut ipsa se suspenderit.
 miseratione deorum in cœleste signum conuersam,
 poetæ fabulantur. PLAVS V] à populo Mi-
 lioni dato. NOBIS] cum illi ideo detur plau-
 sus, quia consulem Lentulum Spintherem, legem
 comitiis centuriatis de meo reditu ferentem, eni-
 xe admodum iuuuit. DE AED E Telluris] de
 operibus,

Commentarius in lib. III.

operibus, puto, loquitur, & inscriptionibus illis, de quibus epist. VIII. lib. II. DE PORTICV Catuli] non dubito, quin, quæ ad ædem Telluris, eadem, aut similia fieri ad porticum Catuli Quinctus uellet. quod ex iis conicio uerbis, ad Telluris quidem. quasi, Hoc amplius ad ædem Telluris, quam ad Catuli porticum, quod ibi etiam tuam statuam locaui. ADMONES] ut eman. DOMVS] pecunia publica ædificata: quod ipse in Pisonē, aliq; docent. pecuniæ uero summa H-S uicies fuit, hoc est scutatorum LII. M. DCCCCXLI, paulo plus. ita porro magnifice, atque eleganter facta uidetur fuisse, ut neque uillas, neque hortos Cicero desideraret. nam & in epistola ad Leptam, Domus, inquit, est, quæ nulli uillarum mearum cedat. MULTORVM fastigiorum] tectum conclauiam tegebat. id nolebat Quinctus descendere pluribus angulis, & lateribus, (sic enim multa fastigia habuisset) sed uno tantum fastigio uergere in tectum inferioris porticus. quod factum Cicero significat. HONESTE] decenter, speciose, minime turpiter. VERGIT] quia est unius fastigii, ideo uergit molli cliuo. non uergeret autem, inæquale si esset, lateribus lenem accliuatatem interrumpentibus. IN TECTVM] duo igitur tecta, quod supra conclauiam, & quod supra porticum. CETERA eius] eruditionem significat. SVSCIPIO] ita promitto, ut uelim me, nisi is erit, quem tu esse uis, quasi prædem appelles. GABINIVM] è Syria reuersum. TRES] una de maiestate, L. Lentulus; duæ de repetundis, Ti. Nero, & C. Memmius. accessit

accessit postea, item de repetundis, quarta factio, C. & L. Antonii; ut in epistola, quæ sequitur: etiam quinta, de ambitu, P. Sylla; ut infra, & ad Atticum 65: est autem absolutus Gabinus de maiestate, damnatus de repetundis. infra, & ad Atticum 65. & Dio lib. xxxix. AD HVC] quasi alix præterea possint existere, sicuti, ut dixi, extiterunt quarta, & quinta. POSTULANT] nondum postulauerant, sed postulaturi uidebantur. unus enim L. Lentulus postulauerat: quod proxima uerba declarant. LENTULVS] quem, absoluto Gabino, præuaricatum multi crederent. ad Atticum 65. FLAMINIUS] filius] ut distinguatur à L. Lentulo Crure. sic ad Atticum 38: IAM postulauit] propterea de maiestate prius, quam de repetundis, Gabinus causam dixit. infra, & ad Atticum 65. DE MAIESTATE] apud C. Alfium prætorem; quòd prouinciæ finibus excessisset, dum regem Ptolemæum in Aegyptum reducit. TI. NERO] hic, opinor, is est, qui Tulliam Ciceronis filiam uxorem cupiuit, ut legimus ad Atticum 95: et Liuiam postea duxit, ex qua Tiberium imperatorem genuit. Velleius. C. MEMMIUS] alius fuit C. Memmius, qui præturam gessit Pilone & Gabino cos. & hoc anno cum consulibus de sequentis anni consulatu coit. ad Atticum 67. CAPITONE] subscriptore. fuit autem Capito gentis Ateix, plebeius; Memmius, plebeius; Nero Claudix, patricius; (nam & Claudii Marcelli fuere, plebei) Lentulus Cornelix, patricius. fuere & Cornelii plebei, non tamen Lentuli.

R

CATO]

Commentarius in lib. III.

CATO] M. Cato prætor; qui de repetundis hoc anno quæsiuit. eo ægrotante, postulari Gabinius de repetundis non poterat. Sed cur tot annis prætor Cato post tribunatum pl. quem gessit Silano & Murena cos. ? quia, qui fuit ei legitimus annus petendæ præturæ, Pisone & Gabinio cos. eo anno in Cyprum Clodia rogatione ante comitorum tempus emissus est: nec rediit, nisi biennio post, Marcellino & Philippo cos. quo anno habita comitia non sunt: & ex interregno consules facti Pompeius & Crassus: quibus comitia prætorum habentibus, cum prætorem Catonem populus faceret, Pompeius, in Vatinius propensior, auspicia mentitus, comitia dissoluit. ita in annum sequentem reiecta Catonis petitio est: quo anno, Domitio & Appio cos. ex interregno creatis, præturam obtinuit, & gessit. POMPEIUS] quo contentente, Gabinius de maiestate est absolutus. ad Atticum 65. NEC proficiet] immo profecit: ut etiam Gabinium, quem paulo ante accusauerat, mox rogatu Pompeii, non sine aliqua leuitatis nota, Cicero defenderit. Dio, & epist. fam. 95: COITIONE] de qua iam diximus. ad Att. 67. MESSALLA] quem maxime Cicero diligebat. itaque, Noster, de eo dicit & infra: Enitemur, inquit, ut Messalla noster saluus sit. et in epistola ultima: Messallam nostrum, reliquosq; molestia liberatos, uehementer gaudeo. & ad Atticum 64. Messalla noster liberalis in populo ualde fuit. EXCLUDERETVR] coire enim turpi pactio-
ne noluit. ergo uir bonus. iam enim dixit Cicero: Eiusmodi pactiones in ea coitione factæ, ut nemo
bonus

bonus interesse debuerit.

SATISFACIO] efficio, ne quas in me amoris aut officii partes desideret : quod attinet ad illius petitionem consularis.

MEMMIUS] qui poterat duobus Cicero competitoribus satisfacere ? quia neuter neutri oberat . Messalla enim patricius ; Memmius plebeius . ita nihil obstabat , quin uterque simul consul creari posset .

DOMITIUS] Caluino , consulari candidato ; qui consul fuit anno proximo cum Messalla .

IPSI] non modo reliquis tribus , sed ipsi Domitio , qui non ea , qua illi , mihi est amicitia coniunctus .

SCAURUM] ultimum nominavit de consularibus candidatis . quatuor enim omnes fuerunt , Messalla , Memmius , Domitius , Scaurus . defendit eum de repetundis accusatum , apud M. Catonem prætorem .

VALDE obligavi] est enim absolutus . ad Atticum 64 : et Pedianus .

QUANDO comitia , & qui consules] dixi iam , comitia hoc anno habita non esse ; consules uero , anno sequenti , Messallam & Caluinum ex interregno fuisse .

SEPT.] aut hoc tollerem , aut , **OCT.** repone-rem . qui enim potest epistolam complicare XI . cal. Sept. cum meminerit iam in ipsa epistola de XII . cal. Oct. seq ; dixerit Romam uenisse XIII . Id. Oct. ?

SVAVISSIMIS] refertis humanitate , atque amore . **ILLE** casus] quem mihi Cæsar literis significat . at qui casus ? de interitu Iuliæ filia , dicit aliquis : alius , de legatis , & legione cum cohortibus cæsa . ego neutrum . nam de filia , quæ Romæ obiit , satis ipse sine Cæsaribus literis norat . nec diceret , Ille , ut de te longinqua :

R 2 neque ,

Commentarius in lib. III.

neque, Casus; sed, Luctus: de legatis autem, & legione ratio temporum non patitur intelligi. cladem enim illam nondum Cæsar acceperat. hyeme sequenti id euenit. quod libro v. commentariorum ipsius exponitur. itaque & Cicero ipse in epistola huius libri ultima, quam scripsit in extremo anno, calamitatem eam significat, cum Cæsar in summo dolore uirtutem & grauitatem commemorat. de filiæ uero obitu in epistolæ clausula significat, ubi Cæsar luctum nominat: quæ in mortem proprie dictio conuenit. Casum igitur pu-
to dici, naufragium multarum nauium in Oceano: de quo libro IIII. commentariorum de bello Gallico mentio fit. tres enim aduersi, maximeq; tristes Cæsaris euentus tribus in locis attinguntur, naufragium, interitus filiæ, cædes legatorum. CVM Publilio] locutum. qua de re, incertum est.

INTERIORE epistola] loca sunt in antiquorum scriptis, quæ cum legimus, quasi plana præterimus: deinde, quid ea sibi uelint, ubi quis interroget, hæremus, incerti quid respondeamus; ac tum denique nostram siue inscitiam, siue negligentiam, non sine aliquo pudore, agnoscimus. hoc, Interiore epistola, ecquis est, qui satis accurate perpendat? natura enim, ac ratione quoque ipsa comparatum est, ut ea, quæ narrauda proponuntur, paulo minus diligenter, quàm eadem, cum narrantur, attendamus. quoniam igitur hic proponitur, non narratur res; (narratur autem in eo, Me Pompeio legatum iri) ideo fit, ut neque oculus in legendo, neque animus in considerando, pro eo, quantum opus sit, insistat. oculus præteruoluet; quasi

quasi res, quæ studiose spectetur, parum digna sit :
animum ad ea, quæ proponuntur, cognoscenda cu-
piditas ducit. ita, quæ duo uerba, (hæc dico, Inte-
riore epistola) uel diligenter considerata, minime
tamen à multis, ut opinor, intelliguntur, ea ne
considerantur quidem. de quibus ego sic existimo :
interiorem epistolam uocari, non eam epistolæ
partem, quæ à principio & à fine pari distet inter-
uallo, sed eam, quæ ab extremo propius absit,
quàm à principio. id adeo cognoscetur, si, quod
apud antiquos epistolæ claudendæ genus esset,
ostendemus. non enim tunc, eo, quo nunc sole-
mus, modo, complicabantur, sed in orbem inuol-
uebantur epistolæ, ita, ut, quæ ultima scripta in
pagina pars erat, inuolueretur prima; quæ prima,
ultima. itaque proprie uolumen una epistola &
erat, & dicebatur. idq; Ciceronis testimonio com-
probatur; qui ad Appium scripsit his uerbis : Vo-
lumen à te plenum querelæ iniquissimæ reddide-
runt. et infert : Eadem epistola petebas. morem
eundem uideo teneri ab iis, qui scriptum pretio fa-
ciunt : quos uulgo notarios nominant, scribas an-
tiqui appellabant. quod enim hædinis uitulinis ue-
scripserunt in pellibus, id ita contrahunt, & qui-
busdam quasi spiris ipsum in sese conuertunt, ut
inuolucrum efficiant; ne ue sua sponte laxetur, cir-
cunducto eiusdem pellis quasi uinculo astringunt.
eadem erat olim forma literarum. hoc amplius :
ne à tabellariis aperiri possent impresso suo quis-
que signo cauebat. inde literarum fasciculus no-
men sumpsit : quòd, ut coniunctæ constrictæq; uir-
gæ fascis est, item literæ à tabellariis in unū, quasi

Commentarius in lib. III.

uirgæ in fascem, coniectæ, colligatæq; quodam modo fascis exigui formam præferrent. proprie igitur uolumen de re in orbem collecta, ut de epistola, de fascia: improprie de re non orbiculata, ut de libro. tametsi olim, apud priscos illos, de libris quoque proprie. scribebantur enim in libris, unde nomen sumpserunt, hoc est in codicibus arborum: iiq; , quo essent ferentibus commodiores, conuoluebantur. Quod autem Cicero dixit, Altera iam pagella procedit, in epistola ad D. Brutum, fam. 179. non de ipsa epistola, quam postea misit, sed de exemplo; quod in codicillis tunc exarabat, intellexit: in quibus unam iam pagellam totam, alteram non totam, sed magnam partem scribendo impleuerat. non enim, cum ita dixit, scripsisse eum in charta uerisimile est: cum illius epistolæ breuitas ea sit, quæ nec unius, quantumuis angustæ, paginæ locum, si de charta cogitemus, nedum unius & alterius, tenere potuerit. at in codicillorum pagellas, quæ contractæ admodum erant, optime conueniet. Quòd si cui fieri posse uideatur, ut ipsos ad Brutum codicillos Cicero miserit: negabo. nam codicilli ad eos tantum, qui iisdem, aut certe minime longinquis in locis essent, mittebantur: quod exempla declarant, ut in proximo libro, & ep. fam. 56. ad Brutum uero, tam longe remotum, Celticam Galliam pro consule administrantem, codicillos dare, cuius ineptiæ fuisset? nam ne ad Papirium quidem, qui neque prouinciæ præerat, ut Brutus, & multo, quàm ille, propius aberat, hominem sibi familiarissimum, codicillos tamen Cicero mittendos putauit, sed epistolam è codicillis descriptam.

fam.

fam. 142: Neque uero mirandum est, in literis, quas inuolui solitas dixi, paginas interdum uominari: quod ab orbiculata inuolucris forma satis alienum uideri potest. nihilo enim minus inuoluebantur, quæ pluribus paginis literæ, quàm quæ una tantum pagina scriptæ fuerant: cumq; omnes eodem modo inuoluerentur; ideoq; , si forma spectaretur, itidem omnes uolumina possent appellari: usitatus tamen erat, ut longioribus de literis, quæ plures haberent paginas, uoluminis uocabulum usurparetur. idq; satis patet ab exemplis.

P O M P E I O] in Hispanias pro consule ituro. sic enim putabatur. uerum non iuit; easq; per tres legatos, Afranium, Petreium, Varronem, administravit. decreta est ei lege Trebonia, Crasso uero collegæ Syria, utrique in secundo consulatu. Plutarchus, alii. N O N audiui] quo modo hoc? cum ipse ad Cæsarem aliquot mensibus ante de hac legatione scripserit. extat, quæ hoc significat, epistola lib. v i i. fam. in qua Trebatium commendat. loquitur igitur de recenti rumore: de quo se negat audisse. falsum tamen non fuisse, ex eo discitur, quod ad Atticum in extrema epistola lib. i i i i. scriptum est. Sed heus tu, inquit, scripseram ne tibi, me esse legatum Pompeio, & extra urbem quidem fore ex idibus Ian.? S C R I P S I Q V E ad Cæsarem, Vibullium Cæsaris mandata] erit, cui non placeat iteratum Cæsaris nomen. sed si, cum, Cæsaris, legimus, animo spectabimus, non Cæsarem, ad quem Cicero se scripsisse narrat, sed Quinctum, qui hæc leget; feremus. D E M E A mansione] quam Cæsar cupiebat; ut eius ope, atque auctoritate,

Commentarius in lib. III.

etoritate, quibus in rebus opus esset, uti posset. Supra, quod hoc declaret, illud est: Quod mihi ocium, Romæ presertim, ut iste me rogat, manenti? 318: **NEC AD Oppium.**] qui cum Cæsaris in urbe omnia negocia procuraret, ad eum quoque Cæsaris mandata perferre Vibullius debuit, ut is ageret cum Pompeio, ne me, si Cæsaris causa uellet, ab urbe remoueret. **QVO** consilio?] fecit hoc Vibullius? non enim hoc ad Cæsarem placet referri: ne uideatur in eo consilium requirere. **QUANQUAM** Oppium ego tenui] quanquam non hoc ideo dico, quia uoluerim Oppium Vibullii uerbis, cognita Cæsaris uoluntate, adduci, ut ageret cum Pompeio de mea mansione. quin ego illum, sua sponte satis incitatum, tenui. rectius enim duxi, Vibullium primo, cui Cæsar presens presenti mandauerat, deinde Oppium, cui scripserat, agere cum Pompeio. **BIBULI**] quid Bibulo cum Cæsare? parum nota sunt quæ inter eos omnium acerbissimæ fuerunt inimicitia? ego, & minima mutatione, & sententia postulante, libenter, pro Bibuli, reposuerim, Vibullii. nam & ad Att. 119. pro Vibullii, & Vibullius, libri sunt ueteres, qui, male omnino, tamen habeant, Bibuli, & Bibulus. tota res perpendatur: male omnino sensisse non uidebimur. **PRIORES** partes] ut is prior ageret cum Pompeio. **NULLAS** *deuicias oportidas*] Cum sæpe literis Marcus Quinto significasset, uelle se, quantum in ipso esset, Cæsaris amicitiam tueri, eiusq; absentis dignitati quammaxime studere, neque in unius Pompeii beneuolentia omnia ponere; (id

(id indicant illa uerba lib. 11. in epistola, Risi : De Pompeio, assentior Cæsari, uel tu potius mihi. nam, ut scis, iam pridem istum tanto Cæsarem : mihi crede, in sinu est, neque discingor : et illa, in epistola, Ad 1111. non. eodem in libro infra : Quoniam in hoc homine colendo tam indormiui diu, cursu corrigam tarditatem) Quintus, qui iam audisset, fratrem Pompeio legatum iri, suspicatus est consilium ab eo mutatum, quippe qui, si cum Pompeio legatus iret in Hispaniam, de Cæsaris rebus, quas Romæ curari oporteret, minimum laborare uideretur. cupiebat enim Cæsar Marcum sua causa Romæ manere. quod ex eo satis patet, in epistola proxime nominata : Quod mihi tempus, Romæ presertim, ut iste me rogat, manenti, uacuum ostenditur ? ideo Quintus, ea, qua dixi, suspicione commotus, his fere uerbis scripserat : Fortasse tibi δευτέραί φροντίδες σοφώτεραί uidentur : hoc est, fortasse consilium de Cæsare mutasti, qui cogites in Hispaniam : fortasse posterius aliquid cogitasti ; idq; magis probas, quam quod antea constitueras. cui respondens Marcus, Ego uero, inquit, meas priores cogitationes, mea de Cæsare colendo consilia nihil muto ; posteriores in Cæsaris rebus curas & cogitationes habere nullas possum. attigerat enim, & fortasse integrum recitauerat Quintus senarium illum Euripidis in Hippolyto :

» Αί δευτέραί πως φροντίδες σοφώτεραί :

ut qui Euripidis lectione mirum in modum tenebatur. quod ipsius epistola ad Tironem fam. lib. xvi. 259. testatur : in qua sunt hæc : Euripidi quantum credas, nescio : ego certe singulos eius uersus singula

Commentarius in lib. III.

gula testimonia puto. Quod autem, Ego uero, dicit; uis quædam animi significatur, moleste ferentis quod à Quinto scriptum erat de secundis curis. quo loco quasi punctus exiliit, &, ut de re molesta, Ego uero, inquit, &c. atque hic, ut alibi sæpe in exponendo Cicerone, Erasmi, eruditi hominis, ingenium requiro: qui, cum in suis adagiis hunc locum interpretatur, prorsus aberrat à sententia. hoc ego ita iudico: si quis tamen contra, cedam meliora ostendenti. **PENE PAR]** secundum te, & liberos nostros, nihil mihi est Cæsare carius. pene etiam æque, ac tu, liberiq; nostri, mihi carus est. **I A M]** quia sibi nos sua iam liberalitate obstrinxit. **D E B E O]** alios enim amamus, nec debemus, uoluntate quadam, & animi tanquam impetu compulsi: alios, quia nos id, quod facimus, recte & cum ratione facere iudicamus. Cæsarem, inquit, eodem pene, quo te, & liberos nostros, loco habeo, quia debeo, summis illius in nos officiis, summa humanitate adductus: ueruntamen, ut hæc non essent, quæ sunt maxima, amore coactus id facerem. ita prudenter admodum hanc partem attingit Cicero. nam in amando Cæsare neque iudicium à uoluntate seiungit; ne uideatur id facere, quia debeat, potius, quam quia uelit: neque uoluntatem à iudicio; ne significet id se uelle, quod fortasse non debeat. ergo & facit iure, & libenter facit. quæ duo simul in amore optanda sunt maxime. sed ò, si quis omnes Ciceronis sententias, quæ curiosis oculis non patent, aut hac, aut etiam multo maiore diligentia (quantulum enim id est, quod ego quidem præstare

præstare possum?) aperiret : quàm multa manarent ad inuentionem præclara . ex una mehercule re, tribus aut quatuor uerbis à Cicerone explicata, sæpe intellexi, cum ad cogitandum me dedi, res prope modum innumerabiles eiusdem generis, eiusdem elici sententiæ posse . Verum hæc non ita nostri propositi tractatio est . terminis enim quasi quibusdam interpretis officium definitur : quibus egredi nullo modo licet . quòd si contigisset, id quod equidem maxime uellem, ut obsequi patriæ meæ roganti, eiq; meam industriam, sæpe iam, primum Egnatio ætate confecto, deinde Bonamico mortuo, denegatam, de loco superiore probare possem : à quo me munere, magno sane cum animi mei dolore, ualetudinis infirmitas exclusit : locus ille fuisset ad aperiendos ueteris eloquentiæ fontes uehementer aptus . quæ est una nobilibus in gymnasijs docendi ratio præstantissima : ad quam se suaq; studia honesto loco nati non adolescentes modo, uerum etiam uiri libenter adiungunt . enimuero latent in Cicerone quidem nostro pene innumerabiles, in Græcis, Demosthene, & Isocrate, bene multæ uirtutes eiusmodi ; quæ si ad artem ita redigantur, ut eas non oculis intueri modo, uerum etiam mente & cogitatione liceat complecti ; facile uideo futurum, ut eleganter & cum laude scribere cupientibus egregiam facultatem, ualdeq; splendidam ac lautam orationis Latinæ supellectilem biennii pariat exercitatio . hoc nimirum est, quod ego ab eo doctore, qui artem profiteatur, aut unum tradi, aut præcipuum certe uelim nam, inani uel earum historiarum, quæ à libris peti facile possunt, recitatione,

Commentarius in lib. III.

tatione, uel figurarum, quas Demosthenes, aut Cicero ne somniando quidem unquam uidit, commemoratione, tempus conferere; hominis est aut eius, qui suæ potius ambitioni, quàm aliorum utilitati, consultum uelit; aut eius, qui eam uiam, quæ ad ueram solidamq; gloriam ducit, penitus ignoret. **A B** Aristophaneo modo] sincerum illud puto, Ab Aristophane: corruptum, O modo. emendatio quidem à me nulla. quòd si particula, Ab, tollatur; de qua tollenda quid statuam, non habeo, cum ea non nullis à ueteribus libris absit, Bessarionis tamen in libro sit: minima distinctione sententia patefiet; nec iam suspicio mendii residebit ulla. distinguetur autem sic: Quam paulo ante acceperat, Aristophaneo modo: ut, Aristophaneo modo epistola dicatur, quæ Aristophanis ad similitudinem accedat: puta, quia comicum quiddam in sententiis, ex Aristophanis genere, præferat. **E R** suauem, & grauem] quales patris ad filium puerum esse literas decet: suauem, ob ætatem filii; cuius habenda ratio est: grauem, ut pater patrio quodam tum naturali tum legitimo iure seueritatem retineat. **A F F I X V M**, tanquam magistro.] hærebant enim magistris pueri, donec prætexta utebantur. prætexta deposita, & uirili toga sumpta, adibant fere ad iurisperitos, ut ius civile, causis agendis maxime necessarium, cognoscerent. **A N N A L I**] Villiæ gentis, plebeie. natum cognomen ab eo, qui legem de petendis magistratibus annalem in tribunatu pl. tulit. Liuius libro, opinor, x l. **E R** tamen] cum, de illo diligenter curare, satis esset; ea tamen cura non contentus,

contentus, etiam consilium addidisti. **SERVILIVS**] Isauricum dici, manifestum est. **SIGNIFICABAT**] ergo non erat Romæ. nam, significare, absentis est. **NON** possum scribere] quia mirandum non est, sordidi hominem artificii humanitatem ignorare. de hoc supra, 322. **SALVIO**] is ad **Quintum** profectus est **VI. id. Oct. 325.** **LABEONI**] Segulix gentis, plebeix. **RESERVABAM.**] ut iis darem eas literas, quas in alienas manus incidere minime uelim. **NE NUM** quidem, quid uellem,] cum iret ad te, qui mihi frater es, debuit (alia mitto) hoc saltem, num quid uellem, rogare. **T. PINARIUS**] Lucii fortasse frater, quem **C. Cæsar**, nepotem sororis suæ, heredem cum **Q. Pedio**, & **C. Octauio** reliquit. de quo **Suetonius** his uerbis: Nouissimo testamento tres instituit heredes, sororum nepotes, **C. Octauium** ex dodrante, & **L. Pinarium**, & **Q. Pedium** ex quadrante, reliquos in ima cera. **FRATER** eius] **Lucius** fortasse; quem dixi unum fuisse de **Cæsar**is coheredibus. **ADOLESCENTEM.**] adolescentes interdum appellabantur annos etiam plures, quàm triginta, nati. itaque in epistola ad **M. Cælium**, **Hominem**, inquit, adolescentem non tam allicere uolui, quàm alienare nolui. cum loquatur de **C. Cælio**: qui iam quæstor fuerat; & quæstura non ante annum **XXXI.** lege annali gerebatur. etiam in oratore modo adolescentem, modo uirum appellat **Isocratem**. etsi, uirum, dignitatis causa dictum in eo loco, item ut alibi, possit aliquis existimare. nunc adolescentis nomen de ætate solum usurpatur ea, quæ anno incipit **XII.** definit **XX.** **ALIAM** in sententiam]

Commentarius in lib. III.

tiam] cum significes, minime te de suburbano emendo cogitare. DE SE] si loqueretur ex Anitii persona, hoc modo; Miratur Anitius, nihil te recordari de se: usitatum esset. nunc, ex persona sua cum dicat; Soleo admirari, nihil te recordari de se: quàm proprie, se, pro eo, positum sit, grammatici uiderint. eiusmodi notauimus exemplum in oratione pro comædo: Societatis, inquit, non suas, lites redemit, cum fundum à Flauio Roscius accepit. quid ita satis non dedit, amplius à se neminem petiturum? non enim dixit, A se, pro, à se ipso, sed pro, ab ipso Flauio; à quo fundum acceperat. EPICCHARMI] Siculi, poetæ comici: quem Plautus imitandum sibi proposuisse putabatur: unde Horatii uersus:
Plautus ad exemplum Siculi properare Epicharmi.
vñbi] cognosce, quo modo alio usus est. Prius, quàm credas, aiebat Epicharmus, cognosce quem admodum is, cui crediturus es, alio sit usus: ut, si se erga alium recte & optima fide gesserit, ei te tuto committas; sin minus, exemplo doctus caueas. apparet Anitium non bona fide fuisse: itaque non facere Quinctum satis prudenter, qui eius opera in emendo suburbano cogitaret uti. SERMONEM eius.] subaudi, narraſti, cum essemus una in Tusculano eius. QUEMADMODUM conicio,] Imperfecta sententia: sed, opinor, hoc significat: Quemadmodum conicio, quasi minime illum noris, ita res illi tuas committis. incipit autem, fraterno amore adductus, hoc dicere: mox, ne fratrem uideatur nimis multis uerbis ut imprudentem monere, extremam sententiæ partem

rem omittit.

Q V I D uelis] cogites ne de e-
mendo, ut Anitius dicit; an secus, ut in tuis ad me
literis significas.

N E quid ille turbet,] ne
quid misceat; ne sincera fide non agat; ne te impli-
cet in eo negotio, sic; ut expedire te nisi cum dam-
no non queas.

Q V I D præterea? Quid?
etiam.] genus in epistolis, præsertim iis, quæ ad
familiares mittuntur, in extremo usitatum. uarias
enim res cum scripsimus, nec iam memoria quid-
quam suppeditat; quasi nos hæc per literas collo-
cutio delectet, ipsi nos interrogamus, num quid
præterea scribendum supersit? deinde, alterum,
Quid, est illud quidem ipsum quoque cum interro-
gatione positum: sed: responsio tamen ad priorem
interrogationem quædam uidetur. nam cum roga-
uit, quid præterea est quod scribam? respondet,
quid scribam? quasi dicat: nunc quidem nihil ui-
deo, quod præterea possim scribere. mox, inuen-
ta re, subiungit: Etiam. etiam, inquit, præter su-
periora aliquid est. Tale illud ad Atticum 8. Noui
tibi quidnam scribam? quid? etiam. et 26: Aliud
quid? etiam. et 34: Quid aliud? quid? hoc, opi-
nor.

A D I I I I. cal. Oct.] fuerat igitur ad
urbem per septem dies. accessit enim, x i i. cal.
Oct. quod supra scriptum est in hac ipsa epistola
323.

N O C T V] quia conspici puderet. redi-
bat enim, senatusconsulto de prouincia reuocatus:
& eum tres factiones, una de maiestate, duæ de re-
petundis postulabant. turpissimus igitur Gabinius,
qui noctu introiret; cum ceteri imperatores & in-
terdiu omnes, & plerique triumphantes.

H O
R A octaua,] quæ, quo modo nunc horis diem di-
stinguimus,

Commentarius in lib. III.

stinguimus, uigesima fere nobis esset. diem enim
semper ueteres in horas duodecim tribuebāt: quæ,
pro dierum inæqualitate, modo breuiores erant, mo-
do longiores. E D I C T O] edictorum duo ge-
nera, unum, quod, inito magistratu, publice pro-
ponebat prætor urbanus, ex quo toto anno ius di-
ceret; alterum, quod ad singulas causas pro re na-
ta accommodaretur: quale est Alfi prætoris, quo
Gabinium maiestatis reum adesse ad decimum di-
em iubet. hoc posterius commune est prætori ur-
bano cum reliquis prætoribus, qui de crimini-
bus quærebant: illud prætoris urbani proprium.
sed hæc libro de iudiciis reseruemus: qui doctri-
nam, ut speramus, non omnino iurisconsultis in-
utilem complectetur. A L F I] prætoris, de
maiestate quærentis. in epistola, quæ sequitur pro-
xima, Quæsitur, inquit, grauis, & firmus Al-
fius. A D E S S E] in iudicio, decimo, ut opi-
nor, post nominis delationem die. nam Pedianus
in commentario Cornelianæ, cum de Cornelio,
qui & ipse de maiestate accusatus erat, loquitur,
his utitur uerbis: Cum L. Cassius prætor decimo
die, ut mos est, adesse iussisset. et apud hunc, su-
pra, lib. II. epistola, Risi: Decimus erat Cœlio
dies. atque hic decimus Gabinio dies, non dubi-
to, quin fuerit, III. cal. Oct. post eum, quo in ur-
bem introiuit, proximus: quo ipso die Cicero hanc
epistolæ partem scripsit. cadit igitur, diebus decem
numeratis, nominis delatio in X I I. cal. Oct. hoc
est in eum ipsum diem, quo ad urbem accessit: ut
ei, post aduentum, nihil omnino spatii dederit Len-
tulus accusator, A F F L I C T V S est.] cum
iret

iret ad iudicium. PROXIMVS] turpitudine: cum utrunque senatus de prouincia reuocasset, utri que ciuitas, memoria maxime Ciceronis eiekti, esset infensa. *ἑμβόλιον*] partem quandam ab argu- mento proposito seiunctam, interpositionem.

MEORVM librorum] an de républica, quos in manibus habebat, quosq; & supra suos, in hac ip- sa epistola, nominauit? uix opinor: non enim illos in libros, quorum esset *ἑμβόλιον* omnium grauif- sima, inducerentur huiusmodi fabulæ. de poemate malim intelligere, non eo, quod ab ipso quæsierat Quintus, (quibus enim libris Quintus pro suis usus esset, de his non, opinor, dixisset Marcus, Meorum librorum) sed eo, cuius primum iam li- brum à Cæsare lectum, & magnopere probatum, dixit in epistola libri 11. ultima, in extremo.

REDITVS] ex prouincia. redierat autem Piso anno proximo, Pompeio & Crasso cos.

ALTER exercitum perdidisset, alter uendidisset] perdidit Piso, uendidit Gabinius: ille, cum com- misit, ut cæderetur: hic, cum Ptolemæum pretio conductus restituit. in oratione de prouinciis con- sularibus, in Pisonem, in historia.

SATIS commodas] satis prospera significantes de Britan- nico bello, satis ex nostra uoluntate.

AD ma- re] te relicto in interiore Britannia.

GRA- TVLANDI] quòd rem satis feliciter in Britannia gessisset.

LVCIVM] ob interitum filix: qui proprie luctus est.

Commentarius in lib. III.

EPISTOLA II.

325.

Iisdem consulibus.

A D P O P U L V M] quæro, nec tamen inuenio, quo de crimine Gabinii populus iudicauerit. nam de maiestate, deq; repetundis non populus, sed prætores cum consilio quærebant. nec ullum præterea Gabinio facinus obiectum reperio. fieri tamen potest, ut Memmius, cum tribunus pl. esset, pro potestate populum coegerit, ut de Gabinio suffragium ferret, uel de maiestate, uel de repetundis: sed, de repetundis, potius crediderim: quo crimine item ad prætorem constitui accusator, Ti. Nerone pari studio contendente, cupiebat. quod & supra in proxima epistola, & hic proxime planum sit. quem porro in iudicio populi Gabinii exitum habuerit, quo facilius intelligatur, ipsa Valerii Maximi, quæ sunt in octauo libro, uerba subscribemus. A. Gabinii, in maximo infamiae suæ ardore, suffragiis populi, Memmio accusatore, subiectus, abruptæ esse spei uidebatur: quoniam & accusatio partes suas plene exhibebat; & defensionis præsidia inualida fide nitebantur; & qui iudicabant, ira percipi poenam hominis cupide expetebant. igitur lictor & carcer ante oculos obuersabantur: cum interim omnia ista, propitiæ fortunæ interuentu, depulsa sunt. filius nanque Gabinii Sisenna, consternationis impulsu, ad pedes se Memmii supplex

supplex prostravit, inde aliquod fomentum procellæ petens, unde totus impetus tempestatu eruperat: quem truci uultu à se uictor insolens repulsum, excusso è manu annulo, humi iacere aliquandiu passus est. quod spectaculum fecit, ut Lælius tribunus pl. approbantibus cunctis Gabinium dimitti iuberet.

LVCVLENTE calefecerat] non frigide accusauerat, sed ita uehementer, ut Gabinus calefceret. **trahatio**. agitati enim non modo corporis, uerum etiam animi motu, calefcimus. sic M. Cœlius in epistola: Si Parthi uos nihil calfaciunt.

NON licuerit] clamore, conuicioq; populi. **CALIDIO**] M. Calidio; quem fuisse oratorem dulcem potius, quàm uehementem, in libro de claris oratoribus ostenditur.

CARTONEM] prætorem, de repetundis cognoscentem. ergo, cuius futura de reo quæstio erat, is & de accusatore deligendo ante cognoscebat.

DIUINATIO] contentio, quis deberet accusare. causam nominis Pedianus exponit, quia non de facto quæreretur, sed de futuro, quæ est diuinitio, uter deberet accusare.

C. ET L. ANTONIOS] tres igitur factiones Gabinium de repetundis postulabant, Memmius, Nero, Antonii: quos in epistola proxima non nominauit: nondum enim extiterant: itaque ibi, quasi futurum diuinarer, non dixit, Tres factiones Gabinium postulant, sed, Tres adhuc factiones. nam postea quarta factio, Antonii postularunt, deinde & quinta P. Sylla, ut est in epistola ad Atticum 65: Fratres fuerunt M. Antonii, postea triumuiui; filii Marci, eius, qui, gratia Cottæ consulis, & Cethegi factione in sena-

Commentarius in lib. III.

tu, curationem infinitam nactus totius oræ maritimæ; Siciliam & prouincias omnes depopulatus est; ad postremum, inferens Cretensibus bellum, morbo interiit. huius igitur filii Caius, & Lucius, nepotes uero Marci, clarissimi oratoris. M. F.] sic antiqui scribebant: nonnulli postea sic, M F. os inde natus error apud antiquitatis imperitos, ut, Meos, non M. F. os legendum putarent, ob similitudinem F. & E. quod ideo dictum à me uolui, quia uideo in aliquos etiam impressos libros hanc mendam irrepsisse. idq; ut monerem, operæpretium existimaui.

NEGOCIUM inuertit] res Gabinii perditas restituit. hoc non sine causa Cicero timebat. opes enim Pompeii maximæ; qui etiam suo studio, ut Gabinus de maiestate absolueretur, obtinuerit. infra, & ad Atticum 65.

DELECTARE] odio senatus in Gabinium, amore in me. SVBITO QVE] cum hoc uerbum Cicero posuit, proxima spectauit, quod supra, quod infra; supra, quod dixerat, Triumphum se postulare dixisset; infra, quod infert, Bonus imperator noctu in urbem hostium inuasisset. altero enim Gabinii leuitas, & inconstantia coarguitur; qui, cum de triumpho ubique iactitasset, subito, abiecta triumphii postulatione, in urbem introisset: altero, eiusdem turpitudine, & improbitatis conscientia notatur; qui non interdixit ausus introire; eum intelligeret ita se de ciuitate ac de republica esse se meritum, ut, si luce ingrederetur, ab occurrente populo non salutationes honorificas, non ullas laudes, sed omnia probra, omnes contumelias merito posset expectare. SVBITO autem non
ita

ita restricte dictum; ut subito post aduentum Gabini-
 nii ad urbem intelligi debeat: mansit enim ad ur-
 bem per nouem dies, cum accessisset x i i cal. Oct.
 introisset i i i i cal. sed, **S V B I T O**, præter ex-
 pectationem: cum ex eo rumore, quem ipse pas-
 sim dissipauerat, triumphans potius ingressurus es-
 se uideretur. **B O N V S** imperator] ex ambi-
 guo ludit. nam periti imperatores plerunque no-
 ctu irrumpunt in urbes hostium. iste uero, nequam
 imperator, cum se odio esse ciuitati sentiret, sic,
 ut eum hostis loco haberet, noctu introiuit, con-
 uicia ueritus, & contumelias, si interdum ingrede-
 retur. **H O S T I V M** plane] ciues enim hostes
 ei plane sunt. **I N U A S I S S E T**] dicendum e-
 rat, Introisset: maluit, Inuasisset; ut in tralatione
 persisteret. noctu enim Gabinius, præter expecta-
 tionem, bonorum imperatorum exemplo, cum ur-
 bes hostium inuadunt, introierat. ita tribus uer-
 bis à Cicerone, eleganter sane, & apte de introitu
 Gabinii, comprehensa tralatio est, his inquam,
 imperator, hostium, inuasisset. **N O N** com-
 mittebat] ut odiosa de re dixit proprie, committe-
 bat. timebat enim senatum: oderat eum, eiq; pari-
 ter odio erat, iam inde à consulatu. dixerat enim in
 concione consul, hoc est is, qui tueri senatus au-
 ctoritatem deberet; Errare homines, si senatum
 aliquid in republica posse arbitrarentur. pro Sex-
 tio. **I P S O**] distulit, quoad potuit: ipso de-
 mum die decimo, ultra quem differre non pote-
 rat, in senatum uenit. **D E C I M O**] ab introi-
 tu in urbem. ergo nonis Oct. nam introiuit i i i i
 cal. **O P O R T E B A T**] iubente lege; aut, mo-

373 **Commentarius in lib. III.**

re maiorum. **H O S T I V M]** lege cautum erat, quod Valerius libro III. narrat, et Dio libro XXXVII. significat, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset. hic, non dubito, quin aliud agatur. non enim triumphauerat Gabinius, aut, cum in urbem iam esset ingreffus, de triumpho poterat cogitare. quare crediderim, non iis modo, qui triumphassent, aut triumphaturi essent, sed omnibus planè imperatoribus, è prouincia reuersis, usitatum hoc fuisse, ut cæsorum non tam hostium, quàm militum numerum in senatu exponerent. Bessarionis liber habet, Hostiarum. et in epistola M. Cœlii, ubi legitur in impressis, Cum de hostibus ageretur, in manuscriptis aliquot uidimus, Hostiis. quo tamen in loco sequi maluimus eos, qui habent, hostibus, adducti Valerii Maximi auctoritate, qui legem illam de cæsorum hostium & militum numero commemorat. **I N R E hæsit]** magis placet, quod alii item uideo, Inrepsit: cum eo tamen placet, si ueteres libri consentiunt. nam Bessarionis liber, Inre hæsit, habet: quod est, in recitando, implicitus ignoratione rei. Inrepsit, uero ualet hoc, uenisse Gabinium in senatum & inuitum, & latenter, more animalium repentium. cursu enim uoluntas maior declaratur. **I N F R E Q U E N T I A]** cum è prouincia reuersos, quo primum die ad senatum adeunt, propinqui, familiares, clientes comitatu maximo soleant honestare. **E X I R E]** hostium & militum numero recitato: quasi, præterea quod ageret in senatu, nihil ei restaret. **A C O N S V L T A T I O]** Appio, & Domitio: quorum Domitius

titus Pompeii causa, inimicissimi sui, Gabinium o-
 derat; Appius, quia missum in Syriam legatum, ut
 in Dione legimus, recipere noluerat: qui etiam il-
 lum eo die accusauit maiestatis: quod in hac ipsa
 scriptum est epistola. **PUBLICANI**] Syria-
 ni, Gabinio infensi. questum enim sua damna ad se-
 natum uenerant: quod, cum Gabinius, finibus
 prouinciæ suæ contra leges egressus, Alexandriam
 ad restituendum Ptolemæum cum exercitu profe-
 ctus esset; prædones per eius absentiam maritima
 Syriæ loca uastarunt. quo facto, publicanis ea,
 quæ de publico redemerant, exigere non licuit.
 Dio lib. xxxix. **ET CVM à me**] potest
 non abundare, etsi uidetur, particula, **ET**. nam
 est, cum uulneraretur, & à me maxime. potest e-
 tiam abundare: quod eam addiderit imperitus; qui
 cum uideret, **A** tuis, (sic enim est in libris aliquot
 manuscriptis, non, ut postremo impressis, **Actus**)
 copulam necessariam duxerit: ut ad uerbum, **Vul-**
neraretur, utrunque referretur, hoc modo: **Cum à**
tuis, & à me maxime uulneraretur. **VULNE-**
RARETVR] accusaretur. à uenatione tralatio.
 feræ enim undique actæ uulnerantur. ideo intulit,
Vulneraretur; cum, **Actus**, iam dixisset. **NON**
tulit] sustinere tacitus non potuit. sic in **III**. de
 orat. Cum homini & uehementi, & diserto, & in-
 primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam
 uerborum faces admouisset, non tulit ille, & gra-
 uiter exarsit. **TREMENTIS**] ut hominis ira
 commoti. **EXVLEM**] quia lege Clodia,
 ipso consule Gabinio, pulsus, per sexdecim men-
 ses urbe caruerat. huiusce nominis contumeliam,

Commentarius in lib. III.

etiam à P. Clodio sibi obiectam, diluit ac purgat in paradoxo multis uerbis. **IMPETV**] impetum significauit senatus, cum dixit, Ut ad corpus eius accederet. **PUBLICANI.**] Gabinio, propter damna & iniurias ab illo acceptas, infensi; Ciceroni, consulatus beneficio, coniuncti. ut omit- tam, quòd Cicero patre natus erat equite Roma- no, & publicani omnes equestris ordinis. quo ui- debatur quiddam inter eos necessitudinis interce- dere. **FORIS**] passim, non solum in senatu, sed apud ceteros etiam. sic locutus est in epistola longa ad Lentulum: Cum ea contentio mihi ma- gnum etiam foris fructum tulisset. et ad Quin- tum fratrem: Foris ualde plauditur. In uulgo, alibi dixit, eadem sententia. **CLARIUS**] hac, quam senatus dedit, significatione uoluntatis erga me. **TENEO**] antique, pro teneo me. Te- nuit se Cicero ab accusando Gabinio, quod infra quoque confirmat, in causa maiestatis: de repetun- dis uero non modo non accusauit, uerum etiam ro- gatu Pompeii defendit: quod & Dio lib. xxxix. narrat, & ipse in epistola ad Marium, fam. 95: si- gnificat. Illud mirari non satis possum, quod ab eo- dem Dione traditum uideo; Gabinium à Cicerone de maiestate grauissime accusatum. quod aperte falsum ostendit ipse Cicero & hic, & apertius et- iam infra in epistola, Gabinus. nisi si, ut à teste Cicerone, non ut ab accusatore, Gabinium accu- satum intelligas. acerbè enim testimonium in il- lum dixit: quod infra in ultima scribit epistola: Te- stis, inquit, uehemens fui, præterea quieui.

CV M Pompeio] qui Gabinii patrocinium ideo
suscipiet,

suscipiet, quòd ipse Gabinium, ut Ptolemæum in regnū reduceret, scriptis literis impulerat. Dio lib. xxxix. Qv o d instat] in quo uereor ne Pompeii animum offendam. ille enim fauebit Guttæ, ego Miloni, de me optime merito. infra, in ultima epistola. V E L quòd iudices nullos] etiam in ad Atticum epistola lib. i i i i. causam absoluti Gabini confert in Pompeii contentionem, iudicum sordes. item hic, infra. Quod autem est in impres- sis libris, Vel quòd; mendosum existimo. nam Bessarionis liber habet, id quòd. unde factum suspicor, uel quòd, eorum temeritate, quorum aures imperitæ antiquam, non tamen satis usu peruulgatam, loquendi rationem ferrent. est enim, id quòd, pro ideo quòd. sic locutus est is, qui mihi est post Ciceronem familiarissimus, Terentius in Heautontimorumenno: Id quòd est consimilis moribus, conuincens facile ex te natum. Et in Hecyra: Illico lætæ exclamant, Venit, id quòd me repente aspererant. sic & Liuius libro x l i. Id quòd erat uetusta coniunctio cum Macædonibus. Animaduerti autem eos, qui thesaurum latinæ linguæ congesse- runt, quasi de industria, prætermisisse præclara quædam: quæ ego nisi separatim ad usum meum iam notassem, hærerem sæpe, ueterum testimonio destitutus. nam si, aut, Id quòd, in eo libro quæ- ras; aut, Foris; quod proxime exposuimus; aut huiusmodi; quæ non ita statim intelliguntur: pro- sus nihil inuenies. nimirum pro thesauro carbo- nes, ut in adagio. sed ad propositum. Ego totum hunc locum ita legerem, ac distinguerem: Teneo ab accusando, uix mehercule, sed tamen teneo, id quòd

Commentarius in lib. III.

quòd nolo cum Pompeio pugnare: (fatis est, quòd instat de Milone) id quòd iudices nullos habemus: ἀπίστευμα formido. quemadmodum enim, ubi est in impressis, Vel quòd iudices, mendosum esse Bessarionis liber ostendit: sic illud, Vel quòd nolo, non sincerum esse, facile possum suspicari: cum eadem utrunque potuerit causa deprauare. ἀπίστευμα] absolutionem Gabinii, propter iudicum sordes, formido. timeo, inquit, ne non affe-
quar, quod uelim. nam ἀποτυχάνω, spe frustror, non obtineo. MALEVOLENTIAM] in ipsum, an in Gabinium? in ipsum: nam causas colligit, cur ab accusando se teneat. hæ sunt, Pompeius, iudices, hominum maleuolentia. suos enim ipse quoque maleuolos habebat. ALIQUID accidat.] contra quam accideret me non accusante. timeo, ne absoluatur. nam, qui me oderunt, fortasse illum, me accusante, subleuarent. NEC despero] nam, ne sperem omnino, Pompeius, & iudicum infirmitas facit. NON NIHIL per me] qui ut non accusem, aliis tamen accusantibus opem aliquam sumministrabo. et, Non nihil, ne, si uehementer, Pompeium à se abalienet: cum quo pugnare nolebat. CONFICI] ut iudicio condemnetur. A' MEMMIO Domitius] candidatus à candidato. absolutum constat, quia consul fuit anno proximo cum Messalla: nec Domitium modo, sed omnes plane candidatos. nam in ultima epistola, Messallam, inquit, iam nostrum, reliquosq; molestia leuatos, uehementer gaudeo. aut igitur is, qui exulauit Athenis, ad quem scribuntur à Cicerone epistolæ lib. fam. XIII. alius

alius Memmius est; (meminimus autem supra quoque de duobus Memmiis, quorum utrique prænomen fuerit Caio) aut, si hic est, postea in alio iudicio condemnatus. A Q. CURTIO] hunc ignoro prorsus. Magnuli liber, ad manuscripti exemplum emendatus, Acutio, mendose, fortasse tamen cum uestigio ueritatis. Q. POMPEIUS] Rufo, ut ad Atticum 64: Syllæ dictatoris ex filia nepote, ut apud Pedianum. hic biennio post tribunus pl. occiso Clodio, sæpe atque acriter in Milonem, ac Ciceronem etiam ipsum concionatus est. Pedianus. exulem significat Cælius in epistola I. libri VIII. fam. TRIARIO] adolescentem, qui eum paulo ante de repetundis accusauerat. paratum fuisse ad dicendum, & notæ industriæ, Pedianus tradit. filius fortasse fuit eius, cuius orationem Cicero plenam literatæ senectutis appellat in Bruto. A V T hominum, aut legum] aut candidatorum, si condemnantur; aut legum, si absoluntur. leges enim uidentur interire, cum nocentes absoluntur rei. culpam significat candidatorum, ut supra, cum dixit: Ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum. et ad Att. 64: Tres candidati fore rei putabantur. quid poteris, inquires, pro iis dicere? ne uiuam, si scio. INTERITVS] calamitas, exilium. mortis enim supplicium Sempronia lex à ciuibus R. amouebat. sic infra, Periturus reliquis iudiciis, de Gabinio dixit, cum damnationem intelligeret. V T IUDICIA ne fiant.] aliquo tribuno pl. intercedente. etiam edicto consulis iudicia sublata animaduerti, ut cum de ui Clodium accusauit Milo, Lentulo & Nepote

Commentarius in lib. III.

re eos. pro Sextio, Consul, inquit, prætor, tribu-
nus pl. noua noui generis edicta proponunt: ne re-
us adsit, ne citetur: ne quærat: ne mentionem
omnino cuiquam iudicum, aut iudiciorum facere
liceat. idemq; in epist. fam. 13. his uerbis: Cum
tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos ui-
ros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissi-
mum in posterum uindicandæ seditionis de rep. su-
stulerunt. confirmat Dio libro, opinor, xxxix.
INTERREGNUM.] quò deducta est. quod au-
tem hic, Res uidetur spectare ad interregnum, ad
Atticum 65: dixit, Res fuit ad interregnum.
REI NOLUNT] itaque obnunciationibus dies
comitiorum sustulerunt. quod in epistola proxima
ostendetur. et ad Atticum 64: Nolebant autem
ideo haberi comitia candidati consulares, quo plus
haberent spatii ad hominum studia colligenda.
MAXIME Memmius] cuius etiam causa fore pu-
taretur aliquis tribunus pl. qui comitia in aduen-
tum Cæsaris detruderet. ad Atticum 66. CAE-
SARIS aduentu] in urbem? minime: quia cum
imperio Cæsar erat: nemo autem cum imperio ur-
bem introibat, exceptis qui triumphabant: quo-
rum ipso triumpho die finiebatur imperium. Ad ur-
bem? ne id quidem: præfectis enim prouinciarum
egredi prouinciæ terminis non licebat: & prouin-
ciæ Galliæ, quam Cæsar administrabat, Rubico
flumen erat finis. Quò igitur? in Galliam Togatam,
Cæsaris prouinciæ partem, quæ ad suffragia uenie-
bat. his igitur ad comitia uenientibus fore spera-
bat Memmius ut à Cæsare commendaretur: simul
illud, ut, cum peragendorum conuentuum causa
Cæsar

Cæsar in Italiam uenisset, de suis militibus Romam mitteret, qui Memmium in petitione consulatus adiuuarent. itaque ad Atticum 66. Memmius, inquit, Cæsaris commendetur militibus. et hic, in epistola ultima. I A C E T] minime futurus consul putatur. infra de eodem, Friget, dixit: supra de Messalla, Flaccet: & ad Atticum de eodem 62: Languet. hæc ad copiam latinæ linguæ. V I D E B A T V R] & fuit, plebeius cum patricio: populum enim liberalitate deleniuerunt. ad Atticum 64. Messalla noster, inquit, & eius competitor Domitius liberalis in populo ualde fuit. nihil gratius. certi erant consules. R E F R I X E R A T] desertus à Pompeio. nam in postrema epistola, Scaurum, inquit, iam pridem Pompeius abiecit. de quo etiam suspicio quædam fuerat. nota enim erat Pompeii simulatio. itaque ad Atticum 62: Pompeius Scauro studet, sed, utrum fronte, an mente, dubitatur. Refruxerat: desierat consul putari. amisso enim Pompeii studio, simul opinionem consulatus amiserat. S I N E lege curiata] Aliquem, opinor, tribunum pl. cum ferretur curiata lex, timebat intercessorem. ideo etiam cum C. Memmio & Cn. Domitio Caluino turpissima pactioe coiit, de qua ad Atticum 67. ut ambo H-S c c c c consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset. quo patet summa in Appio prouinciæ cupiditas. Imperium dabat populus lege curiata, senatus lege Cornelia. qui lege curiata, sumptu publico, qui Cornelia, suo ibant in prouinciam. ideo in epistola

Commentarius in lib. III.

la ad Atticum 65: Appius, inquit, sine lege, suo sumptu in Ciliciam cogitat. et fam. 17. **L E N T V L O** nostro] Spintheri, Ciliciam administranti, qui Ciceronem consul ab exilio restituerat. **I L L O** die] de quo dixit iam, Ipso decimo die: cum Gabinius in senatu actus & uexatus undique est. **A C C V S A V I T**] non ad prætoſem in foro, sed in senatu. **D A T A**] prolata, eorum qui participes aut conscii fuerant maiestatis imminutæ: quibus testibus conuinci Gabinius posset. **I P S A** domus] quod scilicet reliquum erat, expolitio. iam enim ædificatam magna ex parte crediderim; cum in proxima superiore epistola dixerit, Urbanam expolitionem urget Philotimus. et in ea, quæ sequitur proxima, Expolitiones utriusque nostrum sunt in manibus. Nec unius Quincti, sed utriusque domum intelligo, cum sequatur, A redemptoribus. suum enim uterque redemptorem habebat. itaque epistola 1111. libri 11. Redemptori, inquit, tuo dimidium pecuniæ curavi. quo item in loco de utriusque coniuncta domo cognoscitur. ergo cum dixit, Domi recte, de utriusque pariter domesticis rebus intellexit. **T R A C T A T V R** non indiligenter] satis curatur strenue, urgentibus Philotimo & Cincio, ipso etiam Cicerone crebro interuisente. supra in epistola proxima. Et quod hic *μεταφορικῶς* dixit, Tractatur; in proxima epistola, eadem translatione usus, In manibus sunt.

EPISTOLA

EPISTOLA III.

325:

Iisdem consulibus.

V I D Q V I D conficio, aut cogito,]
 quidquid scribo, quidquid, quod de-
 inde scribatur, cogito. N E G O C I A
 Q nostra] quæ ad me pertinent, ea quò
 modo se habeant, ostendi, cum dixi:
 Diem scito esse nullum &c. E X P O L I T I O-
 N E S] ædium nostrarum. epistola I. huius libri.
 S V N T in manibus,] tractantur, curantur. episto-
 la, quæ antecedit, proxima, in extremo. I A M
 res rustica] siue sic, ut est in manuscripto Bessa-
 rionis libro, legas; siue, ut in impressis omnibus,
 præter hunc nostrum postremo editum, Iam res
 est rustica; utroque modo, subesse mendum, intel-
 ligetur. mihi Bessarionis librum, cuius habeo iam sa-
 tis perspectam bonitatem, sequi placuit: ad eumq;
 uolo, quasi minus remotum à ueritate, meam cor-
 rectionem accommodare. opinor enim, nec for-
 tasse non recte, legendum sic: Iam, res rusticas:
 ut Rusticas, dictum accusandi casu, uerbum, Per-
 scriberem, infra positum spectet. nam & in ea ipsa,
 quam significat, epistola, cum de Arcano & Late-
 rio plene scripsisset, conclusit eam partem his uer-
 bis: Habes fere de rebus rusticis. deinde subiunxit
 de urbanarum ædium expolitione. A R C A N I,
 & Laterii] dixi iam, loca fuisse in Arpinati, quæ
 Quintus

Commentarius in lib. III.

Quinctus possidebat. quid aliud? etiam. nam mihi sæpe, quæ difficultatis habere nihil uidentur, in iis mea scrupulum iniecit cogitatio. Hic sine dubio quasi retractat Cicero breuiter ea, quæ scripsit multis uerbis in epistola 1. huius libri. dubitare igitur aliquis iure possit, cur hic Arcanum & Laterium modo nominet, cum in ea epistola de Manliano præterea, de Fusidiano, deq; Bouiliano fundis mentionem fecerit. Ad hanc dubitationem id, de quo quidem mihi dubitatio nulla est, respondebo: Manlianum, Fusidianum, Bouilianum non ab Arcano loca separata, sed ipsius Arcani partes fuisse: ut Arcanum loci generale nomen esset, quò multi fundi continerentur. **PRAETEREA]** ergo, cum dixit, Res rustica Arcani, & Laterii, non de tota rustica re, sed de uillis tantum intellexit; cum adiungat, De aqua, de uia. **ENVCLEATE]** diligenter, & plane. hoc enim uocabulum Nonius exponit, purgate, exquisite, sine asperitate, aut durtia. ductum à nucleis nucum. **EXISTIS locis]** ex Britannia. **MARE** istuc, & terra] maritimæ tempestates, terrestres pugnae. **TOLLUNTUR]** sublato ad usque pridie cal. Oct. constat ex epistola ad Atticum 64: **OBNUNCIATIONIBVS]** per Q. Mucium Scæuolam tribunum pl. interpositis, opera candidatorum consularium; qui produci comitia uolebant, quo possent, numinis interea distributis, populi uoluntatem sibi adiungere. significauit iam hoc in epistola proxima, dixit ad Atticum 64: Obnunciare quid sit, notum satis est. **BONORVM]** qui comitia haberi eo anno à consulibus

consulibus nolebant, ne præmia consequerentur
 pacta à Memmio & Caluino, consularibus candi-
 datis. **SUSPICIONEM**] nondum enim
 pactiõnem illam Memmius in senatu recitauerat.
 ad Atticum 67. **PRAEMIORVM**] H-S
 quadringena, hoc est scutatos aureos Venetos
 11838, marculos triginta duos. **QUATVOR**]
 manifestum est significari duos patricios, Messal-
 lam, & Scaurum; duos plebeios, Caluinum, &
 Memmium. **REI**] de ambitu postulati. epi-
 stola quæ huic antecedit. **DIFFICILES**]
 quæ non facile defendi possint. quorum enim ita
 progressa licentia est, ut nummos contra leges, pa-
 lam, tributim, uno loco diuiserint, pro iis quid est
 quod quisquam possit dicere? ad Atticum 64. 66.
ENITEMVR,] studio, & precibus, non patrocini-
 o. non enim puto defensum à Cicerone Messal-
 lam. nam etsi in epistola ad Atticum 64: cum di-
 xit, Quid poteris, inquires, pro iis dicere? ne ui-
 uam, si scio: fore, uidetur significare, ut eorum
 causas suscipiat: tamen, id ut existimem non esse fa-
 ctum, adducor iis uerbis, quæ sunt infra in ultima
 epistola: Messallam iam nostrum, reliquosq; mo-
 lestia leuatos, uehementer gaudeo. non enim de
 suo patrocinio tacuisset. **CVM** reliquorum sa-
 lute] Messallæ enim absolutio reliquorum candi-
 datorum causas præiudicio subleuabit. Ergo Mes-
 sallæ iudicium uidet Cicero primo loco factum iri,
 deinde reliquorum. **P. SYLLA**] is, qui de
 ambitu, accusante L. Torquato competitore, dam-
 natus est, postea de ui à Cicerone defensus: quæ
 extat oratio. dextrum in exercitu Cæsaris cornu
 T rexit.

Commentarius in lib. III.

rexit in acie Pharsalica . ipsi enim Cæsari , de se ipso scribenti, fidem habeo potius, quàm Plutarcho, qui dextro cornu Cæsarem ; sinistro Antonium præfuisse tradit , de P. Sylla uerbum facit nullum . hunc opinor significari in epistola ad Dolabellam , fam. 131 : & in duabus epistolis , Ciceronis , & Cassii fam. 253 : & 254 : & de officiis lib. 1.1 . Sed inquirō ipse in me, ne quid in historia peccem, nominum similitudine deceptus . quam esse lubricam admodum rationem, ideoq; labi in ea per multos animaduerto . Nam cum statuissem iam, ut omnino nihil dubitans, hunc esse P. Syllam, qui consul cum P. Autronio Pæto designatus est, de ambituq; L. Torquato accusante damnatus : orta mihi suspicio est, cum hic Sylla Gabinium Romæ reum faciat, non esse eum, qui iudicio de ambitu conuictus est . nam de ambitu damnatos exilii pœna sequebatur . quod in oratione pro Plancio declaratur his uerbis : Nunc postulat ur à uobis, ut eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi reprehendatis . idq; in eadem infra confirmatur : Agitur, inquit, Plancii salus, patria, fortunæ . Sane mihi hæc aliquandiu molesta dubitatio fuit . postea quasi nodum soluit obseruatio . reperi enim in oratione pro Sylla id ipsum, quod quia suspicatus iam eram, attenta lectione quærebam ; hoc uidelicet : quo anno Sylla est damnatus, nondum ambitus pœnam exilium fuisse . sic enim in ea de Sylla, ambitus antea condemnato, Cicero loquitur : Abfuit ab oculis uestris, &, cum lege retineretur, ipse se exilio pene multauit . Ergo, quo anno habita est oratio pro Plancio, exulabant de ambitu damnati ;

ti; quo damnatus est Sylla, non exulabant. Placuit etiam quærerere, quo anno lex, quæ exilium irrogabat, lata sit. comperi. lata est ab ipso Cicerone consule, triennio post Syllam damnatum. docet hoc duobus in locis oratio pro Murena. hoc amplius ex Dione cognoscitur, exilium illud per decem annos fuisse. **F R A T R E**] uterino, cum sit Cæciliæ gentis: nam Sylla Cornelius. **S Y L L A** filio] quem in ea, quam nominavi proxime, Cassius epistola significat, cum ait: Sectorem Cæsar non desiderabit, cum filium uiderit. **C O N T R A D I X I T**] in diuinationis iudicio: accusator enim, Sylla reiecto, deligi uolebat. ad Atticum 65: Gabinium, inquit, P. Sylla, non dubitans quin foris esset, postularat, contradicente, & nihil obtinente Torquato. **T O R Q V A T V S**] is, qui hunc Syllam de ui accusauit, filius eius, qui eundem de ambitu accusauerat, & damnauerat: ut æternas cum P. Sylla gerere inimicitias uiderentur. **L I B E N T I B V S**] nimium enim infesti Syllæ Torquati uidebantur. damnauerant ambitus: consulatum eripuerant: de ui accusauerant: an etiam alterius accusandi locum, ipso repulso, obtinerent? nimia hæc quidem arrogantia. itaque propensiores in Syllam homines, quam in Torquatum, qui uetere inimici calamitate contentus non esset. **O M N I V M** generum] ut uniuersus pene populus ad iudicium concurreret; parumq; abfuerit, quin eum discerneret. Dio lib. xxxix. **C A E D I T V R**] accusatur, affligitur. ductum à pugnantis.

A C C V S A T O R I B V S] L. Lentulum, eiusq; subscriptores intelligit. epistola proxima, & ad

Commentarius in lib. III.

Atticum 65. **C O N S I L I V M** uarium] iudices non omnes boni, non omnes improbi.

Q V A E S I T O R] qui de maiestate quærebat, qui quæstioni præerat, prætor Alfius. quæstor est quicumque de aliquo quærit crimine, etiam si prætor non sit. itaque C. Iunium, qui de Oppianici ueneficio, accusante Cluentio, quæsierat, Pedianus quæstorem appellat: cum tamen is prætor non esset, ut pro Cluentio declarat oratio: prætor igitur omnis quæstor est, præter urbanum, qui nunquam quærit, sed tantum ius dicit: quæstor autem non omnis est prætor. quod in libro de legibus Romanis demonstratum est. **G R A V I S**, & firmus] quem nihil moueat, nihil flectat.

L O C V M tamen] etiam si de maiestate absoluator; fore tamen uideo, ut aut de repetundis, aut de ambitu damnetur. itaque omnino locum in ciuitate non habebit: ibit in exilium. **M O D E R A T V M**] non nimis cupidum. testis enim fuit, præterea quieuit. epistola ultima. **L E N I S S I M V M**] quod euenerit, æquo animo feram.

θετιμώτερον,] subtilius, philosophicis quæstionibus magis refertum. **D E C L A M A T O R I O**] in quo illum rhetor Pæonius exercet: quod potius in quadam uerborum copia, quàm in sententiarum acumine, consistit. **M E R C E S**] amoris augendi erga me tui. epistola huius libri prima.

S P E] tui ditandi, uel ex præda bellica, uel è Cæsaris liberalitate.

EPISTOLA

EPISTOLA IIII.

326:

Iisdem consulibus .

A **B** S O L V T V S] de maiestate . **S** O R
D I D I V S] improbius . sic ad Atti-
 cum 65 . de iisdem; Iudicum sordes; di-
 xit . **D** I C T A T V R A E] quam Pom-
 peio delatum iri , omnes uidebant ,
 principi ciuitatis : hic igitur iudices timor commo-
 uit . quod in ad Atticum epistola confirmatur his
 uerbis : Est non nullus odor dictaturæ , sermo qui-
 dem multus , qui etiam Gabinium apud timidos iu-
 dices adiuuit . **x x x i i .**] in antiquis libris, **x x i i .**
 ego , **x x x i i .** ex epistola ad Atticum 65 .
L x x] in oratione in Pisonem **L x x v .** comme-
 morat . **R E L I Q V I S** iudiciis] de repetun-
 dis , de ambitu . supra . **P E R I T V R V S**] quod
 euenit . damnatum enim Dio scribit libro **x x x i x .**
S E D E R V N T] de iudicibus proprie . passim exem-
 pla in Ciceronis orationibus . Et , iudicasse præto-
 rios , ne miremur : cum uniuersa iudicum sortitio de
 tribus ordinibus à quæstoribus urbanis fieret , al-
 tera deinde sortitio à singulis prætoribus . ita non
 modo prætorii , uerum etiam consulares inter-
 dum , una cum iis , qui nullos gesserant magistra-
 tus , iudicabant . **A P E R T E**] ergo præ-
 torius homo & improbus , qui Gabinium , mani-
 festæ culpæ reum , absolueret ; & impudenter im-

T 3 probus ,

Commentarius in lib. III.

probus, qui sic absolueret, ut omnes uiderent: cum ceteri sententias teste ferrent. ex quo, quæ tum fuerit forma reipublicæ, quàm inquinata uitiis, quàm non similis antiquæ, licet existimare: cum Caluinus, qui cum consulibus turpissima pactione coiërat, quam C. Memmius, eiusdem pactionis particeps, in senatu recitauit; qui Gabiniū, cuius crimina luce clarius patebant, aperte absoluerat; consul tamen fuerit anno sequenti.

C A T O] non is, qui postea Vticensis dictus est. erat enim hoc anno prætor, ut in prima huius libri epistola demonstratum est. prætores autem in aliorum prætorum consilio iudices sedisse, non est ut credi possit. Accedit illa ratio, quòd, uir omnium optimus, & constantissimus cum esset, nunquam, adulandi gratia, Gabiniū absolutum primus Pompeio nunciaffet. est igitur alius Cato, uel Porcius, uel Hostilius; qui sua sententia Gabiniū uidetur absoluisse. de C. Catone, qui tribunus pl. fuit Marcellino & Philippo cos. non licet intelligi. non enim uno tantum anno post tribunatum gerere præturam potuit. **D I R U P T I S**] malim, diribitis, pro, discretis, dinumeratis: ut, quæ absoluisent, quæ damnassent, cognosceretur. non enim discessit Cato, nisi postea quàm, tabellis dinumeratis, Gabiniū uidit absolutum. eademq; coniectura ductus, legendum crediderim in oratione in Pisonem, tabellæ diribeantur, non, ut est in impressis libris, diripiantur. et pro Plancio, diribitio pro diremptio. itidem accipiendum est illud de diribitis suffragiis apud Varronem lib. III. de re rustica.

C I R C V L O] ubi iudices, circa prætoris

prætoris tribunal sedentes, sententias tulerant.
POMPEIO] extra urbem. nam erat cum imperio. id confirmant illa, quæ paulo post sequuntur, uerba: In urbem introisset. et Dio lib. xxxix. non affuisse Pompeium tradit: cum enim ad hoc iudicium uenire uoluisset, pauloq; tardior fuisset, ad urbem iudicii exitum expectasse. **NUNCIAVIT**] cupiens cupienti. **COMMITTEREM?**] causam. **QVID** essem,] quàm apud homines turpis? **ELAPSVS?**] non hic tantum, sed alibi sæpe hoc uerbum pro, absolutus, usurpatum. **DE** sua dignitate] quasi ego uellem experiri, uter plus ualeret, ipse ad absolutionem, ego ad condemnationem Gabinii. **INTROISSET**] quòd, me accusante, plus impendere periculi Gabinio uideret, quàm accusante L. Lentulo, nunc enim in urbem non introiuit: me accusante introisset, sicuti ante introierat, ut laudaret P. Sextium. cuius rei mentio fit epist. fam. ii. impetrabant hoc, opinor, à senatu, qui erāt ad urbem cum imperio. **CVM** Aesernino] insigne par gladiatorum inductum uideretur, ut Pacideianus cum Aesernino pugnaturus: de quibus Lucilius poeta. uide libellum de optimo genere oratorum. **AVRICVLAM**] quod inter pugnantem, ubi ad complexum uentum est, quandoque contigit. non discedit à similitudine gladiatorum. **CLODIO**] inimico suo, ut constat ex epistola iii. libri ii. **MEVM** consilium] quòd Gabinium eam ob causam maxime non accusauerim, ne Pompeium offenderem. **SINGVLARIBVS**] cum & prætor Maniliam rogationem, de committenda

Commentarius in lib. III.

Pompeio belli Mithridatici cura, luculenta, quæ extat, oratione suaserit: & consul, Mithridatico bello confecto, supplicationem ei dierum duodecim decreuerit. epist. fam. 12. & in oratione de provinciis. **D I S S E N T I E N T E M**] cum Cicerone pro republica loqueretur; contra, Pompeius, Cæsar, Crassus ad suam potentiam omnia referrent. **N O N** tulit] offensus enim ob eam causam, eiici me, contra quàm promiserat, in exilium à Clodio passus est. **N O N** dicam grauius] Non dicam, quod uere possem, prodidit. eius enim in me perfidiam leuiter notatam uolo. **M I N V S** potens] nam postea, discessu Cæsarum, & Crassi, potentia Pompeii ad summum peruenit. **A L T E R V T R V M**] si Pompeii causa, Salustius aiebat, Gabinium accusare noluit: at eiusdem causa defendisses. **D E F E N D I S S E S**] elegans & antiqua locutio, pro eo, quod uulgo dicunt, defendere debebas. sic libro III in Verrem 98. Voconia lex te uidelicet delectabat: imitatus esses illum ipsum C. Voconium. et de officiis III. Male Curio, cum causam transpadanorum æquam esse dicebat; semper autem addebat, Vincat utilitas. potius diceret; non esse æquam, quia non esset utilis reipublicæ, quàm, cum æquam esse diceret, non esse utilem fateretur. **C O N T E N D E N T I**] uehementer oranti: ut se ipse proxime sequentibus uerbis exponit. **I N I M I C I T I A S**] cum Pompeio, si Gabinium accusarem. **I N F A M I A M**] si defenderem. **H A C** mediocritate] cum neque accusauerim, neque defenderim, sed mediam quasi uiam tenuerim, citra periculum, & infamiam.

am. Infra, in ultima epistola, Illum, inquit, neque urfi, neque leuau: testis uehemens fui: præterea quieui. GRAVIS SIM E] uehementer, nam infra, Testis, inquit, uehemens fui. IN ciuitate] si absolutus esset. damnati enim de maiestate exulabant. SATISFACTVRVM] gratiam relaturum, quòd eum non accusassem, testimonio contentus. NEQVE me interrogauit] hoc faciebant rei, quo testes in mendacio deprehenderent. sic apud Pedianum, interrogatos à reo Milone testes, quos accusator produxerat, legimus. fuit igitur honorificum Ciceroni, à reo nihil interrogari: quasi nihil, nisi secundum fidem & religionem, dixisset. COMMVTANDIS] quia uel mendose, uel non belle scripti. TIBI scribi] quibus uteris, ut tuis. supra in epistola ultima libri I I. in extremo, & prima libri I I I. OPERA] operam in hac re ponere non possum. ἄβυσσος] furor ille, qui poetis diuinitus inspiratur. quod in epistola sequenti dixit, Non satis commoueor animo ad ea, quæ uis, cauenda. SINE cura] timebat omnino, ne prætor esset anno sequenti P. Clodius id enim erat ei legitimus annus, cum ædilis fuisset Marcellino & Philippo cos. CHRYSIPPO] & hic, & Tyrannio serui erant literati, Tyrannio etiam Quincti filii magister. supra, & ad Atticum. FISCO] ærario. hac de re in extrema epistola sequenti his uerbis: Ab ærario puto confectum esse, dum absum. quærere præterea, quid plane rei sit, inepti hominis esset, uereq; quod aiunt, nodum in syrpo quærentis. DE Ascanione] seruo fortasse manumittendo. quod

Commentarius in lib. III.

quod Cicero non uideatur probare, sicuti nec de Statio probauerat. DE suburbano] emendo. de quo scripserat Quinctus ad Anitium. epistola huius libri I. VIII cal. Nou.] forte, VI. nam in uetere Romano calendario primum uideo ludorum Victoriæ diem VI. cal. Nou. COMMITTEBANTUR] committi ludos, pro incipi, ignorat, opinor, nemo. QUAM uellem] non placet hæc loquendi ratio, Non longius, quam uellem. perpendatur sententia: inesse quiddam, quod teretes aures offendat, sentietur. forte abundat, Quam uellem. PONTINIO] C. Pontinio, de Allobrogibus triumphaturo. præturam gessit. Cicerone consule. eiusdem in Cilicia legatus fuit. III. NON.] in ad Atticum epistola 65. est, IIII. Non. SERVILIUS] Isaurici filius. SECVM habebit] uide nostrum commentarium. quo in loco illud exposuimus, Erit cum Pontinio Appius consul, 65: ἀρη πνέων] Martem spirans. dictum de iis, qui terribile quiddam uultu præferunt. sic in ad Atticum 244: Hoc loco, fortibus sane oculis, Cassius, (Martem spirare dices) se in Siciliam non iturum. ἀρη βλέπων, dixit Aristophanes. SCAEVOLA] tribunus pl. ad Atticum 65:

EPISTOLA V.

327:

Iisdem consulibus .

E ILLIS libris] de republica. libro II. epistola, Duas. NOVEN-
 DIALIBVS] nouem dierum, ut
 D proxime patebit. AFRICA-
 NI] minoris, ut ex Macrobio colli-
 gitur. LAELII] duo C. Lælii fuere, alter ma-
 ioris Africani, alter minoris amicissimus, hic cum
 Q. Seruilio Cœpione, ille cum L. Cornelio Asia-
 tico consul. nunc de posteriore fit mentio.
 PHILI] P. Furii Phili, qui consul fuit cum Sex.
 Atilio Serano. MANILII] M. Manilii,
 qui cum L. Marcio Censorino consul fuit.
 TUBERONIS,] Q. Aelii Tuberonis; qui mi-
 noris Africani sorore, L. Aemilii Paulli filia, na-
 tus est. in oratione pro Murena, & alibi.
 FANNII, & Scæuolæ] quos in libro de amici-
 tia cum socero colloquentes facit. Rutilium hic
 non nominat; de quo mentionem facit ad Atticum
 63: NOVEN dies] feriarum. ideo nouen-
 diales dicti. LIBROS] quos tamen in sex po-
 stea contulit. SALVSTIO] de quo in epi-
 stola proxima superiore. SI IPSE loque-
 rer] ut Aristoteles in politicis, omisso dialogo.
 HERACLIDES Ponticus] mollis philoso-
 phus, ut pro, Ponticus, Pompicus uocaretur. La-
 ertius.

Commentarius in lib. III.

ertius. **CONSULARIS**] quem oratio de
statu ciuitatis optimo, deq; optimo item ciue de-
cere uideretur. dignitas enim personæ pondus af-
fert orationi. **NOSTRIS** libris] tribus de
oratore. **BELLE**] cum causa: ne uiderer
mihi perfectam dicendi rationem arrogare.
VIDISSEM] uidit enim Cicero, ac sæpe dicen-
tes audiuit, Crassum, Antonium, Scæuolam, Ca-
tulum, Cæsarem, Cottam, Sulpicium; quibus tri-
buit sermonem de ratione dicendi: at uero Africa-
num, Lælium, Philum, Manilium, Tuberonem
non uidit: unum Scæuolam puer cognouit: ut est
in libro de amicitia. **DE REP.** & præstante
uiro] scribit enim in suis, qui extant, politicis li-
bris Aristoteles & de optima rep. & de optimo ci-
ue. quales erant, qui perierunt, & Ciceronis libri.
itaque dixit proxime, De optimo statu ciuitatis, &
de optimo ciue. **COMMOWIT** me] suum ta-
men institutum Cicero persecutus est. loquitur e-
nim in somnio Scipionis Scipio ipse, Lælio respon-
dens, querenti nullas Nasicæ, qui Ti. Gracchum,
perniciose de republica cogitantem, occiderat, sta-
tuas in publico locatas. **OFFENDEREM**
quempiam] cum attingerem maximos motus no-
stræ ciuitatis. **ID VITABO**] ne quempiam
offendam. **LOQVAM** ipse tecum] te & me
de rep. loquentes inducam. quod tamen, ut proxi-
me ostendi, non fecit. **QVÆ** institueram]
duos libros, quos iam nominauit. **ROMAM**]
scripsit igitur epistolam in aliqua uillarum suarum.
STOMACHO] quòd ingenii sui quasi partum
non libenter imperfectum abiiceret. **RELI-
CTOS**]

C R O S] omisso; cum me Salustii sermo commo-
uisset. I N E A ambitione] nullam enim ex
iis rebus, unde parantur honores, præmitto:
cum de honoribus tamen ipsis, quos mihi Cæsar
promittit, non laborem. epistola huius libri ante
ultimam. V E R S I B V S] quos edas pro tuis.
epistola, quæ antecedit proxima. C O M M O-
V E O R animo] abest ἐνθουσιασμός. sic enim dixit in
proxima. C A N E N D A.] aptius, quàm scri-
benda: quòd poetarum, qui animo commouean-
tur, quibus scilicet ἐνθουσιασμός ille adfit, canere
proprium est. ὑποθέσις] poematis argumen-
tum: res, de quibus scribatur. E A] hoc non
ad ὑπόθεσιν, sed ad uersuum elegantiam spectat.
quod indicant proxima uerba: Tu, qui omnes &c.
I P S E ego] cum mea causa conor: nedum con-
sequi pro te possim. N E cogitando quidem]
tu autem ita hæc à me petis, quasi uel sine cogita-
tione possim præstare. I S T O] uersibus fa-
ciendis. A N I M I alacritate] tria iam, quæ
ad poema requirantur, attigit, ἐνθουσιασμόν, ocium,
animi alacritatem. T E M P O R A] quia uideo,
nullam esse remp. nulla iudicia. A V C T O R I-
T A T E] ob magistratus administratos, maximasq;
res pro republica gestas. S E N A T O R I A]
æquum enim erat, ut homo hoc ætatis, iis honori-
bus, iis rebus gestis, ea tantum, quæ in senatu gra-
uiter agenda sunt, curarem. F O R E N S I la-
bore] agendis in foro causis. I A C T A R I]
quod eum, qui summos honores gesserit, summa
in remp. merita contulerit, decere non admodum
uidetur. iactari, enim grauitatem non habet.

D O M E-

Commentarius in lib. III.

DOMESTICIS] quibus domi operam do .
SUSTENTARI] malis reip. fractum . hoc enim
eò uerbum spectat . *αἰὲν ἀριστεύειν*] uersus Ho-
mericus in Iliadis Z , à Glauco pronunciatus . sed
integra duobus uersibus sententia cōprehenditur .
πέμπε δέ μ' εἰς τροίην, καὶ μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν ,
αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπαίροχον ἔμμεναι ἄλλων .
misit autem me ad Troiam , & mihi ualde multa
mandauit , semper strenue fortiterq; agere , & aliis
præstare . **TOTVM** occidisse] nullo prorsus
modo fieri . cur ? quia , cum inimicos suos partim
non oppugnarit , ut Gabinium Pompeii causa , par-
tim etiam defenderit , ut Vatinius propter Cæsa-
rem ; quod utrunque in his epistolis iam demonstra-
tum est ; nimirum plane illud amisit , *αἰὲν ἀριστεύειν* .
NON modo animum ,] non modo , inquit , li-
bere sentire non possum , sed nec odisse quos de-
beo ; ne scilicet eorum , qui nunc principes in rep.
sunt , animos offendam . **QUI** uellet] quasi
unus Cæsar non alicuius commodi spe , sed uere ,
atque ex animo , planeq; sua sponte amaret ; alii si-
mulate , & astute . quod de Pompeio creditum est :
(ideo dixit , sicut alii putant) qui Ciceronē , quem,
contra datam fidem , pelli passus erat , ideo reuoca-
uit ab exilio , ut eius opera cum senatu rediret in
gratiam . Plutarchus . **MULTA** consolatio-
ne] domesticis literis . quod proxime dixit . et hic,
eodem spectans , intulit , **Quotidie** . quotidiana e-
nim tractatio literarum . **PANSA**] C. Vibius
Pansa , qui consul cum Hirtio fuit , anno post Cæ-
saris necem proximo . is , opinor , in exercitu Cæ-
saris cum Quinto locutus erat de Gabinio defen-
dendo

dendo. scripsit Quintus: respondet Marcus; & rationem affert, cur eum non defenderit. **C O N - C I D I S S E M**] collectam multis præclare factis gratiam bonorum, hac una re profudissem, ac perdidissem. **T O T I** ordines] non modo omnes ordines, (hi tres erant, senatorius, equester, plebeius) sed omnium ordinum omnes homines. **P R O P T E R** quem oderunt,] me quoque ipsum, propter quem Gabinium oderunt, odisse cœpissent: qui me simul cum rep. crudelissime ab illo consule vexatum recordantur. **T E N V I** me] progressus neque in hanc partem sum, neque in illam: non accusavi, non defendi. **V I D E R E N T**] dixi in illum, quæ nota erant: præterea quieui. **I N** omni summa] quidquid ago, ocium meum spectro: inimicitias contentionesq; fugio. **D E** libris] de bibliotheca græca supplenda, libris commutandis, latinis comparandis. supra. **I N** summo studio] quod ipse in curanda mihi bibliotheca pono. **C R E B R I V S**] malo sic, quàm, ut in impressis libris, Crebrius: primum, quia Belsarionis librum, quem sequar, habeo: deinde, quia conuenit à creber ita deductum Crebrius, ut à ruber Rubrius. **Q V I** omnia adiurant] qui cogunt sibi credi, iureiurando ad asseuerationem adiuncto. **R E N V N C I A N T**] mihi, dum in uilis meis sum. nam infert, dum abs sum. forte à Quinto Crebrius hic beneficia acceperat in Gallia. mouet enim me illud, Romæ est. **A B** ærario] quod supra dixit in proxima, De fisco quid egerit Scipio.

EPISTOLA

Commentarius in lib. III.

EPISTOLA VI.

329.

Iisdem consulibus.

B ALIO] à me scilicet : quem de
uersibus tibi scribendis sæpe rogas.
A supra quatuor in locis. κείος quæ-
ris?] laudem aliunde quæris; cum in
te ipso sit, unde illam pares?

I STAS] Electram, & Troadem. E R I G O-
N AM] quam, à Quinto ante missam, quod ex
huius libri epistola I. liquet, tabellarius amiserat:
quod epistola ultima declarat. P R O X I M A S]
hanc breuem, & proximam superiorem, utranque
in eundem fasciculum coniectas. nam cum illam
scripsisset, atque obsignasset; alteram hanc, literis
à Quinto acceptis, illico scripsit, breuiorem o-
mnino, quam ut uideri possit ad fratrem trans al-
pes usque missa: uerum, si, cum proxima simul
missam, intelligamus, tollitur admiratio. Aut di-
camus epistolam falso putari: particulam enim po-
tius epistolæ superioris esse. quod eo etiam uerifi-
milius uidetur, quia, cum dixit; Epistolas proxi-
mas, epistolam non appellaret sex aut septem uer-
sus. quod si ita est; epistolas proximas uocabit,
duas superiores, quia simul utranque miserit. Ac
uereor, ne item ea, quæ sequitur, epistola cum hac
sit coniungenda: ut eam de se ipso scripserit Mar-
cus, superiora omnia ad Quinti literas respōderit.

EPISTOLA

EPISTOLA VII.

329.

Iisdem consulibus.

P P I A , ad Martis] Appia uia , ad
ædem Martis. et Appia uia , ad portam
A Capenam , extra urbem . ea ducebat
usque Brundisium , omnium uiarum
celeberrima , ab Ap. Claudio censore
munita. Martis autem templum , quod in Appia uia
fuit , significat. nam de altero etiam intra urbem le-
gimus. **P** I S C I N A M publicam] eam P. Vi-
ctor collocat in regione XII. **V** I G E T illud
Homeri] accidit plane , quod in illis uersibus ,
Iliados π , dixit Homerus: Iouem magnos imbres
fundere , cum est hominibus , iustitiam non colen-
tibus , iratus. uidetur enim ideo proluuiem hanc
immisisse , quia Gabinium contra leges absolutum
inique ferat. **H** A E C] quæ fiunt in rep. non re-
cte. **D** E dictatura] ad quam res uidetur spe-
ctare. discordiis enim ciuium comitia producun-
tur : quas dictatoris potestas sedabit. supra , & in-
fra , & ad Att. 65 : **L** A B I E N V M] T. Atium
Labienum , Cæsaris in Gallia legatum , qui postea
ciuili bello ad Pompeii partes transiit . tribunus pl.
legem tulerat , auctore Cæsare , ut sacerdotia , col-
legiis erepta , populus mandaret. **L** I G V R I -
V M] A. Ligurium , Cæsaris familiarem : de quo
ad Atticum 176. et epist. fam. 263 : **D** A B O]
V uidetur

Commentarius in lib. III.

uidetur hoc Quintus à Marco petiisse; ut eorum, quos maxime Cæsar diligeret, amicitiam literis tueretur. **L Y C H N V C H V M**] quo lucerna sustinetur. **S A M I**] cum, Asiam pro prætore administrans, Samum uenisses. fuit enim Samus in prouincia Quinti. epistola 1. libri 1.

EPISTOLA VIII.

329:

Iisdem consulibus.

V P E R I O R I epistolæ] tres Quintus ad Marcum epistolas dederat, primam Labieno, qui nondum uenerat; alteram, quam Marcus ante primam accepit; tertiam; quæ ultima Marco est reddita. **S T O M A C H I**, & quelerarum] ex militiæ laboribus, ex urbis desiderio. adde, ex periculo illo maximo, in quo his temporibus, Amborigis fraude, uersatus est. Cæsar comm. lib. v. **M O L E S T I S**, & laboribus] molestiis animi, laboribus corporis. **D E S I D E R I I S**] urbis, & tuorum. **D I S C E S S V** nostro] ut alter ab altero disiungeremur. **P L V R A** ponuntur in spe] plus in spe constituitur emolumentum, & præsidii, quàm in pecuniis: quas in hac legatione potes colligere. **R E L I Q V A**] præter spem: aut, præter ea, quæ iam habemus, à nobis ipsis parta. quæcunque, inquit, struas, ad iacturam struentur; id est, eiusmodi erunt, ut aliquid ex iis quotidie possis.

sis amittere . at Cæsaris præsidium erit firmissimū :
 idq; petimus ad omnem statum nostræ dignitatis .
 C. V. M. uoles] arbitrato enim tuo in urbem redire
 tibi licebit : . P. R. O. L. A. T. V. M.] diuulgatum . forte
 non nihil in superiore illa epistola scripserat Quin-
 ctus , quod Cæsar si nosset , non æquo animo fer-
 re potuerit : ut , se non ea , quæ sperauerat , à Cæ-
 sare commoda obtinere . quod etiam illa uerba ui-
 dentur significare : Non enim commoda quædam
 sequebamur parua , ac mediocria . et illa : Plura
 ponuntur in spe , quàm in pecuniis . L. A. B. I. E. -
 N. O.] uidetur Labienus aliquandiu Romæ fuisse
 mansurus ; cum loquatur Cicero de multis episto-
 lis , quas ad Quinctum deinde daturus erat .
 N. E. R. V. I. I.] ubi nunc hibernas cum legione . Cæ-
 sar comm. lib. v. . I. N. summo dolore] ob lega-
 tos cum legione & cohortibus cæsos . comm. lib. v.
 P. O. E. M. A.] non illud , de quo in epistola huius li-
 bri prima . dixit enim se incidisse , iam compositum
 & confectum . at hoc habere se scribit ; neque com-
 positum , sed institutum appellat . neque uero il-
 lud alterum poema significat , de quo in epistola ul-
 tima libri 11 . in extremo . nam ad Cæsarem id non
 uidetur esse missum . sed illud , de quo in eiusdem li-
 bri epistola , Ad 1111 . non . in qua sunt hæc uer-
 ba : Quoniam scribis poema ab eo nostrum proba-
 ri . quod non esse id , de quo in extrema eius libri
 epistola fit mentio , inde patet : quia in ea , quæ in-
 cipit , Ad 1111 . non . indicat se cognouisse ex li-
 teris Quincti , poema suum à Cæsare probari : in
 ea uero , quæ ultimum in eo libro locum obtinet ,
 rogat fratrem , ut iudicium Cæsaris de suis uersibus
 V 2 perscribat :

Commentarius in lib. III.

perscribat : nihilq; omnino ea de re à Quinto significat ante se accepisse , quòd ait : Sed heus tu, celari uideor à te . sunt igitur tria Ciceronis poemata , quæ in his ad fratrem epistolis nominantur ; unum ad Cæsarem , de quo non absoluto , sed instituto legitur in epistola , Ad IIII . non . lib . II . et in hac huius ultimi libri ultima : alterum , de quo in extrema eius epistolæ parte , quæ librum I I . concludit : quod non esse ad Cæsarem missum , probauimus : tertium , & ipsum ad Cæsarem : quod cum absoluisset , incidit . de quo in epistola huius libri prima . C V M opera , tum animo] supra , non iisdem uerbis , idem dixit : Deest mihi opera , quæ non modo tempus , sed etiam animum uacuum ab omni cura desiderat . S V P P L I C A T I O N V M] quas Cæsari fortasse ob Ambiorigem profligatum senatus decreuerat . O C I O S I S] per dies enim supplicationum lege non agebatur . ita ocium illi à forensi labore futurum erat . ne cum populo quidem tum potuisse agi , indicat illud in epistola , Dederam ad te , lib . I I . Lentulus dies comitiales exemit omnes . nam etiam Latinæ instaurantur : nec tamen deerant supplicationes . R E L I Q V O S Q V E] candidatos . M O L E S T I A] leuatos] ambitus iudicio absolutos . id fore diuinauit in epistola ad Atticum 65 : inquit enim : Candidati consulares omnes rei àmbitus . accedit etiam Gabinius . sed omnes absoluentur . cum tamen nocentes iudicaret , ut in eadem ad eundem 64 : et hic in epistola huius libri II . postea tamen Memmius & Messalla damnati . ad Atticum 89 . Appianus lib . II . ep . fam . II 3 : P R A E S T A B O .] efficiam , si erit consul , ne quid

quid agat in magistratu contra Cæsaris uoluntatem. **A D V E N T V**] hoc iam exposuimus in epistola II. huius libri. **P V T O** errare] forte, quia Cæsar consulem nolet eum, quem sibi fuisse inimicum in prætura meminerit. Suetonius. etiam Dio lib. XXXVII. tradidit, hoc ingenio Cæsarem fuisse, ut, quos accepta iniuria odisset, eos tamen illico non ulcisceretur. itaque fieri potest, ut Memmius eum, deleta superioris temporis memoria, sibi amicum fore crediderit in consulatu petendo.

A B T E C I T] quem adiuuandum susceperat. ad Atticum 62: **R E S** prolata] negocia dilata. ita loquebantur, cum illud tempus, quo feriari hominibus licebat, intelligerent. iterare eadem non placet. diximus hac de re satis in commentario nostro in ep. ad Att. ubi rerum prolatio nominatur, 109:

A D D V C T A] affirmat id Cicero, quod etsi pro celo habere non potest, (nam post id tempus, quo prolata res dicebantur, dies præterea multi supererant comitiales, quibus haberi comitia liceret) omnino tamen ob ciuium discordias futurum uidet.

L O Q V V N T V R] boni: de nimia Pompeii potentia, cui etiam dictatura deferretur.

H I R R V S] Luceiæ gentis, plebeiæ.

A V C T O R] opinor, quia designatus tribunus pl. quod eo quoque, infra quod sequitur, uidetur confirmari: Hirro agente nolle se non probabit. ut omittam, quod magistratum ordo consentit. petiit enim ædilitatem cur. triennio post: & ædilitas cur. post tribunatum pl. petebatur. epist. fam. 112: 117:

F O R E] cum inierit magistratum: cuius erat primus dies III. id. Dec. ut iam diximus. **S E I P S E** amans.]

Commentarius in lib. III.

qui etiam cum Cicerone, homine consulari, nondum ipse ædilicius auguratum biennio post, Pompeio III. cos. petere sit ausus. **CRASSVM Iunianum**] quæ sit hic mea coniectura, dicam: ea probari debeat, nec ne, iudicium aliorum esto. libenter legerem, Crassum Licinianum: ut, cum esset Licinius Crassus, in aliam postea familiam, adoptionis iure, transferit. at quam familiam? opinor, Cœliam. placet enim, hunc esse Cœlium illum, qui in M. Cœlii epistola ad Ciceronem, fam. III. Cœlius Vicinianus male nominatur: cum, Licinianus, uideatur esse reponendum, et congruit hic de dictatura locus cum illo. nam hic uerbum, deterruit, significat, eum, quod instituerat de dictatura, omis-
sisse: in epistola uero M. Cœlii, promulgatam ab eo de dictatore legem, scriptum est. Eundemq; crediderim esse Cœlium illum, qui lib. III. de bello ciuili Vincianus uocatur, mendose, pro Licinianus. Præterea, tribunum pl. hunc eodem anno cum C. Hirro fuisse, ideo credibile est, quia eodem etiam anno ædilitatē simul biennio post petierunt. quod ex ea, quam nominavi, M. Cœlii epistola constat. Ut omittam, quod hunc ipsum, qui de dictatore Pompeio egit, Lucilium uideo apud Plutarchum nominari. ut Liciniani nomen in Vicinianum, Vincianum, Lucilium, ob similitudinem facile uideatur abiisse. Neque uero quidquam obstat, cur, etsi Cœlius ex Licinio sit factus, prioris tamen familiæ nominibus Crassus Iunianus appellari non possit. nam & Scipio potius, quam Metellus, uocatur is, qui Magni Pompeii focer fuit; cum quidem uno cognomine nominatur: qui tamen Cæcilius, ad-
ptante

ptante Metello Pio, factus erat: & Lucullus, frater L. Luculli, cum Terentius Varro per adoptionem factus esset, quod supra probauimus, Lucullus tamen, nunquam Varro, nominatur, nouo cognomine omisso, uetere conseruato. PER me deterruit] mea opera effecit, ut captum de dictatura consilium abiecerit. Hoc enim, & quæ sequuntur, ad Pompeium, non ad Hirrum, conuenit referri: si tamē is est, de quo Plutarchus, qui inito tribunatu egit de dictatore Pompeio. VELIT nolit,] quia Pompeius aliud sentire, & loqui solebat. ad Att. 60. 62: fam. 112. AGENTE] ad populum, ubi magistratum inierit: in epistola, quæ sequitur, Hirrus, inquit, parat. NON probabit,] non persuadebit hominibus, cum per eius amicum agatur. secutus est autem Hirrus Pompeium ciuili bello contra Cæsarem. comm. lib. 1. quo in loco, Vicillem Hirrum, mendose legitur: cum potius, Luceium Hirrum, legendum uideatur. Luceiæ enim gentis cognomen Hirrus fuit. epist. fam. 117: SERANI.] gentis Atiliæ. DOMESTICI] cognomen aut Serani ipsius, aut filii. SCRIPTO meo] cum orationem, ei à me scriptam de laudibus filii, legeret. NIHIL tribuit,] minime illi, anno sequenti consulatum petituro, studet, maxime uerò Guttæ. petiit anno sequenti consulatum Milo. etsi non habita, propter dissensiones candidatorum, comitia, uel ex Pediano cognoscitur. uideo autem eum, interuersa prætura, consulatum petiisse: qui Lentulo & Metello cos. tribunatum pl. Pompeio & Crasso ædilitatem gesserit; Caluino autem & Messalla consulatum petierit.

Commentarius in lib. III.

GUTTAE] non habeo certum, quis hic sit Gutta, competitor Milonis in consulatu anno proximo futurus. Pedianus candidatos consulares tres duntaxat nominat, omnes plebeios, T. Annium Milonem, P. Plautium Hypsæum, Q. Cæcilium Metellum Scipionem, Pompeii Magni focerum.

I L L O] Gutta ad consulatum effere[n]do.

D I F F I D I T] se posse consulatum adipisci.

I N T E R C E S S O R E M] tribunum pl. tribuno, rogationem de dictatore dicendo ferenti, intercedentem. multi autem intercessuri uidebantur. epistola, quæ sequitur.

P E R uim] spreta intercessione: quod ante, quo anno C. Cæsar, quo Pompeius consul fuit, euenerat. quod si uim ui repellat Milo, ualebit intercessio.

L V D O S] ut eum honoraret mortuum, cuius legatam sibi testamento hereditatem creuerat. cui & munus dederat.

S V M P T V O S I O R E S] scribit Pedianus, Milonem in scenicorum ludorum, & gladiatorii muneris impensas, effusasq; largitiones tria patrimonia effudisse. idq; Cicero tum in oratione pro ipso, tum in epistola ad Curionem significat his uerbis: Studium habemus uulgi, ac multitudinis, propter magnificentiam munerum, liberalitatemq; naturæ.

T E R Q V E] ut fortasse trinos in ludos tria illa patrimonia, in singulos singula, profuderit.

N O N postulatus] à populo. solebat enim ludos interdum populus postulare. fam. 129: u.

M V N V S] gladiatorium.

F A C V L T A T E S non erant] binis iam ludis, & in gladiatoribus consumptæ.

M A G I S T E R] hereditatis curandæ inter coheredes. Dicit, opinor,

nor, hoc magistratum non gerit Milo: ut eum ad impensas huiusmodi uideatur dignitas impulisse. tantum est magister, uile scilicet ministerium.

NON ædilem] uidetur hoc significare. ludos dare, magistrorum non est, sed ædilium. debuit igitur Milo, cum magister, non ædilis, esset, ludis abstinere. Hæc mihi non omnino probatur interpretatio. nam si hoc Cicero significaret, idem diceret, quod proximis uerbis: Vel quia magister. dicit autem diuersum quiddam, & hoc forte, cum is, cui mortuo ludos dat, ædilis fuerit hoc ipso anno: putat Milo, se, qui magnam bonorum eius partem testamento acceperit, quodam modo in eius locum successisse, ludosq; dare pro ædili debere. uerum potuerat se magistrum putare, sicut est, non ædilem, qui re uera non sit.

EPISTOLA IX.

330:

Iisdem consulibus,
in extremo anno.

IN ILLISTORUM] sine dubio scripserat Quintus, debuisse Marcum & Pompeii & Cæsaris causa reo Gabinius de maiestate adesse. atque hoc facile mihi persuadent illa, quæ proxime sequuntur, græca uerba: τότε μοι χείροι: hoc est, tunc mihi dehiscat lata terra: cum hoc scilicet flagi
tū

Commentarius in lib. III.

tii cominifero . integrum enim est hemistichium
 apud Homerum , duobus in libris Iliadis ; Δ , Θ , τό-
 τε μοι χάνοι ὑπέειχθῶν . NE QVE urfi , neque le-
 uauit .] neque accusaui , neque defendi . NVNC
 denique redundat] hoc bonum , quo antea nimi-
 um indigebam , (bonum appellat , animi siue pa-
 tientiam , siue fortitudinem quandam in malis reip.
 leuiter ferendis) mihi nunc denique satis superq;
 est . CVR stomacher ,] si quid accidit iniqui-
 us : cum respublica iam plane desperata & ota sit .
 ANGIT] consulatus causa : quem petet aduersan-
 te , ut uideatur , Pompeio : cum ego utrique summe
 debeam . FINEM] sollicitudinis meæ . uelim ,
 inquit , post consulatum , qui est honorum sum-
 mus , nihil accidat præterea , quod illius causa me
 angat . ENITAR] quàm enisus sit , intelli-
 get , qui epistolam ad Curionem libro II. fam. le-
 gerit . ISTINC ,] ut Cæsaris amicis in peti-
 tione Milonis utamur . DE QVO] de consu-
 latu , nisi ui res agatur , spero fore quod uolumus .
 TIMEO] ne sustinere tantos sumptus non possit ,
 ne ad inopiam redigatur . *μαίνεται &c.*] recte , &
 proprie , quod modum superat , insania uocatur .
 unde illud , de emptione , ad Atticum 216 : Nec ta-
 men insaniturum puto . et , de sumptu , in oratio-
 ne pro Milone : Insanas illas P. Clodii substructio-
 nes . recte igitur & hic , de Milone nimiam pecu-
 niam in ludos erogante , *ὁ δὲ μαίνεται ἕκ τ' ἀνεκτῶς* :
 quod est : Hic autem insanit sic , ut ferri amplius
 non possit . finis exametri uersus apud Homerum ,
 Iliadis r. 78. quod enim ille de Cyclope Polyphē-
 mo , *ὁ δὲ μαίνεται ἕκ τ' ἀνεκτῶς* ; Cicero de Milone , pau-
 lulum

lulum quiddam sententiæ causâ , ut solet , iminuantans , ὁ δὲ μάλιστα ἐκ ἐταίρων . H-S ccc] scutatis aureis decem millibus , & centum septuaginta sex , marculis , ut appellant , qui olim asies erant , sexaginta quatuor . CONSIDERANTIAM] immo contra : cum in sumptibus insaniat . malim igitur , Inconsiderantiam , uocabulo inusitato , sed tamen ab , Inconsiderante , usitato . et referetur ad μάλιστα . S V S T I N E B O] et ego feram hoc in homine amicissimo uitium : & animi tui uires exsunt , ut ipse quoque ferre possis . V E N I E N T I S] anni] de quo ad te scripseram . S I P E R interregem , sine iudicio] quem hic locum habet iudicii mentio ; cum in proxima epistola iam dixerit , illum esse absolutum ? intellige de altero , quod impendebat , de ambitu iudicio . nam & post consulatum de ambitu accusatus . id ego locis obseruatis cognoui , ad Atticum 74 : fam. 112 : 113 : si consul , inquit , habitis ab interrege comitiis creabitur ; iudicium uitabit : statim enim consulatum inibit : & accusari magistratus non licet . sin à dictatore : fieri omnino potest , ut dictator pro ea , quam habet summam , potestate nolit eum inire antea consulatum , quam iudicium fiat : sed tamen , quin absoluat , mihi dubium non est . uideo enim , qui illum oderit , esse neminem . Et , quod ait , Si per interregem , sine iudicio ; uere dicit . nam , Messalla per interregem consule creato , iudicium de eo factum non est : peracto autem consulatu , bis accusatus de ambitu est , primo absolutus , deinde condemnatus . epist. fam. 112 : 113 : H O R T E N S I I] fratris eius uterini : quod ex Plutarcho in Sylla

Commentarius in lib. III.

Sylla coniiicitur. CALOR] pro absolute con-
tentio . defensum ab eo Messallam , & absolutum ,
significat M. Cœlius in duabus epistolis I I . & I I I .
libri V I I I . fam. LEX impunitatis] quasi la-
ta lex uidetur, ut , qui peccauerint , iis impune sit.
his uerbis nocentem Messallam significat . fore ta-
men , ut absoluator, tribus causis , dixit : quòd odii
nihil habet : quòd pro eo contendet Hortensius :
quòd , absoluto Gabinio, nemo iam uidetur ita ne-
farius , qui absolui non possit . innocentiam Messal-
læ ad has causas non admiscet . satis enim constabat,
& ipsum , & reliquos candidatos pecuniam contra
leges populo dedisse . quo nomine post consulatum
damnatus est , ut proxime dixi . ἐν παρέργῳ] nar-
rationem de rep. duas in partes tribuit ; quarum ad
Messallam una pertinet , ad dictaturā altera . atque
hanc posteriorem ἐν παρέργῳ, hoc est, breuiter, & ue-
lut in cursu, exequi se uelle significat. T A M E N]
quamuis iam ante rumor fuerit . epistola , quæ an-
tecedit . A B E S T] erat omnino Pompeius ex-
tra urbem , quia cum imperio , iturus , ut uideba-
tur , in Hispanias : sed non diceret Cicero , Abest ,
de eo , qui ad urbem esset . longius , opinor , disces-
serat , nimirum rei frumentariæ causa : quod legi-
mus apud Dionem lib. xxxix . in extremo . A P-
P R I V S miscet :] notat hominis ingenium , miscen-
tis potius , quàm agentis . Miscet autem , non quia
dictatorem , sed quia comitia uellet . nam in episto-
la huius libri I I I . Consules , inquit, comitia habe-
re cupiunt . quam uideo scriptam post rumorem
de dictatura natum . nam in ea consulares ait candi-
datos de ambitu postulatos : & ad Atticum 65 : ubi
e osdem

eosdem reos memorat, odorem esse non nullum dictaturæ dicit. Atque hoc ideo dictum uolui, ne quis Appium dictaturæ, quam Pompeio delatum iri credebatur, existimet fauere, quia filiam suam Pompeii filio collocasset, ut est in fam. 42. **PARRAT**] ut legem ferat de dictatura, cum scilicet tribunus pl. erit: nunc enim designatus erat. quod in epistola proxima significatum est in eo: Auctor fore uidetur. Quod si quis obiiciat, designatum esse non potuisse, cum Cicero comitia nondum habita significet: is, consularia quidem comitia hoc anno habita non esse, tribunicia uero esse habita, ab historia discat. nam Plutarchus, Catone prætore, idest hoc anno, habita, perspicue demonstrat. et hic noster ad Att. 63. cum dixisset de consularibus comitiis: Comitiam puto fore ut ducantur: de tribunicis intulit: Hæc ego pridie scribebam, quàm comitia fore putabantur. **NUMERANTVR**] quod certo iam sciretur, qui ferenti legem Hirro de dictatura intercessuri uiderentur. **NON CURAT**] siue lex feratur, siue non feratur. **PRINCIPES**] uidetur eos significare, quos in epistola proxima bonos nominauit. **QUIESCIT**] te monente; ut calamitate iam doctus inimicitias uitæ. supra: In omni summa, ut mones, ualde me ad ocium pacemq; conuerto. **MANCIPIS**] ad me mittendis, Gallico, aut Britannico bello captis. **INFREQVENS**] cum paucis admodum Mancipiis. quo magis te amo; quia, quod mihi opus est, id polliceris. **FACILITATE**] nihil ut mea causa cures, nisi quod facillime possis. **ISTRAS** odia] de quibus ad me scribis. quia Vatinus,

Commentarius in lib. III.

nus, literis Roma ad Cæsarem missis, quæcunque diceret ageret ue Cicero, tanquam explorator significabat. ex quo Quintus, literis iis inspectis, de odio illius in Marcum coniecit. **C O N C O - Q V A M**] prorsus minimi faciam, facile feram. sic, deuorare molestiam, oratione VI. in Antonium; deuorare hominum ineptias, in Bruto. **ἔπος]** poema: de quo in epistola proxima. **L O C V - P L E T E M**] cui meum **ἔπος** bene credatur. iocus: quia missa à Quinto Erigona tragœdia perierat in itinere, tabellarii culpa. ideo dixit in epistola, Quatuor, Erigonam mihi uelim mittas: cum tamen, eam aliquanto ante missam esse, iam significauerit in epistola huius libri prima. **C A E S A R E**] qui omnia multis uictoriis tuta reddidit. **Q V I D,** si cæmentum] minime placet hæc ab **ἔπος** ad ædificium subita transitio. nec dubito, quin huius partis, in qua de Quinti agitur uilla, fortasse in Laterio, initium desideretur: itaque uisum est, ut hac nota *, quasi lacunam loci significaret, à superioribus inferiora disiungerem. **A R C A N O]** Quinti fundo: de quo in epistola huius libri prima. **C A E S A R I S** opus] maximum uidelicet. magnifica enim Cæsaris monimenta: qui forum usque ad atrium libertatis explicare, deinde in campo Martio septa & tecta marmorea facere cogitauerit: ut est ad Atticum 66: legimus etiam apud Tranquillum, Italiæ, Galliarum, Hispaniarum, Asiæ quoque, & Græciæ potentissimas urbes, eius munificentia, præcipuis operibus exornatas. **I M A - G I N I S**] quas in Arcani uilla constitui Quintus mandauerat. **N I L V S**] ut opinor, plures riuulos

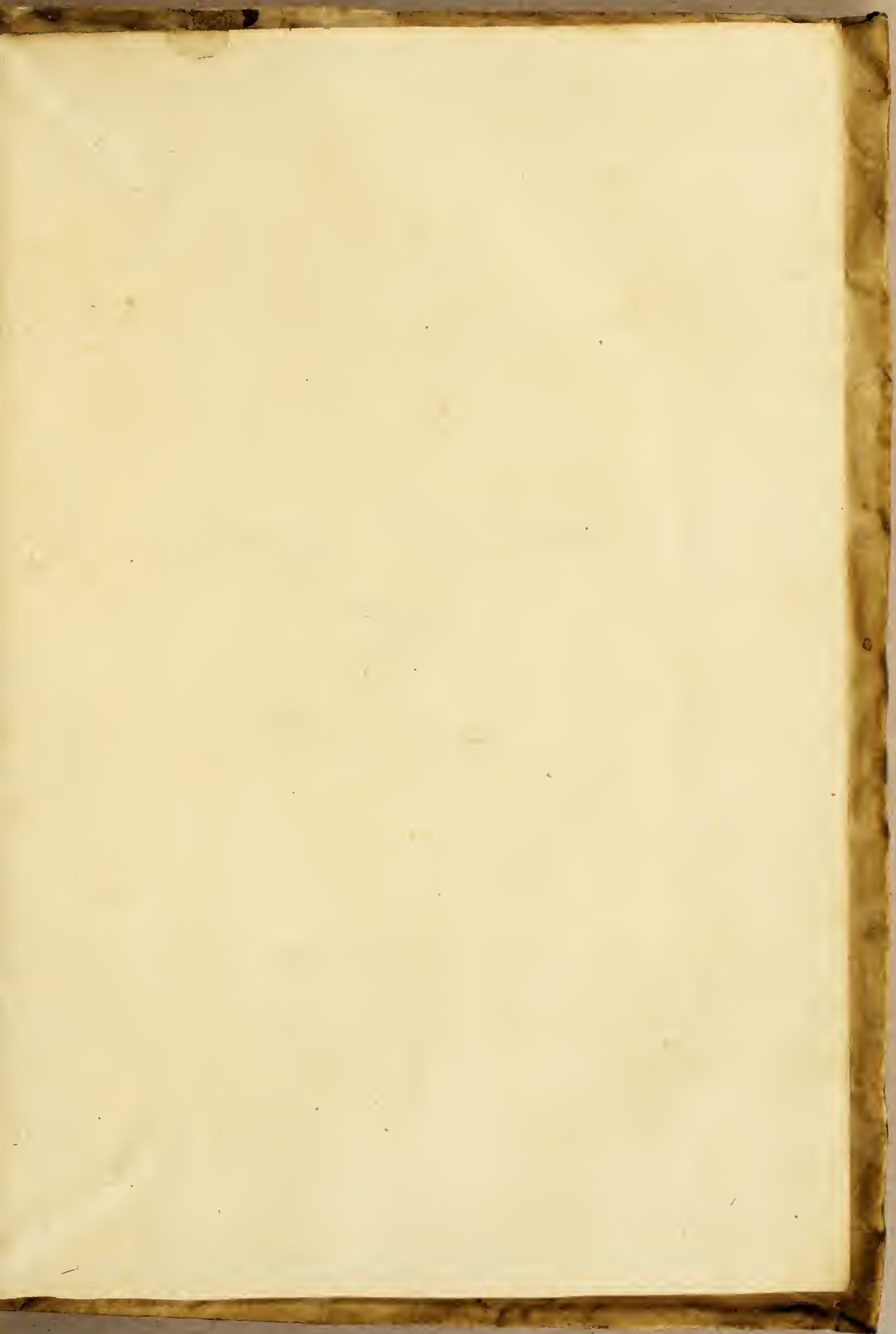
uulos, è salientibus aquis in piscinam diuersis partibus confluentes, appellat Nilum: quòd, ut hoc flumen ostiis septem profluit in mare, sic salientes illæ in piscinam riuulis multis, quasi paruus Nilus, perueniant. hanc ego coniecturam duco ex huius libri epist. i. in qua, cum de uilla, quæ erat in agro Fufidiano, hoc est in Arcano, meminit; (iam enim, fundum Fufidianum in Arcano fuisse, ostendimus) piscinas, & salientes, & palæstram simul nominat. Nili etiam mentionem facit lib. ii. de legib. in proæmio. PHILOTIMORVM est, non Diphilorum] diligentiam Philotimi, negligentiam Diphili significat. hoc, inquit, Diphili negocium non est, sed Philotimi; neque uero unius Philotimi, sed multorum. Diphili tarditatem notauit iam illis uerbis: In Manliano offendi Diphilum Diphilo tardiorum. is in Arcano Quincti uillas curabat: Philotimus autem urbanam expolitionem urgebat. quod utrunque in eadem i. epistola. IN unciis] assis nomine tota significatur hereditas. as, qui & libra, duodecim in partes, quæ dicuntur uncix, diuiditur. duodecim igitur partes bonorum suorum, postea quàm esset mortuus, fieri Felix uolebat. sed, ut in propinqua morte, mente perturbatus, Sicuræ etiam serui imprudentia, tabulas de unciis non obsignauit: alteras, aliam in sententiam, à se antea scriptas, obsignauit. ratæ autem erant tabulæ testamenti, quæ non essent eius, qui testamentum fecerat, annulo obsignatæ. FIRMISSIMUM tenuerat] consilium illud de bonis suis in duodecim partes inter coheredes diuidendis mutare noluerat. ἀλλ' οἰμοζέτω] iubent Græci οἰμοζέειν

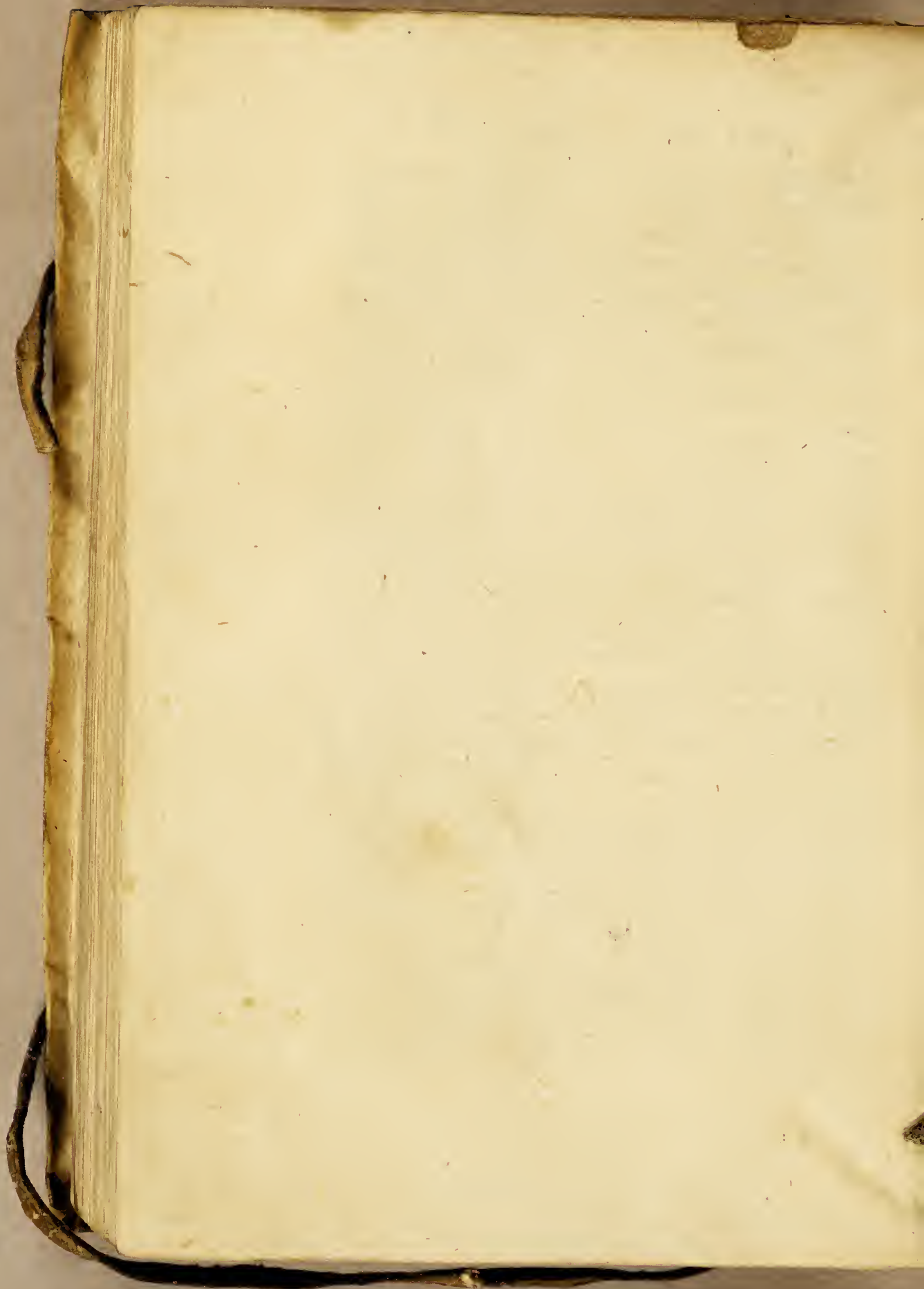
Commentarius in lib. III.

εὐρόζην eos, quibus male precantur. Aristophanes, ἐγὼ μὲν εὐρόζην λέγω σοι. uidetur autem esse finis senarii ex aliqua uetere comœdia. nec uero dubium est, quin de mortuo loquatur. nam uiuens testamentum mutasset, erroremq; suum correxisset. VALEAMVS] & hoc ad mortuum pertinere, ἀλλοίμοζέτω, significat. illi mortuo male sit, qui tam male suis consuluerit: nos ualeamus. DIMITTO] patior eum ire cum matre; cum antea mecum habitaret. supra dixit, Tyrannio docet apud me. MAGISTRIS] duobus, Tyrannione grammatico, Pæonio rhetore. quo de utroque iam facta mentio est. PVERI] annum XIII. Quintus filius, cum hæc scripta est epistola, hoc est Appio & Ahenobarbo cos. nondum impleuerat. id ex eo coniicio, quia togam puram sumpsit Paullo & Marcello: quam non nisi anno ætatis XVI. finito sumi solitam, satis constat. ad Att. 80: 86: SVMVS una tamen] ergo non exierat urbe Pomponia, sed ex illa domo, quam Ciceronis cum domo iunctam fuisse iam diximus, in aliam Quincti domum transferat.

Epistolam ad Octauium, ultimo loco impressam, & quia satis aperta, & multo etiam magis, quia, Ciceronis non esse, ἐκ τῆς χαρακτῆρος intelligo, non placuit interpretari.

F I N I S.

Ed. M. 122142

Aldine
557
m294c

c. h.

John Carter Brown

